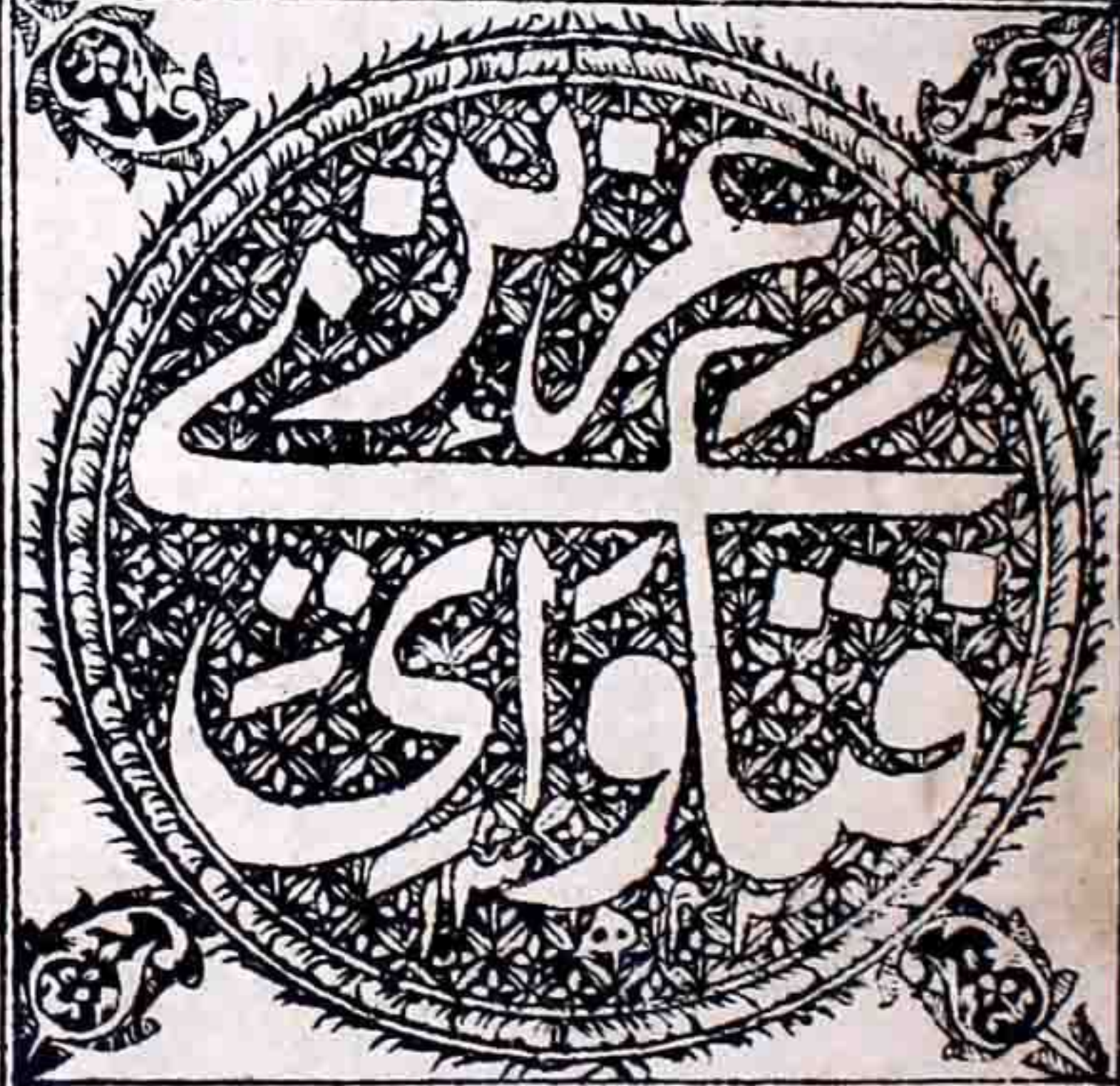

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لِلَّهِ الْمُلْكُ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَكُوتُ بِالْحِجَابِ
وَلِلَّهِ الْمُلْكُ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَكُوتُ بِالْحِجَابِ

الحمد لله الذي جعلنا كتابه مطبوعاً في دارنا الحاضرة في مدينة لاهاي في شهر ربيع الثاني سنة 1334

بإتقان من مطبع محمد عبدالرحمن في دارنا الحاضرة في مدينة لاهاي في شهر ربيع الثاني سنة 1334

مَطْبَعُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ
بِلاهاي

Handwritten purple ink mark or signature at the bottom of the page.

بعد حمد خدای جل و علا و لغت حضرت سرور انبیاء صلی اللہ علیہ وسلم برضا اربابان ہدایت بصائر مشربان
 درایت مخفی مباد کہ از دیر یاز چہین آرزوی بود کہ فتاویٰ امام متقین رئیس اکاملین قدوہ ار باب تمیز حضرت
 مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب محبت و بلوی رحمہ اللہ تعالیٰ کہ حضرت ایشان متنا فوقتا بہ جواب سائلین
 نوشتہ اند و در ان مسائل و مکات عجیبہ غریبہ بیان فرمودہ اند اگر میسر شوند ان را یکجا جمع کردہ شائع کردہ
 شود تا طے کہ از فیضان ظاہری و باطنی ایشان مستفیض است ازین نیز بہرہ دانی بردارد و شایقین از
 اجوبہ مسائل بالانجیل کہ علمائے عصر و دیگر طالبین استفسار نمودہ اند اطلاع یابند و محفوظ شوند فالحمد علیٰ لک
 کہ توجہات کامل اکمل فاضل اجل مجموعہ خوبہاے بگیران مولانا خلیل الرحمن صاحب برہان پوی حال وارد
 بلدہ حیدرآباد و کن حفظہ اللہ عن شرور الزمن و فتن حسب تمنا حولی حاصل گردید پس بموجب آنکہ سعی متی
 و الا تمام من اللہ تعالیٰ آن مجموعہ را با سرعت از منہ تصحیح حضرت مولانا مولوی محمد حسن صاحب مدظلہ العالی
 و بہ حسن سعی کار پردازان مطبع از طیبہ طبع علی ساختہ بشکست ناظرین و شایقین کردہ آرد و در اول این
 مجموعہ براسے نزہتہ ناظرین مختصر حالات و انساب و کمالات کہ حضرت مرزا محمد بیگ صاحب بلوی نوشتہ اند

لمحق کردہ شد بہت با یر و یر۔

وَصَلِّوْا فِیْہِ اِلَآہًا بِاللّٰہِ

محمد عبد الواحد مخفر لہ الصمد والک مطبع و جیبانی دہلی

۲۷۔ رمضان المبارک ۱۳۳۱ھ

ع
 نسخہ
 بدوئی
 صاحب
 انجیل
 مطبع
 جیبانی
 دہلی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

برخی از احوال فضل و فضلاء اکمل الکملات خاتم المحدثین زبدة المفسرین

قدوة اہل صفا و تمیز حضرت مولانا شاہ عبدالغیر محدث ہلوی قدس سرہ اعزیز

بدانکہ مولانا شاہ عبدالعزیز ابن شیخ اجل ولی اللہ محدث ہلوی قدس سرہ بقیۃ السلف حجة الخلف خاتم المفسرین امام
المحدثین جامع علوم ظاہری و باطنی بود علم و حکم و زہد و ورع و تقوی و تدریس و تلقین رتبہ بلند مقامی از جنہ و اہل
خلق بے تعداد و بی شمار از عرب و عجم بشاگردی آن زبده الابرار بہرہ یاب فلما بقام لفضیلت و تکمیل سید شاگردان کی
در اقالیم دور و دراز رسیدہ باب علوم میں برتے خلق کشادہ و فیضیاب ساختند و لاوت شریف ایشان
۱۱۵۹ ہجریہ مقدسہ است اسم شریف تاریخی غلام حلیم ست تمامی علوم و نسبت باطنی از والد ماجد محویش حاصل
نمود و او کائنات بود کہ نظیر ایشان علاوہ ہند و دیگر بلاد ہم نبود چنانچہ صاحب سیر الاخبار می گوید کہ حضرت شاہ
ولی اللہ ہلوی والد مولانا می مرحوم از محول علماء عصر جامع معقول و منقول از حقائق و معارف آگاہ بود با ستر
مردان می پرداخت و تدریس علوم عقلی و نقلی استعمال داشت محدثی بود ہفت سال مسند اہل سقاہ
کہ مظہر و مدینہ منورہ زاد ہما اللہ شرفاً و تعظیماً نمودہ بود بعد از ان بہند آمدہ در دہلی کہنہ مسکن داشت شہرہ آفاق
بود و مجمع فضلاء روزگار از دار شہر با آمدہ سند حدیث میگردید مثل وے محدثی و مفسرے و نقیبے بعد
شیخ عبدالحق رحلم بوجود آمدہ صحاح ستہ از برداشت و با ستاد صحیح حدیث را نقل میفرمود و در سنین بارزہ صد
و ہفتاد و پنج ہجری بعالم آخرت شتافت انتہی باید و نیست کہ طریقہ سلوک ایشان موسوم بولی الہی است
و آن اقرب طرق وصول الی اللہ است چنانچہ والد ماجد ایشان در تفہیمات الہیہ میفرماند قد من اللہ سبحانہ علی
و علی اہل زمانہ بان یحکنے طریقہ من السلوک ہی اقرب الطرق و ہی صرکتہ من خمیس اقترا بات اعنی
الایمان الحقیقہ و قرب النوافل و قرب الوجوب و قرب الفرائض و قرب الملکوت و جعل ہذا الطریقۃ غایۃ
من ارادھا ان لا اللہ تعالیٰ و فہمنی ربی جل جلالہ انما جعلناک امام ہذا الطریقۃ و اوصلناک ذیر و تہ
سناحھا و سداک فاطرق الوصول الی حقیقۃ القرب کلما الیوم غیر طریقۃ واحدۃ و ہر مہبتک و الا نقیلا

تاریخ وفات
شاہ ولی اللہ

لك فاسماعليس على من عاداك بسماع وليست الارض عليه بارض فاهل المغرب واهل المشرق
كلهم رعيك وانت سلطانهم علما وولم يعلموا ان علما فانذوا ان جهلوا خابوا انقح

ترجمہ البتہ احسان کرد اللہ سبحانہ بر من بر مردمان عہد من کہ عطا نمود مرا طریقہ سلوک کہ قریب تر است از طرق دیگر
و آن مرکب از پنج است اول ایمان حقیقی و دوم قرب نوافل شوم قرب و جوب چہارم قرب فرائض پنجم قرب ملکوت
و گردانیدہ است این طریقہ اغایت طرق ہر کہ برین حصول طریقہ ارادہ کند حق تعالیٰ اورا خواہد داد و رب من جل
جلالہ علم داد مرا کہ بیشک مقرر گردانیدیم ترا امام این طریقہ رسانیدیم ترا بر بندگی کوہان بند ساقتیم از امر و جملہ طرق
وصول قرب حقیقت بجز این طریقہ و آن محبت و اتباع تست پس بران کیسکہ عناد و اورا از تو آسان آسان نیست و

نسب بہت
مختصہ

زمین زمین نہ پس اہل مغرب اہل مشرق ہمہ ایشان رعیت تو اند و تو سلطان ایشان انندیانہ دانش پس اگر دانند بگرد
و اگر ندانند در خسران مانند انتہی نسب ایشان از واسطہ سی و چہارم حضرت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ
عنه برین سند میرسد کہ عبد العزیز بن دلی اللہ بن عبد الرحیم بن و حید اللہ بن شہید بن مظلم بن منصور بن احمد بن محمود بن
قوام الدین عرف قاضی تو اذن بن قاضی قاسم بن قاضی کبیر عرف قاضی بدہان بن عبد الملک بن قطب الدین بن
کمال الدین بن شمس الدین لغتی عرف قاضی پران بن شیر ملک بن عطا ملک بن ابو الفتح ملک بن عمر و الحاکم
مالک بن عادل ملک بن فاروق بن جریم بن احمد بن محمد شہر یار بن عثمان بن ہامان بن ہایون بن قریش بن
سلیمان بن عثمان بن عبد اللہ بن محمد بن عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہم جمعین ہذا فی قرۃ العیون لانا
مرحوم مرجع علماء و مشائخ بود بہامی علوم متداولہ و غیر متداولہ و فنون عقلیہ نقلیہ و ستگاہ فوق البیان می
داشت و بکثرت حفظ و علم تعبیر و یاد سلیقہ و عطا و انشا و نجوم و تحقیقات نقائس علوم و مذاکرہ و مباحثہ خصوم مت از

نسخہ
مختصہ

بین الاقران معتقد فیہ موافق و مخالف بود چنانچہ نامی علماء و فضلا و فقرا و سلاطین امرای شیعہ و سنی در مدح و
زبان نوردانند صاحب لائل براہین بود ہر جہت کہ می کرد قاطع بود ہر دلیل کہ پیش می آورد محکم تفسیر عزیزی کہ تفسیر
سورہ بقرہ و دو جز آخرین قرآن است بنایت محبوب مقبول خلایق است و احدی از علما سلف باین چنین بیان
در تفسیر نپرداختہ و کتاب تحفہ آنا عشریہ در عقائد اہل تشیع باین خوبی و تنگلی تصنیف فرمودہ کہ علماء شیعہ از جواب آن لاجواب
ہستند و بنایت معتقد و ہر براندہ نامی عمر خود را در تدریس اتقا و فصل خصومات و عطا و تربیت و تکمیل تلمیذان بسر بردہ
و جاہ و عزت ظاہری کمال باطنی حاصل نمود و ملک ہندستان یاست علم عمل برایشان برابر اوران ختم است برہند
در ولایت دیگر کم کسی بہ نظر نمی آید کہ سند تلمذی یا استفادہ ظاہری و باطنی نسبت باین خاندان داشته باشد یا نسبت

Marfat.com

ذکر اشرف اطفال آنحضرت

ذکر کمالات آنحضرت

این خاندان باعث افتخار نه نموده باشد صفا اتحاف میگوید خاندان ایشان خاندان علوم و حدیث و فقه حنفی است خدمت این علم شریف چنانکه ازین اهل بیت بوجود آمده درین کشور از خاندان دیگر معلوم و معهود نیست تخم عمل بالحدیث و در حقیقت پدر ایشان درین سرزمین کاشته اند و ایشان آنرا برگ بار بخشیده اند و آنرا مشهور از ملامت ایشان حضرت مولانا شاه رفیع الدین برادر آنحضرت و شاه محمد باقر محمدت دهلوی بنسبت آنحضرت و مفتی صدالدین خان صاحب دهلوی و مولانا رشید الدین خان دهلوی و حضرت شاه غلام علی شاه صاحب دهلوی مخصوص الله صاحب پسر مولانا شاه رفیع الدین صاحب و مولوی عبدالحمی صاحب و اما آنحضرت و مولوی کریم الله صاحب و مولوی محمد اسماعیل صاحب شهید برادر زاده آنحضرت و مولانا میر محبوب علی صاحب مولوی محمد یعقوب صاحب و مولوی عبدالخالق صاحب کابرا و بی مفتی الہی بخش صاحب کاندلوی و مولوی فضل حق صاحب خیر آبادی و مولانا حسن علی کهنوی و مولانا حسین احمد صاحب ملحق آبادی و بزرگان دیگر که اسامی ایشان یاد نمی آید رحیم الله تعالی جمعین چنان گذشته اند که هر یک آفتاب مانتاب بود که جهان از انوار علم ایشان منور بود و جهانیان از برکات ایشان مستفیض درین زمان که علماء و فضلای و محدث و فقیه که بنظر می آیند بگی ذلہ رباعی مآذہ ایشان است پیرانکه حضرت مولانا بسیار صاحب حالات و کرامات بوده اند و اکثر کرامات ایشان ہم بسبب تحریر آمده اند و کتاب کمالات عزیزی بزبان اردو در کمالات ایشان نیز شهرت تمام دارد و برخی از ان از دیگر کتب تبرکات و تینا ہم بنسبت می آید و وضع باد که حضرت بنفہ سالہ بود که والد ایشان ازین دار فانی بملک جاودانی رحلت فرمود چند طمار از قصه پهلوت شاگردان این خاندان قصه علی نمودند در شمار راه مباحثه علمی پیش آمد کار بیان که از قوم نبود بود او ہم سوال کرد و خواست که جواب شانی داده شود تمامی علماء از جواب آن ساکت ماندند چرا که نزد ایشان محاب و موافق فهم او نبود گفتند که ما در دہلی میرویم از مولوی صاحب پرسیده جواب خواہیم داد و تیکہ در دہلی رسیدند مولانا صاحب او را طلبیدہ گفت کہ چه سوال داری گفت میپرسم کہ خدا ہندوست یا مسلمان گفت اگر خدا ہندو بودی سلسلہ گاؤ کشی بنویس او ازین جواب شانی مسلمان گردید از آنجملہ آنکہ یک پادری براسے مباحثہ در دہلی آمد مسٹر مشکف بہا و ریخت از پادری بگفت کہ شرط نیست ہر کہ مغلوب شود و ہزار روپیہ نقد داد تا یاد اگر مولوی حسام مغلوب شوند من از طرف ایشان او را خواہم سزا چرا کہ فقیرانہ پادری صاحب بعد ایجاب شرط نزد مولانا صاحب آمد و گفت کہ من سوالے دارم و جواب آن از معقول میخواہم نہ از منقول آن نیست کہ پیغمبر شایب خداست نہ کام شہادت امام حسین چرا بجناب الہی فریاد کرد و حالانکہ

سوال ہندو

سوال پادری

محبوب تر میشود ضروراً ثواباً جاہت رسیدن حق تعالی توجہ فرمودے جواب داد کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و پیغمبر
 برائے فریاد بحضور سبحانہ تعالی رسیدند از پرده غیب نواز رسید کہ البتہ از جانب قوم بنی سہر شاہ ظلم و ستم شد و اورا
 ساخت اما چه کنم کہ درین زمان صدر مصلوبیت فرزند عیسیٰ یاد آمدہ است از معیبت پیغمبر خاموش ماند پادری ازین
 جواب الزامی لا جواب شد و دہزار روپیہ بابتہ شرط رو بروی بخت نہاد ازرا بچملہ آنکہ مولانا سے مدوح باد جو تو علم
 حدیث و قرآن در علم معقول ہم یکتاے روزگار بود چنانچہ یک روز مولوی مدن معقوبی از وطن مالوفہ خود بقصد مباحثہ
 انورون مدرسہ آمدند آنحضرت اشارت بفرش نمودند گفت کہ من ہرگز بفرش نخواہم نشست خدام حسب الارشاد
 مولانا سے مدوح برائے مولوی مدن پلنگ نوازی آوردند و از سوزنی و تکیہ آراستند و بران نشانند مولوی مدن
 بعد از ہمارا اشتیاق ملاقات قصد گفتگو بعلوم معقول نمودند مولانا مدوح فرمود کہ این را پیش مولوی رفیع الدین برید
 و مرا معذور وارید کہ فقیر سولے قال الصدوق قال الرسول را مر و دیگر گفتگو کروں اولی نمی پندار و مولوی مدن قبول نکرد
 و سولے مالائیل پیش کرد آنحضرت باین خوبی و خوش اسلوبی چنین جواب معقول داد کہ مولوی مدن از پلنگ
 برخاستہ بفرش ایستاد و گفت کہ عاقبت مدن خراب گشت ہر چند مولانا سے مدوح برائے نشستن پلنگ سراسر نمود
 اما نہ نشستند و بسیار معذرت کردند و گفتند کہ لیاقت مدن در جاے با انداز شاہ ہم نیست لہذا قصو معاف فرمائید کہ
 در سخت بے ادبی گرفتار شدم بعد عنفو تقصیر بفرش نشستند ازرا بچملہ آنکہ در مجلس عشرہ محرم کہ مولانا مدوح و
 میفرمودند ہزار ہا کس جمع میشدند و اہل تشیع نیز می آمدند شخصی سوال کرد کہ ہنگام مبارزید با حضرت امام حسین علیہ السلام
 حق تعالی کجا بود حضرت فرمودند کہ بمیزان عدل کہ صبر امام بہ ظلم آن نافرجام غالب آمد ازرا بچملہ آنکہ روز و صا
 رز پلنگ و دہلی برائے ملاقات آنحضرت آمدند آن تذکرہ سولے پیش کہا و گفت کہ کسی جواب این نام برد آن نیست
 کہ شخصی مسافر راہ گم کرد و دید کہ یکے خسیدہ است و دیگرے نشستہ و این میخواہد کہ راہ از کہ پرسد مولانا جواب داد
 کہ راہ برائے رہروان است نہ برائے نشستن این نشستہ ہم باین انتظار است کہ کے از خواب بیدار شود تا راہ معلوم
 کردہ بمنزل مقصود ہم پس آن شخصی سوئی را لایق است کہ او ہم شنید و ہمراہ شخص نشستہ رود ازرا بچملہ آنکہ شخصی از اہل
 تشیع ملازم انگریزی پیش آنحضرت آمد و گفت قبلہ بندگی مولانا پرسیدند کہ جناب علی مرتضی کرم اللہ وجہہ بیش نشستند
 یا نہ گفت بے میداشتند باز پرسید کہ نام تو چیست گفت شیعہ علی مولانا گفت کہ ریش فلان نیست و فقیر میدار و او
 کہ ما نیا داریم باز گفت کہ آنحضرت گروہ و بری ہم بر سر میداشتند و بدنان مسی و بدستہ پا چنامی مالیدن و بدستہ
 مبارک چھل و انگشتی ہم میداشتند و عند کرد کہ خطا دارم و میخواہم کہ سنی شوم اما در چہا رشک است فرمود کہ فرشتگان

السؤال

السؤال

السؤال

مقربین حضرت رب العالمین چار از دھاب جلیل القدر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہم چار دست پانچم چار
 و خیر انسان ہم از چار که خاک و آب و آتش و بادند و آنرا عناصر اربعه گویند غرض که بہین طور ہفتاد و شال فرمودند و چار
 ایشان توبہ و استغفار کرد و از اہل سنت گشت روزی بخشی محمود خان رئیس شاہجہان آباد و تہ شاہی بخد
 حضرت فرستاد مولانا بجواب آن بر پشت رقعہ این شعر نویسانیدہ واپس کرد جبکہ حضار مجلس از خواندن آن مخطوطہ
 و آن اینست **۵** در محفل خود راہ مدہ بچوسنے را ذہ افسردہ دل افسردہ کند انجمنے را جو رونے شخصے عرض نمود کہ
 انسان در محفل رقص سرود در تمام شب بخلاف عبادت بیداری ماند اصلاح خواب غنودگی بر و غلبہ کند مولانا مدوح
 چغتال نایاب گفت کہ رقص سرود مثل بستر خار دار است کہ از کلفت آن خواب گردانی گردد و عبادت مانند بستر گلہا
 کہ از لطافتش روح اذمانگی می پذیرد و داغش معطر می گردد و طبیعت او سکون می پذیرد و استراحت می ورزد
 از انجملہ آنکہ شخصے ملازم بادشاہے رو برد حضرت مولانا آمد عرض کرد کہ تنخواہ والد مرحوم یکصد دمی بود
 و من نقطہ سی می بایم و آن خرج اخراجات خانگی را کتفی نمیشود حکیم سخت حیرانم فرمودند کہ جانب جنوب برو
 از چہاروہ منزل شہر سلیمانان خواهد آمد دوران قیام کنی و اگر دو سہ فاقہ شود ہم بران صبر کنی انشا اللہ تعالی
 بوطن خود بامداد آئی آن شخص بموجب ارشاد بہرامی دو کس بر اسب سوار شد و رخ بجانب جنوب کرد بعد چہا
 وہ منزل بشہر ٹونک دارالریاست نواب امیر خان صاحب رسید دوران قیامت و زید و در مسجد از نواب صاحب
 ہم ملاقی شد لیکن از کیفیت احوال او بیخ خبر رسید این را نوبت و وفاتہ رسید روزے نواب بارکان دولت
 مشورہ میکرد کہ آیا با فرنگیان چگونہ معاملہ کنیم بہرا کہین صلاح جنگ و اندامارای نواب چنین شد کہ شخصے سوان
 مسجد را بطلبید و از وہم مشورہ کنید غرض کہ اورا طلبید لے صاحب اورا از ہمہ پسند ترا و اقا و اورا با عزا و اکرام بشاہ
 پانصد روپیہ تعین نمودہ و قیل و شتر و غیرہ سامان جلوس دادہ بخصو جزل اختر لونی بمقام ہلی بر معاملت صلح فرستاد
 و آن شخص و لا بخصو مولانا آمد و بغایت معتقد گشت چند اشرفی بطور نذرانہ گزارید و گفت چنانکہ آن جناب
 از کشف فرمودہ بودند چہان طور بوقوع آمد فرمودند از کشف نہ گفتہ بودم بلکہ از سیاق کلام مجید از انجملہ آنکہ
 شخصے آمد و خواب خود بیان نمود کہ خرہ روغن می نوشد چونکہ مولانا در تعبیر رویا مہارتے کامل داشت فرمود کہ بی بی
 شاد و حقیقت والدہ شہاست تحقیق نماید او سخت تعجب نمود از زودہ بر خاست بعد شخص بسیار معلوم شد کہ فی حقیقت
 مدوح راست فرمودہ اند و پیش این بود کہ آنرا در حالت شیر خواری از ماد و خود مفارقت او قناد و جوان شد بعد
 مدید عقد مناکحت با او بست از انجملہ آنکہ شخصے آمد عرض کرد کہ اشب چنین خوابے و بدوام کہ دو سنگ زوچین

دعوت شادی
 کا جواب
 ایک سوال

حکایت

کشف با فرست

نذرانہ

تعبیر خواب

مباشرت میکنند سخت حیرانم و بغایت متفکرم فرمودند جاے اندیشہ و فکر نیست شاید کہ زوجه تو موسیٰ زہار را از
مقراض میگیرد امتناع باید کرد آن شخص بخانه آمد حساب رشا یافت از آنجمله آنکہ شخصی پر لال دآزده
حال کہ از بشره او آثار غم ہوید بود نزد مولانا آمد و خواب عرض نمود کہ غضب می بینم کہ از والدہ خود سہمبتری میکنم
از ان وقت زندہ در گورم و ہر چند غور و فکر میکنم ماجرای این خواب نفہم من نمی آید فرمودند کہ از بی بی خود پرسید شود
شاید از حرکتی بوقوع آمدہ باشد کہ کلام مجید را نزد مہاجن گرد کرده است اورا انفکاک کرده توبہ واستغفار بآید
کرد و از زمین حرکات احرار از آنجمله آنکہ شخصی آمد و ماجراے خواب بیان کرد کہ مہتابی مثل ہلال از مشرق
نمود از گشتہ تا وسط آسمان بدر کامل میشود و از در میان دو پارہ شدہ مثل دو ہلال باز بہ سمت مشرق بسرعت
تمام میرود و غروب میشود امید کہ از تعبیر این خواب آگاہ سازند آنجناب فرمودند کہ زوجه ترا حل سہ ماہہ بود امروز
آخر شب ساقط گردید چونکہ زن او باتفاق یک اطبا عقر بود و سخت متعجب بریشان بخانہ آمد و ہفتاد روز گذشت
ماجرای خواب چنانکہ فرمودہ بودند عیان افتاد از آنجمله آنکہ مولانا در عالم رویا خاص از حضرت امیرالمؤمنین علی
کرم اللہ وجہہ شرف بہ بیعت شدہ اند و از نکات اسرار غریبہ بہرہ وافی برداشتہ اند چنانچہ خود مولانا مدوح
شرح رویای خویش بکتوبی نوشتہ اند و آن ایست کہ ہفت سال میگذرد کہ بہت ہفتہ ماہ رجب شب مطوح
علی اکثر روایات فقیر و خوابی بد کہ میدانیست در ان فرس سفید براق گسترده اند و بر ان فرس مردم بسیار با شکال
نورانی و لباسہاے فاخرہ منتظر قدم برکت لزوم جناب حضرت امیر شستہ اند فقیر ہم بدیانت یعنی در ان مقام
بر فرس مذکور جا گرفتہ ناگاہ جناب امیر علیہ السلام از جانب قبلہ نمایان شدند و سمت آن فرس توجہ فرمودند مردم
برائے تعظیم برخاستند و بر لب فرس منتظر ایستادند فقیر در وسط فرس منتظر ایستادہ بسبب ہجوم شخص خاص با عظمت تائب
فرس نتوانست رسید ایشان تشریف آوردہ تفریق صفوف نمودہ نزد فقیر آمد چارہ نوشتہ اند فقیر با لب تمام روز از مطالب
نشتہ الطاف بسیار فرمودہ و با یکس کلام فرمودہ محض با فقیر ہم کلام شدند فقیر آن وقت را غنیمت دانستہ چند چیز
در انوقت کہ در زمین حاضر شدہ عرض نمود جواب با صواب یافت اول آنچہ فرمودند این بود کہ شنیدم شخصی بزبان پشتی
کتاب تصنیف کرده است و در ان کتاب چیزی کہ تحقیر من بود درج نمودہ شمارا اطلاع نمییست یا نہ فقیر عرض نمود کہ بنده بان
یشتونمیدانم تا از حال کتابہا این لغت آگاہ باشد موافق فرمودہ حضور تحقیق خواہم کرد و باز عرض نمودم کہ از نہایب فقہا
کدام یک ممتاز پسند جناب است فرمودند کہ بیچ نہایب پسندانیست یا بطور انیست فراط و فریط عمل درودہ اند ہا عرض
نمودم کہ از طرق اولیاء اللہ کدام یک طور پسند جناب علی است فرمودند در نہایب ہم ہاں جواب است ہر طریقہ چیزی یا نامرضی

۲۴ رجب لا خواب

با اختلاف طور با اصلاح نموده اند و با اینهمه از طور مقصود اند زیرا که در عهد سده ششمی که در تقرب الی اللہ مفید
 باشد معمول مروج بود و تلاوت قرآن و نماز آنها فقط ذکر شغل مقرر کرده اند و تلاوت قرآن نماز شغل نیست
 بعد از آن عرض نمودم که تلاوت قرآن نماز را چگونه شغل باید گردانید از جناب ایشان طریق شغل تلاوت قرآن
 و نماز را القا شده چیزی بر زبان هم فرموده اند لیکن بعضی سراز و تاثیر باطنی معلوم کرده ام و حالت باطن من
 تغییر شد پدید آمده که در وصف نمی آید از آن وقت آنرا در باطن خود مستقر می بایم عرض کردم که هر چند
 توسل بجناب عالی از راه طرق و سلاسل بسیار بجزالمد حاصل است لیکن میخواهم که بلا واسطه بیعت نمایم آنجناب
 دست خود را دراز کرده دست فقیر را گرفته بیعت فرمودند در آن وقت القارا اثر عظیم در باطن فقیر نمودند بعد از آن عرض
 نمودم که اکثر صحابه خصوصاً قریشیان با جناب عالی مشاجرات نموده اند و در حق آنها حکم حبسیت و چگونه بوده است
 این حقیقت فرمودند که ما از ایشان شکایت بر آورده داشتیم یا فرمودند شکایت بر آوردی داشتیم و شکر رنجها
 در میان بود مردم نا فهم این را دور دور برده اند و بسیار افزوده باز عرض نمودم که فلان جماعه خود را سید از
 اولاد جناب عالی می انگارند فرمودند آن جماعه از اولاد من نیستند دروغ میگویند بعد از آن یکایک برخاسته
 و بهمان سمت سرعت کنان تشریف بردند مردم دیگر که منتظر بودند در حیرت ایستادند که کاش این صحبت قدری
 استدلومی پذیرفت از آنجمله آنکه روزی وعظ حدیث بود که شخصی آمد و از انگشت شهادت اشاره بسپن
 کرد آن شخص بعد وعظ بخدمت حضرت عرض نمود که خواب دیده ام که جناب سرور کائنات علیه الصلوٰه و التسلیمات
 رونق افروزند و جناب روبرو حضور وعظ حدیث شریف منبر ایند ناگاه این کترین هم حاضر شد آنجناب
 همون طور اشاره کرد چنانکه هنوز در وقت وعظ کرده بود نمازین سبب حیرانم بر اے خدا آگاه سازید فرمود سبب
 آنست که از من شما بوسه حقیقی آید و آن در حضور باعث ناپسندیدگی است از نجهت اشاره به پس پشت کرد
 شد از آنجمله آنکه سال اول بود که مولانا ختم قرآن شریف در تراویح کرده بودند که ناگاه شخصی از زره بکتر آرا
 و علم بدست گرفته بعد تراویح آمد و گفت که حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کدام جاے تشریف میدارند جمله
 مردمان موجوده بخدمت او آمدند و سخت متحیر شدند که معامله حبسیت نامش پرسیدند گفت بوسه برده و گفت که
 آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند که امروز ختم قرآن عبدالعزیز است ما خواهم رفت و مراد جاکو دیگر بکاری فرستاد
 بودند از نجهت تاخیر واقع شد این گفته غائب شدند از آنجمله آنکه چون مولانا بر اے نماز جمعه مسجد جامع رقی
 عماد تا چشم بسته شخصی فصیح الدین نامی که اکثر بخدمت حاضر بوسه روزی ازین سبب استفسار نمود مولانا کلاه

حقه کی بوسه
نفرت

حضور کی تشریف
اولی
کراست

کرامت

یہ سزاؤں اور ذمہ پیموش شدہ بدیرانہ کہ یافت پر سید مدچہ شد گفت اندرون مسجد جامع زیادہ از سہ کس نمی یابم
 کہ بصورت انسان باشند باقی کے را بصوت خرس و کس را بصوت خنزیر و کس را بہ ہیت بوزہ و بوم ازین واقعہ
 روزہ ہماند امم افتاد و پیموش گشتم فرمودند از ہین سبب است کہ پرسیدہ ہوئے از انجملہ آنکہ مولانا در یک ہفتہ
 دو بار وعظ فرمودے و مردمان از صلحا و علما بسیار آمدی و از برکات و فیوض حضرت ایشان عوام ہم کیفیت لذت
 مثل علما یافتی و صوت ایشان در گوش ہر قریب بصد یکسان رسید و زور کے حضرت بہار ہوئند از چند روز طعام
 ہم نخوردہ ہوئے و شدت مرض بسیار بود کہ یوم وعظ آمد فرمودند کہ مراد کس گرفتہ باشند و انانے بیان عظیمہ
 شوند آنحضرت پرستو و وعظ فرمودند بعد از ان وعظ آیہ شریفہ ذوی القربی والیتامی و المساکین و ابن السبیل
 فرمودند و حصص جملہ اسباب نقدی خود را بموجب آیہ شریفہ کروند از ان بعد چند اشعار عربی و فارسی خواندند و بجا
 این شعر مشہور من نیز حاضر می شوم تصویر جانان در بغل من نیز حاضر می شوم تفسیر قرآن در بغل و چند مصرع
 چنین کہ یکے از مصنف دیگرے خود را خواندند باز گفتند کہ کفن من مثل پوشش حیا من باشد چنانچہ ہمیشہ
 پیراہن ایشان ازادھو تر بود و پانجامہ ایشان از گاڑھا باز فرمودند کہ ناز جنازہ بیرون شہر ادا کنند باویشا
 را از حضوری جنازہ منع سازند چنانچہ مردمان بعد انتقال ایشان ہمان کردند چنانچہ فرمودہ بودند نوبت نماز
 جنازہ ایشان بہ پنجاہ و پنج بار رسید مردمان جوق جوق می آمدند نماز میخواندند صد مرتبہ فاتات ایشان بر بل عالم
 طاری بود کہے نہ بود کہے از وفات آنحضرت غمگین نہ بود و مزار پر انوار ایشان و ردہ بیرون ترکماند و ازہ
 متصل مزار والد ماجد ایشان است نور اللہ مرقد و ترتبہ وفات آن جامع الکمالات باقوال صحیحہ سنہ کیمز آدود و صدی نہم

بزرگوفات

جنازہ ۵۵۵ و ان بار

تاریخ سن وفات ایشان و اقف اسرار سبحانی فخر اولاد حضرت مجدد الف ثانی

حضرت مولانا شاہ روضا احمد رضا نقشبند مجددی احمدی بفارسی چنان بنیشتہ اند

شاہ عبدالعزیز فخر جہان صبح یکشنبہ ہفتین شوال سن ہجری چوبستم از ہاتف	عالم علم آیت قرآن از بدن گشتہ روح او پیران گفت اے نکتہ سنج قاعدان
---	---

سائل قولش زہر عدد پیدا است خواہی از ہر عدد کہ تاریخش یک بیفزاید و ضرب کن در دہ در عدد و بست و چار باقی را پس بقصمان یک عدد در یاب	از احد تا الف زین عنوان اولا چار چند کن پس ازان پس بکن طرح بست بست ایجان ضرب نہر ما تو اے فہم زمان فوت آن منفر زمین و زمان
---	--

ونیز از حکیم مومن خان بلوی بزبان اردو تاریخی عجیب است ملاحظہ باید نمود

انتخابِ نسخہ دین مولوی عبدالعزیز جانب ملک عدم شریف فرما کیوں ہوئے ہے ستم اے چرخ تو گیس کو بیان سے لگیا جب اٹھائی انفس اک عالم تہ و بالا ہوا کیا کس و ناکس یہ تھا صدمہ کیا جس وقت دفن مجلس درو آفرین تغزیت میں میں بھی تھا	بے عدیل و بے نظیر و بی مثال و بے مثل آگیا تھا کیا کہین مروونکے ایمان میں نخل کیا کیا یہ ظلم تو نے بکسون پر اے اجل لوٹا تھا خاک پر ہر قد سنی گروون محل ڈالتا تھا خاک سر پر عزیز و مبتذل جب پڑھی تاریخ مومن نے یہ آ کر بے بدل
--	--

دست پیدا اجل سے بے سرو پا ہو گئے
فقر و دین فضل و ہنر لطف و کرم علم و عمل

۳۹ ۳ ۱۲

برخی احوال دختران و نبرگان شاہ صاحب

از اولاد حضرت سوائے سہ دختران پسرے پیدا نشد و آن ہمہ بجیات ایشان انتقال فرمودند بسلسلہ ایشان بہین طور است کہ صاحبزادی کلان بقدر نکاح مولوی عیسیٰ صاحب (فرزند کلان حضرت مولانا شاہ رفیع الدین صاحب) بود و صاحبزادی دومی بقدر نکاح شیخ محمد فضل صاحب ابن شیخ احمد بن شاہ اسمعیل ابن شیخ منصور ابن احمد ابن محمود بود کہ نسب نامہ ایشان بہ نسبت نامہ حضرت شاہ ولی اللہ (سید) از ایشان مولانا محمد شفیق و مولوی محمد یعقوب پیدا شدند و صاحبزادی سوئی بہ مولوی عبدالحی صاحب منسوب بود۔ بعد حضرت مولانا بہرہ برداران ایشان قائم مقام ایشان شدند و بہ درس و تدریس مشغول گشتند اسامی مبارکش این است مولانا شاہ رفیع الدین صاحب مولانا شاہ عبدالقادر صاحب و مولانا شاہ عبدالغنی صاحب جاے مزار ایشان نزد مزار حضرت مولانا شاہ ولی اللہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ است نور اللہ مقدم و ترتبہم اوصاف و کمالات این حضرات خارج از حد بیان است ہر یکے فرید و ہر وحید عصر صاحب علم و علم و تقوی و فہم و ذکا و فراست و دیانت و امانت و مراتب لایت بود، مخمین اولاد اولاد آن حضرت ۵

این سلسلہ از طلائے ناب است

این خانہ تمام آفتاب است

بعد اینان بسلسلہ درس و تدریس بنام حضرت مولانا محمد آحق صاحب جہا جرحمۃ اللہ علیہ است ایشان۔

۵ سال ولادت ۶ ذی الحجہ ۱۱۹۷ھ ۱۲ محرم ۲۸ ذی الحجہ ۱۲۰۰ھ از اولاد ایشان مولوی محمد موسیٰ صاحب و مولوی منصور صاحب

صاحب مولوی عیسیٰ صاحب مولوی حسن جان صاحب و یک صاحبزادی و نوات آنحضرت ۵ شوال المکرم ۱۲۳۳ھ ۲ از اولاد

ایشان صرف یک دختر بود کہ مولوی مصطفیٰ برادرزادہ خویش منسوب کردہ بودند از ایشان یک دختر پیدا شد از بزرگیت مولوی

محمد اسمعیل صاحب شہید دادہ شد از ایشان مولوی محمد عمر پیدا شدند و بہ بست دوم جادی الثانی ۱۲۶۸ھ انتقال فرمودند چنانچہ

تا بیخ وفات آن از مرگ شیخ زمان پیدا است بسلسلہ ظاہری حضرت مولانا شاہ عبدالقادر صاحب منقطع گردید اللہ باقی و کل فان

عمر شریف حضرت شصت و ہشت سال بود کہ بتاریخ شانزدہ رجب المرجب ۱۲۰۳ھ سفر آخرت پیش برد ۱۲۰۳ھ حال آنجناب کما تھا

معلوم نشد بہین قدر بدرباریت رسید کہ از اولاد صاحبزادی ایشان دختران بجیات اند ۱۲ محمد بیگ منجم

بعد چندے مع قبائل بہمراہی برادر خورد مولوی محمد یعقوب صاحب بہ نیت ہجرت قصد مکہ معظمہ فرمودند چنانچہ تمامی علمائے دروہ سار نیز حضرت ابو ظفر سراج الدین محمد بہادر شاہ تاور گاہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رحمہ اللہ بحیثیت آنحضرت برقتند و مخلص گردانیدند از صدمہ مفارقت آن مجمع البرکات تمامی اہل این دیار مغموم بودند و ہر صغیر و کبیر از درد فراق آن بچانہ آفاق دگر و بولول۔

آنحضرت بکہ معظمہ مکرمہ تماشش سال کامل بہ درس و تدریس پرداختند و بہ نسبت و پنجم ماہ رجب المرجب شب شنبہ قریب طلوع صبح صادق ۱۲۲۲ھ ازین دار فانی بملک جاودانی رحلت فرمودند اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُونَ۔ صاحب التحاف بحوالہ قول علی حضرت شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ فرمودند کہ ایشان فرمودند آگاہی آمد این فرزندان کہ لطف آبی ایشانرا با عطا کردہ است و ہمہ سعد اندوے از ملکیت در ایشان ظہور خواہد کرد لیکن تدبیر غیب تقاضا میکند کہ دو شخص دیگر پیدا میشوند کہ در مکہ و مدینہ ساہما احیاء علوم دین نمایند و ہما بخاوطن اختیار کنند از طرف ما و نسب ایشان باشکمن باشد زیرا کہ آدمی زادہ بوطن ما در میلان طبع دارد و انتقال جامعہ کہ والدہ ایشان شکمن باشند بسبز زمینی مستحیل است مگر بقسر قاسر انتہی بلفظہ محرر سطور گوید کہ مصداق این آگاہی سوائے ہر دو نواسہ حضرت مولانا شاہ عبدالغزیز صاحب دہلوی کہ مولانا محمد اسحق و محمد یعقوب اند بظاہر معلوم نمی شوند کہ ایشان از دہلی وطن خود ہجرت نمودہ در کہ اقامت فرمودند و ساہا سال با حیاتی روایت حدیث باہل عرب و عجم پرداختند و اللہ اعلم بالصواب۔

بعد از ہجرت حضرت مولانا محمد اسحق صاحب مولوی موسی صاحب و مولوی مخصوص اللہ صاحب فرزندان حضرت شاہ رفیع الدین صاحب مدرسہ شاہ صاحب مدرس و تدریس مشغول شدند الحال بجز مولوی معز الدین صاحب از زبیرہ گان حضرت شاہ رفیع الدین رحمہ اللہ دیگرے یافتہ نمیشود حق تعالی در عمرے برکت دہاؤ۔

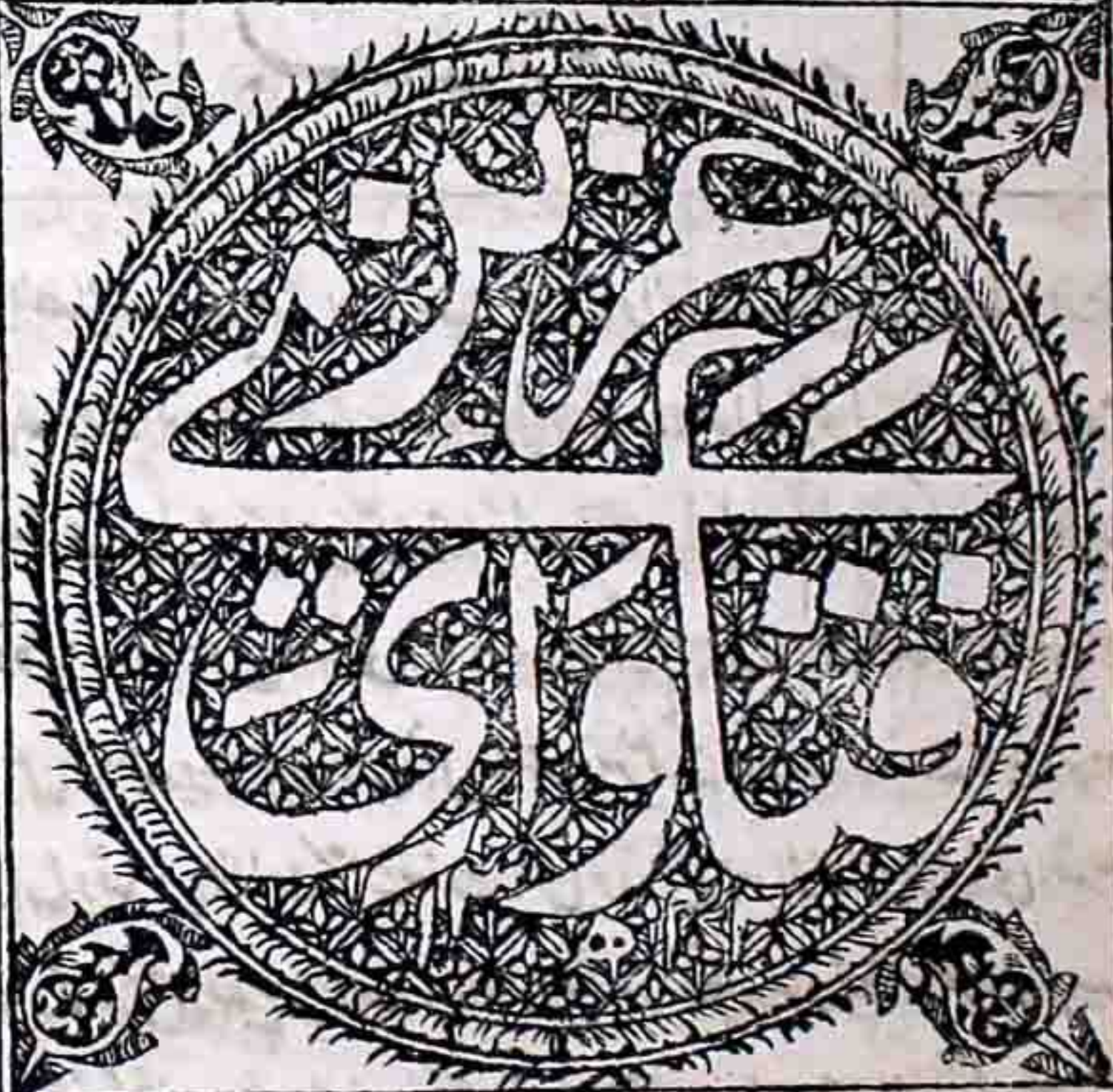
محمد بیگ مرحوم

ماہ رمضان المبارک ۱۳۳۱ھ

۱۵ سال وفات ۲۸ ذی الحجہ ۱۳۵۲ھ تا ۱۲ تا ۱۵ تاریخ وفات ۱۲ رجب ۱۳۵۹ھ تا ۱۵ تاریخ وفات ۱۳ ذی الحجہ ۱۳۶۱ھ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لِلَّهِ الْمُلْكُ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَكُ الْمَيْمَنُ

الحمد لله على احسانه كتابه مستطاب مجموعته وانه حضر مع الانشا به عبد العزيز ميرزا و هو مؤلفه

بانتظام احقر انام محمد عبدالرازق عماد الدين عثمانى صدر بامه رمضان المبارک ۱۳۲۱ھ

مطبعة دارالافتاء
دعوات محمد بن ادریس مطبوعه

رساله

در بیان استحباب رفع سبابه و تشہد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد لله والمنته والصلوة والسلام علی صاحب الشرع والسنه وعلی آله وصحابہ ازمتہ الحق واللائمہ
 بدانکہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است حلال نبود کہے را کہ بقول ماتمسک کند تا آنکہ نداند ماخذ
 آنرا از کتاب و سنت و اجماع و قیاس علی در مسئلہ و در اصول امام عظیم آید کہ فقہ را از چہار اصل گیر اول
 کتاب اللہ تعالیٰ دوم سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سوم اجماع امت مجتہدان عصر و احد چہارم قیاس
 نظری کہ در ان نص نباشد بر نظری کہ در ان نص باشد و ہر حکم کہ بہ کتاب و سنت ثابت گردد جز بہ کتاب و سنت
 منسوخ نشود و اجماع و قیاس مخالف کتاب و سنت باطل بود و شیخ بعد از زمان پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم روا نمود
 مجتہد گاہ خطا کند و گاہ بحق رسد چون خطای او ظاهر گردد تقلید او در خطا حرام بود و نیست اصول امام عظیم
 رحمۃ اللہ علیہ اکنون بشنو کہ ثابت شد با حدیث صحیحہ نزد امام عظیم و صاحبیہ امام مالک امام شافعی امام احمد
 و غیر ہم رحمہم اللہ کہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در تشہد نماز بر آن توجید خلاص تعالی اشارت بانگشت
 کردے و تصریح کردہ اند محققان و تبعان آثار و اخبار نبویہ علیہ افضل الصلوٰۃ والتیمہ کہ وارد نشد و منع
 اشارت بیچ آیتہ و حدیثی و چون زبید بعضی را سنت و اقوال ائمہ منع کردند آنرا بقیاس نہ بہ کتاب و سنت
 و قیاس و اجماع مخالف نص باطل باشد پس خطا کرد و تقلید او در خطا حرام بود و ترتیب و ادم این رسالہ
 بر یک مقدمہ و سہ فصل مقدمہ در بیان تمسک بسنت وقت اختلاف است فصل اول در
 احادیث صحیحہ فصل دوم در روایات نقیہ قویہ فصل سوم در اولہ مانعان واجبہ آن

مقدمه در بیان تسک بسنت وقت اختلاف است قال اللہ تعالیٰ و ما انکم الرسول فخذوه و ما نهکم
عنه فانتهوا و اتقوا اللہ ان اللہ شدید العقاب۔ فرمود حق تعالیٰ چیزی که بر بد شما را پیغمبر یعنی از او امر و نواهی
پس بگیرید آنرا یعنی عمل کنید بر آن و چیزی که منع کند شما را از آن پس بازماند بر سید از خدا تعالیٰ بدستیکه
خدا تعالیٰ سخت عقاب کننده است یعنی عذاب سخت میکند کسی را که خلاف فرمان رسول اللہ کند و قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من بعث منکم بعدی فیسری اختلافاً کثیراً فطیکم بسنتی تسکوا بہا و عضو علیہا
بالتواجد رواہ احمد و الترمذی یعنی فرمود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کسیکه زنده خواهد ماند از شما بعد من پس
خواهد دید اختلاف بسیار پس لازم است بر شما که جنگ زید بسنت من و بگذرید بر آن بدندانها یعنی محکم گیرید
و قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من احب سنتی فقد احبنی و من احبنی کان معی فی الجنة رواہ الترمذی
یعنی فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم کسیکه دوست دارد سنت مرا پس تحقیق دوست داشت مرا کسیکه دوست
داشت مرا باشد با من در جنت **فصل اول** در احادیث صحیحہ روایت کرد امام ربانی محمد بن الحسن الشیبانی
در موطا خود از امام مالک او از معلم بن ابی مریم و او از علی بن عبد الرحمن النعادی کہ گفت دیدم را عبد اللہ بن
عمر رضی کہ بازی میکردم بسنگریزه با در نماز چون از نماز فارغ شدم منہی کرد و مرا و گفت بکن آنچه رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم میکردم چه میکرد پیغمبر خدا صلعم گفت بود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و تیسک در نماز نشستی بنہادی
کف دست راست را بران راست قبض کردی بہ انگشتانرا و اشارت کردی بانگشتی کہ متصل انگشت
زست و نہادی کف دست چپ بران چپ گفت محمد کہ ما کار پیغمبر خدا صلعم را اختیار کردیم و ہمین است قول
ابی حنیفہ تا اینجا ترجمہ عبارت موطا او است و در بدایع و نہایہ آورده کہ نص کرد امام محمد در کتاب مشیختہ بہ اشارت
و حدیث آورده است کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم اشارہ کردی و بعد از آن گفتہ کہ آنچه پیغمبر خدا صلعم کرد و ما نیز او را
اختیار کردیم و ہمین است قول ابی حنیفہ و قول در ذخیرہ شرح زاہدی مذکور است کہ امام محمد بعد از آن گفتہ کہ
آنچه پیغمبر خدا صلعم کرد و ما نیز او را اختیار کردیم و ہمین است قول ابی حنیفہ و قول من در کفایہ تا ما رضانی حدیث بروایت
امام محمد آورده کہ پیغمبر خدا صلعم اشارت کرده است بعد از آن گفت محمد کہ ہمین است قول من و قول ابی حنیفہ در
غناہ مذکور است کہ نص کرد محمد بن حسن در کتاب مشیختہ و حدیث آورده کہ پیغمبر خدا صلعم اشارہ کردی و در نماز و نیز
روایت کرد امام احمد و ابن السکیت در صحاح از عبد اللہ بن عمر قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الاشارة
بالاصبع الی الشیطان من الحدید ما آنچه روایت کرده اند ائمہ شافعیہ کتب حدیث قریب تو از دست چنانچه

صحیح مسلم از عبد اللہ بن زبیر روایت کرد که چون پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم از نماز نشستی دست راست بران
 راست نهادی و دست چپ بران چپ نهادی و اشاره بانگشت سبابه کردی و زانگشت برانگشت
 میانہ نهادی و عبد الرزاق از ابی ہریرہ روایت کرد کہ پیغمبر خدا فرمود صلعم کہ تحقیق یک جز از ہفتاد جز پیغمبری
 تاخیر سحر است و جز دیگر تعجیل افطار است جز دیگر اشارت بانگشت است از نماز روایت کرد و حاکم از عقبہ
 بن عامر کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ نوشتہ میشود در ہر اشارت کہ اشارت میکند در نماز خودہ یعنی
 بمقابلہ ہر انگشت یک نیکی فضائل اشارت بسیار است درین مختصر گنج ولے بر کسے کہ از فضائل محروم
 باشد فصل سوم در روایات فقہیہ از کتب معتبرہ حقیقہ بن الہمام در شرح ہدایہ گفتہ منع اشارت خلاف عقل
 و نقل است و در ملقط مذکور است کہ نیست اشارت خلاف علماء و در خانہ گفتہ کہ اشارت در وقت لا الہ الا اللہ
 بلا اختلاف است و در کفایہ مذکور است کہ علامہ نجم الدین زاہدی گفتہ کہ ہر گاہ متفق شدہ ایات از ہدایہ صحابہ
 ما کہ اشارت سنت است و ہمچنین از علماء کوفہ و علماء مدینہ و بسیاری اخبار اشارت علی بن ابی طالب
 امام ابن الہمام در شرح ہدایہ و صاحب کفایہ و محقق حلبی در ختیہ المہندی و شیخ شمشنی در شرح نقایہ گفت کہ سنت
 تہلیل عقد و اشارت کند تا عمل بہر دو طریق جمع گردد و امام ابو یوسف در امالی نمود گفتہ کہ انگشت خورد و وی
 بندد و انگشت میانہ بانگشت ز حلقہ کند و بانگشت سبابہ اشارہ کند و در شرح و قایہ گفتہ ہمچنین سنت نزد
 علماء ما و صاحب ہدایہ در فتاوی النوازل گفتہ کہ اشارت وقت لا الہ الا اللہ نیک است و در ہیئۃ صلی اللہ علیہ وسلم
 کہ وقتیکہ شہادتین رسد اشارہ سبابہ کند فصل سوم در دلائل منع کنندگان وجوہ اہل آن بعضی
 گفتہ اند بہتر آنست کہ اشارہ نکنند و فتوی برین است زیرا کہ بنا نماز بر سکنہ و وقار است یعنی بر آراش و
 و آہستگی است و در اشارت سکنہ و وقار نیست جواب این دلیل آیت حدیث نیست نہ اجماع پس قیاس است
 و قیاس اجماع با وجود حدیث صحیح باطل باشد ظاہر است کہ منع کنند را احادیث صحیحہ روایات فقہیہ حنفیہ رسیدہ
 بود و گر نہ ہر کہ گوید فعل پیغمبر صلعم کہ این خلاف سکنہ و وقار است خصوصاً در نماز با اتفاق جمیع مومنین کافر گردد
 و در صلوٰۃ مسعودی میگوید کہ این سنت علماء متقدمین است تا خوان باخبر نبی کردند مسوخ شد بنا بران کہ
 این قول را نضیان گرفتند جواب اول آنکہ دلیل برخلاف اصول امام عظیم است زیرا کہ این دلیل قیاس است و
 قیاس اجماع با وجود حدیث صحیح برخلاف آن باطل باشد دوم آنکہ مقرر است کہ نسخ بعد زمان پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 روا بود سوم مخالفت را نضیان از بدعتہا و ایشان و باید و نہتائیکہ ایشان بران عمل کنند کہ این مخالفت

کفر بہ بات

عین مخالفت پیغمبر باشد صلی اللہ علیہ وسلم نبی مبنی کہ رافضیان درودی فرستند ابتدا بسم اللہ میکنند و بدست راست میخیزند و بدست چپ استنجا میکنند و در دو تسمیه تمجید و ثنا و موالات و روضو و ناخن گرفتن و حلق موی بغل و موی زیر ناف اگر ترک سنتها برای مخالفت رافضیان ضروری باشد باید که سنیان اکثر سنتها عادت و عبادت را ترک کنند و مخالفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم روادارند و باز خود را سنی گویند نه غیر و شیطان در تعصب و محیط آورده که اشارت بر قول امام ابوحنیفه و محمد سنت است و همچنین در کتابهای دیگر مذکور است که ذکر کنیم سخن دراز گردد با جمله بدلیل یا ظن کسی مخالفت پیغمبر خدا صلعم کردن خلاف امام مذہب رفتن و با وجود این خود را سنی پنداشتن جز جهل نادانی و یا تعصب نفسانی چیزی دیگر نباشد سنی آنکه کار سنت کند و رافضی آنکه ترک کند بر خلاف امام مذہب رود فقط کتبہ عبدالعزیز عفا اللہ عنہ تمام شد رساله اشارتہ البحتہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سوال مراد از دو واژه خلیفه که در صحیح بخاری و صحیح مسلم و دیگر صحاح موجود است کدام است و علمای اہل سنت چرا به یک معنی مراد این حدیث اتفاق نموده اند و پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم چرا معنی مفصل این حدیث بیان نفرموده که است و تعیین معنی مراد آن در اختلاف افتاد و در هر یک فرقه بر عم و دیگر گمراهی ضلالت اختیار کرد جواب عبارت این سوال خالی از مضطرب احتمال نیست بیانش آنکه جمله اولی از ان مشعرست بر اینکه سائل بر مراد علمای اہل سنت از مصداق دو واژه خلیفه که در احادیث صحیحہ ایشان بر و کار آمدن آنها منصوص است اطلاعی ندارد لهذا از ان استفسار میکنند پس برین تقدیر بنا سوال بر استکشاف مراد ایشان از ان خلفاء نخواہد بود و جمله ثانی از ان معنی قول او "علماء اہل سنت چرا به یک معنی این حدیث اتفاق نموده اند" دلالت دارد بریکه معترض بر مراد ایشان تفصیل اطلاع دارد و سوال از لیسیت اختلاف ایشان در تعیین مصداق آن خلفاء میکنند پس برین تقدیر بنا سوال بر استفسار کیفیت ان تراق عدم اتفاق ایشان بریک قول خواهد بود و بل ہذا الاتہافت تساقط بالجملہ اگر مقصودش از سوال استکشاف مراد علمای اہل سنت ازین خلفاء است چنانکہ صدر سوائش بر ان دلالت دارد گویم ثنائے از امثال - ہذا الاختیار بارادہا الرسول المختار لکن انہ از عملات آن در ظاهر نظر اشبه می نماید مختار بعضی از ائمہ فن شریف حدیث مثل توراتی و قاضی عیاض و تبعیہا کا شیخ الحق الدہلوی وغیرہ ہم من الاجلہ قدس لہا سرار ہم است و میل با ہم نووی در شرح صحیح مسلم نیز بطرف آن معلوم میشود است کہ مراد از ان خلفاء ثنائے عشر مقسطین کہ مروج دہمین تہین منقاد حکام

شریعت غر او صاحب تسلط تام در اطراف غیر او والی خلافت نبوت بالاستحقاق والاتفاق لای علی سبیل
 التقلب والشقاق باشند مستند و بر کار آمدن این خلفا بر سبیل لا و اتصال یکدیگر لازم نیست بلکه از وقت
 ظهور خلافت راشد تا قریب قیام ساعت این عدوت تمام خواهد شد پس از جمله این خلفا بعضی مثل خلفا اربعه
 و حضرت امام حسن و عمر بن عبد العزیز بروی کار آمده اند و تمام این عدوت تا قریب قیامت صورت خواهد بست
 و اکثر طرق این حدیث و بعضی احادیث دیگر مؤید آنست از آن جمله آنچه در صحیح مسلم داروست لایزال الدین قانما
 حتی تقوم الساعة و یکون علیهم اثنا عشر خليفة و ایضا در آن کتاب است لایزال الاسلام عزیرا تبعا و
 از آن جمله است آنچه در حدیث صحیفه نزدیک هزار و طبرانی آمده لایزال امر متی صالحا چنانچه ابن حجر در فتح الباری
 نقل نموده و از آن جمله است آنچه در سنن ابی داود و واقع شده کلمه جمع علیه الناس از آن جمله است آنچه در طبرانی
 وارد شده لایضرم عداوة من عداهم و از آن جمله است آنچه اخراج کرده است از احمد و هزار از حدیث ابن مسعود
 انه سئل کم ینک هذه الامة من الخلیفة فقال سالنا عنها رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال اثنا عشر بعد
 نقیاب بنی اسرائیل از آن جمله است آنچه شیخ ابن حجر در فتح الباری از ابن جوزی نقل کرده که گفته اخراج مسند
 فی مسنده الکبیر من طریق ابی بجران با الجمله حدیثه انه لا یتلک هذه الامة حتی یکون فیها اثنا عشر خليفة کلمه بعمل
 باهدی و دین الحق و از آن جمله است آنچه ابو داود و از طریق اسود بن سعید از جابر بن عمر اخراج کرده و زیاده
 نموده بر آن فلما رجع الی منزله اتته قریش فقالوا ثم ینکون اذ قال ثم ینکون المهرج و اخراج البزار هذه الزیادة من
 آخر فقال فیها ثم رجع الی منزله اتبعه فقلت ثم ینکون اذ قال المهرج کذا فی فتح الباری و ایام هرج قریب قیام
 ساعت خواهد بود چنانچه امام بخاری در صحیح خود از شقیق ابن سلمه اخراج نموده که گفت کنت مع عبد الله و ابی
 موسی فقال قال النبی صلی الله علیه وسلم ان ین یدی الساعة یا ما ینزل فیها الجمل و یرفع فیها العلم و ینزل فیها
 المهرج و المهرج القتل ابن جوزی مهرج را که در حدیث اثنا عشر خليفة واقع است برین وجه که قریب
 قیام ساعت خواهد بود حمل کرده چنانچه شیخ ابن حجر در فتح الباری آن تصریح کرده حیث قال فالمراد بقوله
 ثم ینکون المهرج ای القتل المودیه بقیام الساعة انتهى هذا جواب السؤال علی طبق ما یفهم من صدق القول فان
 اختلف فی روع السائل علی هذه الارادات المرضیه شی من الادام الفاسدة و التهویشات الرویه فعلیه
 بالبیان علینا رده بالبرهان اگر مقصودش از سوال استفسار بلیت اختلاف علماء در بیان مراد آن حدیث است
 گویم یعنی بر کسانیکه فی الجمله بهره از عقل و علم دارند مخفی نیست لیکن چونکه ظاهر از عمر بر سائل معلوم میشود که بایه علمی ندارد

ابتدا به بیان آن بر سبیل اجمال پرداخته میشود بآید دانست که این حدیث محتملات کثیره دارد و هر حدیثی
 که انجمن باشد اتفاق علماء در آن صورت نمی بندد بلکه راے هر عالمی بسوی احتمال ازان احتمالات که
 در ظن او نظر بر قرآن و امارات توت می باید می رود و هیچ ندی نیست که در آن این قسم احادیث موجود نباشد
 و علماء آن انده ب و در آن اختلاف نکرده باشند هر چند این دعوی بجهت کمال ظهور مستغنی از بیان است
 لیکن بر اے دفع او هم متعصبین بذكر شاهد پرداخته میشود که شریف مرتضی در فتح البلاغ از کلام حضرت
 امیرالمؤمنین نقل کرده اند بلا و غلان فلقد قوم الاود الخ و ابن ابی الحدید در شرح آن گفته اند لکنی عنہ عمر
 بن الخطاب قد وجدته نسخة التي بخط الرضی و تحت فلان عمر حدیثی بذكر مختار بن معد الموسوی
 الادوی الشاعر و قال الراوندی فی شرحه انه مدح بعض اصحابه بحسن السيرة و ان القننة هی التي و
 بعد رسول الله صلعم من الاختیار و الاثره و قال الجارودیه انه کلام قاله فی امر عثمان كما یدرج الآن الامیر
 المیت فی ایام الامیر الحمی بعده فیکون ذلک تعریفاً له انتهى مختصراً پس بدستور معترض گویم که علماء شیعه چرا
 بر یک معنی مراد این حدیث اتفاق نکرده اند بالجمله سوال معترض بهر تقریریکه باشد ناشی از قصور و اطلاع
 او در علم و ینیه و عدم اطلاع بر مذہب اهل سنت و امامیه است آنچه گفته است که پیغمبر خدا صلعم چرا معنی
 مفصل این حدیث بیان نفرمودند که است در تعیین مراد آن در اختلاف اقتاد گویم این کلام بالامال از
 احتمال است تعرض بجمع آن موجب طنباط اطلاق است لیکن کلمه الا لیک کلمه لا لیک کلمه زینجا بزرگ خلیل گفتا میرو
 اول آنکه ازین کلام لازم می آید که در کلام شاعر اصلاً از اقسام مخفی و کل و مجمل و تشابه که از مقابل ظاهر
 و نفس و غیر محکم اندا حدیث واقع نباشد حالانکه وقوع آن در کلام شاعر بر هیچ یک از اهل علم مخفی نیست
 دوم آنکه بر تقدیر وقوع این اقسام در کلام اسد بن جناب سالت پناه که ترجمان التحق و بین معانی کلام اسد بود
 لازم بود که ایضاً آن میفرمودند و خفا و اشکال اجمال و تشابه آن را ل میفرمودند حالانکه بعضی از افراد اقسام
 ثلثه اول جمع افراد اقسام رابع غیر بین واقع اند سوم آنکه این اشکال مشترک بود و است چرا که مخفی و بین
 بهم می رسد که تقریرهای نامر بوطش را در اکثر احادیث امامیه جاری نمایند مثلاً در حدیث پنج البلاغ که آنفانکه
 شده بگویند که حضرت امیر مکنی عنہ لفظ فلان را که در حدیث ابتدا بلا و فلان واقع است چر بیان نفرمودند که
 است در تعیین آن در خلاف اقتاده اند فما هو جو کم بهنا فو ثمه جو ابنا درین حدیث احتمال تقیه نیست
 چرا که حضرت امیر آنرا در زمان خلافت راشد خود فرموده اند و آن زمان زمان تقیه نیست چرا که نزد محققین شیعه

الشیع بلاد

ثابت است و آنچه گفته است که ہر یک فرقہ بزعم دیگرے گمراہی و ضلالت اختیار کردند سمیت تراز تہامی
 کلمات رو یہ اوست بچند وجہ اول آنکہ در کلام اللہ اکثر آیات احکامی کہ باتفاق سنی و شیعہ صحیح منزل من السماء
 وغیرہ منسوخ و غیر اول انعامت و تعیین مراد آن در اختلاف قنادند و ہر یک بزعم دیگرے گمراہی و ضلالت
 اختیار کردہ مثل آیہ فانکم وما اطاب لکم من النساء ثنی و ثلاث و رباع کہ اسما علیہ از ان جمانا زد و واج
 ہنزدہ زن می نہند و دیگران جواز چہار زن و ہر یک بزعم دیگرے گمراہ است پس اگر در احادیث نبویہ نیز بعض
 مردم بغلط نہی اختلاف نمودہ باشند از ان کہ ام قباحت لازم می آید دوم آنکہ اگر مرادش آنست کہ یک فرقہ
 از علماء اہل سنت کہ بجائے خود تعیین مراد آن احادیث نمودہ بزعم دیگرے از ان کہ تعیین خلاف آن کردہ
 گمراہ است پس غیر مسلم است چرا کہ ہر کس از علماء اہل سنت کہ یکے از محتملات این احادیث را ترجیح دادہ
 اختیار نمودہ اصلاً بزعم دیگرے گمراہ نیست و اگر مرادش آنست کہ یک فرقہ از علماء امت بسبب تعیین مراد
 آن بزعم دیگرے اختیار ضلالت و گمراہی کردہ مثل شیعہ و سنی کہ ہر واحد بزعم دیگرے اختیار ضلالت و
 گمراہی کردہ گویم ما مردم شیعہ را بسبب تعیین مراد درین احادیث خاطر نیگوئیم بل بنا بر آن میگوئیم کہ
 بر حضرتیکہ شیعہ حل این احادیث نمی نمایند بزعم ایشان صفاتے کہ درین احادیث مذکور اند بر انہا صادق
 نمی آید مثل قوت و عزت اسلام در وقت ایشان و اجتماع ناس بر ایشان غیر ہما من الصفات المذکورۃ فی طرق
 ہذہ الاحادیث و اگر شیعہ این ہمہ صفات را بر ائمہ اطہار منطبق کردہ و ہند اصلاً ایشان ہم نظر برین تعیین
 نزد ما گمراہ نخواہند بود فقط تا ہم شدہ تقریر مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب محدث دہلوی +
سوال اجرت بر خواندن قرآن گرفتن جائزست یا نہ جواب علم اجرتے کہ حافظان قرآن بر خواندن
 میگیرند چند صورت دارد جداگانہ در زمین خود متقسم باید فرمود و خلط نباید کرد تا ہتسبہاہ وافع نشود صورت
 اول آنکہ ثواب قرآن خواندہ خود را بچوٹ مبلغ کذا بدست کسے بغرو خند و این صوت محض باطل است
 باجماع اہل سنت آئیے نزد امامیہ راجح و متعارفست بلکہ ثواب روزہ با وجہ و دیگر عبادات را نیز منہند
 دلیل بطلان آن کہ حقیقت بیع مبادلۃ المال بالمال است و ثواب طاعات مال نیست بلکہ حقیقت کہ
 برائے این شخص بکم وعدہ الہی ثابت میشود و در آخرت استیفا می آن خواهد نمود و بیع حقوق خواہ دنیوی با
 خواہ اخروی مثل حق اللار و حق الارث و حق مرد و حق تعلق و اشغال ذلک جائز نیست صورت دوم
 آنکہ شخصی را برائے ختم نمودن قرآن بزور دہی بگیرند و ثواب آن ختم مستاجر برسد و این صوت نزد

سورہ نسا

جائز نیست و زوائد طوع و تفصیل دارد و دلیل عدم جواز این صورت آنست که قاعد کلیه حقیقه
 است کما فی شرح الوقایه و غیره الاصل عندنا انه لا يجوز الاجارة علی الطاعات علی المعاصی لکن لما وقع التصور
 فی الامور الدینیة نفی بعضیها التعلیم القرآن الفقہ تحریر عن الاندراس نکتہ در آنکہ جاره براد طاعتا خواهد فرض
 باشد خواه نقل جائز نیست آنست که شخصی که مباشر طاعت شد است حکم وعده الهی مستحق اجر اخروی گشته
 پس اگر اجرو نبوی را از مخلوق بران عمل طلب نماید اجتماع عوینین اجرین و رقی یکس بیک فعل لازم خواهد
 آمد مثل آنکه شخصی اجیر خاص یکس قرار یافته او را نیز سد که اجیر خاص شخص دیگر شود و در همان مدت کذا فی
 شرح الهدایه و قوله علیہ السلام اقرؤ القرآن لا تاکلوا به مثل ان یستاجر رجل یقرأ علی راس قبر ینزل به القراءه
 لا یشحق به الصواب لا للمیت لا للقاری انہی صوت سوم آنکہ شخصی حسبہ اللہ ثواب قرآن خوانده خود یکس بخشند
 یا بقصد ثواب او خواندن آغاز کند و هرگز خیال معاوضه و رخصه و خطور نکند و آنکس بطریق مکانات بیدار
 یا در اثنای خواندن آن بوی چیزے بد بد یا احسان نماید یا شخصی باشد که از ساها بر شخصی انعام و حسنی
 میکند و آنکس در مکانات آن قرآن و کلمه تهلیل و امثال ذلک بر او می خواند و ثوابش باومی بخشند
 این صورت جائز است بلا شبهه بلکہ مستحب زیرا که مکانات احسان باحسان مستحب و فی الحدیث من
 صنع الیکم بمعرفه مکافوه الخ و لیکن در اینجا غورے می باید و آن آنست که اگر نیت آن در خواندن مکانات
 احسان اوست پس جائز و مستحب است و اگر باین نیت بخواند که ازین خواندن برسد و مکانات ثابت
 خواهم کرد پس در حقیقت اجاره شد آری و نیتن مکانات مضر نیست لیکن فرق را تا مل باید کرد و صورت
 چهارم آنکه شخصی طلب علم دینی یا حفظ قرآن یا اشتغال بطاعت و غیره بخواند لیکن از راه تنگدستی و فقدان
 وجه معاش فراغت اشتغال باین امور ندارد و مردے دیگر صاحب مایه نومه و اوجه قوت و شوق تا بفرغ
 بالمشغول بطاعت گردد و درین صورت هر دو را اجرا کامل بر سر طاعت او حاصل میشود و مورد این آیه
 همین است قال اللہ تعالیٰ للفقراء الذین احصوا الی آخرها و اعانت بر طاعت که در حدیث جا بجا مدوح
 واقع شده همین است لیکن باین را اجرت گفتن مجازست صورت پنجم آنکه شخصی قرآن را نه بر وجه طاعت بلکه
 بتایر قصد مباحی میخواند و بران اجر میگردد مثل رقیه تو بنده ختم بعضی سوره قرآن بر حصول بعضی مطالب نبوی
 و یا براسه اشتغال از عذاب گور یا براسه انس زنده یا مرده بصوت خوش و این قسم نیز جائز است
 بلا کراهت و همین است مورد این حدیث که ان الحق ما اخذتم علیہ اجر کتاب اللہ و قصه رقیه یس و فاتحه

سوره تفسیر

و گرفتن اجرت بر آن نیز از همین قبیل است همه صور را جدا جدا با حکام آنها در خاطر محفوظ باید داشت
 والسلام علیکم وعلیٰ من لدکم بہین تفصیل معلوم شد کہ در احادیث مختلفہ تعارضی نیست مثلاً در حدیث
 عباده بن الصامت قال قلت یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما یجوز لک ان یسئروا فیہ منکم منکم منکم
 مال فارسی علیہا فی سبیل اللہ قال ان کنتم تحبان تطویق طوقا من نارنا قبلہا رواہ ابو داؤد و ابن ماجہ
 و این در صورتی است کہ در وقت تعلیم طلب مکافات منظور داشته بود بہین نیت تعلیم کردہ بود و علیٰ ہذا القیاس
 احادیث دیگر و العلم بالصواب سوال از معنی بیت حافظ شیرازی **جنگ ہفتاد و دولت ہمہ را**
عذر بنہ چون ندیدند حقیقت رہ افسانہ زدند **چو اب ازین شعر مستزاد شمش پداست**

کے ازوشد ز اداس
 تجلیت بالکلیت
 مولانا امین عثمانی
 شریزی ابرہہ کشف
 معانی نشادہ بو حضرت
 بجا بیان بن سید
 کہ در دست نشاندہ
 کشف ازین بیت است

ہفتاد و دو فرقہ در رہت می پونید۔ ایکے مانند
 سررشتہ حق بدست یک طائفہ است۔ درویشانند
 کم کردہ تراہر طرف می جویند۔ سرگردانند
 باقی بہ تکلف سخن می گویند۔ ایشانند

بسم اللہ الرحمن الرحیم
 رسالہ نماز زنان

وضع نماز زنان بطور مردان است فرق چندہست اول آنکہ زنان راتمام بدن خود باید پوشید از پارچہ
 لک سطر کہ رنگ بدن یا مو معلوم نشود اگر رنگ معلوم گردد داخل پوشیدن نیست نماز درست است ہر قدر
 کہ پوشش کامل تر بود بہتر است حتی کہ دستہا و پا ہا ہمہ پوشیدہ ماندن بہتر است و احتیاط است تا بمقدور
 ہر دو قدم و ہر دو دست را پوشیدہ دارو فامار در با بیطور پوشد کہ گاہ از جای سجدہ بند شود و سجدہ گاہ
 بنظر نیاید دوم آنکہ اذان و اقامت کہ آنرا تکبیر گویند زنان را نباید گفت سنت بہین است در حق ایشان
 بدون اذان و اقامت نماز گزارند سوم آنکہ وقت شروع نماز اللہ اکبر گویند دست ہا تا گوش نہروانند بلکہ
 تا شانہ ہا بردارند زیادہ بلند نکنند چہارم آنکہ ہر دو دست ہا را زیر ناف نہ نہند بلکہ زیر پستان نہند پنجم آنکہ
 پاؤں بلند بیج وقت قرأت نخوانند و نہ تکبیرات پاؤں گویند ہمہ را آہستہ گویند بیج جا آواز بلند نکنند تا سلام
 بہین طور آہستہ ہر وقت ہر چیز را گفتہ باشند ششم آنکہ ہر گاہ بنشینند خواہ برای سجدہ خواہ برای التیام بر پا
 چپ نہ نشینند بطور مردان بلکہ وضع نشستن زنان در نماز نیست کہ ہر دو پا را بطرف راست برآزند و بر
 سرین چپ نشینند ہفتم آنکہ در سجدہ سرین خود را بلند نکنند بلکہ شکم آنها باران ہا و ایشان در وقت سجدہ
 کردن پوستہ ماند و بالضرورت متصل زانو خواہد ماند بفاصلہ از زانو بطور مردان نخواہد شد فقط

رسالہ نماز زنان
 نفع دہ
 از ہر جہت

سوال ہر مسلمان را پارچہ کفن تزو خود نگاہداشتن مستنون است یا نہ بعض میگویند کہ زیادہ از مدت
یک سال پارچہ کفن نباید داشت می باید کہ یکسال کفن تزو خود نگاہ داشته بعد انقضای سال پارچہ مذکور کسے
و بدو پارچہ دیگر نگاہ دارد جواب اگر مسلمان پارچہ کفن خود خریدہ یا از کسے گرفتہ تزو خود مہیا دارد برای کفن خود
مضانقہ نیست چنانچہ از حدیث صحیح بخاری معلوم میشود و داشتن بسا لها ہم مضائقہ ندارد مگر کہ بسیار کہنہ شود
و طاقت این ندارد کہ مردہ را دوران پیچیدہ کند پس آنوقت فقیر را بدین نحو استعمال نماید مضائقہ ندارد
در بخاری از سہیل روایت است کہ آوردن پیش آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یک چادر با فیدہ کہ در آن
خاشیہ بود و گفت کہ با فیدہ ام این چادر را از دست خود پس آوردہ ام تا کہ شمارا این پارچہ پوشانم پس
گرفت آنرا پیغمبر خدا صلعم محتاج شدہ بسوی او پس بیرون آمدند بسویاران چادر لنگ حضرت بود پس
بسیار تحسین نمودند شخصی از حاضران مجلس پس گفت مراد ہید این را بسیار خوب است پس مردمان گفتند کہ
خوب نکردی پوشیدہ بودند آنرا پیغمبر خدا دوران حالیکہ احتیاجند بود بسو آن باز سوال کردی میدہستی کہ
ایشان سوال را رد نمیکنند گفت والد کہ من سوال نکردم کہ بشوم اور اجزا این نیست کہ سوال کردم آنرا
تا کہ باشد کفن من گفت سہیل پس بود... آن چادر کفن آن شخص سوال اگر کسے از رشوت و غیرہ کہ
ممنوع و غیر جائز است یک حویلی احداث ساختہ یا کہ وہیات خریدتے بران قابض ست کنون آن حویلی
او وہیات را میفرشود جب قیمت آن حویلی و وہیات شرعاً حلال ست یا نہ جواب آنچہ مال رشوت گرفتہ ست
یلا شبہہ حرام و خبیث است لیکن ہر گاہ آن مال را تغیر نمود و بنا بر حویلی عمارت کرد مالک آن شد فروختن
آن جائز است اما آن مال خبیثہ دارد کہ از کسب حرام حاصل شد حاصل آنکہ در بیع و شرا تملیک موقوف
بر ملکیت است و آن ثابت شد و کراست منزاہت تابع حلت کسب حرمت آنست ہر گاہ کسب حرام شد
مال نیز حرام شد ہر چند تغیر در ملکیت شخص داخل شد بل مزدوری زنا و حلوان کاہن یعنی مذکوریکہ پیش ہم
یا زنا و برای اشکشاف امور غیبیہ مستقبلہ می برند آری اگر قرضداران را یا معاملہ اران را از مال بدہد و رحق
آنها حلال میشود و رحق این شخص جبث آن می ماند مگر موافق روایت اجبار العلوم ہر گاہ این شخص از ان فعل
توبہ کرد حلال شد بشرطیکہ آن مال برضامندی گرفتہ باشد و حق کسے تلف نکرده باشد و الارضار حقا حقوق و
معتوبات شرط ست اللہ اعلم سوال اگر کسے از قرض کہ مشروع است گرفتہ مسجد احداث نماید بعد از رشوت
و غیرہ کہ غیر جائز است در قرض او نماید شرعاً احداث این قسم مسجد درست است یا نہ جواب این قسم

احداث کردن مسجد درست است حکم مسجد دارد و امید ثواب بران متوقع است زیرا که از مال که قرض گرفته بنا ساخته و در وقت ادا و دین این قرض اگر چه از مال خبیث و انما بد خبیث این در مالیکه اول قرض گرفته است تاثیر نمیکند و الله اعلم سوال اگر ناکح مذہب سنت جماعت منکوحه مذہب اامیه داشته باشد در میان هر دو مردوزن مذہب اهل سنت جماعت نکاح جائز است یا نه جواب نکاح کردن در میان مردستی و زن شیعه منی بر تکفیر و عدم تکفیر این فرقه است و مذہب خفی موافق روایات مفتی به حکم فرقه شیعه حکم مردان است چنانچه در فتاویٰ عالمگیری مرقوم است پس نکاح کردن از زن که درین فرقه باشد درست نیست و در مذہب شیعی و قول است بر یک قول که فرزند در قول دیگر فاسق چنانچه در صواعق محرقة مسطور است لیکن قطع نظر از ان انقضاء نکاحت باین فرقه موجب فساد با و بسیار دیگر مثل مذہب شیعیان اهل خانه و اولاد و عدم موافقت صحبت مغیره و ذکک پس احتراز از ان واجب است الله اعلم سوال اگر مردان بر نماز ستان اول آیات قرآنی و اتخاذ و امن مقام ابراهیم صلی و غیره و استغفار خوانند جائز است یا نه جواب خواندن آیات قرآنی و جهت وجهی و غیره در ضمن عار و دیگر که در ان استغفار هم است ثابت شد و بعضی روایات آمده که آنحضرت صلی علیه و سلم بعد از تحریم میخوانند و در بعضی این هم آمده که و قتیکه استاده شوند سو و نماز این بخوانند خواندن و اتخاذ و امن مقام ابراهیم صلی پیش از دو رکعت که بعد طواف کعبه میخوانند ثابت شد چنانچه در مشکوٰۃ این هر دو وقت موجودند و عانیست انی و جهت وجهی للذی فطر السموات و الارض حنیفا و ما اتانامن المشرکین ان صلواتی و علی و محیای و ماتی لله رب العالمین لا فسر یک له و بزرگ امرت ان اول المسلمین اللهم انت الملك لا اله الا انت انا عبدک ظلمت نفسی و اعترفت بذنبی فاغفر لی ذنوبی جميعا انه لا ینقر الذنوب الا انت و اهدنی لاحسن الاحلاق لا یهدیک الا حسنها الا انت لیسک سعدیک و الخیر کلہ فی یدیک الشریس لیسک ناکب و الیک مبارکت تعالیت استغفرک و اتوب الیک سوال برای حصول مطالب دنیوی چه باید خواند جواب حسبنا الله و نعم الوکیل یا نصد بار اول و آخر در و دود بار تا حصول مقصود و برائے استمالت قلوب حکام یا مقلب القلوب بالخیر و دود بار بعد از عشاء باید خواند و یا قاضی الحاجات صد بار نیز برای این کار مجرب است اگر ختم خواجگان بر حصول مهم اتفاق افتد بهتر یا قاضی الحاجات نیز باید خواند سوال اگر کسی برخلاف مرضی زوج خود از خانه تر و جش بیرون رود و مانعت زوج خود را بنجا طرینا آورده او را اندازد به سبب این نافرمانی رساند آیا مهر آن زن منفق و کسوت و کنی آن پل میشود یا بر ذمه زوج او باقی میماند علما بنا بر سنن شسته اند که در صورت خارج شدن زن از بیت زوج خود مهر و نفقه

سوره بقره

سوره انفصاح
تخیر سوره
انعام

سوره آل عمران

Marfat.com

وکسوت وکسوتی آن باطل میگردد کما فی تحفة الفقهار المرأة اذا خرجت عن البيت بغیر اذن زوجها بطل
 مهرا و نفقتها و کسوتها و فی الذخيرة اذا خرجت المرأة مع المحرم بغیر اذن الزوج و دخلت فی بیت الوالدین
 و غیرهم بطل مهرا و نفقتها و کسوتها و سکناها نقل من الحسامیة اذا خرجت المرأة من البيت مع غیر محرم بغیر اذن
 زوجها بطل مهرا و نفقتها و کسوتها و سکناها و عن الطحاوی فی قول محمد بن الحسن الشیبانی الفتویٰ علیہ کذا فی فتاویٰ
 الصدا الشهیدی فی النہایة شرح الہدایة اذا خرجت المرأة من بیت زوجها باغیة بلا اذن زوجها و صاحبها و ذمیت
 من قریة الی قریة اخرى سقطت نفقتها و مهرا من ذمته زوجها عند النقل من التجنیس فی شرح الہدایة من الذخيرة
 المرأة اذا خرجت من بیت زوجها مع غیر المحرم و بغیر اذن الزوج و دخلت بیت الوالدین او غیرها بطل
 مهرا و نفقتها و کسوتها و سکناها فی المحيط و علیہ الفتویٰ کذا فی المضمرات جواب روایات فقہیہ در مقدمہ سقوط
 مہرن بسبب برآمدن از خانه شوهر بے اذن او بلا حظه در آمد مہربان من این روایات مفتی بہانیست
 و مخالف قواعد و متون است زیرا کہ مہرن را دین صحیح نوشته اند و این نوشته اند کسائر الدیون لا یسقط الا
 بالادار او بالابرار و نیز در مقام تعلیل فقہا نوشته اند مہر تمامہ مقابلہ طے اول است ہر گاہ یکبار طے کرد گویا استغفار
 تسع نمود و مہر کہ بمنزلہ ثمن است لازم الادا گشت من بعد اگر طے دیگر یا خدمات دیگر یا اقامت در خانه واقع
 نشود و راجع بہ مہر قصو نمیکند بلکه بسبب زنا و لعان ساقط نمیشود و آسے نان نفقہ مقابل احتباس خانہ است
 اگر از خانه بر آید بے اذن زوج نفقہ و کسوت واجب نیمانند قاعدہ فقہ است کہ نفقہ شخص جزا احتباس است
 اگر شخص را در کاسے مشغول سازند نفقہ او ازان کار یا از صنایع کار باید گرفت چنانچہ عامل زکوٰۃ را از زکوٰۃ می نمایند
 و قاضی مفتی و محتسب از بیت المال مسلمین و علیٰ ہذا القیاس سوال ترکیب دفع آسیب و سحر عنایت شود
 جواب عمل بر آسے آسیب زودہ روغن سرشفت در آوند مسی انداختہ چهارہ بار آسے طلب یعنی ثم انزلنا علیکم من
 بعد اعم تانبات الصدو کہ رسیدہ من نالوا البر و سورہ آل عمران ست خواندہ بران روغن بد مہر بار کہ
 خواندہ دم کردہ باشد پس روغن مذکور بر تمام بدن آسیند بہا لہ بوجہیکہ موضع یک کوبیم خالی نماند و احتیاط
 نماید کہ آن روغن را بر زمین نیند دست و ران نہ اندازد و ہر کلول روز بہا لہ ہان کس ہر روز باید
 باشد و از وقتیکہ اول روز مقرر کند تجاوز نماید انشاء اللہ آسیب دفع گردد و ہر احوال دفع سحر معوز قہر آیات
 سحر کہ مرقوم گردد در آب جاری کہ آب گنگ باشد یا غیر آن و در سبوحہ طلبیدہ در ان این تعویذ را انداختہ
 ازان آب مسکورا قدسے باید نوشانید دست پاکی ہم باید شویانید و اگر اتفاق غسل شود بہتر است این عمل

روز یکشنبه باشد چند بار همین روز گزیده باشد انشاء اللہ تعالیٰ دفع سحر ہم خواہد شد آیات دفع سحر نیست
فوق الحق و بطل ما كانوا یعملون فغلبوا ہنا لک و انقلبوا صاغیرین و القی السحرة ساجدین قالوا آمنا
رب العالمین رب موسیٰ و ہارون ؑ فلما القوا قال موسیٰ ما جئتم بہ السحر ان اللہ سیبطلہ ان اللہ لا یصلح
عمل المفسدین و یحق اللہ الحق بکلماتہ ولو کره المجرمون ؑ انما صنعوا کید ساحر و لایفعل الساحر حیث اتی
سوال بیعت در اصل چیست و تحصیل آن از روئے نص است یا حدیث شریف جواب معنی
بیعت از روئے لغت معاہدت و معاقدت است باصطلاح متکلمین دست بچہ دادن است باصطلاح
متصوفین دست عقیدت را بدست ارشاد و مرشدین منعقد ساختن پس اگر غرض مسائل استفسار از
بیعت کلامی است پس آن بیعت کہ از صحابہ کبار بعد از نبی صلی اللہ علیہ وسلم بخلافت خلفائے راشدین
واقع شد دست بچہ و توثیق اجرائی خلافت جناب شان بود رضی اللہ عنہم و مفہوم آیہ کریمہ یا یعونک
تحت الشجرۃ ماخذ نص است و اگر استفسار از بیعت تصوفی است پس آن بیعت کہ از مسترشدین واقع
میشود دست عقیدت خود را بدست ارشاد و مرشدین منعقد ساختن است این انعقاد بواسطہ احدی از دیگر
منتہی بہ علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ و از ان جانب جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم میگردد و در نصیوت اخذ آن فعل نبوی
است سوال برود عقد کماح اعلان کلمہ باوصفت ایمان مجمل و مفصل از چہ راہ آیا بنظر تلقین است یا کہ است حکام
جواب از روئے شریعت عزادریان مومن کافر کماح منعقد نمیگردد و وظاہر است کہ از ایشان در حالت
لا علمی یا از روی سہوا اکثر کلمہ کفر صادر میگردد کہ ایشان بران متنبہ نمیشوند در نصیوت اکثر کماح متناکمین منعقد
نمیگردد و ہذا متاخرین از علما محتاطین احتیاطا صفت ایمان مجمل و مفصل را بخصومتناکمین میگویند و میگویند
تا انعقاد کماح بحالت اسلام واقع شود فی الحقیقت کہ علماء متاخرین این احتیاط را در عقد کماح
افزوده اند خالی از برکت اسلامی نیست کسانیکہ از اسلام بہرہ ندارند بلطف آن کے میرسد معلوم نیست کہ
تلقین یا موت در اکثر فرقہ خلاقیہ جائز است سبب موجہ آن چہ ہم رسانیدہ اند زیرا کہ کل فرقہ اسلامیہ متفق اند
برین کہ ایمان بعد البعث درست نیست و بعث عبارت از انتقال روحانی است سوال شفاعت
است حصر برداشت جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم است یا صحابہ کبار ہم شفیع میشوند و شد اطاعت ایشان چہ
فائدہ و عداوت ایشان چہ ضرر دارد جواب الشفاعۃ فیما تعلق بامور الدنیا و الآخرة ہوا سوال فی التجاویز
عن الذنوب و الحرام و از روئے لغت لفظ شفاعت عام است شفاعت جرمی و شفاعت ذنوبی

سورہ انفک

سورہ بقرہ

سورہ طہ

سورہ فتح

و شفاعت جبری از احدی با دیگری و تابع با متبوع تواند شد شفاعت ذنوبی بواسطه بلا واسطه بجای
 پیغمبر صلی الله علیه و سلم مستحق و ثابت است در صورت مرشد برای مسترشد و معلم برای متعلم و واسطه شفاعت
 بتواند افتاد و اطاعت صحاب کبار حکم آیه کریمه طبعوا اللہ و طبعوا الرسول اولی الامرکم و بمصدق حدیث
 صحیح صحابی کالجوم باہم اقتدرتیم ابتدئتم نصی است پس اطاعت ایشان اطاعت عدہ انہم یرضون
 الجنۃ و عداوت ایشان موجب عید انہم یخلدون فی النار سوال سبب اختلاف اقوال مفتیان کہ
 عبارت از امام عظیم و غیر ہم است چیست جواب سبب اختلاف بین العلماء این است کہ بعضی ظواہر آیت
 و حدیث را معمول بہ میسازند و بعضی بتاویل آن پس این اختلاف منجر باصول نیکو و بد بلکہ مفہوم کلام سلف
 اختلاف العلماء رحمتہ با خود ہا مصیب اند بخلاف فرق خلافیہ کہ در میان علماء آنها بین الاصول اختلاف
 است زیرا کہ احدی بہ نبوت پیغمبر صلعم و دیگر بہ نبوت علی مرتضی رضی اللہ عنہ و بعضی بہ الوہیت آن قائل اند
 ۵ بہ بین تفاوت راہ از کجاست تا بجاہد و السلام علی من اتبع الہدی سوال شخصی کہ از حدیث شریف
 منکر شود چه حکم دارد جواب انکار حدیث چند احتمال دارد اول آنکہ تاملی احادیث را انکار کند این خود کفر
 است دوم آنکہ حدیثی متواتر بہ تاویل انکار نماید این انکار ہم کفر است سوم آنکہ حدیث صحیح را کہ از احادیث باشد
 محض ہواے نفسانی نظر بر نیکی این احادیث منافی طبع یا خلاف مصلحت دنیوی است انکار نماید این انکار
 گناہ کبیرہ است و این منکر بتدعی بہ بدعت سینہ چہارم آنکہ حدیثی را بسبب قوت حدیث دیگر یا بجهت آنکہ
 اعتماد بر قول ناقل ندارد حدیث تصور نکرد و با انکار آن پرداختہ و منشأ انکار ہواے نفسانی و غرض دنیوی
 نباشد و چنین سرسبزی کلام خود منظور نہ داشتہ باشد و غرضی دیگر از اغراض فاسد مقصود او نباشد بلکہ بنا بر
 قواعد اصول حدیث یا مخالفت حدیث مذکور با کلام آیت قرآنی گمان منکر یا امثال آن انکار حدیث نمود
 باشد پس حرجی در آن نیست سوال کیسک از کتاب فقہ منکر شود از روی شرع شریف حکم چیست جواب
 اینہم چند احتمال دارد اول آنکہ اگر آن شخص مثلاً شافعی است و انکار کتاب حنفی مینماید قباحی ندارد دوم
 آنکہ کتاب غیر معتبر و نامعلوم را انکار کند انہم مستلزم قباحی نیست سوم آنکہ منکر شود بجهت آنکہ این کتاب
 از علوم دنیویہ است پس این خود کفر است چہارم آنکہ منکر شود بجهت آنکہ این کتاب از فقہ اہل سنت است
 پس آن شخص بتدعی است چہ انکار آن شخص بجهت عدم اعتقاد بحقیقت آن کتاب است گو مطابق با احادیث
 صحیحہ اہل سنت باشد بخلاف انکار شافعی کتاب حنفی را انکارش بجهت ترجیح مذہب خود بر مذہب حنفی

سورہ انفار

Marfat.com

یہاں نہ بہت بظلمت اصول و فروع خفیہ سوال کیسکہ کلمہ کفر بزبان میراندہ و نمیدانہ کہ این
 کلمہ کفر است یا نہ کافر میشود یا نہ جواب کفر این شخص در میان فقہاء مختلف فیہ است روایات آن در خزائن
 الروایات وغیرہ مذکور است بہر حال آن شخص را ازین قول توبہ استغفار باید کرد سوال کیسکہ ہانت علم علیا
 نماید حکم چیست جواب کیسکہ ہانت دین و علما نماید بہت آنکہ این علم دین علما موجب اختیار اہل ہانت
 حق اند و این علم محض برائے قضا یا وحق تلفی موضوع است پس آن شخص کافر است اگر ہانت مثل علم نجوم
 وغیر آن نماید بیچ قباحتی ندارد و اگر ہانت غیر علم دین نماید کفرے در ان نیست آئے ممنوع است لیکن
 امتناع ہانت آن بقدر مرتبہ علم است معنی اگر علم شریف تر است مثل صرف و نحو ہانت آن ممنوع است و اگر علم
 باہم مرتبہ نیست ہانت آن در امتناع باہم مرتبہ نیست سوال کے را کہ پدر و مادر و عاق کردہ باشند بخشد
 شود یا نہ جواب عاق کہ در عوام مشہور است یعنی اخراج پسر از نسبت خود بیچ اصلے ندارد و باہم عاق
 بے اصل پسر از ثبوت احکام آن مثل اخذ میراث وغیر آن خارج نمیشود و در شرع عقوق والدین یعنی ایذا رساندن
 والدین است و آن گناہ کبیرہ است و در مذہب اہل سنت بیچ صاحب کبیرہ مغلذہ زنا و نحو ہر شد پس بعضی
 و مادر ابتدائی یا بعد صد و رام عفو از جناب لہی یا شفاعت رسالت پناہی یا کشیدن عذاب نار یا دوش عقوق
 بخشدہ خواہ شد و اللہ اعلم بالصواب سوال دارالاسلام دارالحرب میشود یا نہ جواب در کتب معتبرہ اکثر
 بہین روایت اختیار کردہ کہ دارالاسلام دارالحرب میتواند شد بشرط ثلثہ در در مختار مینویسد لا تصیر
 دارالاسلام دارالحرب الا بامور ثلثہ با جوار احکام اہل الشکر و با تصا لہا بدارالحرب و بان للبتی فیہا
 مسلم او ذمی آمتا بالامان الاول علی نفسہ و دارالحرب تصیر دارالاسلام با جوار احکام اہل الاسلام فیہا لہی
 و در کافی مینویسد ان المراد بدارالاسلام بلاد یجری فیہا حکم امام المسلمین و کیوں تحت قہرہ و بدارالحرب
 بلاد یجری فیہا امر عظیمہا و کمون تحت قہرہ انتہی درین شہر حکم امام المسلمین اصلا جاری نیست و حکم
 رؤسای نصاری بے دغدغہ جاری است و مراد از اجراء احکام کفر این است کہ در مقدمہ ملک داری و بندوبست
 رعایا و اخذ خراج و باج و عشور اموال تجارت سیاست قطع الطریق و سراق و فیصل خصوصاً و سزا و جنایا
 کفار بطور خود حاکم باشند آئے اگر بعضی احکام اسلام را مثل جمعہ و عیدین و اذان و ذبح بقر تعرض نکنند
 نکرده باشند لیکن اصل الاصول این چیز ہا نزد ایشان ہا و ہر بہت زیرا کہ مساجد را بے تکلف
 ہر مینمایند و بیچ مسلمان یا ذمی بغیر استیمان ایشان درین شہر و در نواح آن نمیتواند آمد بر منفعت خود

واردین و مسافرین و تجار مخالفت نمی نمایند اعمیان دیگر مثل شجاع الملک و ولایتی بکم بغیر حکم ایشان
درین بلاد داخل نمیتوانند شد و ازین شهر تا کلکته عمل نصاری ممتد است آنگه در چپ و راست مثل
حیدرآباد و کهنو و رامپور احکام خود جاری نکرده اند بسبب لمح و اطاعت مالکان آن ملک از روی احتیاط
و تتبع سیرت صحابه کرام و خلفای عظام همین مفهوم میشود زیرا که در عهد حضرت صدیق اکبر ملک نبی ربیع را
حکم دار الحرب بودند حال آنکه جمیع عیدین اذان و رانجا جاری بود مگر انکار حکم زکوة کرده بود و در بعضی جاها
و گردنواح آنرا حکم دار الحرب دادند با وجودیکه مسلمانان در آن بلاد موجود بودند و علی هذا القیاس در عهد
خلفای کرام همین طریق مسلوک بود بلکه در عهد حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم فدک و خیبر را حکم دار الحرب فرمودند
حال آنکه تجار اهل اسلام بلکه بعضی سکنه آنجا نیز در آن مکانات و روادی القری مشرف باسلام بودند
و خیبر را کمال اتصال بود باین منوره باقیماند حکم حریت و رقیه کفار حینی پس درین مسئله هم اختلاف و ایما
بسیار است اکثر فقها مینویسند که صورت مرقوق شدن ایشان همین است که استیلا واقع شود و باز اگر اهل اسلام
بیانند آن زمان ملوک میشوند و بعضی فقها نوشته اند که اگر حربیان نجوشی خود یا بزور و قهر اولاد خود را و اقارب
خود را بیع نمایند یعنی در آنها راجح نیز ملوک میشوند و موافق حدیث همین مذہب قوی معلوم میشود زیرا که
بیع بسیاری از عبید و امار در عهد آنجناب همین قسم واقع شده مثل بیع زید بن حارثه و سلمان فارسی
و دیگر کسان همین قسم واقع شده بود و آنحضرت مملوکت آنها را مسلم داشتند و در جامع الرموز مینویسند
و تملک بیسای بالاستیلا و الا حراز هم بالاستیلا علی مباح فلوا هدی ملک من اهل الحرب الی
مسلم ہدیة من احرار ہم ملکہ الا ان کان ذی قرابتہ لہ و لو دخل دار ہم مسلم با مان ثم اشتری من احد ہم
ابنہ ثم اخرجه الی دارنا قہرا ملکہ و اکثر المشائخ علی انہ لا یملکہ فی دار ہم و ہوا صحیح و عن محمد بن یحییٰ
یحییٰ علی اخراجه و عن ابی یوسف یحییٰ و قال الکرخی ان کانوا یرون جواز بیع فالیع جائز و الا فلا
کافی محیط و فیہ اشعار بان الکفار فی دار ہم احرار و لیس کذلک فانہم ارتقار فیہا وان لم یکن ملک
علیہم علی باقی عناق المستضعف و غیرہ سوال در حق سید تبیع یا مجاہد بالفسق یا متکلم بکفر چه حکم است
جواب این مسئله حاجت بجواب ندارد زیرا کہ نص قرآنی درین باب کافی و شافی است قال اللہ تعالیٰ
قال یا نوح انہ لیس من اہلک انہ عمل غیر صالح و در حدیث صحیح آمده کہ در مشکوٰۃ شریف موجود است
کہ ان آل ابی فلان لیسوا لی باولیا علی انما ولی الدائم و در روایت دیگر است ان اولیای الا المتقون

کتاب شریعت

سورہ صافات

سوال در تحفه اثنا عشریه مرقوم است که منکر ضروریات دین کافر است علو درجه ایمان حضرت علی و بهشتی بودن ایشان لائق خلافت پیغمبر صلی الله علیه وسلم بودن از روی احادیث بلکه آیات قطعیه آیه ثابت است پس منکر این امور کافر باشد چنانچه خوارج در احکام اخروی کافر اند دعای مغفرت برای ایشان نباید کرد و نماز جنازه ایشان نباید خواند پس در نصیحت شیعه هم کافر باشد چرا که نصوص قطعیه در حق حضرت صدیق اکبر فاروق اعظم زیاد تر از جناب امیر است و خود پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم بر جنازه شخصی که با حضرت عثمان رضی الله عنه عداوت داشت نماز نه خوانده پس اختلاف کفر شیعه نزد اهل سنت چه سبب است

جواب خوارج یک مذهب اند از جهت در حال آنها علمای اختلاف نیست زیرا که خوارج با وصف تعدد فرق آنها همه بر انکار ایمان حضرت امیر و بهشتی بودن ایشان مسلک لیاقت خلافت از ایشان متفق اند و بخلاف شیعه که مذاهب مختلفه دارند بعضی بر محرم تفضیل حضرت امیر و شیخین و اولویت خلافت ایشان کفایمانند و بعضی ازین مرتبه ترقی نموده بر خطیبه شیخین و اعوان ایشان تصریح مینمایند و برخی بر تفسیق و بدیع ایشان آنکه جمیع از امامت نوبت تکفیر رسانند ازین جهت علمای در حال شیعه اختلاف افتاد بعضی علمای بر مرتبه اولی از شیعه حکم کردند و بعضی بر مرتبه دوم و بعضی بر مرتبه سوم حلال آنچه مفتی میوهج است همین است که آنها نیز در رنگ خوارج در احکام اخروی کافر اند در توجیه کلام تحفه اثنا عشریه میتوان گفت که خوارج را بالاتفاق در احکام اخروی کافر نوشته است و در احکام دنیوی جائز است که بعضی علمای آنها را نیز مسلمانانند حتی بجز المناکحه معهم و التوارث بینهم و بین غیرهم من اهل الحق و اختلاف فیکه در حال شیعه است نیز در احکام دنیوی است نه در احکام اخروی فلان فارق بینها **سوال** چون نسبت پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم واجب چیز نیست چرا که واجب آنرا میگویند که بدلیل ظنی ثابت کرد و سجده سهو جائز نیست مگر بر ترک واجب پس دین صلوات پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم را سجده سهو جائز نباشد در احادیث ثابت است که جناب پیغمبر در سه بار سجده سهو کرده اند **جواب** در شرح مسلم مذکور است که بعضی امور نسبت با جناب نیز متصرف بمرتبه و خوب بوده اند زیرا که آنحضرت صلی الله علیه وسلم را نیز مرتبه اجتهاد و نزد اهل سنت ثابت است و بعضی احکام اجتهادیه نسبت با ایشان هم ظنی بود بان یغلب علی ظنه صلی الله علیه وسلم ان الآیه تدل علی کذا مع احتمال ان یکون معناه غیر ذلک و بان یغلب علی ظنه ان الضر والفضلانی داخل فی المفهوم الآیه نظر الی مشارکتی فی اکثر الامور مع احتمال ان یکون غیر داخل نظر الی الفارق لظنی پس مرتبه خوب با آنحضرت

نیز متحقق می‌تواند شد علاوه آنکه در نفس الامر سجده سهو یا تبرک فرض است یا تبرک سنت پس احتمال است
 که آنچه با او را واجب میدانیم در علم آنحضرت فرض بود یا سنت بود که مجبوس سجده سهو شد و آنچه میگوئیم که سجده سهو
 برای تدارک آن واجب است نسبت بعلم خود میگوئیم نه بعلم آنجناب الحاصل آن قول الحنفیه آن الواجب بجهت
 ترک سجدتی سهو مقید بالنسبه الی الامه بل الحنفیه خاصه لا مطلقا کیف و الشافعیه لا یقولون بوجوب سجدتی
 سهو تبرک الفرض و السنه فیکون علم الرسول خارجا عن ندره القاعده کما ان علم الشافعیه خارج عن ندره
 القاعده **سوال** حضرت شاه ولی الله محدث قدس سره خلافت را نبص ثابت کرده اند چون وقت خلافت
 در سقیفه بنی ساعده انصار در باب خلافت نزاع کردند و صحابه کبار از نص الامه من قریش جمع انصار
 را تسکین داده آنوقت حضرت صدیق اکبر فرمودند که اگر گروه مسلمانان یکی را از عمر بن الخطاب ابو عبیده
 بن الجراح که استحقاق خلافت دارند اختیار کنند خلیفه میشود پس اگر نص میشد حضرت صدیق این لفظ چه قسم میفرمود
 و حضرت فاروق وقت شهادت خود خلافت در میان شش کس چه قسم تجویز میفرمودند و حضرت زبیر و طلحه
 در وقت خلافت حضرت امیر چه قسم بیعت طوعا و کرها میکردند و اگر خلافت با جماع باشد پس بر وقت جواب
 در صحت خلافت حضرت امیر ظاهر است که حضرت ابان با وصف اجتهاد تمام عمر بیعت نکرده اند بسیار
 از صحابه از حضرت امیر آزرده خاطر شده پیش معاویه رفتند و حضرت سعد قاص و غیره صحابه کبار در جنگ
 حضرت امیر شریک نشدند **جواب** آنچه حضرت شاه ولی الله فرموده اند که خلافت نبص ثابت است هر ایشانی
 آنست که در نفس الامر نصوص متواتره دلالت میکنند برین خلافت علی الترتیب آنکه خلافت در وقت انتقاد
 نبص ثابت شده چه در وقت انعقاد خلافت هر کس بدلیلی که او را فی الفور حاضر شد تسکین نمود و فرصت تبع
 نصوص از معاون آنها نیافت لیسبق الوقت آنچه حضرت صدیق فرمود که اگر گروه مسلمانان یکی را از این
 دو کس اختیار کنند خلیفه میشود فرض ایشان آن بود که اظهار انصاف نمایند دعوی نص باین خود میکنند معلوم
 داشتند که بانی الله المومنون الا ابابکر و ایشان را یقین بود که این امر شدنی است حاجت دعوی نص بر آن خود
 نیست خود بخود خواهد شد حضرت عمر فاروق که وقت شهادت میان شش کس خلافت را شوی گذشتند بنا بر این
 بود که تعیین خلیفه بر ذمه خود نگیرند الا از حضرت عمر بارها منقول است که اشاره بخلافت خنسن علی الترتیب نمودند
 و حضرت زبیر و طلحه که در وقت خلافت حضرت امیر کلمات اکره گفته باشند از آنجهت است که بیعت بزور قاتلان
 حضرت عثمان میشد هر چند در نفس الامر اعتقاد استحقاق خلافت حضرت امیر میشدند آنچه از مقررات است

بنی سعد

Marfat.com

که خلافت باجماع ثابت میشود مراد آنست که اجماع اکثر اهل حل و عقد بر آن متحقق باشد اگر یک دو کس خارج از جماع شوند پروا نباید کرد که لاکثر حکم الکل چنانچه سعد بن عبادہ در وقت انعقاد خلافت حضرت ابوبکر صدیق داخل جماع نشد ابان بن عثمان از مجتہدین صحابہ نبود تا خلافت او مضر باشد و کسانے اصحاب کہ از حضرت امیر آزرده خاطر شد پیش مخالف رفتند پیش از دوسہ کس نبوده اند مثل مغیرہ بن شعبہ وغیرہ کہ در مجتہدین صحابہ معدود نیستند معہذا آزرده کی ایشان از جهت شکایت اخلاق بودند نہ از جهت سلب لیاقت خلافت چه ہاں اشخاص در نقل مناقب حضرت امیر روایات بسیار کرده اند آکے حضرت سعد بن ابی وقاص محمد بن مسلمہ اسامہ بن زید و عبد اللہ بن عمر و دیگر جمعی از متورعین صحابہ جنگ اہل اسلام با حضرت امیر بنا بر کمال احتیاط شریک نشدند و حضرت امیر نیز آنہا را مفسد و داشتند و در حق ایشان فرمودند کہ ہوں لا رقعہ عن الباطل لم یقوموا مع الحق لیکن برہمہ آنہا در بحث مناقب نشرفضائل حضرت امیر قصوئے نکرده اند و بیعت ہر ہر فرد را انعقاد خلافت ضرورت نیست اگر جمعی بیعت کنند دیگران تسلیم نمایند خلافت منتقد میشود بالجملہ حالاکہ نصوص بہمہ مجتمع شدہ اند ثبوت خلافت ہر چہاں بلا شہاد از روی نصوص ثابت است گو در وقت انعقاد نصوص ثابت نشدہ باشد کہ بسبب ضیق وقت و ہشت حادثہ و تردد و خواطر متبع نصوص اتفاق نیفتاد و ازین جنس مسائل بسیار است کہ حالانہ نصوص ثابت شدہ اند در صد اول باقیہ و اجتہادات ثابت میگردند این مسئلہ ہم از ہین جنس است **سوال** شخصی از قوم نو صوب میگوید کہ جناب حضرت امیر وقت حکومت خراسان و فارس باین قدر حکومت نیامد و ناچیز منتقد الیہ مغر و شد دعوی الوہیت کردہ اند و فرعون بعین وغیرہ دیگر حکام ہم وقت حکومت خویش دعوی الوہیت کردند پس فرق میان ہر دو چہ باشد **جواب** آنچه این ناصبی میگوید کہ جناب حضرت امیر دعوی الوہیت کردہ اند سراسر دروغ و بہتان است اول از نص صحیح ایشان این دعوی بر آرد بعد از ان جواب طلبد اگر مرادش آنست کہ از ایشان کلماتیکہ از باب در وقت سکر سر نیز ندصا و ر شدہ مثل انانثی الارواح انا باعث من فی القبوا اناید اللہانا و جہ اللہانا القرآ التالط پس ہیج مساسے با مدعا ندارد چہ دعوی الوہیت ازین کلمات نہیںد کار احمقان است مفہومین کلمات غیر از مظہریت اتم جناب الہی چیزے دیگر نیست ہو عین مفاد اقوال الصوفیۃ و ماذا یقول القائل فی قول نار موسی انی انا اللہ رب العالمین قولہ تعالی ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ یرالد فوق اید ہم و قولہ تعالی و ما ریت اذ ریت و لکن الدر می الی غیر ذلک من النصوص بالجملہ مقولہ فرعون آن بود

سورہ قصص
سورہ فتح
سورہ انفال

سورہ غافر
سورہ نازعات

کہ ما علمت لکم من آلہ غیری وانا ربکم الاعلیٰ واصلما غیر خود را در مرتبہ الوہیت ثابت نمیکرد و مفہوم این کلمات
آنست کہ حضرت جناب رب العزت را با صاحب این کلمات نسبتی حاصل است کہ مدار احکام اتحاد است در بعض
وجوہ شتان بن المقولین سوال با وصف صحت حدیث خلافتہ الخلفاء بعدی ثلثون سنتہ و ترک خلافت
حضرت امام حسن رضی اللہ عنہ بجهت اشماع ہمین حدیث پس حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ بکدام دعویٰ از
مکہ معظمہ برآمد و در کربلا شہید شدند و علاوہ حدیث متواتر در مشکوٰۃ وغیرہ موجود است کہ اکثر بادشاہان ظالم
خواہند بود و بسیار ظلم خواہند کرد و صحابہ عرض نمودند کہ در انوقت مسلمانان تعرض از بادشاہان نخواہند
کرد حضرت علیہ السلام فرمودند کہ مسلمانان از انمیرسد کہ از بادشاہ وقت کہ بہ تسلط سلطنت گرفتہ باشند تعرض
نمایند نہ آن مسلمانان خود ظالم باعی خواہند گردید پس حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ چہ مقابله کردند و سلطنت زبرد
از وی تسلط ظاہر و ثابت است جواب خروج حضرت امام حسین علیہ السلام بنا بر دعویٰ ظلم راشدینیا مبر
کہ بر درسی سال منقضی گشت نبود بلکہ بنا بر تخلص غایا از دست ظالم بود و اعانتہ المظلوم علی الظالم من
الواجبات پنجہ در مشکوٰۃ ثابت است کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از بغی و خروج ہر بادشاہ وقت اگر چہ
ظالم باشد منع فرمودند پس آن وقت است کہ ان بادشاہ ظالم بلا منازع و مزاحم تسلط تام پیدا کردہ باشد
و ہنوز اہل مدینہ و اہل مکہ و اہل کوفہ بہ تسلط زبرد پیدا نمی نشدہ بودند مثل حضرت امام حسین و عبد اللہ بن عباس و عبد اللہ بن
و عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہم بیعت نکرده بالجملہ خروج حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ بلی دفع تسلط او بودہ برای دفع
تسلط و انچہ در حدیث ممنوع است آن خروج است کہ بلی دفع تسلط سلطان جائز باشد الفرق بین دفع و الرفع
ظاہر مشہور فی المسائل الفقہیہ سوال در صورتیکہ کسی نیت کند کہ اگر این کار من حسب حاجت برآید و سید احمد
کبیر یا گویند شیخ سد و غیر ہما بدیم و بعد تجاح حاجت گا و رافع بنام خدا کرد و حال آنکہ در نیت نسبت گا و بہ
سید احمد شیخ سد میکند حدیث انما الاعمال بالنیات ناطق است ان اللہ لا یظن انی صور کم و لکن ینظر الی قلوبکم
و نیا تم بر بعضی شاہد است نیتہ المؤمن خیر من عملہ نیز دلیل بر نیکہ نیت را دخل ضرورت پس در صوت مذکورہ
اکل گا و وغیرہ درست یا نہ جواب مدارخل و حرمت ذبیحہ بر قصد نیت ذابح است اگر بہ نیت تقرب
الی اللہ یا برائے اکل خود یا برائے تجارت و دیگر امور مباح ذبح میکند حلال است الاحرام قال فی التفسیر
تحت قولہ ما اہل غیر اللہ قال العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحہ و قصد بذبحها التقرب الی غیر اللہ صامرتا و ذبیحہ
ذبیحہ مرتد انتہی و فی الدر المنثور ذبح لقدم الایر نحوہ کو احد من العظما ریحرم لانه اہل غیر اللہ لو ذکر اسم اللہ

سورہ بقرہ

ولو زبح للضیف لا یحرم لانه سنته لخلیل علیه السلام واکرام اخصیفات کرام اللہ تعالیٰ والفارق انه ان لم یمن
 لیاکل منها کان الذبح لله والمنفعة للضیف وللویمة او للربح وان لم یمن بها لیاکل بل یدفعها لغيره کا
 لتعظیم غیر اللہ فیحرم وبل یکفر قولان بزارة وشرح وبيانیه قلت فی صید المنیة انه لا یکره ولا یکفر لانا لا نسی
 انظن بمسلم انه یتقرب الی الآدی بهذا الخمر ونحوه فی شرح الوهبانیه عن الذخیره ونظمه قال **هـ** وفاعله جمیع
 قال کافر به وفضل وایل لیس یکفر به بهذا فی مطالب المؤمنین في الاشباه والنظائر فی التحدیث لعن اللہ
 من ذبح لغير اللہ رواه احمد ایضا ملعون من ذبح لغير اللہ رواه ابو داود و فی غرائب ابو عبیدہ بستان الفقیه
 وکنز العباد انه لا یجوز ذبح البقر والغنم عند القبور لقوله علیه السلام لا اعقر فی الاسلام یعنی عند القبور بهذا فی سنن ابی داود
 وکذا لا یجوز علی البناار الجدید عند شرار الدار لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نبی عن ذباح الجن بنا علی انهم کرمون
 فابطل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ونحو عنده ویکذا فی الکتب الشافعیة کما قال النووی فی شرح صحیح مسلم فی تفسیر
 ما اخرج عن قوله صلی اللہ علیہ وسلم لعن اللہ من ذبح والده ولعن اللہ من ذبح لغير اللہ واما الذبح لغير اللہ
 فالمراد به ان ینذح باسم غیر اللہ من ذبح للصنم او للصلیب او لموسیٰ وعلی علیها السلام او الکعبه ونحو ذک
 فکل هذا حرام ولا تحل هذه الذبیحة سوار کان الذابح مسلما او نصرانیا ویهودیا کما نص علیه الشافعی واتفق علی
 اصحابنا فان قصدت ذک تعظیم المذبح لغير اللہ العیادة له کان ذک کفران کان الذابح مسلما قبل
 ذک صار بالذبح مرتدا و ذکر الشیخ ابراهیم المروری عن اصحابنا ان ما ینذح عند استقبال السلطان تقریبا
 انه ان فی اهل بخارا تحريمه لانه ما اهل به لغير اللہ وقال الرافی هذا انما ینذحونه استبشارا القدومه فهو کذب
 العقیقة لولادة المولود ومثل هذا لا یجری فیہ التحريم واللہ اعلم فان قیل قوله تعالیٰ وما لکم الا ان تکلوا مما ذکر
 اسم اللہ علیہ قد فصل لکم ما حرم علیکم الا ما اضطررتم الیه کذا قوله تعالیٰ وکلوا مما ذکر اسم اللہ علیہ ان کنتم بآیات منین
 عام یتناول ما قصد به التقرب الی اللہ و غیره فیکون کل خلا لا قلنا هذه الآیات عامة مخصوصة بالنص الآخر
 وهو قوله تعالیٰ فی سورة المائدة حرمت علیکم لمیمة والدم ولحم الخنزیر وما اهل به لغير اللہ المنخفة والموقوذة
 والمترویة والنیطحة وما اکل السبع الا ما ذکرتم وما ذبح علی النصب قلوان رجلا مسلما خنق شاة و ذکر اسم اللہ
 علیها لا تحل مع انه ذکر اسم اللہ علیها وكذا الوقیح شاة علی النصب من الانصاب و علی قبر من القبور قصد به التقرب
 الی صاحب القبر وصاحب النصب ذکر اسم اللہ علیها لا تحل بهذا النص الصریح ومدار کل ذک علی قصد التقرب
 الی غیر اللہ وتغییر الطریق المشهور فی الذبح ان استعمال الآلة المحددة ونحو ذک فعلما انها الی قوله وقد

سورة انعام
الضیف

فصل کم حوالہ علی ما ذکر فی الآیات الاخر کآیۃ المائدۃ وغیرہا وکان سبب نزول ہذہ الآیۃ شہدۃ المشرکین
 حیث کانوا یقولون للمسلمین بطریق الالزام انتم لاتاکلون المیتۃ وقد قتلہا اللہ واکلون ما تکتلون یا یرکم
 نغز زحمت مقتولکم علی مقتول اللہ فاجاب اللہ تعالیٰ عن ذلک بان المیتۃ لم ینذکر معہا اسم اللہ فلذلک
 حرمت وکذا الموقوۃ والمنحۃ والمتروکہ لم تقبل علی الوجہ الماذون فیہ من اللہ فحرمت ما قتلناہ بایدیہا
 انما صار لالا لان قتلہا وقع باذن اللہ تعالیٰ وبالوجہ المشروع بحیث خرج منہ الدم المسفوح ومع ذکر
 اسم اللہ فتخیل ہذا وحریم ذلک عین تعظیم لامر اللہ واما حدیث القتل فمغالطۃ وہیئۃ لان اکل مقتول اللہ
 سوار کان بایدیہا و بایدی غیر نا و اما حدیث حنف انہا اذ لا موت عندنا الا باذن اللہ کما قال اللہ تعالیٰ
 یتوفی النفس حین موتہا و لذلک جمع اہل السنۃ والجماعۃ علی ان مقتول میت لاجلہ واللہ اعلم
 واما ما وقع فی البیضاوی وغیرہ من التفسیر النہم قالوا واما اہل بہ لغیر اللہ ای ما رفع الصوت بہ عند ذبحہ
 للصنم فمبنی علی ما جرى عادیۃ المشرکین فی ذلک الزمان لذلک لم یفرقوا فی التفسیر القدیۃ بین ما ذکر اسم
 غیر اللہ علیہ بین ما قصد بذبحہ التقرب الی غیر اللہ لان مشرک ذلک الزمان کانوا مخلصین الکفر وکانوا
 اذا قصدوا التقرب بذبح بہیئۃ الی غیر اللہ ذکر وعلیہا عند الذبح اسم ذلک الغیر بخلاف مشرک المسلمین
 فانہم یخلطون بین الکفر والاسلام فیقصدون التقرب بالذبح الی غیر اللہ یندکرون اسم اللہ علیہا وقت
 الذبح فالاول کفر صریح والثانی کفر صوۃ صوۃ الاسلام وکانوا یعقدون ان لاطریق للذبح الا ہذا سوار
 کان اللہ وغیر اللہ قد ینبجری ہذہ العادیۃ فی زماننا ایضا فانہم یشہرون ان فلان ینذبح بقرۃ لاجل السید
 احمد کبیر مثلاً سوار ذکر و اسم اللہ علیہا عند امرار السکین و لا واما ما وقع فی الہدایۃ وغیرہا ویکرہ ان ینذکر
 مع اسم اللہ تعالیٰ شئیاً آخر وہوان یقول عند الذبح اللهم تقبل من فلان ہذہ ثلاث مسائل احدہما
 ان ینذکر موصولاً لا معطوفاً فیکرہ ولا یحرم الذبیحۃ وہو المراد بما قال ونظیرہ ان یقال بسم اللہ محمد رسول اللہ
 لان الشکرۃ لم توجد فلم یکن الذبح واقعاً لہ الا انہ ینذکرہ بوجہ القرآن صوۃ فیتصو بصوۃ المحرم والثانیۃ
 ان ینذکر موصولاً علی وجہ لعطف الشکرۃ بان یقول بسم اللہ وسم فلان او یقول بسم اللہ و فلان
 بسم اللہ و محمد رسول اللہ کبیر الدال فیحرم الذبیحۃ لانه اہل لغیر اللہ والثالثۃ ان یقول مفصوۃ عن صوۃ
 ومعنی بان یقول قبل التسمیۃ وقبل ان ینذبح الذبیحۃ او بعد الذبح و ہذا لا یاس بہ لما زوی ان النبی
 صلی اللہ علیہ وسلم قال بعد الذبح اللهم تقبل ہذہ من امۃ محمد من شہد کب بالواحدانیۃ ولی بالبلغ

صوۃ شوری

✓

Marfat.com

والشرط هو الذكر الخالص المحرر وعلى ما قال ابن مسعود جردوا التسمية انتهى ما في الهداية صرح فيما ذكرنا
من ان قصد التقرب الى غير الله محرم للذبيحة سواء كان بطريق الاستقلال او بطريق الشركة نعم لو
ذكر ذكر المحرر عن غير قصد التقرب الى غير الله تفصيل فان ذكر موصولا لا معطوفا يكره مثلا ان يقول
بسم الله محمد رسول الله اللهم تقبل من فلان لا يحرم الذبيحة لعدم قصد التقرب اليه انما كرهه لاجل المشابهة
في ذلك بذكر اسم غير الله لقصد التقرب لو ذكره معطوفا يحرم ايضا وان لم يكن فيه معنى التقرب كلف
صرح في الشركة والصرح لا يحتاج الى النية واذا ذكر موصولا لا بطريق المعطف لا بطريق الوصل لا يكره
ولا يحرم لانتفاء المشابهة صوة ومعنى مثلا ان يقول بسم الله وتوقف ثم قال محمد رسول الله من غير
قصد التقرب الى غير الله واذا عرفت معنى هذا الكلام عرفت ان صاحب الهداية وضع اسئلة فيما اذا لم
يكن المذكور مقرونا بقصد التقرب الى الغير ذكر المحرر وهو بمنزلة من سئلنا الموضوعه فيما قصد التقرب الى
غير الله فانها حرام مطلقا وعرفت ايضا ان ما وقع في التفسير الاحمدى من تفرغ قوله على ما وقع في الهداية
ونقله في ذلك التفسير كما ذكرنا هو قوله من مهننا علم ان البقرة المنذورة للادب كما هو الرسم في زماننا
حلال طيب لانه لم يذكر اسم غير الله وقت الذبح وان كان نيزدونها اللهم انتهى عن الغفلة عن قول
صاحب الهداية وهو قوله والثالثة ان يقول موصولا عنه صوة ومعنى فان الانفصال المعنوي كيف تصور
اذا كان النذر للادب فان عين التقرب اليهم فبنيته الى وقت الذبح فلا انفصال معنى اهلا لما
تقرر في قواعد الفقه من استدامة النية الى آخر العمل وايضا مبنى على عدم الفرق بين الذكر المحرر والذى
وضع صاحب الهداية المسئلة فيه من ما قصد به التقرب الى غير الله الذى وضعنا المسئلة فيه اين هذا
من ذاك **سؤال** قال النبي صلى الله عليه وسلم ستفرق امتي ثلثة وسبعين فرقة كلهم في النار الا واحدا
مراد ان يكون جميع فرقة با در نار اگر خلوت و نارست فهذا مخالف للنص الاحاديث القطعية زيرا كه هیچ فرقه
نیست از فرق اسلامیه که در نار همیشه ماند و اگر مراد خلوت و نیست بلکه چند مدت منسلم لیکن برین تقدیر لازم
می آید که از فرقه ناجیه کس در نار نباشد حال آنکه احادیث قطعی و اردست که فساق مومنین چند مدت
دخول نار خواهند شد **جواب** این شبهه قدیمه است و علماء پنج شش جواب ازین شبهه نوشته اند
که در شرح عقائد ملا جلال حواشی آن مذکور و مستورا نیز منتخب جویه مذکور سه جواب است جواب اول
که الحج و اقوی است جواب محقق دوانی است باختیار شق ثانی جواب داده اند صاحبش آنکه مراد دخول است

لیکن دخول من حیث الاعتقاد و فرقه ناجیه اصلاً از جهت اعتقاد و دخول نار نخواهد شد اگر چه از جهت
 تقصیرات عمل در نار داخل شوند و آنچه برین جواب یاد کرده اند که انصار من حیث الاعتقاد و در لفظ حدیث
 که کلماتی النار یا کلیم فی النار بدون قرینه است و انصار بدون قرینه جاز نیست پس مرفوع است یا آنکه
 در اینجا چهار قرینه برین تخصیص موجود است اول آنکه مستفراق میثلثه و سبعون فرقه فرموده اند افراتق در
 درین عدد منحصر نیست خواه تنها گرفته شود خواه مع الاعتقاد چنانچه بدیهی است چه پیش ایشان حریر روشن
 و تارکان نماز و تارکان روزه و مانعان زکوة و تارکان حج و مرکب هر کسیره مثل زنا و اوطان شرب خمر و
 قمار و سراق و قطاع الطرق و غیرهم من اصناف العصاة فرقه جدا گانه است پس مراد نیست مگر افراتق
 من حیث الاعتقاد پس موجب دخول نار نیز همان اعتقاد فاسد خواهد بود دوم آنکه تشنار الا واحد دلالت
 میکند بر آنکه منشار نجات این فرقه امریست مشترک در سایر آحاد این فرقه و مشترک در سایر آحاد این فرقه
 نمیتواند شد مگر اعتقاد اختلاف آحاد کل فرقه فی الاعمال سوم آنکه تعریف فرقه ناجیه باین عبارت که الذین
 هم علی ما اتوا علیہ صحابی دلالت میکند بر آنکه چیزی واحد بعینه مشترک است در میان این فرقه و رسول و
 جمیع صحاب و صلی اللہ علیہ وسلم و همو مشترک غیر از اعتقاد نیست بالبداهت چهارم آنکه در صد این حدیث در روایات
 صحیحین عبارت وارد شده که افرقت الیهو علی احدی و سبعین فرقه و افرقت النصارى علی ثنتين و سبعین
 فرقه و مستفراق میثلثه و سبعین فرقه و ظاهر است که در اینجا مراد افراتق بحسب عقائد است پس درین
 است نیز مراد همان افراتق خواهد بود و منشار دخول نار افراتق مذکور است پس منشار دخول نار همان عقائد
 در آنها افراتق واقع باشد شده و جواب دوم که مختار حجة الاسلام امام غزالی است و تحقیق محمد بن زکریا
 آنست که مراد از فرقه ناجیه کسانی هستند که آنها را دخول نار مطلق نیست لامن حیث الاعتقاد و لامن حیث
 یعنی بسبب عذاب در بهشت خواهند رفت خواه از معصیت آنها عفو آبی و عفو آبی بر احوال قیامت شداید
 و رحمت آنها انکفا کرده آید یا شفاعت پیغمبر و محو آثار ذنوب ایشان تا شوقی نماید این فرقه نخواهد بود مگر
 که عقیده و عملاً راه بدعت نه پیوند اگر چه مصدب بعضی تقصیرات فرعی گشته باشند و تفسیر این فرقه که الذین هم علی
 ما اتوا علیہ صحابی برین تقدیر بسیار چسبان است زیرا که در عهد رسول و صحابه کرام هم در عقیده و هم در عمل بدعت
 نبوده است اگر چه بعضی افراد در طاعت قصور و اوکاب فجور بوقوع آمده و امام حجة الاسلام غزالی درین
 تفسیر یاد کرده اند و گفته اند که مراد از فرقه ناجیه کسانی هستند که بسبب شفاعت در بهشت خواهند رفت

لیکن در نصوص و آثره نجات بسیار تنگ میشود و الذین هم علی ما انا علیہ صحابی نیز از معنی تنافر و دوری
 زیرا که جمیع صحابه را بغیر حساب بغیر شفاعت و دخل بهشت فهمیدن خلاف و لائل قطعیہ است لهذا امتاخرین
 محققین جوابی که در اصل مختار امام غزالی است اصلاح نموده بتقریرے که سابق مذکور شد قرار داده اند فلا غبار
 علیہ انشأ اللہ جواب سوم آنکه معنی کلهانی النار کل واحد من افراد کل فرقة فی النار پس مفهوم این عبارت
 ایجاب کلی شد و استثنائے که در الا واحد واقع است مفید رفع این ایجاب کلی مذکور است ایجاب کلی بصدق جزئی
 نیز صادق میتواند شد چنانچه ظاہر است پس معنی الا واحد آن شد که هر فرد ازین فرقة داخل نار خواهد شد کوی بعض
 بسبب تقصیر اعمال داخل شوند در نصوص اشکال اهل شد و جهت تیار و در میان فرقة ناجیہ و فرقة غیر ناجیہ بین
 قدر شد که فرق غیر ناجیہ کلهم داخل نارند و این فرقة کلیہ و ذوی نخواهد رفت لیکن باعث امتیاز این فرقة
 از فرق دیگر اعمال نمیتواند شد لا شتر اکہانی فی الجمع پس نیست آن باعث مگر صحت عقائد پس انتہای این جواب
 رجوع بجواب اول ضرور خواهد افتاد و بهترین اجوبہ جواب دیگر است که در کتب حواشی مسطور نیست موافق است
 قدیم عرب است و را حواش شایسته اعمال این نیز موجود است خلاصہ اش آنکه کلهانی النار عبارت از بطلان
 میگویند فلان چیز فی النار است یعنی باطل است چنانچه در حدیث صحیح وارد شده که انہاء فی النار یعنی
 زبان درازی باطل است قال اللہ تعالی ان الذین یا کلون اموال الیتامی ظلما انما یا کلون فی بطونہم
 نار ای اکلا باطلا حراما نظہوران مال التیمیس نار حقیقہ و لا یکن حملہ علی المجاز بالاعتبار الاول لان
 الاکل فی البطن بناوی علی ان المجاز لیس بمراد پس معنی کلام همچنین شد که کل الفرق علی الباطل فی کسب
 عقیدہ او عقیدتین او عمل او عملین الفرقہ الناجیہ لا بطلان فی عقیدتہم و عملہم الا ان یخص الفرقہ
 الناجیہ بمن لا بدعتہ فی اعتقادہ و عملہ اصلا کما ہو متفق الجواب الثانی او یخص البطلان بالاعتقاد یا
 فقط فی رجوع الی الجواب الاول و لهذا در صدر کلام اشاره نمودیم کہ جواب اول بہان است ارجح و قوی
سوال سو و دادن بحربیان درست است یا نہ جواب عبارات کتب فقہیہ عام واقع شد اندرون کتب
 اشامل از مثل لاریو امین المسلم الحزبی فی دار الحرب قاضی شمار اللہ صاحب پانی پی در رسالہ توجیہ اول
 نیز نوشته اند این وقت فقیر یا نیست لیکن اینقدر ظاہر است کہ گرفتن سوز از حربیان باین وجه حلال است
 کہ مال جزئی نباح است اگر در ضمن آن نقض عہد نباشد حربی چون خود بخود بر بد بلا شبہه طلال نخواهد بود
 و دادن سو و حربیان باین وجه حلال است کہ خورائیدن حرام مسلمانان درست نیست آنها حرام خوردن

سورہ نسا

اگر چیزی بطریق سود داده خواهد شد پیش ازین نیست که حرام خواهد خورد و اما زمین هر چند که کافر حرام خواهد
 باشند و در اسلام دادن سود از حیث حرام است که ترویج معامله سود در اسلام میشود و در الحروب
 این سود و غلت مفقود است پس مباح باشد و تحقیق اینست که دادن سود بالتبیح حرام است که مال کسی
 نسکیر و بلکه مال خود میدهد مال خود و او را نگویند نقصان خود باشد خصوصاً برای دفع حاجت و دفع
 ظلم مباح است پس وجه حرمت دران همین دو چیز است یکی آنکه غیر احرام منجور اند مثل دادن رشوت
 به قاضی و حاکم دوم آنکه باعث ترویج این معامله در اسلام میشود و اینرا دادن سود بنا بر اضطرار
 در اسلام هم جایز دانسته اند و عرض کند و اگر فتنه دادن فرق بسیار است گوید اصل وزیر هر دو شریک اند
سوال حویلی مستلیم مکانات متعدده فروخته میشود و شفیعیان او اجازت داده اند مگر یک شفعه شفعه خود را
 میخواهند لیکن تمام حویلی را خرید میکنند بلکه مکانی که متصل زمین اوست خریداری مینمایند و مشتری رضی
 بفرقی بیع نمیشود و میگوید یا تمام حویلی خرید کن یا از شفعه دست بردار شو شفعه را میبرد که مکان متصل
 خود را بگیرد و تمام حویلی را خریداری نکند یا نه **جواب** درین مسئله اختلاف است در مختار الجوابات
 مینویسد که فتویٰ بر همین است که شفعه را میبرد که تفریق بیع نماید فی مختار الجوابات جلی باع ارضین
 و بعض کل من الشفیعین ملازق باحد الارضین کان **للشفیع** ان یاخذ الارض التي تلازق ارضه و الاخری
 اذا کان الآخر یطلب شفعه ما کانت تلازق ارضه ان کان لا یطلب یقال لهذا الطالب ان تاخذ کل
 ارض اکل اوالم یرض مشتری بفرقی بشفعه هذا قول ابی حنیفه الاول اما علی قوله الآخر و هو قوله
 ان یاخذ ما کان شفعه به یعنی **سوال** حضرت مرتضیٰ علی کرم الله وجهه در وقت بیعت من فی الصحیفه
 فرموده اند و ان کان عمر و این کلام دلالت میکند بر آنکه حضرت فاروق رضی الله عنه اولی با مر بیعت
 نبودند کما یقال اگرست زید او ان جا بلاء و اشکته کثیره **جواب** اینجا لفظ وان کان فقط
 برای مبالغه است در اطاعت انقیاد با وصف مبالغه عمر و نشد و واخذ بالغریمه که متابعت این
 قسم شخص بسیار گران و ثقیل است این ترکیب از قبیل آن ترکیب که در حدیث صحیح و اطاعت الدین
 وارد شده باید فهمید و لفظ حدیث نیست لا تعقبن الدیک ان امراک ان تخرج عن اهلک مالک
 و همچنین کیس دیگر که در همین حدیث وارد است لا تشرکن بالله ان حرقت او قطعت لفظ وان کان
 عمر لم یوجد فی کتب الاحادیث المعبره بل وجد بخلافه و همان علیا لمانی بصفحه من قبل الصدیق

لیسایع من فیہا قال لا رضی الا ان یكون عمر فقال الصدیق رضو ہو علی مشربہ کانه عمر یکنذا فی
 اسد الغابۃ فی معرفۃ اصحابہ فی ترجمۃ عمر سوال رجنا من الجہاد والا صغری الجہاد والا کبر کلام نبوی
 یا معنی آن بڑا کسر نفس اور دشمنہ شخصے از فاضلے معتبر نقل میکند کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم صحت
 از او طاس این لفظ فرمودہ اند و رجعت را جہاد و صغریہ اند جواب این کلام در کتب صوفیہ بسیار
 است نزد ایشان حدیث نبوی است بلکہ در کلام بعضے علماء محدثین نیز این عبارت در مقام تشبہا و برای
 جہاد نفس میدہ شدہ لیکن در کتابے از کتب حدیث یا نیست کہ ویدباشم و علی کل تقدیر مراد از جہاد اکبر
 جہاد نفس و شیطان است نہ مراجعت و این تفسیر مطابق فہم صوفیہ است شاہد این کلام حدیث صحیح متفق علیہ
 است المجاہدین جاہد نفسہ فی طاعتہ اللہ کما لا یخفی علیکم ان تعریف المسند الیہ فی ائمال ہذہ المقامات انما یكون
 لخصر الکمال کافی نظائرہ مثل مسلم من سلم المسلمون و المہاجر من ہاجر انہی اللہ عنہ و حمل جہاد اکبر بمر اجعت
 با آنکہ مخالف فہم جمیع علماء است سلیقہ کتاب دانی و عبارت متناسی از ان ابانہ کلی داد و زیرا کہ مراجعت
 مدلول لفظ رجعتا است و جہاد صغریا است ابتداست جہاد اکبر غایۃ انتہاست الغایتان غیر ذی الغایۃ
 فاجہاد ان غیر المرجعۃ فقاہلوا سوال چه میفرمایند در مسئلہ صحت الوجود ہر کہ عاقل و با نفع و مسلمان
 در شریعت نبوی این اعتقاد میکند و میگوید ہمہ اوست یعنی خدا تعالی ہمہ اشیا شدہ است این کلام
 کفر است یا نہ بنیوا توجروا جواب ظاہر معنی این کلام خلاف فہم است اگر گویندہ این کلام حلول
 حق تعالی را در اشیا یا اتحاد اشیا با آن ذات مقدس اعتقاد می نماید پس کفر است و اگر میگوید کہ مراد
 من آنست کہ در ہر چیز ظہور صفات اوست مثل ظہور صورت رانی در مرآت پس کفر نیست لیکن ترجیح
 این کلام کہ مومم خلاف شریعت است در مجالس محافل خصوصاً در مجمع عوام کہ بغور سخن نہیں بسیار
 مذموم و قبیح است فی البخاری فی کتاب العلم عن امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ موقوفاً در وی فی بعض کتیب
 مرقوعہا حدیثوا الناس بما یعرفون ان یکنبوا رسولہ و سئلہ وحدۃ وجود و شرع صراحتہ نیادہ
 نہ در کتاب نہ در حدیث حضرات صوفیہ برائے تائید کشف و شہود خود کہ در این مسئلہ برہان است از کتاب
 و سنت اشارات بر آوردہ اند مثل الامانہ کل شیء محیط و کل شیء ہا کس لا وجہ لاکل شیء ما خلا اللہ باطل
 و انکم لو و لتیم بکل لے الارض السابغۃ السطی بہیط علی اللہ و اذلی احدکم فلا یمنقرن امامہ فان اللہ
 قبل وجہہ لیکن ظاہرست کہ این اشارات دلیل صریح نمیتواند شدہ بلکہ علماء ظاہر بہین اشارات را

در فتویٰ مولانا رحم
 مذکورست و ہمیشہ
 بخداوی نقل کردہ است
 سلف در کتب الاعمال
 حدیث موصوف موجود
 دینی الجامع الصغیر
 قد تم خیر مقدم و تقدیم
 من الجہاد الا صغیر
 لے الجہاد الا کبر
 مجاہدۃ العبد ہواہ
 عن جابر بنی باب القاف
 قال العزیزی فی
 السراج المنیر شریعت
 استناد ضعیف
 کذا فی الدر الثمور
 البیوطی فی
 باب الارض صفحہ ۱۶۹
 علی ما مشہد فتاویٰ
 الحدیثیہ لابن حجر
 غایب الی حدیث
 بر بان پوری ص ۱۰۶

مطلوب کرده الزام بصوفیه داده اند و گفته اند قوله تعالیٰ بكل شیء محیط دلیل صریح بر غیریت است
لان محیط غیر المحاط و کذا قوله کل شیء باک ای فی المستقبل لانی الحال بدلیل قوله کل نفس فی اتقہ للوئ
بدلائل کثیره مثل قوله فاجینا موسیٰ و من معه جمعین بدلیل قوله کم اهلکتنا من القرون من قبلهم قدل علی
اهم لیسوا بها لکنین بالفعل بخلاف من قبلهم و کذا قوله کل شیء ما خلا اللہ باطل المراد بالاطلاق عبادتہ لا بطلان
ذاتہ بدلیل قوله ربنا ما خلقت هذا باطلا فانه يدل علی انه لا شیء من المخلوق باطل و کذا قوله بیط علی اللہ يدل
علی ان الہا باطل هو الجبل غیر اللہ و کذا قوله فان السد قبل وجهہ فان الہی علی التوحید الوجودی کون اللہ تعالیٰ
امانہ وظلہ و فوقہ و تحته لاختصاص بقبل الوجه بالجملة این اشارات مثبت مدعا سزاوارتہ نمیتوانند شد بلکه مدعا
ثبوت این مسئلہ بر کشف و شہود حضرات صوفیہ است قدس اللہ سرار ہم و محققین اینها این مسئلہ بطوری تقریر
فرموده اند کہ هیچ وجه مخالف شریعت نیست و زیرا کہ وجود مطلق را کہ عین ذات حق میگویند مراتب ثابت میکنند
در مرتبہ واجب است در مرتبہ ممکن و حادث و قدیم و مجرد و مادی و مومن کافر و سنگ و خاک و فی حد ذاته ہر
ازین قیو و ملوث نیست و بقا المص مثل حقیقت جسم کہ جوہر قابل ابعاد ثلاثہ است در سنگ و خاک و غیر
ہذا گفته اند ہر مرتبہ از وجود حکم دارد و بجز فرق مراتب نمکنی زندگی ہست پس اگر مخاطب از نفس عام
باشد کہ فرق مراتب بخوبی نمیتواند کہ پس گفتن این مسئلہ نزد او موجب الحاد و زندقہ نخواہد شد احتراز
از ان واجب است کہانی حدیث معاذ فی البخاری فی کتاب العلم فی باب الترخص بالعلم جوہر ما دون
قوم عن انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم معاذ و یوفیہ علی الرجل نقال یا معاذ بن جبل قال لبيك
يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال يا من اصد شهبان الہ
الا اللہ وان محمد رسول اللہ صدق من قلبہ الاحرمہ اللہ علی النار قال رسول اللہ افلا اخرجہم الناس من شہد
قال اذا تكلموا تاويل قصيد بانث سعاد والمراد بسعاد في اول القصيدة الدنيا باها و جاها ولذاتها و صفها
باوصاف العشوقه المحببته باقص ما يمكن وصفها وهي مرغوبه لكل عاقل في الابد انتم شرع في بيان
عيوبها التي تظهر للعاقل بعد التجربة و هذا من قوله اكرم بها خلقه الختم شرع في بيان الشوق الى السعادة الا
الحقيقيه وهي كمال المعرفة والوصول الى تجلياته التوييه بقوله يست سعاد و بارض و شمرط في طلبها غير و طار
فمنها ان يكون نجيبا كريم الاصل و نفس شريفة و منها ان يكون مع ذلك قوى البدن حيا للكل
و اتعب فاشارة الى الاول بقوله لا تبلغها الخ و الى الثاني بقوله و ن تبلغها الا عذرة و منها ان يكون

ذوات عالیہ و ذلک بقولہ عرضتہا طامس الاعلام مجهول ومنها ان يكون حدی البصر فی الكشف والواجبات
 و ذلک لقولہ ترمی الغیوب یعنی مفروض و ہذا الی آخر الابیات ثم شرع فی بیان وارد الجذب الالہی
 المہج لعدا شواقا والمثیر للوجود والحال فانه من شروط الطلب لذلک قیل **ہستے** و دلہ شرط طریق
 اقتادہ ہست ہست شدن کار کے نکشادہ ہست ہست و ذلک بان مشبہ سی الناقہ بحرکات النعمانہ
 التی مات بکربا و فرضہا فی عین اشدوا الحرفی التہار لیشیر الی المطلب فتم ذلک بقولہ عن تراقیہار عابیل
 ثم شرع فی بیان ما یعرض للسائلک من صرف التقصیر فی اداء حقوق الشریعۃ والطریقۃ وعدم نفع احد
 من الاقارب والاصدقار و ذلک قولہ تسمی الوشاۃ خبا بہا الخ و قولہ وقال کل خلیل کنت آملہ ما یعرض
 للسائلک فی ہذا الوقت من التوکل العظیم والالتجار الی الشیوخ **الکمل** و تجرید الاستنظار والتوبۃ و ذلک
 بقولہ انبئت ان رسول اللہ الخ و بقولہ آیت رسول اللہ معتذرا ثم اشار الی مراعاة الادب مع الشیخ
 بقولہ لقد اقوم مقام ما لو یقوم بہ و اشار الی تجرید البیعۃ بقولہ حتی وضعت یمینی الخ ثم اشار الی ان مراعات
 الشیخ اذا کان رسولا جامعاً لاحکام الشریعۃ والطریقۃ اشد و ہم من مراعاة حقوق الشیخ اذا کان لیا یقط
 و ذلک بقولہ لذلک اہیب و اشار الی الشیخ الولی بقولہ من خاد من لیوث الخ و کانہ اشار الی علی **ہست**
 فانه شیخ الولاية المطلقة لمحمدية و انما ذکرہ بلفظ الخاد و وصفہ بالافتقار لان امر الولاية مبطن وانہم تحت
 القباب و اشار الی شروط الشیخ من قولہ یغذہ فیلیم ضرغاً من ای الروح والقلب فان الشیخ یسہما معاً
 یقطع العلائق من العشار والاخوان و من شروط الشیخ انہ اذا ساد قرنا الخ یعنی لہ ہمتہ فی دفع الوساک
 والنخرات و شہات و قولہ منہ تفل سباع الجوضا مرۃ یعنی لا یقدر شیاطین الانس والجن علی اضلال من دخل
 فی طریقۃ و اما قولہ ولا یشی بوادیہ الاراجیل فاشارة الی ان من شرط المرید ان یكون علی اہمۃ لا یجلا
 و اشار الی فنا لنفس بقوۃ الشیخ بقولہ ولا یزال بوادیہ خو لفقہ مطح البر الخ ثم عاد الی ترجیح الرسول علی سائر
 بقولہ ان الرسول لنوریت صار بہ مہند من سیوف المدسلول ثم اشار الی رفقاء الطریقۃ و جلساء الخ انما
 بقولہ فی عصبتہ من قریش الخ و وصفہم بصفات غلیظہ منہا ان قائلہم قال بطن مکہ ای من جانب النیب
 لما اسلموا ای دخلوا فی الطریقۃ و بايعوا الشیخ زولوا ای ترکوا المال والجاه والاوطان والعشار بالتر
 والتجرید قطع العلائق وہی الهجرة الحقیقیۃ لکنہم ما جنوا و ما زالوا عند لقار الاعذار من نفس و شیطان
 والخلق بل قویت ہمتہم علی المجاہدۃ و منہا انہم شتم العبرائین ابطال لایبا لون بنما صمۃ لنفس ثم اشار

لے انہم لبسوا لباس التقویٰ والشریعة بقولہ لبوسہم من نسج و اشارے عزائم الشریع بقولہ بیض سواج الخ
 و اشارے نفی لعجب بقولہ لایفرخون الخ و آلے الصبر علی مشاق طریقہ بقولہ و لبسوا مجازیما الخ و ہتار
 لے النشاط فی طریقہ بقولہ یشون مشی الجمال الزہر الخ و اشارے فنار نفوسہم بسیفو المجتہ بقولہ لا یقع لطن
 الانی نخورہم الخ و عند ذلک بنتی السلوک الکیسی بیٹی الوہبی سوال ہندوی کنا نیدن جائز است
 یا مکروہ جواب در کتب فقہ ہندوی را کہ سفیجہ و سفاج گوئید مکروہ نوشتہ اند و در شرح وقایہ مینویسند و کہ
 سفیجہ وہی اقراض لسقوط خطر طریق فی المغرب سفیجہ بضم سین و فتح التار ان یدفع مالاً بطریق الاخر
 لیدفع الی صدیقہ فی بلد آخر و اما یقرضہ لسقوط خطر طریق آدمیم بر تیکہ این معاملہ در نجایسہ صورت
 میشود گاہے مبلغ را بقدرہ مینویسند نہ زیادہ نہ کم و گاہے کم میگیرند و زیادہ مینویسند گاہے بالعکس یعنی زیادہ
 میگیرند کم مینویسند و در صورت اول شبہہ رہبانیت در ہر دو صورت دیگر صریح رہبانیت یا در دادن و یا
 در گرفتن اما طریق حلال کردن این رہا بسیار آسان است صورتش آنکہ مثلاً اگر صد و پینہ را ہندوی
 میکنند و وہ روپیہ ہندوان دادن لازم می آید پس دو کم صد روپیہ بسا ہو کار بہر دو روپیہ اقلوس
 بکناندر عوض و وارد روپیہ فروخت نماید کہ بسبب غیر جنس بودن اقلوس دو روپیہ حلال میشود
 و در حدیث صحیح آمدہ کہ در شکوۃ موجود است کہ شخصی از خمیر آمد و خرما آورد بسیار خوب و نفیس بود
 آنحضرت فرمودند اکل تمر خمیر بکنذا یعنی آیاتام خرماے خمیر بہین قسم میدا شد عرض کرد کہ یا رسول اللہ انما
 ناخذ ہذا صاعاً بصاعین یعنی تمام خرماے خمیر این قسم میدا شد اما این قسم را بمضاعف خرید میکنند یک صاع
 را بخرم صاع فرمودند عین الربو الا تفعل ہذا یعنی این عین رہبانیت یک جنس را بہم جنس زیادہ و کم خریدن
 این کار کن بلکہ بیع اجمع بالدر اہم ثم اتبع بالدر اہم جنیباً یعنی خرماے رومی را بخرم بخرم و آن در اہم
 خرماے حیدر اہم بخرم بخرم از نجای معلوم شد کہ توسیط غیر جنس تفاضل حلال میکنند اگر سا ہو کار چہرے
 از صد روپیہ واپس میدہد کہ آنرا بخرت میگوئید پس علاءش نیز بہین است مثلاً اگر صد روپیہ را
 ہندوی میکنند و پنجر روپیہ ازان واپس میدہند پس باید نو دو روپیہ نقد بدہند و پنجر روپیہ را اقلوس
 کنا نیدن بدہد و جنس دو روپیہ خود بگیرد و علما در دفع کراہت سفاج تدبیرے نوشتہ اند کہ
 اول سا ہو کار را مبلغ بی شرط ہندوی قرض بدہد بعد ازان بگوید کہ این قرض را بفلان کس
 در فلان شہر بدہ و او باین مضمون نوشتہ بدہد زیرا کہ کراہت ہندوی از بہین جہت است کہ باین قرض

منفعتی بخود میکشد یعنی اینی از خطر راه و هر وقت در وقت منفعت این کس مشروط باشد شبهه ربا دارد چون
 منفعت مشروط نباشد یعنی متحقق نگشت والله اعلم سوال تمامی اقالیم نصاری با اتفاق و الحرب است
 یا نه اگر هست اهل اسلام را از ان نصاری سود گرفتن جائز است یا نه سوال دیگر بعد از جمع و دیار
 معموله کفار فرضیت فرض ظهر ساقط میشود یا نه سوال دیگر اهل اسلام بنا بر ضرورتی از کفره مبلغ
 میگیرند یعنی کفره را مبلغ میدهند و ربا میگیرند یا مبلغ قرض میگیرند و سود میدهند جائز است یا نه جواب
 سوالات شریک در و الحرب در روایات فقهیه مذکور است ملاحظه باید نمود چنانچه برخی از این
 درین قریاس مثبت خواهد شد درین اقلیم آن مشروط را قیاس باید کرد اگر متحقق نشدند پس الحرب قرار یافت
 و حکم از اثبات الشئ مثبت بلوازمه هر گاه و الحرب شد ربا گرفتن و ادن بکفره آنجا جائز شد زیرا که در باب
 مذکور است و لار بوا بین المسلم و الحربی فی الحرب وقاعده مقرر است که الاطلاق فی الروایات نفی عن تعبیر
 پس بر دو صورت اخذ و اعطاء در نفی داخل شد لیکن مسلمان را باید که در ادن سود بخرنی احتیاط کند
 بضرورت تدبیر و اقامت جمع در و الحرب اگر از طرف کفار و اهل مسلمانان مکانی منسوب شد باذن او درست
 و الا مسلمانان را باید که یک کس را که امین و متدین باشد رئیس قرار دهند که با اجازت و حضور او
 اقامت جمع و اعیاد و انکاح من لادلی من الصغار و حفظ مال غائب و ایتام و قسمت ترکات متنازع
 فیها علی حسب السهام می نموده باشد بے آنکه در امور ملکی تصرف کند مداخلت نماید اگر ازین امور بیخ
 یک مشخص نگردد باید که بعد از ادای نماز جمع چهار فرض به نیت آخر ظهر او رکعت قنیه و لم اصله و انما نیتها
 از عهد قرض یا یقین بر آید فی الابدایه لار بوا بین المسلم و الحربی فی الحرب خلا قالابی یوسف و الشافعی
 همان الاعتبار بالمستامن منهم فی دارنا و لنا قوله علیه السلام لار بوا بین المسلم و الحربی فی الحرب و لان
 ما لهم مباح فی دارهم قبا ی طریق اخذ المسلم اخذ ما لا مباحا و ان لم یکن فیہ غدر بخلاف المستامن منهم لان
 ما له صائر محتلو یعتقد الامان انتهى و فی العالمگیریه فی باب استیلاء الکفار اعلم ان و الحرب تصیر الاسلام
 بشرط واحد و هو ظهار حکم الاسلام فیها قال محمد فی الزیادات انما تصیر الاسلام و الحرب عند ابی حنیفه
 بشرط ثلاث احدها اجراء احکام الکفار علی سبیل الاشتها روان لا حکم فیها بحکم الاسلام الثاني ان یکون
 متصله بدار الحرب لا یتخلل بینها بلده من بلاد الاسلام و الثالث ان لا یبقی فیها موسن و لازمی آمننا
 بالامان الاول الذی کان ثابتا قبل استیلاء الکفار للمسلم باسلامه و الذی بقصد الذمته

وصوۃ المسئلة علی ثلثة ارجھا ان یغلب اهل الحرب علی وارثنا و اولادنا اهل مصر و غلبوا و اجر و ا
احکام الکفر و نقض اهل الذمۃ العہد و تغلبوا علی دار ہم ففی کل من ہذہ الصوۃ لا تصیر و اہل الحرب الاہتلات
شرائط و قال ابو یوسف و محمد بشرط واحد لا غیر و ہوا ظہار احکام الکفر و ہوا القیاس انتہی ایضاً فی العالم کثیر
فی باب الجمعیۃ بلا و علیہا ولایۃ کفار یجوز للمسلمین اقامتہ لجمعیۃ و یصیر القاضی قاضیا بتراضی المسلمین و بحسب
علیہم ان یتمسوا و الیہا مسلما کذا فی معراج الدرر الیہی **سوال** بت پرستے مدد از بت میخواست عالمی
منع کرد کہ شرک کن بت پرست گفت کہ اگر شرک بت خدا دانستہ پرستش کنم البتہ شرک است اگر مخلوق ہمیدہ
پرستش نماید چگونه شرک باشد عالم گفت کہ در کلام مجید متواتر آمدہ کہ از غیر خدا مدد و مجوبیت بت پرست گفت
کہ بتی نوع انسان از یکدیگر چرا سوال مینمایند عالم گفت کہ بتی نوع زندہ اند از ایشان سوال منع است
و بتان تو مثل کنہیا و کالکا و غیرہ مردہ اند قدرت بر پدید آمدن بت پرست گفت کہ شما از اہل قبولہ
و شفاعت میطلبید باید کہ بر شما ہم شرک عائد شود و القصہ ہرچہ مقصد مراد شما از اہل قبولہ است ہمان قسم
مقصود من ہم از صورت کنہیا و کالکا است بحسب ظاہر نہ قوت اہل قبولہ و نہ بت و اگر میگوئی کہ بقوت باشن
اہل قبولہ کشائش حالات مینمایند بسا جا از بتان ہم روانی حاجات میشود و اگر میگویند کہ با ایشان میگویم کہ
از خدا برای ما شفاعت بخوابید من ہم از بتان ہمین استدعا دارم پس ہر گاہ کہ جواز استمداد از اہل قبولہ ثابت
شد بعض مسلمین ضعیف الاعتقاد از پرستش سیتلا و مسانی و غیرہ چگونه باز خواهند **جواب** درین سوال
چند جا اشتباہ واقع شدہ آن چند جا را خبردار باید شد آنگاہ بہ فضل الہی جواب سوال بخوبی واضح خواہد شد
اول آنکہ مدد خواستن چیز دیگر است و پرستش چیز دیگر است عوام مسلمین برخلاف حکم شرع از اہل قبولہ مدد میخواہند
و پرستش نمیکند و بت پرستان مدد ہم میخواہند و پرستش ہم میکنند پرستش آنست کہ سجدہ کنی یا طواف نماید
یا نام او را بطریق تقرب در دسازد یا فتح جانور بنام او کند یا خود را بندہ فلانی بگوید و ہر کہ از مسلمانان
جاہل با اہل قبولہ این چیز با عمل آرد فی الفور کافر میگردد و از مسلمانانی می بر آید دوم آنکہ مدد خواستن منظور
میباشد مدد خواستن مخلوقی از مخلوقی مثل آنکہ از امیر و پادشاہ نوکر و گداور مہات خود مدد میخواہند عوام الناس
از اولیاد عالمی نخواہند کہ از جناب الہی فلاں مطلب را در خواست نمایند این نوع مدد خواستن در شرع از زندہ
و مرد جائز است دوم آنکہ بالاستقلال چیزیکہ خصوصیت بجناب الہی دارد مثل دادن فرزند یا پادشہ
باران یا دفع امراض یا طول عمر و مانند این چیز بآبے آنکہ دعا و سوال از جناب الہی در نسبت منظور باشد از مخلوقی

سوال سائل
مفسر سائل بود
جواب دوم مذکور
نقد و جواب سوم
علم اندازد کہ چنانچہ
باین وجوب باشد
کہ جوابش سابق
مفصل مذکور
کردید ۱۰ ص ۱۰

و درخواست نماید این نوع حرام مطلق بلکہ کفر است اگر از مسلمانان کسی از اولیای نزدیک خود
 خواہ زندہ باشند یا مردہ این نوع بدخواہی و از داورہ مسلمانان خارج میشود بخلاف بت پرستان کہ ہمیں
 نوع بد را از معبودان اہل خود میخوانند و آنرا جانت می شمارند و آنچه بت پرست گفت کہ من ہم از بتان خود
 شفاعت میخوانم چنانچہ شما ہم از پیغمبران اولیا شفاعت میخوانید پس درین کلام ہم غلط نیست زیرا کہ
 بت پرستان ہرگز شفاعت نمیخوانند بلکہ معنی شفاعت را میدانند نہ در دل خود تصور میکنند معنی شفاعت
 سفارش است سفارش آنست کہ کے مطلب کسی را از غیر خود و بعضی معروض او اسازد و بت پرستان
 در وقت درخواست مطالب خود از بتان نمیفہمند و میگویند کہ سفارش بخصو پروردگار جل علاہ نمایند
 مطالب ما را از جناب و تعالی بر آید بلکہ از بتان خود درخواست مطلب خود میکنند و آنچه گفته است کہ
 ہر چه مقصد از اہل قبور است ہمان قسم مقصود من ہم از صوت کنہیا و کالکاست نیز خطا در خطا است زیرا کہ اولی
 را تعلق بہ بدن خود کہ در قبر مدفون است البتہ میباشد زیرا کہ مدت دراز درین بدن بودہ اند انہا قبور معبود
 خود را تعظیم نمیکند بلکہ از طرف خود صوتہا و سنگہا و درختان دریا ہا را قرار میدہند کہ صوت فلان است بے آنکہ
 آن چیز را تعلق بان ارواح باشد یا بدن آنہا و انجا سوختہ گرد و این قرار داد انفراتی را بیج اثر نیست آسے
 حاجت رواے بندگان خالق اکبر از راہ رحمانیت خود میفرماید انہا میفہمند کہ از طرف بتان این فائدہ حاصل شدہ است
 کہ عالم انیسب و الخفیات است حالانکہ انہا در زندگان محور امیداند و زندگان فی انہا حاجت والی منظور است از ہر طرف کہ
 مطلبی دخواہند مطلب ایشان را ایشان میدہند چنانچہ پر شفق جانتا پس خود را کہ صغیر السن میدانند در وقتیکہ از زندگان
 و دوائیہ خود چیزی میطلبند یا میدہد حالانکہ خدا نگار و ایہ مقدمہ و مدارد ہمچنین است حال بتان بلکہ حال اہل قبور نیز موافق
 قاعدہ اہل اسلام و آنچه مرقوم شد پس ہر گاہ کہ جواز شہادہ از اہل قبور ثابت شد بعضی مسلمین ضعیف الاعتقاد
 از پرستش سیتلا و مسانی وغیرہ چگونہ باز خواہند آمد پس فرق در میان شہادہ از اہل قبور و پرستش سیتلا و مسانی
 وجہ است اول آنکہ اہل قبور معلوم اند کہ صلحا و بزرگان بودہ اند سیتلا و مسانی موہوم محض از وجوہ انہا معلوم
 بلکہ ظاہر اخیال بندہ این مردم است دوم آنکہ سیتلا و مسانی بر تقدیر جوہ انہا از قبیل ارواح خبیثہ شیاطین
 اند کہ مکر بر تباد و خلق بستہ اند انہا را با ارواح طیبہ نبیا و اولیا چہ مناسبت سوم آنکہ شہادہ از اہل قبور بطریق
 دعا است کہ از جناب آبی عرض کردہ مطلب بر آید و پرستش این چیز با بنا بر اعتقاد استقلال قدرت است کہ کفر
 محض است سوال مراد رابع و فادات نام گرفتہ میگویند کہ فلان ولی است مخالف عقیدہ اہل سنت و جماعت

باشد یا نے حکم امساک عن الشہادین کہ از وہ خصلت عقیدہ اہل سنت و جماعت است **جواب** مرد
 صالح و بزرگ را در حیات بعد از ممات ولی گفتن بنا بر آنست کہ افعال و اقوال فی از وصا و منشد
 صفات ولی بحسب طلب ہر دور پیدا و ہویدا و اعتقاد ہستی بودن او بالقطع و یقین نباید کرد کہ مخالف عقیدہ اہل
 سنت است زیرا کہ احوال باطن او و خاتمہ او سبب غیر از علام الغیوب معلوم نیست و این است معنی امساک
 عن الشہادین کہ قطعاً و یقیناً شہادت برہستی بودن و دوزخی بودن کسی نباید داد آئیے از فقہر باید گفت
 کہ فلا نے کار ہستی میگرد و فلا نے کار دوزخیان بے او امید نجات داریم و بے این خوف عذاب چنانچہ
 در حدیث شریف در حق عثمان بن مظعون رضی اللہ عنہ کہ ام العلاء در حق او شہادت قطعی بہ بہشت میداد
 بہین قسم ارشاد شدہ **سوال** لفظ لا اراکم فاعلین کہ در حدیث ان تو مر و اعلیا و لا اراکم فاعلین در حدیث
 در حدیث مسلم ان معاویہ کتب الی سعد بن ابی وقاص لم تسب علیا و جواب ان سعد بن ابی وقاص
 ایام بسیار بر زبان مخالفین مذکور میشود و جواب آن خوب بخاطر نمیگذرد مگر جواب لا اراکم این باشد کہ مقتدر
 کہ علی را بلا فصل خلیفہ کنند **جواب** لفظ لا اراکم فاعلین راستہ معنی است اول آنکہ اہل کلام گفته اند کہ
 لا اراکم مستخلفون لفضل مع وجود الی فضل اعنی الشیخین فان خلافت لفضل مع وجود الی فضل ان باز
 عند بعض لکن ترک الاولی فلا تقرون علیہ و ہم شرح حدیث گفته اند کہ لا اراکم مستخلفون علیا مع صغر سنہ
 و حداثہ عمرہ لان ترجیح الاکبری علی الاصغری مع تساوی العلم و القرارۃ و الحجۃ امر معلوم کہ فی الامامۃ یضرب
 فقیسون علیہ الامامۃ الکبری سوم آنچه از حضرت شیخ خود در وقت قرائت این حدیث شنیدام و مولی الاربع
 عندی و آن آنست کہ این کلمہ اشارت است بہ عدم اجتماع الامت مع وجود الاستحقاق الکامل زیرا کہ اہل شام
 قاطبہ و طلحہ و زبیر اصحاب جبل بر اتباع آنجناب مجتمع نشدند و اللہ اعلم **سوال** چه میفرمایند علمائے دین
 درین معنی کہ مقابر اولیا کہ در دیار ہندوستان سبب بہات اراضی برے مصارف در گاہ و خرچ دارد
 و صادر مقرر باشد فرزندان آن ولی اگر خواہند تقسیم کردہ بطور فرائض حصص گرفتن میتوانند یا نہ و اگر ہم
 کردن نتوانند کدام کس متعہ متولی آن شود و ہرچہ از نذر و نیا و ہرچہ از ذرہ آمدنی در گاہ شود و ان فرائض
 جاری میتوانند شد یا نہ و اگر از فرزندان دخترے و سپرے و برادر علیی برے سچاودہ نشینے کہ از اختلاف میکنند
 با ہم نزاع نمایند کدام از نیہا استحقاق دارد دعوی سچاودہ نشینے خلاف قاضی وقت سماء میتوان کرد
 یا نہ و اگر قاضی این دعوی را سماعت نماید چگونہ رفع نزاع آنها کردہ شود و سچاودہ نشینے کدام کس را

مقرر کرده آید جواب دیهات و اراضی که برای مصارف درگاه و خج و دار و صادر مقررست فرزندان را بطور فرائض تقسیم کردن حصه با گرفتن نمیرسد بلکه یک کس از طرف خود متولی قرار دهند تا موافق حاجت تقسیم نماید آئے اگر اولاد محتاج اند و در جملہ خدام و متعلقان درگاه داخل پس آنها را نصیب است بقدر حاجت و اگر بسبب تنازع فیما بین یک شخص را قرار ندهند حاکم عادل را باید کہ متولی این وقت یک کس را از آنها کہ موصوف بعدالت امانت باشد از طرف خود مقرر سازد و نذر و نیاز هر روزہ کہ در درگاه آید بقدر حاجت در اولاد و خدام صرف باید نمود و متولی جمع و تقسیم یک کس این را باید ساخت و تقسیم بر رؤس اجاز اولاد و خدام باید نمود مانند تقسیم خمس بر ذوی القربی آئے کسانیکہ حاجت زائد دارند یا خدمت زائد در درگاه مے نمایند یا باعث مرجعیت خلایق میشوند ترجیح آنها باکے ندارد قیاساً علی التفضیل من نجس و سجادہ نشینی و خلافت دو معنی دارد یکے آنکہ ریاست جمع و تقسیم و عزل و نصب خدام و تقدیم و تاخیر مصالح و انیمعی مروت نیست بلکہ مفوض باتفاق آنجماعہ است و اگر اتفاق نکند مفوض برراے حاکم عادل است دوم اخذ بیعت و تلقین اذکار و اقامت جمعیہ جماعات و ترتیب حلقہ ذکر و سفال نعمتی ہم البتہ مروت نیست بلکہ موقوف بر لیاقت این کارست در معرفت لیاقت این کار سه طرق است قیاساً علی الخلافۃ الکبریٰ اول آنکہ سجادہ نشین سابق اورا خود خلیفہ ساخته باشند با اخذ بیعت و تلقین و اذکار و اورا بعضو خود مجار و ماذون ساخته باشند دوم اتفاق و اجماع خلفا و مریدان بزرگ ہم پیران او بر خلافت سجادہ نشینی این کس شوم شوری یعنی چند کس زیاران کار کرده و صحاب آن طریقہ با ہم مشورہ نموده یک کس را از اولاد و یا از خلفای آن بزرگ بخلاف و منصوب سازند و دعوی این سجادہ نشینی و خلافت ابتداء قاضی استماع نماید بلکہ اہل حل و عقد آنجماعت را عقید کند کہ زمین خود ہائیکے را کہ لیتق بانیکہ باشند خلیفہ سازند یا چند کس از آنها انتخاب دہدہ این امر را در انہا شوکے سازد و اما بعد از آنکہ بہ یکے از طرق ثلاثہ شخصے برائے سجادہ نشینی و خلافت متعین شدہ باشد و شخصے دیگر با او دین امر منازعت نماید البتہ دعوی شخص اول را بشنود و رفع نزاع باقامت شہود معتبر بر ثبوت سجادہ نشینی و خلافت بیکے از طرق ثلاثہ میتواند کرد و اگر شخص دوم دعوی نا اہلیت شخص اول و تعمیر تبدیل سیرت محمود میکند پس تفتیش نموده صدق و کذب را در یافتہ اگر خواہد اول را معزول نماید در نصب خلیفہ دیگر بہ یکے از طرق ثلاثہ متمسک شود با بجلہ دین امور وراثت جاری نیست وراثت محض در اعیان ملوک آن میت است کہ در آخر جزہ حیات الملک آن بود

واگر ہر دو کس دعویٰ تعین خلیفہ سابق میکنند یا ہر دو کس دعویٰ اتفاق اہل حل و عقد یا اہل شوری
 نائید قاضی بطلب شہود و تہ کیان دفع نزاع نماید **سوال** روپ واس گسائیں ازی چند سیکہ زمین
 خود را نزد باقی شاہ رہن داشته با قرار آنکہ منافع آن اراضی و ثمر آن اشجار بطبع خود بلا اگراد و اجبار
 بہر تہن اداہم و ہبہ نمودہ ام تا وقتیکہ آن مرہونہ را از مرہن استخلاص نائیم حال بعد تمام دوازده سال
 منکہ را بہن ام از مرہن مسطوط طلب منافع اراضی مذکور مع ثمار آن اشجار میکنم و شرع شریف چہ حکمست بینوا تو جوہ و اجوا
 حکم نیست کہ آن اراضی مرہونہ و ثمار مع منافع و اشجار بر بہن میرسد مرہن را بیچ حق در منافع و ثمار آن
 نیست و ہبہ منافع و ثمار غیر صحیح است زیرا کہ ہبہ معدوم است و ہبہ المعروف لا یصح ہم و ہبہ لمن فی ضرع و
 صوت علی غنم و زرع و نخل فی ارض و ثمر فی نخل کا منشا ع ش ای لایچہ زندہ الہبات ہم و ثمار الرہن
 کولدرہ و لبنہ و صوفہ و ثمرہ را ہبہ کذانی شرح الوقایہ موافق ہم ظاہری جواب است نوشتہ اند و بلفظ ہبہ نظر کردہ
 لیکن پیش فقیر تحقیق نیست کہ درین صوت ہا موافق رواج و عادت لفظ ہبہ را بمعنی اباحت یعنی پروانگی
 ارتفاع باید فہمید پس روپ اس کہ باقی شاہ را منافع زمین مرہونہ خود از محصول ثمار واد و ہبہ نمود معنیش
 نیست کہ پروانگی ارتفاع بمحصول ثمار آن زمین ادا بدلیل یکے آنکہ قاعدہ فقہیہ مقررہ است کہ العادۃ محکمہ
 چنانچہ در کتاب اشباہ والنظائر موجود است عرف عادت بہن است کہ را بہن مرہن را اباحت منافع میکنند
 پس محمول بر بہن عادت باید داشت دوم آنکہ نیز قاعدہ مقررہ فقہیہ است کہ العبرۃ فی العقود للمعانی
 دون الالفاظ ولہذا ہبہ بالعوض را در حکم بیع میدارند و کفالت را بشرط برارت اصیل حوالہ می نامند و
 حوالہ را بشرط عدم برارت اصیل کفالت میگویند پس روپ اس ہر گاہ بلفظ ہبہ را بمحصول ثمار متعلق ساخت
 و ظاہر آنست کہ محصول ثمار منافع متجددہ اند سال بسال نو پیدا میشود چیزے موجود نیست کہ بہن آن
 صحیح باشد و معدوم معین ہم نیست تا ہبہ باطل گردد مثل شیر و پستان صوف بر پشت گوسفند و بچہ در حمل
 پس لا بد لفظ ہبہ را بر اباحت حمل باید کرد چنانچہ زن حرہ بمرحے گوید کہ من نفس خود را قبولیہ کردم و بختیم
 کماح میشود و ہبہ حقیقی نمیشود کذا ہذا آدمیم بر سیکہ ہر گاہ این عقد عقد اباحت شد پس حکمش آنست کہ اباحت ہبہ
 روپ واس این اباحت را نسخ نکرده و از ان برگشتہ باشد از مطالبہ محصول و ثمار سکوت در زید پس
 ارتفاع بمحصول و ثمار بہن باقی شاہ سباح و جائز بود و در سباح ضمان نمی باشد و اگر روپ اس و ثمارے
 دوازده سال اباحت مذکور را نسخ میکرد و اورا میرسد زیرا کہ در عاریت و اباحت مدت لازم نمیشود نسبت چنانچہ

بزمین فقیر میرسد واللہ علم روایت اباحت نیست در کتاب در مختار مینویسد اباح الراسن للمترین کل الشار
 او سکنی المدار اولین الشاة المرہونۃ فاکلہا لم یضمن لہ منعہ انتہی در کتاب خزائنه لفقہین میگوید و لورہن
 شاة و اباح للمترین ان یشریب لنبہا کان للمترین ان یشریب لنبہا ولا یكون ضامننا و علی ہذا جمیع اشیا
 و الزیادہ انتہی **سوال** استعمال آہنگ بر قبور جائز است یا نہ **جواب** استعمال آہنگ ہمراہ معارف
 و مزامیر و آلات ہو ممنوع و حرام بر قبور یا غیر قبور حرمت این چیز با یعنی معارف و مزامیر و آلات ہو در کتب
 حدیث و فقہ مشروح و مبسوط است فقط آواز غنایا ہمراہ دفن جائز است بر غیر قبور بر قبور بدعت است ہرگز
 اولی است **سوال** تعیین تقرر یک روز بعد سالی بنا بر زیارت قبور بزرگان جائز است یا نہ **جواب**
 رفتن بر قبور بعد سالی یک روز معین کردہ سہ صوت است اول آنکہ یکے وز معین نمودہ یک شخص یا دو شخص
 بغیر ہیبت اجتماعیہ مردمان کثیر بر قبور محض بنا بر زیارت ہستغفار بر و تدانیقدر از روی روایات ثابت است
 و در تفسیر و منشور نقل نمودہ کہ ہر سال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر بقا بر میرفتند و دعا برے مغفرت
 اہل قبور مینمودند این قدر ثابت و مستحب است دوم آنکہ ہیبت اجتماعیہ مردمان کثیر جمع شوند ختم کلام
 کنند و فاتحہ بر شیرینی یا طعام نمودہ تقسیم در میان حاضران نمایند این قسم معمول در زمانہ پیغمبر خدا و خلفا
 راشدین بود اگر کسی اینطور بکند پاک نیست زیرا کہ درین قسم قبح نیست بلکہ فائدہ احیاء ابوات را
 حاصل میشود و سوم طور جمع شدن بر قبور نیست کہ مردمان یک روز معین نمودہ و لباس کاخورد و نفس
 پوشیدہ مثل روز عید شادمان شد بر قبر با جمع میشوند قصص مزامیر و دیگر بدعات ممنوعہ مثل سجود بر قبور
 و طواف کردن قبور مینمایند این قسم حرام و ممنوع است بلکہ بعضی بحد کفر میرسند و ہمین است محل این دو
 حدیث ولا تجعلوا قبری عید اچنانچہ در مشکوٰۃ شریف موجود است و اللهم لا تجعل قبری و ثنا یعبدان ہم در
 مشکوٰۃ است **سوال** اقرار غلامی نسبت بہ بزرگان و خواجگان کہ نہ بزر خریدند کردن جائز است
 یا نہ **جواب** لفظ غلام بدو معنی استعمال میکنند یکے بمعنی ملوک ز خرید دوم بمعنی خادم نسبت کردن
 بہ مالک بمعنی اول است نسبت بہ بزرگان بمعنی اول دروغ است کہ بزرگان انیکس اہرگز نہ خریدند
 و بمعنی دوم میتوان گفت لیکن چون لفظ مزیم یا شد اہل اسلام را این قسم الفاظ استعمال
 کردن نشاید زیرا کہ شرک چنانچہ در عبادت قدرت میشود ہمیں قسم شرک در تسمیہ ہم میشود و این
 قسم نام نہادون شرک در تسمیہ است از ہم احترام لازم است چنانچہ در ترجمہ قرآن مسمی بفتح الرحمن

در تحت آیه فلما آتھا صالحا جلالہ شرکار فیما اتاھا تعالی اللہ عما یشرکون مذکورست کہ در اینجا دانسته شد کہ شرک در تسمیہ نوعیست از شرک چنانچہ اہل زمان ما غلام فلان و عبد فلان نام سے نہند اللہ علم سوال کے گاویا بزیا مرغ بنام کہ ام شہید یا ولی ذبح نماید یا صرف مالیدہ یا شیر برنج بہ نیت نیاز کہ ام بزرگ پر دو صلحا را بخورند این ہر دو را چه حکم است و خوردن طعام نیاز و نذرانہ مساکین و فقر اور اجازت است و اغنیا و اہل تول را چه حکم است جواب ذبح کردن جانور بنام غیر خدا پیغمبر باشد خواہ ولی خواہ شہید خواہ غیر انسان حرام است و اگر بہ قصد تقرب بنام اینہا ذبح کردہ باشد ذبیحہ آن جانور ہم حرام عزرا میشود ذبح کنندہ مرتد میشود تو باین نعل منع لازم است و تفسیر کبیر و تفسیر نیشاپوری و دیگر تفاسیر مرقوم است قال العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحہ و قصد بذبحہ التقرب الی غیر اللہ صارا مرتدا و ذبیحہ ذبیحہ مرتد است و اگر مالیدہ و شیر برنج بنا بر فاتحہ بزرگے بقصد ایصال ثواب بروح ایشان نختہ بخورند مضائقہ نیست جائزست و طعام نذر اللہ اغنیا را خوردن حرامست و طعام نذر اللہ نیست کہ کسی کو یا اگر مریض مرا شفا شود یا مسافر من بیاید یا کار فلانی من شود بر ذمہ من انقدر طعام بچہ خدا خواهد بود این نذر اللہست و اگر فاتحہ بنام بزرگے دادہ شد پس اغنیا را ہم خوردن ازان جائز است و اللہ علم سوال بیع انسان جائز است یا نہ جواب بیع انسان بسہ طور ذمہ شرع جائزست اول آنکہ جامعہ از کافران بطبع بادشاہ وقت تباشند و ازدادن جزئیہ و خرج ابا و ز نذرن و بچہ آنہا را بندی کردہ آورند مثل مرہٹہ و سکھان راجپوتان و در دست و مردم کوستان بیع این طور بلا شبہہ باتفاق جائزست و دوم آنکہ ہمین قسم کفار مثل کوہستانیان و دیگر طوائف مذکورہ اولاد خود را بفروشند و سوداگر خریدہ بسیار و درین قسم اختلاف است بعضی علماء را جائز دانستہ اند و بعضی جائز ندانستہ اند لیکن اصح و اقوی آنست کہ این قسم ہم جائزست چنانچہ حضرت ہاجرہ کنیزک حضرت ابراہیم علیہ السلام کہ باوشاد مصر از قبطیان خریدہ بود و بحضرت سارہ زوجہ حضرت ابراہیم علیہا السلام ہیبت نمود از ہمین قبیل بودہ اند سوم آنکہ ازین دو قسم کنیزک ہا پیش کے باشد و ہا مرد جنبی نکاح کردہ برہد ہر بچہ کہ ازان کنیزک پیدا شود ملک و میگردد فروخت و ہیبت نمودن آن جائزست آری اگر باولاد خود یا برادر خود نکاح کردہ و ہر یا خود متصرف شود بچہ پیدا کردہ آن بچہ آزاد میشود و فروختن و ہیبت نمودن آن جائز نیست و دو طور دیگرست کہ بعضی علماء را جائز دانستہ اند و اکثر منع کردہ اند یکے آنکہ قوت گرسنگی و قحط مسلمان بچہ خود را بفروشد و کسی اورا خرید بکند چنانچہ در عہد حضرت یوسف علیہ السلام

سود عرف

مصریان در قحط خود را و اولاد خود را بدست حضرت یوسف علیہ السلام فروخته بودند این قسم ملائکہ داد
 شایع ہر ایہ جائز و اشتبہ اند و نقل از کتاب محیط آورده اند لیکن اکثر علماء را این را مسلم ندارند و گویند کہ مخصوص
 در زمان حضرت یوسف بود حال موقوف شد دوم آنکہ ہندوان و دیگر کفار کہ در دارالاسلام باشند مطیع
 بادشاہ وقت اند اولاد خود را بفروشد و این قسم نزد امام شافعی جائز است و در مذہب حنفی جائز نیست مسئلہ
 در حالت جنابت خوردن و آشامیدن رواست اولی آنست کہ رضو کردہ بخورد مسلمانیہ یا نجسہ لنگ
 و از امر در از شتا لنگ یا این کردن مکروہ است قریب بحرام بلکہ دامن جامہ کرتہ را نیز باین شتا لنگ
 ساختن مکروہ است مسئلہ مویکہ یر لب می روید اگر از لب فرومے افتد بریدن آن نہایت موکد
 قریب بوجوب است و اگر از لب فرو نمی افتد بالابالاد را از پیشو پس بریدن آن واجب نیست مگر
 بخوف فرو افتادن زیرا کہ چون بسیار در از پیشو فرومے افتد و در وہاں می آید مسئلہ بڑہ حلال در
 شرع بر مذہب صحیح سہ قسم است اول آنکہ جامعہ از مسلمانان کہ در ملک کفائی باشند بطریق تاخت ملک
 کفار رفتہ اولاد آنها را اسیر کردہ بیارند دوم آنکہ کافران حربی اولاد خود را بفروشد مسلمانان از آنها خریدہ
 بیارند بشرطیکہ مالک آنها بفروشد سوم آنکہ ازین ہر دو قسم بڑہ کہ بے نکاح حلال اند از غیر مالک خود و دخترے
 یا پسرے متولد شود آن نیز در ملک مالک در آید اورا بے نکاح حلال است قسم چہارم مختلف قبیہ است نزد
 بعضی علماء حلال است و نزد اکثر علماء حلال نیست آن آنست کہ مسلمانان در وقت محنت و تنگی گرسنگی
 اولاد خود را بفروشد نزد صاحب محیط موافق نقل ملائکہ و او شایع ہر ایہ این قسم بڑہ نیز در ملک می در آید
 لیکن فتویٰ برین قول نیست اصح آنست کہ آن بڑہ را بقصد ثواب خرید نماید تا از عذاب گرسنگی خلاص شود
 لیکن اورا بڑہ خود نداند و معاملہ کنیزک غلام بادن سازد و بیع و شرا اور درست نیست بے نکاح روا نیست چہا
 سوال عبارت ہر قومہ نام غزالی رحمۃ اللہ علیہ مسموع گردید در کتاب فیصل التفرقہ ایشان این اجالہ شرح
 کمال نمودہ اند و اشکا لیکہ بخاطر سامی درین باب سیدہ است در شرح عقائد نسفیہ مذکور است جواب ان
 در حاشیہ خیالی مسطور لا باس بنقل کلام کلان قال فی شرح العقائد و الجمع بین قولہم لا یکفر احد من اہل القبۃ
 و قولہم کیفر من قال بخلق القرآن او استحالة الرویۃ اوسب اشخین اولعنا و امثال ذلک مشکل انتہی
 و قال المدقق شمس الدین الخیالی فی حاشیہ قولہ من قواعداہل السنۃ ان لا یکفر معنی ہذہ الفتاۃ
 ان لا یکفر فی المسائل الاجتہادیۃ اذ لا نزاع فی تکفیر من انکر ضروریات الدین ثم ان ہذہ القاعدۃ

للشيخ الاشعري وبعض متابعيه واما بعض الآخر فلم يوافقهم وهم الذين كفروا المشركه واشيعة في بعض
المسائل فلا احتياج الى الجمع لعدم اتحاد القائل انتهى ولا ينبغي ان الجواب الاول تخصيصه لتقييد الكلام بلا
وسيل الجواب الثاني مبنى على اختلاف القائلين بالقولين هو خلاف الواقع بل القائلون بتلك القاعدة
هم الذين يكفرون بخلق القرآن وسب الشينين وقدام العالم ونفى العلم بالجزئيات الى غير ذلك قال السيد
في شرح المواظف علم ان عدم تكفير اهل القبلة موافق لكلام شيخ الاشعري والفقهاء كما مر كنا اذا فتشنا
عقائد فرق الاسلامين وجدنا منها ما يوجب الكفر قطعاً كالعقائد الراجحة الى وجود اله غير الله سبحانه او الى
صلوه في بعض اشخاص الناس او الى انكار نبوة محمد صلى الله عليه وسلم او الى زه او استخفافه او الى استباحة
الحرمات واهتفاظ الواجبات الشرعية انتهى بل التحقيق ان المراد باهل القبلة في هذه القاعدة هم الذين لا ينكرون
ضروريات الدين لامن يوجه وجهه الى القبلة في الصلوة قال الله تعالى ليس البر ان تولوا وجوهكم قبل المشرق
والمغرب ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر الآيه فمن انكر ضروريات الدين لم يقع من اهل القبلة لان ضروريات
الدين منحصره عندهم في ثلثة مدلول الكتاب بشرط ان يكون لخاصة بما لا يمكن تأويله كتحرير الالهات والنبات وتحرير الخمر
والميسر اثبات العلم والقدرة والارادة والكلام له تعالى وكون السابقين الاولين من المهاجرين والانصار مضمين
عند الله تعالى وانه لا يجوز اباستهم والاستخفاف بهم ومدلول السنة المتواترة لفظاً او معنى سوار كان من الاعتقاد
او من العليات سوار كان فرضا او نفلا كوجوب محبة اهل البيت من الارواح والنبات والجمعة والجماعة والاذان
والعبيد في الجمع عليه جماعاً قطعياً كملادة الصديق والفارق ونحو ذلك لا شبهة ان من انكر امثال هذه الامور
لم يصح ايمانه بالكتاب والنبين وفي تخطية الاجماع لقطعى تفصيل بجمع الامة فيكون انكار بقوله تعالى كنتم خير امة
اخرجت للناس وقوله تعالى ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى ويتبع غير سبيل المؤمنين بقوله
عليه السلام لا تتبع حتى على الضلالة وبموتواتر معنى فلما يكون منكر هذه الامور من اهل القبلة وقد عرف
بعضهم ضروريات الدين بانها امور شتركة في معرفتها المتدين بدين الاسلام وغير المتدين به بالجملة قالهم
لانكفر احد من اهل القبلة كلام محبل باق على عمومته لكن تفصيل طويل والشان في معرفة من هو من
اهل القبلة ومن ليس منهم فلم يعمد بعض الفقهاء قد بالغوا في تكفير من ينكر بعض المسائل الاجتهادية مشهورة عند قوم
وون قوم كحرمة لبس البصفر ونحو ذلك فهو مذموم ركيك جدا واما من فرق بين الاصول والفروع فكفر
في احداهما دون الاخرى فان اراد نفس الاعمال فنعم ومرحبا وان اراد اعتقاد وجوبها ونسبها فلا اذ لا شبهة

سورة نصيب

سورة آل عمران
سورة نساء

فی ان من انکر وجوب الزکوة او وجوب الوفا بالعهود ووجوب الصلوة الخمس وکون الاذان مسنونا فقد کفر
کما یدل علیہ قتال ما نعی الزکوة فی صدق الاسلام نعم فی بعضها یمکن کفرا تا ویلیا لکن التاویل غیر مسموع
فی امثال هذه الامور الخلیة کما لم یسمع تاویل ما نعی الزکوة متمسکین بقوله تعالیٰ ان صلوتکم سکن لهم کما لم یسمع
تاویل المحروریه فی انکار التحکیم متمسکین بقوله تعالیٰ ان حکم الا للہ واما التفکیر بخلق القرآن وادانکار الروتیه
انکار العلم بالجزئیات علی الوجه الجزئی مع القول بثبوت العلم علی وجه کلی فلا ینبغی الاقدام علیہ اذ لیس
مخالف هذه الاحکام منصوصا نصا جلیا لانی الکتاب لانی السنۃ المتواترة ہذا والسد تعالیٰ اعلم فان قیل
الدلیل علی ان المراد من اهل القبلة ہم المصدقون بجمع ضروریات الدین اتی دلالة بلفظ اهل القبلة قلنا
الدلیل علیہ ان الکفر یتقابل الایمان تقابل العدم والملکۃ اذ الکفر عدم الایمان المتقابلان بالعدم والملکۃ
لا یمکن بینہما واسطۃ بالنظر لخصوص الموضوع وان اکن بینہما واسطۃ بالنظر لواقع کالعمی بالبصر
فان الذی مثل شانہ البصر لا یخلو عن احدہما ولا شہبہ ان الایمان مفہومہ شرعی المعتر بہ فی کتب الکلام
والفقائد والتفسیر والحديث ہو تصدیق النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیما علم مجبئہ ضرورۃ عما من شانہ ذلک لیمخرج ابی
والمجنون والجمونات والکفر عدم الایمان عما من شانہ ذلک التصدیق مفہوم الکفر ہو عدم تصدیق النبی صلی اللہ
علیہ وسلم فیما علم مجبئہ ضرورۃ وهو بعینہ ما ذکرنا من ان من انکر واحد من ضروریات الدین تصفت بالکفر
نعم عدم التصدیق لہ مراتب اربع فیحصل للکفر ایضاقسام اربعۃ الاول کفر الجہل ہو تکذیب النبی صلی اللہ علیہ
وسلم صریحا فیما علم مجبئہ بہ مع العلم بکونہ علیہ السلام کاذبا فی دعواه وہذا ہو کفرابی جہل الاضرابۃ الثانی کفر الجہول
والعناد وهو تکذیبہ مع العلم بکونہ صادقا فی دعواه وهو کفر اہل الکتاب بقوله تعالیٰ الذین آتینا ہم الکتاب
یعرفونہ کما یعرفون انباءہم وقولہ وحمدواہا وستیقنتہا نفسہم ظلما وعلوا وکفر البلیس من ہذا القبیل
والثالث کفر الشک کما کان لا اکثر المناقین والرابع کفر التاویل وهو ان یحل کلام النبی صلی اللہ علیہ
وسلم علی غیر محلہ او علی التقیۃ و مراعاة المصالح ونحو ذلک ولما کان التوجہ الی القبلة من جمیع اصص الایمان
سواء کان شاملۃ او غیر شاملۃ عبروا عن الایمان باہل القبلة کما ورونی الحدیث نہبت عن قتل المصلین و
المراد المؤمنین مع ان نص القرآن علی ان اهل القبلة ہم المصدقون بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع
ما علم مجبئہ ہو قوله تعالیٰ وصد عن سبیل اللہ وکفر بہ ولسجد الحرام واخراج اہل منہ اکبر عند اللہ فلیتأمل
جواب سوال در دفع تعارض روایتی قلمی فرمودہ اند کہ از اختلاف محل حکم مختلف آمد بسیار واقعی

سورہ توبہ

سورہ توبہ

سورہ توبہ

سورہ توبہ

و بجاست بلکه بخاطر فقیر چنین میرسد که بدون اختلاف محل نیز تعارض نیست زیرا که وجه عطا در
 هر دو روایت مختلف است و روایت جواز بیع و شرا مقید با انعام موید واقع شده سوارگان التابید حقیقتاً
 كما اذا صرح فی المنشور بالتأبید و حکما كما فی صلوٰۃ السکوت و روایت منع بیع و شرا اعطارا بوجہ اوراد و
 استحقاق مقید نموده و ظاہر است کہ این تقید منافی تا بید است پس اگر امام وقت زمین را کہ ملوک بیت المال
 است باقی وجه کان بطریق انعام موید بیکے بخشید ملوک و میشود و اگر ہمان زمین را بوجہ اوراد استحقاق
 یکے بہر دو دست او عاریت میشود پس دفع تعارض باختلاف وجه عطا است اگر چه محل واحد باشد
 و علیٰ ہذا التقریر تصویب الاحتمالات العقلیۃ اربع صوٰۃ الآلے ان یعطى الامام ارضا مملوكة لبیت
 المال علی وجه التابید حقیقتاً و حکما و الثانیۃ ان یعطیہا علی وجه الادرا و الاستحقاق و الثالثۃ ان
 یعطى الامام ارضا مملوكة لذمی او مسلم علی وجه التابید الرابعۃ ان یعطیہا الامام علی وجه الادرا و الاستحقاق
 اما صوت ثالثۃ محض احتمال عقلی است خلاف شرع پس باقی مانند مگر سہ صورت در یک صورت رقبہ
 زمین ملوک آن کس میشود و در باقی محض حق اخذ خراج یا عشر لیکن مشکل نیست کہ انہمہ قواعد
 برانچہ درین ملک راجح است تطبیق نمیتوان داد زیرا کہ زمینداران در ہر جا و عوی مالکیت خود میدانند
 پس زمینے کہ ملوک بیت المال است درین ملک موجود نیست و همچنین زمین موات یا زمینے کہ بہ جهت
 عدم وارث و بیت المال داخل شدہ باشد یا آنرا از مال خراج خریدہ باشد متحقق نیست اگر باشد غیر نیست
 پس این حکم را در جابے معین جاری کردن ممکن نخواہد شد مگر بنا برانچہ حضرت شیخ جلال تھانیسری
 قدس المدسرہ در رسالہ خود اختیار فرمودہ اند کہ زمین ہندوستان در ابتدا سے فتح مانند سواد عراق
 کہ در عہد حضرت فاروق رضی اللہ عنہ مفتوح شدہ بود و موقوف بر ملک بیت المال است و زمینداران را
 بیش از ثولیت و داروگی تر و دو فراہم آوردن مزارعین و اعانت و زراعت و حفظ و نگہداشت چنانچہ
 لفظ زمیندار نیز اشعارے بآن میکند و تغیر و تبدل زمینداری و عزل و نصب زمینداران و اخراج بعضے
 از انہا و اقرار بعضے و عطاے بعضے اراضی بافقانان و بلوچان و سادات و قدوائیان بصیغہ زمینداری
 دلالت صریحہ برین میکند پس درین صورت جمیع اراضی ہندوستان ملوک بیت المال گشت و بقصد
 مزارعت علی النصف او اقل منہ و در دست زمینداران پس ہر قطعہ کہ بادشاہ وقت بطریق تا بید
 حقیقی یا حکمی یکے بخشید ملک و شد ہر قطعہ را کہ بر وجہ اوراد استحقاق با دو او دست او عاریت گشت

آسے نظر در منا شہر ملوک قدیم باید نمود تا آنچه بروجہ تابید و ادہ انداز قسم دیگر متمیز گردد و آنچه بروجہ تابید
 و ادہ اند پس اگر بامعانی خرج است پس خرج ہم واجب نمیشود زیرا کہ در مصوت تملیک قبلہ رض ہم شد
 و خرج را ہم تنخواہ کردند و اگر محض تملیک ارض است بدون معانی خرج پس خرج واجب نمیشود و در صورت
 اولی امام لاحق را میرسد کہ از زمین مذکورہ خرج بگیرد بہر حال در حال زمین اینجا نیز شہدہ است و وجہ
 اعطای پیشینیان نیز تعارض ظنون المدعم از بعضی معتبران محادیم شنیدہ شد کہ در اکثر تصبازینے را
 کہ در دست شرفا است محدودی نامند آن زمین حیاتی است کہ باذن امام وقت آنرا احیا نموده
 مالک آن گشته اند و لیش آنکہ زمینداران آنہا را در ان زمین دخل نیست بلکہ شرفا مختار اند اگر خواہند
 خود آنرا بکار بند و اگر خواہند از دیگرے کاشت کنند پس آن زمین ہامن حیث الرقبہ البتہ قابل بیع
 و شرفا خواہد بود و خرج آنہا موقوف بر اذن امام وقت و گرفتن تصاصح از صدر و نظر در استحقاق عدم
 استحقاق و منع از عطای زمین معاش مہر و عقبہ ترجیح بعضی و ارشاد بر بعضی کہ معمول بادشاہان تیموریہ
 است صریح دلالت بر عدم مالکیت این قسم زمین میکند **سوال** چہ میفرمایند علماء دین مفتیان شرع متین
 درین صورت کسے نیت کند کہ این کار من حسب الحاجت بر آید گا و سید احمد یا گو سپند شیخ سد و غیرہا بہ ہم
 و بعد انجام حاجت گا و راجع بنام خدا کرد و حال آنکہ در نیت نسبت گا و بسید احمد و شیخ سد میکند و حدیث
 انما الاعمال بالنیات ناطق است ان اللہ لا یظن الے صورکم و لکن ینظر الے قلوبکم و نیا تم بر بمعنی شاہد است
 و نیتہ المؤمن خیر من عملہ نیز دلیل بر نیت نیت را دخل ضرورت پس در صورت مذکورہ اکل گا و وغیرہ درست
 است یا نہ بنوا تو جو و اجواب از بعضی علماء رگا و وغیرہ در صورت مذکورہ حلال است خوردن آن جو
 خمر شریف درست خصوصاً و قتیکہ ذابغ غیر ناوی باشد کما ہو المتاد فی فتح بقرۃ السید احمد کبیر وغیرہ
 اما نبوت صلہا و اکلہا بالکتاب فقوله تعالیٰ فکلوا مما ذکر اسم اللہ علیہ ان کنتم باایاتہ مؤمنین و ما کم الا
 ما کلوا مما ذکر اسم اللہ علیہ قد فصل کم ما حرم علیکم لانه عام قد خصص ^{بعض} ہو المیتة و الدم و لحم الخنزیر و ما
 اہل غیر اللہ بہ و المنخقة و الموقوذة و المتبریة و النطیحة و ما اکل السبع و ما ذبح علی النصب و ما قصد بہ التقرب
 الی غیر اللہ و العام المخص تناول افرادہا الباقیة و لو نلنا الذبیحة فی الصوۃ المذكورہ لیست اخلہ
 فی شی من المخصصات ما عدم و خواہا فیما سوی ما قصد بہ التقرب الی غیر اللہ فقط ہر و اما عدم و خواہا فیما
 بہ التقرب الی غیر اللہ فلانہ عبارة عن الذبیحة التي لم یقصد بہا اکل لحمہا بل قصد بہ الذبح الی غیر کما سیاق

وہنا نیست كذلك واما بالسنۃ فحدث الذبیحة للضیف والولیمة والاعراس ولعقیقة والتجارة كذبیحة
القصاب مثلاً فانه لا شك ان الذبیحة فی الصوة الاولى والصوة المذكورة اهل باسم اللہ بنیة غیر اللہ
والفرق حکم واما بقول الفقہاء نقول السراجیة والکتابی اذا ذبح باسم المسح لا یحل فی ذبح باسم اللہ واذ
المسح علیہ السلام یحل فی بیان عبارت مندفع یشود قول قاصر ان کہ میگویند بنیت اگر چه در ذبح شرط نیست
لیکن بنیت جبیشہ و فاسدہ ذبیحة را حرام خواہد نمود و قول الہدایة والثالثة ان یقول مفصلاً عنہ صوة
ومعنی بان یقول قبل التسمیة وقبل ان یضیح الذبیحة او بعدہ وهذا لا بأس بہ الی قوله والشروط هو الذکر
الخالص المحرولان المراد بالذکر الخالص المحر والذکر باللسان فقط كما یدل علیہ قوله بان یقول قبل
التسمیة الخ فی تفسیر قوله صوة ومعنی وقول العنایة فی شرح قول الہدایة ہذا والما موبہ ہنا الذکر علی الذبح
والمراد بالذکر المتعدی علی الذکر باللسان كما تقرروا حجج بہ بالک فی حرمة متروک التسمیة ناسیاً فلا تدخل
الذبیحة تحت قوله تعالی ولا تاکلوا مما لم ینذکر اسم اللہ علیہ ایضاً واما بقول المفسرین نقول العالم العارف
فی تفسیر الاحمدی ان البقرة المنذرة كما هو الرسم فی زماننا حلال طیب لانه لم ینذکر اسم غیر اللہ وقت الذبح وانما
ینذر وہنا ہم انتہی والحق المبین ما قالہ مولانا محمد بنین فی رسالہ فی النذر والنذر شیخ سدو وانشال ان
حرام است و ہر واند آن کہ بنام شیخ سدو ذبح میکنند اگر وقت ذبح نامش گرفتہ باشند گوشت او حرام شود
و خوردنش روا نباشد قال اللہ تعالی ولا تاکلوا مما لم ینذکر اسم اللہ علیہ انہ لفسق و اگر بنام خدا برسم اللہ کہ
ذبح کردہ باشند اگر چه در دل نیت فاسد و از نظر ظاهر خوردنش حلال باشد لیکن متقی و پرہیزگار را باید کہ
نخورد و الا جاہلان گمان برند کہ این نذر حلال است پس گمراہ شوند انتہی بحرف لیکن کسیانیکہ قوال
آہن مطابق افعال شان نیستند مثلاً فرقة شیعة را کافر مطلق بالاجماع گویند و قوله تعالی ولا تنکحوا
المشرکین حتی یؤمنوا و لعبد مومن خیر من مشرک لو اعجبکم الآیة را پس پشت انداختہ تزویج بنات وغیرہ
از شیعة می نمایند و سخن خود را در الحرب قرار میدہند کہ ہجرت از ان فرض باشد و لقوله تعالی انکم
ارض اللہ واسعة فتہاجر و فیہا الآیة خلاف مرزیدہ در آنجا اقامت میدارند و عرس بزرگان خود بزرگ
مثل فرض دانستہ سال بسال بر مقبرہ اجتمع کردہ طعام و شیرینی در آنجا برودہ تقسیم نمودہ مقابر را
و ثنا یعبد میکنند اقرار بحرمت بقرة مذکورہ بسیار تعجب و نمیفہمند کہ حربی را با فتاویٰ مسلمین چه کار بلکہ
بسبب فتویٰ مذکورہ مصداق فضلوا و اهلوا کثیر میشوند لان الذبیحة لتعظیم غیر اللہ کہ حرام الذبح

سورة بقرہ
سورة نساء

مرتب و امر آتہ باسنہ و قد اجمع الفقہاء فی الفرق بین الذبیحة لتعظیم غیر اللہ و اکرامہ ہو ما اہل بہ لغیر اللہ
و بین الذبیحة لشد تعالیٰ سبحانہ انہ ان قدمہا لیاکل منها کان الذبح للشد و المنقہ للضیف غیرہ و ہذا
ذبیحة القصاب و الولیمة و غیرہا کما فی البرازیة و ان لم یقدمہا لیاکل بل ییدفعہا لغيرہ کانت الذبیحة
لتعظیم غیر اللہ فحرم و لذا حرمت الذبائح للعظام کما فی الدر المنثور و البرازیة و وقتیکہ فتویٰ داد کہ
ذبیحہ مذکورہ حرام است پس بتحریم حلال مصداق ضالین گردید و بموجب فتویٰ از ذبیحہ مذکورہ نہ تا ذبح و نہ
نہ غیر آن پس ذبح مرتد شد و مفتی حرمت داخل مضلین گردید و نیت را در صحت فساد اعمال سوسے
العبادات الخالصہ سوی الاسلام مثلاً در حل حرمت اشیا دخلیست علی الخصوص در چیزیکہ یا مؤید بہ
فقط در ان ذکر لسانی باشد کما فیما نحن فیہ و قدم چہ نکاح بغیر نیت یا بہ نیت سفاح حرام نمیشود و زنا
بہ نیت ولد صالح و ذراع عبادت حلال نمیشود و شراب مثلاً برائے قوت نماز و غیرہ احوال نیست و الحدیث
محمول علی حذف المضاف مثلاً ای ثواب الاعمال او علی التخصیص کما تقریر فی الاصول و الفروع فلترجع الیہا
ان شدت جواب اعتراضات مذکورہ از مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب حدیث دہلوی قولہ ذابح غیر ناوی
باشد الخ ذابح نخواہد بود الا ذکیل ناوی و نائب او پس نیت موکل و نیت در حل حرمت تا ثیر خواہد کرد کمانہ
الاضحیۃ قولہ ما قصد بہ التقرب الی غیر اللہ الخ تخصیص ہذا الفرو لم یتبث بالکتاب الا اذا حمل قولہ ما
اہل لغیر اللہ بہ علیہ فیکون ذکرہ تکرار اولاً باسنہ الا اذا حمل قولہ ملعون من ذابح لغیر اللہ علی ہذا لکن
فیہ انہ لا یدل علی حرمتہ المذبح بل حرمتہ الذبح کما اذا ذابح شاة معصوبہ ضمن قیمتہا قولہ و العالم
المخصص یناول افرادہ الباقیہ و لو طنا لکن یجری فیہ تخصیصاً الآخر باللائل الظنیۃ مثل الاخبا الاحاد
و قیاسات المجتہدین المؤتیۃ الی تحریمہا فلا تفسید تلاوۃ الآیۃ و التمسک بہا فی معارضۃ قیاساتہم قولہ ما
عدم و خواہا قیاسوی ما قصد بہ التقرب الی غیر اللہ الخ قضاہر ہذا محذورش لکن ما اہل بہ لغیر اللہ ان حل علی
ما قصد بہ التقرب الی غیر اللہ عدم و خواہا فیہ لیس بظاہر قولہ فلانہ عبارة عن الذبیحة التي لم یقصد بہ الخ
ہذا لیس ببدلول لغوی بقولہ ما قصد بہ التقرب لغیر اللہ فلیسین وجہ دلالتہ ہذا اللفظ علی ہذا المعنی و الا فہو
علی قائلہ کیف الاضحیۃ لقصدها التقرب الی اللہ و یقصد کل لمحہا ایضاً فاذا اجمع قصد التقرب و الاکل
فی التقرب الی اللہ فی التقرب الی غیرہ ولی قولہ بل قصد بہ الذبح الخ ما ذابح لغيرہ بلین
حتی حکم علیہ قولہ بنیتہ غیر اللہ لکن لا بنیتہ التقرب بہ الی ذلک الخیر بل بنیتہ اکلہ انتفاعہ باللحم فعلم ان

مشار اشتباہ ہذا سائل انہ لا یفرق بین الذبح بمعنی اراقۃ الدم و بین المذبوح بمعنی اللحم و اللحم فستی
 کان اراقۃ الدم للتقرب الی غیر المدحمت الذبیحۃ و حتی کان اراقۃ الدم للعد و التقرب الی غیر بالاکل
 و الانتفاع صلت الذبیحۃ لان الذبح عبارة عن الارقۃ لا عن المذبوح ای الذی یحصل بعد الذبح من اللحم
 و اللحم و علی ہذا قلنا لو اشتری لحم من السوق اذ ذبح بقرة او شاة لاجل ان یطبخ مرقا و یطعم الفقراء
 و یعمل ثوابا لروح فلان صلت بلا شہبہ و علامۃ ہذہ الاراقۃ ان مالین بقرة خاصۃ باسم ذک المیت
 و لا یعلمہا بشئ بل یكون عنده کل البقر سواسیۃ فی ذلک ان اللحم المشتري من السوق و الحاصل بعد ذبح
 البقرة سوار فی وفار النذر قوله و الفرق تکلم قد علمت وجه الفرق فان ہناک اراقۃ الدم باسم المدمن
 غیر نیتہ التقرب الی غیر تبتک الارقۃ بل ایصال ثواب الیہ باطعامہ للفقراء و ایصال النفع الیہ بالاکل
 کما فی الولائم و الاعراس و فی صورۃ النزاع الارقۃ نفسہا عما تقرب بہ الی ذلک النذر قوله و الکتانی
 اذ ذبح باسم مسیح لایحیل و لو ذبح باسم المدوار اذ ذبح باسم مسیح لایحیل ہذا عن نذیر القائل بالحرۃ فانہ یقول
 لو قال رجل بحضرة الناس انی نذرت ان اذبح بقرة للمدار او بالمد السید احمد کبیر علی اعتقادہ لجلوۃ
 یحیل و بجمیۃ لانہ لا یخل فی حیۃ بل ہو مخلص النیتۃ للیدکن اخطائی اعتقادہ حلول اللہ فی السید احمد کبیر النصرانی
 یعتقد حلول اللہ فی مسیح حیث یقول ان المد ہو مسیح ابن مریم فخطأہ فی المضمون دون العنوان فمعنایہ حق
 و معنویہ باطل بخلاف ما لو قال انی نذرت ان اذبح بقرة للسید احمد کبیر فانہ اخطأ فی العنوان و المعنوی معا
 کما لو ذبح النصرانی باسم مسیح قوله باین عبارۃ منہ فیقول قاصران ازین عبارۃ قول قاصران منہ فیقول
 زیرا کہ مراد ایشان از نیت خبیثہ آنست کہ در عنوان متقرب الیہ خطا کنندہ آنکہ در معنای خطا کنندہ مثلا ذبیحہ
 معتزلی کہ اللہ تعالی را خالق افعال نمیداند و فرضی کہ علی را برابر خدا تجویز میکند حلال است زیرا کہ خطا و انہاد در
 معنوی است نہ در عنوان قوله قول الہدایۃ و الثالثۃ ان یقول مفصلا عنہ صلوۃ و معنی ہذا لا یعلق لہ بحمل النزاع
 فانہ فی ذکر اللسان المجرد عن نیتہ التقرب لا خلاف فی حلہ و سابق لسانہ بذکر الغیر ولم یقارن الذبح کما سمعی
 انشاء اللہ تعالی فحمل النزاع ما اذا ذکر نیتہ التقرب الی الغیر ولم یذکر و نوى التقرب الی ذلک الغیر و قد اعترف
 حیث قال قوله لان المراد بالذکر الخالص المجرد باللسان فقط فیہ خلل ظاہر لان مرادہ بالذکر الخالص
 المجرد و انکان الذکر باللسان لکنہ ارادہ بالخلوص و التجرد عدم ذکر الغیر لا خلوہ عن النیتہ و اما قول العناۃ
 فی قول الہدایۃ فلا یعلق لہ بحمل النزاع اذ لا یشک عاقل فی ان الما سورہ عند الذبح ہو الذکر اللسانی

الخالص المجرّد عن ذکر الغیر نعم محل النزاع ما اذا ذکر اسم الله باللسان وادّو به التقرب الی غیر قولہ اما قول
 المفسرین بقول العالم الخ ہذا القول یعارضہ اقوال الحکم بغیر من الفقہار کما سبجی فی کتب یحتج بقول ہذا القائل
 وصرح مع مخالفتہ باقوال العلماء الکبار ومعہذا فتولہ طلال طیب محل اشکال اذ لا شک فی وقوع الاحتلال
 فی حل ہذہ الذبیحۃ وتعارض الادلۃ دیتی کان کذلک کان محلا لشبہتہ ومن قاعدۃ الفقہار انہ اذا شبہ
 الحل والحرمۃ غلب جانب الحرمۃ احتیاطاً وقد قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحلّال بین والحرام بین
 بینہما امور شتہات لا یعلیہا کثیر من الناس فمن اتقی الشبہات فقد استبرأ لدينہ وعرضہ ومن وقع فی
 الحرام کراہ یرعی حول الحمی یوشک ان یواقعہ قولہ واگر بنام خدا برسم اللہ اللہ اکبر الخ وریں عبارت لفظ ظاہر
 دلالت بوقوع در حل این ذبیحہ میکند ہذا متقی را از خوردن آن منع نمودہ اند و اقوال حم غفیر فقہار کہ فیما
 بعد منقول است بے شک دلالت بر حرمت میکند فالانحدہا اولیٰ اذ لا قول للشاک قولہ شیعہ را کافر مطلق
 بالاجماع الخ این نقل غلط است زیرا کہ شیعہ را بالاجماع کسے کافر نیگویند بلکہ در ایشان اختلاف است علماء
 ماوراء النہر از حنفیہ کافر گفتمہ اند و مصریین از حنفیہ و عراقیین از ایشان کافر نگفتمہ اند بلکہ مبتدع و ضال قرار
 دادہ اند و علمای شافعیہ نیز کفر ایشان ثابت نمردہ اند بلکہ بتدع و ضال گفتمہ اند قولہ تزویج بنات وغیرہ
 مینماید تزویج بنات وغیرہ آنست کہ این شخص ولی یا مالک امر زن باشد و او را با کسی نکاح کردہ و بدو اگر
 این شخص ولی آن زن نیست نہ مالک امر است بلکہ آن زن از اقارب و ست مثل نبت البنت ست پدرک
 زندہ باشد یا نبت العم یا نبت الخال کہ اولیای دیگر دارد و جبر و ولایت این شخص بر آن زن اولیای آن
 زن بغیر سدس نسبت کردن تزویج آن زن باین شخص خطا و ظاہرست و ہذا قال قائل العرب بنو تارینا
 و بناتنا بنو بن ابناء الرجال الا باعد قولہ مسکن خود را از دار الحرب کہ ازان ہجرت فرض باشند ان الحرب
 کہ حریبان از اظہار دین خود و صوم و صلوة جمعہ و جماعات اذان قحمان سگان آنجا را مانند نمایند اگر
 چنین نباشد بلکہ مسلمانان آنجا اظہار دین خود بے وعدہ میکنند و جمعہ و جماعات را قائم میدارند و بیان
 احکام دین خود بے تکلف میکنند پس ازان دار الحرب ہجرت فرض نیست و علی تقدیر الوجوب فی الفور
 واجب نیست و بلکہ عند وجدان التلجبار و المفرلان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقام تلتہ عشر بکتہ مع ان کفار
 کافوا بمنعون من اظہار الدعوة و یضربون و یشتمون من آمن و یمنعون من الصلوۃ فی المسجد الحرام پس
 حق تعالی ہر گاہ انصار را بعد از سیزدہ سال ناصر و معین آنجناب گردانید و محل مسکن در بلدہ

شیعہ
 یمنعہ

طیبه ہم رسید بھرت فرمودند فلا طعن فی ذلک اصلاً تو کہ عرس بزرگان خود را الخ این طعن مبہنی است
 بر جہل باحوال مطعون علیہ زیرا کہ غیر از فرائض شرعیہ مقررہ را بچکس فرض نمیداند آسے زیارت تبرک
 بقبور صالحین امداد ایشان بامداد ثواب و تلاوت قرآن دعائے خیر و تقسیم طعام و شیرینی امور مستحسن و خوب است
 باجماع علماء و تعیین روز عرس بر آسے آنست کہ آن روز مذکور انتقال ایشان میدیاشد از دار العمل بہر التثواب
 والا ہر روز کہ این عمل واقع شود موجب فلاح و نجات است و خلف را لازم است کہ سلف خود را با این نوع
 برو احسان نماید چنانچہ در احادیث مذکور است کہ ولد صالح بدعا و تلاوت قرآن اہدائے ثواب باعبادت
 قرار دادن مبنی بر کمال بلاوت و افراط جہل است آسے اگر کسی سجدہ و طواف و دعائے بخویا فلان فعل کذا
 فعل کذا بعمل آرد البتہ مشابہت بعبادۃ او مان کردہ باشد و چون چنین نیست پس چرا محل طعن باشد
 و در منشور سیوطی مرقوم است و اخرج ابن منذر و ابن مردویہ عن انس رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم کان یاتی احد اکل عام فاذا تقوہ لشعب سلم علی قبور الشہداء و قال سلام علیکم باصبر تم
 فتم عقبی الدار و اخرج ابن جریر عن محمد بن ابراہیم قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یاتی قبور الشہداء علی
 راس کل حمل فیقول سلام علیکم باصبر تم فتم عقبی الدار و ابو بکر و عمر و عثمان اتہی و فی التفسیر الکبیر عن
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یاتی قبور الشہداء راس کل حمل فیقول السلام علیکم باصبر تم فتم
 عقبی الدار و الخلفاء الاربعہ ہکذا یفعلون اتہی قولہ لان الذبیحۃ الخ ہذا بعینہ نہ سب القاتل یا الحرمۃ
 قد رجح المعترض الی الحق و اعترف بہ او جری علی لسانہ و ہو لا یشر قولہ و ہو ما اہل بہ لغیر اللہ الخ ہذا
 ایضاً رجوع الی نہ سب القاتل بالحرمۃ و ان البقرۃ المنذورۃ داخل فیما اہل لغیر اللہ فا حفظہ قولہ قد رجح
 الفقہاء الخ لا بد فی دعوی الاجماع من نقل اقوال الفقہاء و الا فلا یسمع قولہ ان قدمہا لیا کل ان کان المراد
 من الاکل اکل الذابغ فذبیحۃ القصاب بل اکثر الولا تم و الاعراس یخرج عنہا اذ اکل الذابغ منہا غیر مقصود
 و لا معمول فقولہ کان الذابغ لمد و المنفعۃ للضیف و غیرہ سہو ظاہر اذ اکل الضیف لیس کلاً للذابغ فیجب
 علی ہذا ان یکون ذبیحۃ القصاب و الولا تم و الاعراس محرمۃ و اخلت فی ہذا القسم لانی القسم الاول
 و ان کان المراد اکل الغیر فکلزم ان تكون المذبوحات فی اجزئہ محظورات الاحرام و الذبوحۃ مقصودہ للذبح
 و کذا فی کفارۃ الجنایات منہیات محرمات ایضاً فالذبح الی الغیر ان کان حلالاً لکیف صارت ہذہ الذبیحۃ
 محرمۃ و ان کان حراماً لکیف یصح جعلہ مداراً للحکم الشرعی اذ الاحرام ساقط عنہ و رجح الا اعتبار قولہ و لذہ حرمت

لے دخل
 لے اول
 نہ سب القاتل
 صحیح

الذبايح للعظام نذاما يفضى منه العجب بوجوهين احد هما ان السيد احمد كبير هو داخل في العظام هم لان
قال بدخوله فيهم فلم يصارت البقر المذبوحة من جملة المحرمات وقد نقل شاليعا من التفسير الاحمدى حلها و اجاب
هو ايضا في صدر الفتوى بحلها وان لم يقل بدخوله فيهم فما بال العظام صارت محرمة ذبايح مندورة لهم
و ما بال الصغار حيث حلت الذبايح المندورة لهم و بالجملة في هذا الكلام ضبط ظاهر وثانيهما ان البقرة
المذبوحة لتعظيم السيد احمد كبير مثلا يدعون لها الى الدفانين والرقاصين ويطبخون بعضها مرقا و لحما
وياكل منه الذبايح وغيره فكيف صارت محرمة مع ان الذبايح شريك في اكل لحمها قوله پس و قتيكه
فتوى وادك ذبيحة الخ اين كلام منقوض است بآنكه حضرت امام عظيم چون فتوى داده حرمت سوسماز نزد
شانعى بسبب تحريم حلال مصداق ضالين گر ويره باشد حضرت امام شانعى چون فتوى داده حرمت طاووس
نزد حنفى مصداق ضالين شده باشد نما هو جو ايكم فهو جو اينا قوله و نيت را اى قوله در صلح حرمت شياخه
نيت عجب است از اين شخص كه باجود او عاى دانش و علم مختصرات اصول را در نظر نياورده و مثال حضرت عظيم
تا و يابوا ايزا را نشنیده و در كتب حنفيه فرق را در شرب نميد تقويا و تلهيا نديده جواب نامه مولوى نور محمد صاحب
المحمد الذى انزل على عبده الكتاب منه آيات محكمات هن ام الكتاب و اخر تشابهات مولوى صاحب
مجمع كمالات مناقب قيم احكام شريعت مولوى نور محمد صاحب سلمه الله تعالى و زاد له حرصا على حفظ الشرح
وصح الدين فقير عبد العزيز بعد از ابلاغ سلام مسنون بلتمس ميدارد كه رقيه كريمه در باب استفسار از مسئله
توحيد جووى توحيد شهودى و انكار اقاويل و حشمت ناك ميان مضان شاه و حصول عزت شمول نمود مهربان من
حقيقت الامر نيست كه صوفيه عليه از قديم اشارات باين مسئله مي فرمودند و چي كه محتمل و بل و گاه به بجايت قابل
ميتوان كرد و گاه به محمول سكر ميتوان داشت چنانچه آن صاحب خود از چند بزرگ نقل فرموده اند ليكن بعد از
مرور طبقه سلف از صوفيه و گذشتن يا تصدال از هجرت بنو يمين حضرات و فرقه شدند چي كثير اشارات
بر حقيقت حمل نمودند و قابل شدند بآنكه وجود واحد در مراتب خوب و امكان و قديم و حادث و مجرد و
جسمانى و مومن و كافر و نجس و طاهر ظاهر است ليكن هر منظر حكم جداوار و فرق در احكام مظاهر ضرور است
مومن را حكم نجات است و كافرا حكم تقبل اسرو على هذا القياس در جميع صفات متضاده چنانچه گفته اند
هر مرتبه از وجود حكمى دارد و گر فرق مراتب كنى زنديقه و بين فرقه وابسته است احكام ظاهر
شريعت چه زن منكوحه حلال است و اجنبيه حرام و پدر و اجب لتعظيم است و كافر معاند واجب لتحقير و هر كه

فرق در احکام نکند و محض صده وجود را ملاحظه نماید خلاف شرع است الحاد و زندگه است همچنین وجود را
 که عین ذات حق است نزد ایشان با وصف ظهور در نظام مختلفه در مرتبه احدیت صرف پاک منزله از
 نقائص متصف بکمالات بدانند و نیز بدانند که نقصان مراتب کثرت با و عائد نمیشود چنانچه شجاع آفتاب
 با وجودیکه بر نجاسات می افتد نجس نمیشود و حقیقت کلیه انسان مثلاً با وجودیکه در مسلمانان کافر صالح
 و فاسق و عالم و جاهل ظهور کرده و خود نقصان نمی پذیرد و همین مذہب را اکثر حضرات صوفیہ علماء
 نامدار اختیار کرده اند و درین باب رسائل کتب نوشته اند عمده اینها از تاوریه شیخ اکبر محی الدین
 بن العربی و شیخ صدر الدین قزوینی و شیخ عبدالکریم حبلی و شیخ عبدالرزاق جنجالی و شیخ ابان پانی پتی
 و از کبرویه مولانا جلال الدین رومی شمس الدین تبریزی و از سهروردیه شیخ فرید الدین عطار و از
 چشتیه سید محمد کیسود راز و سید جعفر علی و از نقشبندیہ حضرت خواجہ عبداللہ احرار ملا نور الدین جامی
 و ملا عبدالغفور لاری و حضرت خواجہ باقی بالله کابلی و علی ہذا القیاس شیخ عبدالرزاق کاشانی شمس الدین
 فغازی و قیسری و سعید الدین فرغانی و غیره ایشان گذشته اند و تصانیف انہمہ بزرگان موجود مشہور است
 چنانچہ بملاحظہ آن صاحب برآمده باشند جماعہ دیگر انہمہ اشارات را بر تاول حکایت یا سکر حل نموده
 انکار و صده وجود کرده اند و گفته اند کہ صده وجود در بعضی اوقات بنظر سالک می آید بے آنکہ حقیقت
 باشد چنانچہ در روشنی آفتاب ہمہ ستارہا بے نور میشوند و بنظر نمی آیند حالانکہ در نفس الاہر موجود و نور ہم
 دارند لکن در وقت نہار بسبب غلبہ نور آفتاب نور آنہا مضمحل میگردد و همچنین است حال چراغ پیش مشعل
 پس کسانیکہ توحید صرف راہ پیورہ اند توحید ایشان محض در شہود و در نظر است بے آنکہ در وجود باشند
 و همچنین است مذہب شیخ علاء الدولہ سمنانی و جماعہ دیگر از قدمائے مذہب باہم ربانی و اتباع ایشان
 و این حضرات ہمہ در اثبات این عقیدہ رسائل و مصنفات بسیار پرداختہ چنانچہ معلوم خاطر شریف خواهد بود
 پس ما مردم را کہ بعد ازین اختلاف پیدا شدہ ایم جزم باحدی الطرفین نمیتواند شد پس سبیل ما مردم نیست
 کہ چنانچہ در مذہب اربعہ حق را و اترقی انکاریم و میگوئیم مثلاً مذہب حنفی صواب کتمیل الخطا است و مذہب
 غیر ایشان مثل شافعی مالکی خطای کتمیل صواب است همچنین درین دو مذہب توحید وجودی و توحید شہودی
 نظر بیک دلیل یکطرف راجع شدہ طرف دیگر باہم ضلال گمراہی نباید انکاشت کہ تضلیل تکفیر
 جمع کثیر از علماء و مشائخ کبار لازم می آید آسے اگر تقلید یک طرف غلو پیدا کردہ و فرق مراتب از نظر

انداختہ پائے از جاوہ اعتدال بیرون نہادہ عابد را معبود و حادث را قدیم و ملوث را منترہ و حرام را
 حلال و نجس را ظاہر انگار و البتہ از لمحدان و زندیقان میگردد و حاصل کلام آنکہ اختلاف فیکہ در میان
 سنی ورافضی یا سنی و خارجی است مثل آن نیست کہ موجب تضلیل و تکفیر احد الجانبین باشد بلکہ مانند اختلاف
 مذاہب اربعہ است آئی ہر کہ از قائلان توحید و جود پائے از جاوہ اعتدال بیرون نہد نوبت بالحادث
 زندقہ رساند البتہ ضال و گمراہ گردد و همچنین قائلان ہر کہ از توحید شہومی پائے از جاوہ اعتدال بیرون
 نہادہ تکفیر و تضلیل جمع کثیر از علماء صوفیہ نمایند البتہ مطعون ملام شوند نیست حال محصل در نیاب اما حال
 میان رمضان صاحب ملاحظہ باید فرمود اگر قید شرع دارند و مردم را بہ نماز و روزہ و تلاوت قرآن ذکر و خوف
 درجا و تقوی و صلاح دعوت میکنند پس از الحاد و زندقہ بسیار دور اند و اگر معاذ اللہ قید احکام شریعت
 نمی نمایند و مردم را با باحت و زندقہ دعوت میکنند پس البتہ قابل تضلیل و تکفیر اند و در کتب فقہ مینویسند
 کہ در مسئلہ اگر چند جوہات باشند کہ موجب کفر اند و یک وجہ عدم کفر پس بفتی لازم است کہ میلان بر عدم
 کفر بکند مگر در صورتیکہ قائل خود تصریح وجہ کفر کردہ باشد در فتاوی عالمگیری مرقوم است اذا کان
 فی المسئلۃ وجہ توجب الکفر و وجہ واحد نیفعہ فعلی لفتی ان میل الی ذلک الوجہ الا اذا صرح بارادۃ توجب
 الکفر فلا نیفعہ التاویل جیند ثم ان کان نیتہ القائل الوجہ الذی یمنع التکفیر فهو مسلم وان کان نیتہ الوجہ الذی
 یوجب تکفیر لا نیفعہ فتوی لفتی اتہی جواب نامہ حافظ مصری حنا۔ حافظ صاحب مہربان عالی مراتب مجمع
 حسنات و مناقب حافظ مصری حنا سلمہ اللہ تعالی۔ از فقیر عبد العزیز بعد از ابلاغ سلام مستنون الاسلام کشوف
 خاطر عاظر با و عنایت نامہ سامی در مقدمہ مناقشہ میان محمد رمضان صاحب مولوی نور محمد حنا بابت
 توحید و جودی و انکار آن وصول عزت شمول نمود مہربان من قائلین توحید و جودی اکثری از اولیاء اللہ کہ
 خواص اہل سنت و جماعت اند گذشتہ اند در ہر طریقہ چنانچہ خطی کہ برے مولوی نور محمد حنا سابق ازین
 مرقوم شدہ مشکبہ اسمای بعضی از انہا است پس کیسکہ قائل توحید و جودی باشد اورا کافر گفتن از نماز
 پس پشت او احتراز کردن و مناکحت با او نمودن و ذبیحہ او بخوردن ہرگز روا نیست بلکہ انہا را مسلمان
 و اہل سنت باید دانست و معاملہ مسلمانان اہل سنت از ابتدا بسلام و جواب عطسہ عیادت مریض و شہود
 جنازہ و دعائے مغفرت و رحمت نمودن باید نمود آئی این اعتقاد یعنی اعتقاد توحید و جودی و خل در
 ضروریات عقائد اسلام نیست اگر کسی اعتقاد آن نکند و اثر اند در اسلام او نقصانے نیست اما باید کہ

اولیاء اللہ را کہ قائل بتوحید و جودی گزشتہ بہ تحقیر و اہانت و تکفیر و تفضیل پیش نباید آمد و اسکے در حق
عوام الناس آنست کہ ازین مسئلہ نفیاً و اثباتاً سکوت و رزند و مشغول بہ بحث و تکرار این مسئلہ نشوند
کہ عقل بہر کس نفہم آن نمیرسد و موجب فساد عقیدہ میگردد و ابیات کتاب بلبل باغ نبی نیز مشتعل بہان
الفاظ است کہ مانند آن الفاظ در ثنوی مولانا جلال الدین رومی شیخ فرید الدین عطار و فخر الدین
عراقی و دیگر بزرگان مانند آن فرمودہ اند اما این قسم الفاظ را نقل در مجلس عوام نباید نمود کہ بسبب
کم نہی و رفتہ نہفتند و لفظ حقیقہ الحقائق نیز در اصلاحات قدماے صوفیہ واقع است کہ در شرح نیاید و ہر فرقہ
را از فرقہ ہا و اہل سنت بعضی الفاظ مصطلح شدہ کہ در شرع اطلاق آن وارد نشدہ مثل واجب الوجود
و عرف متکلمین اہل سنت و ہمچنین لفظ وجود مطلق و عرف صوفیہ اہل سنت مثل قیصری و فرغانی و مولانا جامی
بسیار وارد است و در شرع وارد نشدہ پس اطلاق این الفاظ ہر چند بدعت است اما بدعت سنیہ نخواہد بود
چہ اینقدر علمائے باویانت و تقوی استعمال آن نمودہ اند و شاہ محمد رمضان صفا کہ مردم را بہ نماز و روزہ
مشغول میسازند و از نقل بنات تحریم نکاح اقارب بنی الاعمام و ذبح بغیر اللہ و رسوم کفر منع مینمایند
ہمہ خیر و صلاح است در ان مانع نباید شد بلکہ در ترویج و شہیر این احکام کوشش باید فرمود کہ احیاء
سنت و ازالہ بدعت ثواب بسیار دارد و مولوی نور محمد صاحب بحضور جمع کثیر از مسلمین کہ فقیر از جملہ آنها
بود از طعن و تشنیع قائلین وحدت وجود انکار محض نمودہ اند و فرمودہ اند کہ اگر حیانا از راہ سہو نسیان
چیزے از ہمیں قبیل از زبان بر آوردہ باشد از ان تو بہ نصح نمودم و بیشتر انکار من بر تشیع و ترویج
این عقیدہ بر السنہ عوام است کہ حقیقت این مسئلہ را در یافت نمی نمایند پس در نصیحت لازم است کہ
در ان نوع مناوی و شہتہا را باید فرمود کہ بابت این مسئلہ انکار و اقرار اصلا کے گفتگوئے نکتہ در این مسئلہ
را بر زبان نیارود و الا قابل تعزیر و تنبیہ باشد و یا ہم مسلمین شیر و شکر و متحد المشرک زندقہ نمایند و بکار ہا
دین کہ ضروری است از عقائد و اعمال مشغول و مصروف گردند و السلام سوال چہ میگویند محققان
احوال کتاب سنت اجماع امت در مسئلہ فضیلت اولاد شیخین اولاد اعمام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
سر چند ثابت است تفضیل شیخین نزدنا اما سوال در فضل اولاد است و ہر چند ظاہر است ان اگر کم عند اللہ
تقلکم اما سخن در فضل نسب است بعضی کہ اولاد شیخین بر اولاد اعمام و صلی اللہ علیہ وسلم فضل میدہند
از اصول ثلاثہ کلام دلیل برین مدعا آرنده حالانکہ باجماع در لفظ ذوی القربی اولاد اعمام داخل است

و در احادیث صحیحہ وارد است و در حق عباس بن عبدالمطلب رضی اللہ عنہ العباس منی و انامہ و نیز وارد است
 در حق نئے و اولاد نئے ہذا عمی و صنوابی و مولار اہل بیٹی استرہم من الناس کستری ایامہم بلار تی ہرہ و
 سوائے آن احادیث صحیحہ کثیرہ ناطق است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اولاد عباس بن عبدالمطلب را
 بلفظ اہل بیت تعبیر فرمودہ و چہ میگفتند قرن اول و ثانی از صحابہ و تابعین در عبد اللہ و فضل بن عباس
 و محمد و عبد الرحمن فرزندان حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہم در ہر قرن در بلا و اسلام میبیم سوائے ہندوستان
 اولاد عباس بلفظ سادات تعبیر شدہ آمدہ اند و چہ میگویند مدعیان این حدیث در مسئلہ زکوٰۃ خمس کہ باجماع
 جمیع امت درین اصل اجماعی شرعی اولاد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اولاد اعمام آنحضرت متحد الحکم اند
 اتحاد قطعی ابدی و مسئلہ فضیلت خلفائے راشدین و قطعیت و غیر قطعیت و اجماعیت و غیر اجماعیت
 و معنی آن فضیلت اقوال صحابہ و تابعین و علمائے مجتہدین در ان باب باستیعاب در کتب عقائد مذکور
 است آن فضیلت مذکورہ اصلا باین مدعا مساس ندارد و دلیل آن مطلب نمیتواند شد مسائل حق ما
 ہوا الواقع اصلا و اجماعا و نقادا با لقطع من الاصول الثلاثہ من غیر رعایۃ احد الجانین بینوا و جردا
جواب تفضیل دو قسم است تفضیل انواع و اصناف بر یکدیگر و تفضیل اشخاص بر یکدیگر قسم اول فیما بین
 اولاد شیخین اولاد عم بزرگوار جاری میتواند شد و تفضیل اشخاص فیما بین آنها قطعی الاشارة است بلکہ
 تفضیل اشخاص غیر از چند کس مخصوص ثابت نشدہ حالاحت از قسم اول باید نمود و تفضیل باعتبار ثواب
 درجات آخرت موافق نصوص قطعیه و از بر نسب نیست بلکہ تابع بر تقوی و توہد است بموجب آیات ان
 اگر حکم عند اللہ تفکرم بموجب احادیث مشہورہ مثل الناس کلہم بنو آدم و آدم من تراب لا فضل الاصلی
 احد الا بدین و تقوی و تفضیل بدین و تقوی ممکن است کہ اولاد اذوال را بر اولاد شرافت متحقق شود و نعم
 ما قبلہ حسن زبیرہ بلال از حبش صہیب از روم بو ز خاک مکہ ابو جہل این چہ بولعی است و تفضیل
 کہ در شرع مقررست بہین تفضیل است اینچاد نوع تفضیل دیگر اند کہ در بعض احکام شرعیہ اعتبار آنها واقع
 شدہ یکے کفارت نکاح و در یعنی تمام قریش برابر اند چنانچہ در کتب فقہیہ مرقوم و مشہورست کہ قریش کلہم
 اکفار بعضہا بعض و غیر قریش کفو قریش نیستند و در اعتبار شرف قربانتساب بجناب سالتاب صلی اللہ
 علیہ وسلم و امینی بنی ہاشم را بر غیر آنها ثابت است و بہین جہت سہم زوی القربی از خمس بر ایشان صرف
 نمودن مقرر شدہ و زکوٰۃ بر ایشان حرام گشتہ اما بنوع عبدالمطلب را بر غیر ایشان شرافت دیگر است

زکوٰۃ حرات

Marfat.com

که در حدیث وارد شده ما من احد له یعلی احد من ولده عبد المطلب الا انا اکان فی بها یوم لقیمتہ و ثمنہ
ایشان را تقدم است بر دیگران بموجب حدیث اول من شفع له من امتی اهل بیتی ثم الاقرب فالاقرب
من قریش ظاهر است که در قرب نسب برابر اولاد عبد المطلب بحکس نمیتواند شد اگر کسی که تفضیل
میدهد اولاد شیخین را بر اولاد عمین مکرین اگر این معنی مراد وار پس صریح البطلان است و اگر معنی دیگر
وارد پس بیان کند تا محل نزاع متعین گردد و در دعا خاص در حق اولاد حضرت عباس نیز وارد شده
چنانچه در سوال مستفتی مذکور است ظاهر امتناع تفضیل شیخین بموجب قول تفضیل اولاد ایشان شده
است و این معنی صریح البطلان است زیرا که اولاد تفضیل لازم نیست که فضل باشند الا در صورت تفضیل اعتباراً
قرب نسب آن در اینجا از سر مقفود است مسئله در مقدمه سرود و غنا و لوح المدف روایات خفیه مختلف آمده
اما حج و اقوی من حیث الدلائل و مطابقت الاحادیث الکثیرة المشهورة فی الکتب المعتمدة همین است
که سرود و غنا مجرب و از هر مباح است و در جمله مزامیر مستثنی است زیرا که سماع آن از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بطرق صحیحہ ثابت شده پس عالم محقق را باید که بر همین روایات فتوی دهد و اولیاء الله خصوصاً کبار
چشتیه سماع همین غنا فرموده اند که بحضور مزامیر و آلات نبود قال شیخ الامام ابن الهمام قید حرمتہ تعنی
با اذا کان فی اللفظ لا یحیل کصفتہ المذکر و المرأة المغنیة الحسنة و وصف الخمر المبیح الیها و الدیرانیا و الحانیات
و هجاء مسلم او ذمی لا اذا اراد انشاء شعر للاستشهاد و لتعلم فصاحتہ و بلاغتہ نعم اذا قیل ذک علی الملاهی منع
و امکان مواظب و حکماً لا لآلات تغنیها لانه لک تغنی انتهى و قال فی ایضی شرح کشر الدقائق و مختلفوا
فی تغنی الحجر و قال بعضهم انه حرام مطلقاً و منهم من قال لا بأس بان تغنی لیستفیدہم القوانی و لقصاد منهم
من قال بجواز تغنی لدفع الوحشة اذا کان و صدق و لا یكون علی سبیل اللهو الیها لیسخری نتی فی البدیع
و السماع فی اوقات السرور تاکید السرور مہیا له مباح اذا کان ذک السرور مباحاً کالغناء فی ایام العید و
فی العرس فی وقت قدوم الغائب و وقت الولیتہ و لعقیقہ و عند ولادة الولد و عند ختانه و عند حفظ القرآن
آہی سوال معنی آیت و ما اهل بغير السجیة بمصدق این آیت کیست جواب قولہ تعالی و ما اهل بغير
یعنی و دیگر آن جانور که آواز بر آورده شد شهرت داده شد در حق آن جانور که بغير السجیة یعنی بزرگتر است خواهد
آن غیرت باشد یا روح خبیث که بطریق بھوک بنام او بدیند خواهد جن مسلط بر خانه یا سرا که بدون ادون
جانور از آنجاے سکنه آنجا دست بردار نشود یا توپ مار و انه کردن ندید خواهد پیری یا پیمبرے را باین وضع

Marfat.com

جانورے زندہ مقرر کرده و ہند انہیہ حرام است و حدیث صحیح وارد شدہ کہ ملعون من ذبح لغیر اللہ یعنی ہر کہ
 ذبح جانور تقرب بغیر خدا نماید ملعون است خواہ در وقت ذبح نام خدا بگوید یا نہ زیرا کہ چون شہرت داد کہ
 این جانور برائے فلان است ذکر نام خدا وقت ذبح فائدہ نکر و چہ آن جانور منسوب بآن غیر گشت و خستہ
 درو پیدا شد کہ زیادہ از خبت و مردار است زیرا کہ مردار بے ذکر نام خدا جان دادہ است جان این جانور
 را از آن غیر خدا قرار دادہ کشتہ اند و آن عین شرک است ہر گاہ این خبت در فے سرایت کرد و دیگر بند کہ
 نام خدا حلال نمیشود مانند سگ و حوک کہ اگر بنام خدا ذبح شود حلال نمیکردند و کتہ این مسئلہ آنست کہ
 جان را برائے غیر جان آفرین نثار کردن درست نیست ماکولات مشروبات و دیگر اموال را نیز اگر طرز ذبح
 تقرب لغیر اللہ و ادن حرام و شرک است ما ثواب آن چیز ہا را کہ عائد بر دہندہ میشود از آن غیر ساقط
 جائز است زیرا کہ ایشانرا میرسد کہ ثواب عمل خود را بغیر بخشند چنانچہ میرسد کہ مال خود را بغیر خود بدو جا
 جانور ملوک دمی نیست تا او را کبے تو اند بخشید و نیز داون مال ازین جہت مستوجب ثواب است کہ
 آدمیان بچے منتفع میشوند و چون مردہ ہا بعد از مفارقت ازین جہاں قابل انتفاع بعین مال نامندہ اند
 طریق نفع رسانیدن آنها در شرع چنین قرار یافت کہ ثواب اموال را کہ مستحقان برسانند یا نہا عائد
 سازند و جان جانور اصلاً قابل انتفاع نیست و زندگی پس از مردگی نیز قابل انتفاع نباشد ایضاً ضمیمہ
 از طرف مردہ کردن در حدیث صحیح آمدہ است لیکن معنیش ہمین است کہ داون جان بر اخصا و ثوابی کہ
 دارد بان مردہ بخشیدہ شود نہ آنکہ ذبح بچے مردہ کردہ آید و بعضے جہاں مسلمین دین مقام کج فہمی میکنند
 و میگویند کہ گوشت را پختہ بنام مردہ ہا داون بلاشبہہ جائز است و ما نیز از ذبح کردن جانور بنام آن مردہ
 ہمین قدر قصد مینمائیم برائے فہمائیدن ایشان یک نکتہ کافی است کہ با ایشان باید گفت کہ شاہر گاہ
 ذبح کردن جانور بنام خدا غیر خدا نذر میکنند اگر عوض آن جانور گوشت بہان مقدار خرید و خستہ بفقرا
 خورائید و در ذہن شما آن نذر او میشود یا نہ اگر میشود است میگویند کہ مقصود شما از ذبح غیر از گوشت خوردن
 برائے ثواب آن مردہ نبود و الا تقرب بچے نذر او کردہ آید شرک صحیح لازم می آید و در لفظ این است
 کہ در چہار جا از قرآن مجید ارشادہ تا مل باید کرد کہ ما اہل یہ لغیر اللہ فرمودہ اند نہ مانع باسم غیر اللہ
 پس ذبح کردن بنام خدا ہمراہ شہرت داون و آواز بر آوردن بانکہ فلانے گا و فلانے و بز فلانے
 میکنند ہیچ فائدہ نمیکند و گوشت آن جانور حلال نمیکرد و اہل را بر ذبح حمل کردن خلاف لغت

و عرف است ہرگز اہلال و رلفت عرب و عرف آن و پارو آن وقت معنی ذبح نیامدہ در بیچ شعر و بیچ عبارت
بلکہ اہلال و رلفت عرب معنی بلند کردن آواز و شہرت دادن است چنانچہ ہلال ہلال شہلال تفل نول
تولد و ہلال معنی تلبیس و غیر ذلک مستعمل است اگر کسی بگوید کہ اہلک اللہ ہرگز معنی ذبحت اللہ نہیں
نخواہد شد و نیز اگر اہل ابر ذبح حمل کردہ شود پس ذبح لغیر اللہ خواہد شد ذبح باسم غیر اللہ کجا نہیں
شود تا دعائے این مردم حاصل شود پس درین عبارت اہلال را بعضی ذبح گرفتار باز لغیر اللہ بجای باسم غیر
ساختن قریب تحریر کلام آہی میرسد در تفسیر نیشاپوری میگوید جامع العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحۃ
و قصد بد بجا التقرب الی غیر اللہ صاغر مردار ذبیحہ ہرگز نہ آہی و کافران و رجا ہدیت وقت برآمد
از خانہ و در راہ بنام بتان آواز میگردند و چون یکہ معظمہ میرسیدند طواف خانہ کعبہ مینمودند و بتان طواف
ایشان بخانہ خدا ہرگز از ایشان مقبول نبودہ لہذا حکم شد فلا تقربوا الی سوا اللہ عبادہم بہا پس نیجانی چون آواز
بر آوردند و شہرت دادند کہ این جانور از فلانے است بنام اوست و برای او ذبح میکنیم در وقت ذبح بنام خدا کجا نہیں
اصلا موجب ترتب حلیت گشت و شمش آہست کہ نزد عوام طریق ذبح جانور ہرگونہ کہ مقرر است متعین است
برای رسانیدن جان جانور برائے ہر کہ منظور باشد چنانچہ فاتحہ و قل در دو خواندن طریق متعین است
برائے رسانیدن ماکولات و مشروبات باروح خواہ بقصد رسانیدن ثواب بان ارواح نامیدیا ^{بقصد}
تقرب ذبح شر و چاہلوسی و تعلق آرزوے ذکر نام خدا بران جانور متعین فائدہ میدہد کہ قصد تقرب بغير خدا را
از دل دور کردہ و خلاف آن شہرت آواز و دیگر وہ کہ ما زین کار بگشتیم آمدیم بر نیکہ درین سواد لفظ بہ لفظ
لغیر اللہ مقدم آورده اند و در سواد ما ندہ و انعام و کل موخر و جہش آہست کہ اصل ہمین است کہ بار متصل
فعل مقدم بر متعلقات و بگزارند زیرا کہ باورین مقام برائے تعدیہ فعل مانند ہمزہ و تضعیف پس شوالا
ملاصق فعل باشد و این موضع اول قرآن است درین موضع برہان اصل خود استعمال فرمودہ اند و در
صورتہا دیگر آنچه محل انکار و مدار سزانش است یعنی ذبح بقصد غیر اللہ مقدم آمدہ و لہذا در باقی صورتہا جملہ
فلا اثم علیہ لانہ موقوف داشتہ اند زیرا کہ در اول قرآن مسبوغ شد آمدہ است و این ہر چہ چیز کہ مذکور
شد یعنی مردار و خون و گشت خوگ جانورے کہ برائے غیر خدا مقرر کردہ ذبح نمایند از ان جنس است کہ
بر ذبح فرقہ ہا در جمیع حالات حرام است و از ان قبیل نیست کہ بر فرقہ حرام باشد و برائے دیگران حلال
مانند مال زکوٰۃ و صدقات یا در حالتی حرام است و در حالتی دیگر حلال مانند دواے گرم ہی مضر کہ

برخورد مزاجان حرام است و چون مزاج آنها برودت پیدا کند طلال می شود آری بوقت ناچارگی خوردن این چیزها با وجود حرمت معاف میگرد و کما قال اللہ تعالیٰ فمن اضطر الخ۔

فائدہ۔ ابتدا بہ تسمیہ سبب برکت است در ہر کار بروایت جابر و نوزدہ حرف او سبب نجات است از نوزدہ زبانہ بقول عبد اللہ بن مسعود و تعلیم تسمیہ سبب کتابت برارہ از نارسست معلم را صلی و والدین اورا بروایت ابن عباس مرفوعاً و بر آدفع بلا چون در ورطہ واقع شود بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم و لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم از ورطہ خلاص باید بروایت حضرت علی مرفوعاً و حدیث کل امری بال لا یدئ فیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم فہو قطع بروایت صحیح از ابو ہریرہ مرفوعاً آمدہ و از عطا آمدہ کہ ہنگام بانگ کردن خزان در شب بسم اللہ الرحمن الرحیم اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم بگویند و نیز بسم اللہ مہر است بر امتحان و البسۃ و دیگر اشیای نفیستہ تا ضیاء اورا استعمال نکنند و خوانندہ اورا چہار ہزار نیکی و چہار ہزار مرتبہ صلوات شود و چہار ہزار گناہ دور میشود و بروایت ولیمی است و بیہقی در شعب الایمان از حضرت علی کرم اللہ وجہہ آوردہ کہ تنوق رجل فی بسم اللہ الرحمن الرحیم فغفر لہ و بروایت ابن عباس مرفوعاً آمدہ کہ بار بسم اللہ را مد باید کرد تا کہ لبثوشہ ہا کے شین در نوشتن متبہ نشود و ولیمی آوردہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاویہ را کہ کاتب آنجناب بودند فرمودند کہ یا معاویہ اتقی و داتہ و حرف القلم انصب الباء و فرق باین و لا تعولیم حسن اللہ و مد الرحمن و جود الرحیم و ابوداؤد و در کتابے آوردہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم گزشتند بر پارہ کاغذ کہ در زمین افتادہ بودند جوان را کہ ہمراہ بود فرمودند لعن من فعل ہذا بسم اللہ را نہ ہبید مگر در مقام مناسب یعنی مقام با احترام و خطیب از انس آوردہ مرفوعاً کہ ہر کہ کاغذی را از زمین بردارد کہ در بسم اللہ باشد نوشته میشود نزد خدا از صدیقین والدین او برتخفیف کردہ میشود اگرچہ کافر باشند

خواص الحمد للہ۔ الحمد للہ اس الشکر و در قصہ و ناقہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم شکر را بہین کلمہ ادا فرمودند کما رواہ الطبرانی عن النواس بن سیمان و از خواص این کلمہ آنست کہ قائم مقام دعا است چنانچہ در ترمذی وغیرہ از جابر بن عبد اللہ واقع است کہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فضل الذکر لا الہ الا اللہ و فضل الہ عار الحمد للہ و نیز از خواص این کلمہ آنست کہ بر میکند میزان را و نیز در حدیث آرد است کہ التوحید شن الجنة و الحمد شن کل نعمتہ و نیز واروشدہ کہ کل امری بال لا یدئ فیہ بسم اللہ فہو قطع و نیز از حضرت علی رضی اللہ عنہ منقول است کہ ہر کہ نزدیک عطسہ بگوید الحمد للہ رب العالمین علی کل حال یا کان

و اول تسمیہ الہ

اور اور و دندان و در و گوش نشو و نیز مر فوعا آندہ از و اثلثہ بن الاستح کہ ہر کہ مباررت کند وقت
عظمتہ بہ الحمد للہ موجب شفا از دار و امراض بطن است در حق او و در فرستادن شکر آن حضرت
علیہ الصلوٰۃ والسلام نذر کرده بودند کہ لا شکر ان الصدق شکرہ و بہین کلمہ اکتفا فرمودند۔

رسالہ معاد جسمانی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سبحان اللہ الذی خلق الانسان من طین و جعل نسلہ من سلالة من ماریہین ثم سواہ و نفخ فیہ من روحہ
فادانہ خصیم مبین و لذلك خلقہم و تمت کلمتہ ربک لا ایلان جنہم من الجنۃ و الناس اجمعین۔ محمد علی السمر
و الضرار و شکرہ فی الشدة و الرخار۔ و صلی علی نبینا سید الانبیاء و آلہ الاولیاء و اصحابہ الاتقیاء۔
اما بعد فقد کثر التشاجر فی المعاد الروحانی و جسمانی و زعم کل ما خالج نفسه۔ و اتخذ و ما ثبت ہنہ الصواب
و رارہم ظہر یا بل ظنواہ بمساعدة عقولہم المشوۃ بالوہم امر فریا و حسبوہ محجوباً عن العقول و شیاناً عنہا
خصیاً و لعمری انہ عندی من الامور الظاہرۃ ثابت بالدلائل العقلیۃ الباہرۃ و لست اعنی بالعقلیۃ
قواعد وضعہا قوم علی حسب عقولہم کیف و رب دقیقہ لم تظہر علی فحولہم بل ارید بہا ما کان مطابقا
لنفس الامر باعتبار العقل و بالجملة انفسط الکلام موقوف علی تمہید اصول بسطہا سیدی الوالد فی کتبہ
من شار تفصیل تلک الاصول تلیرج لے تصانیفہ الملوۃ نور او صدقا اصل حقیقۃ نفس الانسانیۃ
عندنا انہا بزرۃ للنفس الکلیۃ مدبرۃ للنسۃ و النسۃ حالۃ فی البدن مدبرۃ لہ حاملۃ للقوی اصل الفصل
القرب للانسان ہو فیض العمد علی الصورة الحيوانیۃ الذی من شانہ اتساع القوی الثلث القلب
و العقل و نفس و اصل الانسان انما ہو نفس الحاملۃ لہذہ القوی و البواقی کالشرايط لوجودہ الابدانی
اصل الاصل الذی بہ زید و عمر و عمر و عند التحقیق لیس ہی اشخصات بل نحو البرزۃ الذی بہ صارت
ہذہ البرزۃ نفس زید و تلک نفس عمر و من ہنہا یضح ان الحمرۃ فی الکم موضوعہا شخص الانسان المتقوم
من نفس حقیقۃ واحدۃ مع مادۃ ما بہیۃ و انما المادۃ شرط تقومہا و تحصلہا و ظهور احکامہا نحو البرزۃ باقیۃ
والامثال متجددۃ قتال جدا فانہ و قیق و بالتامل حقیق اصل معنی الموت انفکاک النسۃ عن البدن
لا انفکاک النفس عن النسۃ فا حفظ اصل لما کان من خاصیتہ ہذہ البرزۃ ان تحمل فی النسۃ لا یکن
ان تصیر مجرۃ محضۃ و لکن تتقوم بالنسۃ فقط و تكون کالانسان الذی قطعت یداہ و رجلاہ و ان اعضا

البیئۃ الیٰ معنی صورة الانسان **صل** کم من شئ تقضیه الحکمة الالهیه فی العالم کاستحالة الخلاء
 فان الانسان اذا مص القارورة فالهوا یریح منه حتی اذا لم یبق للتخلیل مساع ویکون التخلیل الیٰ علی
 غیر مناسب لحقیقة الهوا فینفذ **صل** انفق القارورة وکذا الکلام فی النفخ فی القارورة حتی اذا لم یبق
 للتکاسف حد فی حکم الطبیعة الهوائیه فینفذ انفاً القارورة ولینظن من هنا ان الامراض
 وان حلت النسمة فانها لا تصل الی البینه حاله لا یرکب للنفس ان تعلق بها فاذا تحللت بحيث لم یرکب
 تولد النسمة مات الانسان ولا یصل التخلیل الی حدیغ تعلق النفس بها ان قلت الحیوان الارضی لا تعلق
 النسمة بیده حتی یرکب له غشاء فیل هناک اغشیة قلت لا ادری اکثر من ان کل ما یجب فی الطبیعة
 الکلیة ان یرکب فی حفظ هذه البینه فانه لا بد ان یرکب من حکم الطبیعة لکثیر من النظائر **صل** یرکب
 النسمة بعد الموت حاملة للقوی وهذا کما قال الشیخان ابو علی و ابو نصران لنفس تعلق بحسب هوائی
 حتی یصح بها التخلیل والتوسم فکذا نقول تبقی قوه الحسب لیس مشترک فی النفس **صل** لیس العلم لسمعیة
 والبصریة بمنزلة الحدس فی نتیجة بمنزلة الالوهام الحادثه من شاهدة القران **صل** اذا استلخص
 فی عالم الیزن فانها تعذب وتعم بوجوه باوراک عقلی ووهی فقط وبانتمتار صور واشکال تحدث بها
 بتخیل اشباح المعانی کما یحدث فی المنام وبالهام ملائکة ثم حبت عزیمتها علی انعامها اودا یلاها
 تولد من عزیمتها ومن تخیل النفس تلك الاشباح حقیقة عجیبة تسمى بفتح روضة من ریاض الجنة
 او حفرة من حضرات النیران **صل** اذا اراد الله تعالی بعد اماتة اهل العالم وحدثت القيامة ان کثیر
 الناس لاسباب خفیة لا تکا وتضبط سیما فی هذا المختصر فانه یفیض علی الارواح فیضا جلیا من قبیل
 مثال نوع الانسان وحدثت هیئتة فی العالم تفیض قوه فی الارواح وکما لها فینفذ یعود الی
 الارواح صحتها وذهب السینات عنها فیتقضى تمام اجسامها فینفذ یریح اجسامها بمنزلة شجرة قطعت
 حتی لم یبق منها الا الدوحة ثم جار مطر وهوا مناسب فنبتت من الدوحة الاعمصان الازهار والارواح
 علی الوجوه الطبیعی فان کان هناک بدن ارضی له نوع مناسبه بالنفس الناطقة والنسمة الهوائیه
 یرکب هو مطیها ومتعلقها والانشاء لها بارها بدنا مناسباً لها **صل** اذا حشر و اقوی فی هذه الاجسام
 حکم المثال وشعبه امثل الانسانیة ویغلب حکم النوع فینشاء الحاسبات والمناقشات **صل** السر
 فی انواع التغذیبات والتنیبات اقتضار النفس کما لها من کل جهة من القوی الجسمانیة والروحانیة

رسالہ تفصیل

یتبع کل قوۃ ما تلذ بہ فیض الیہ کل ما تلذ بہ کل قوۃ واللہ اعلم بحسبہ تفصیل در ریاض النضرۃ در
احوال علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ و فصل سابع کہ در فضیلت است میگوید قدر جمع اہل سنتہ
من السلف والخلف من اہل الفقہ والاثران علیہما فضل الناس بعد عثمان و ہذا ما لم تخلف فیہ و انما
اختلفوا فی علی و عثمان و اختلف بعض سلف فی علی و ابی بکر و ذکرہ ابو عمرو بن عبد البر فی کتاب الصحابۃ
قال ابو القاسم عبد الرحمن بن النباب السعدی فی کتابہ المسمی بالحجۃ لسلف ہذہ الامۃ فی تسمیئہم
الصدیق بخلیفۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و ہم فی ذلک ابو عمرو و غلط غلط ظاہر انمن تا ملکہ یعنی الخلاف
فی تفصیل علی علی ابی بکر و ذلک انہ ذکر فی کتابہ تعریضا لا تصریحا انہ کان من جملہ من یعتقد
ذلک ابو سعید و ابو سعید من روی عن علی ان ابی بکر خیر الامۃ بعد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم نکتہ یعتقد فی علی انہ خیر من ابی بکر و قد روی عن علی ذلک و اذا تقرران اہل سنتہ
اجمعوا علی ذلک علم ان ابن عمر لم یرو باحادیثہ المتقدم ذکرہا فی باب الثلاثۃ نفی افضلیتہ علی
بعد عثمان و یدل علی ذلک انہ قد جار فی بعض طرق حدیثہ فقال رجل لابن عمر یا ابا عبد الرحمن
فعلی قال ابن عمر علی من اہل البیت لا یقاس بہم علی مع رسول اللہ فی درجۃ الی اللہ عزوجل یقول
والذین آمنوا و اتبعوہم و اتبعوہم بالایمان الحقنا بہم و رتبہم فاطمۃ مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی درجۃ
و علی مع فاطمۃ علیہا السلام اخرجہ علی ابن نعیم البصری تہی موضع الحاجۃ منہ و ازین عبارت صحیح مستفاد
میشود کہ کلام ابن عمر در مقام رواست بر کسی کہ از کلام او نفی تفصیل علی بعد از عثمان فہمید و بویس
حاصل کلام ابن عمر آنست کہ در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صحابہ این سہ کس را تفصیل
بترتیب میدادند و آیندہ سکوت میکردند و در حقیقت بعد از عثمان علی افضل ست از جمیع من عداہ
زیرا کہ او از اہل بیت است و اہل بیت را صحابہ قیاس نتوان کرد و در قدس کہ نبض تفصیل غیر او بر او
معلوم شد قائل باید شد و برد گیران او را افضل باید دانست و بسا مسائل کہ در زمان آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم صحابہ ازان بحث نکرده اند این مسئلہ ہم ازان قبیل است و لفظ احد بعد از لایقاس بہم در
ریاض النضرۃ موجود نیست تا جائے تمسک تواند شد و آنچه صاحب رسالہ نوشتہ است کہ ارشاد تا
الی منع عظیم متوجہ علی جمیع الادلۃ اتمسک بہا علی فضلیتہ الثلاثۃ پس مبنی بر و چیز است یکے آنکہ
لفظ احد در اینجا موجود باشد حالانکہ موجود نیست دوم آنکہ الفاظ حدیث ابن عمر مرویہ صحابہ و انما

باشند و این امر نیز خلاف واقع است بلکه صحیح الفاظ او آنست که بخاری روایت میکند عن یحیی بن سعید
 عن نافع عن ابن عمر رضی قال کنا نخیر بین الناس فی زمان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فنخیرنا بکر ثم
 عمر ثم عثمان ودر ترمذی هر دو لفظ واقع اند ورنیجا آن منع متوجه نمیشود و نیز این قد گفت و شنید هم
 در روایت ابن عمر است فقط جمیع اوله متمسکه به او درین باب هرگز قبول این منع نمیکنند زیرا که در آن
 اوله الفاظ ناصبه بر عموم است وارد شده اند و تصریح این الفاظ در روایت حضرت مرتضیٰ علی است
 عن عبید خیر قال سمعت علیاً رضی عنہ عن ابی حمزہ الثمالی قال الا انکم نخیر هذه الامة بعد نبیها
 خیر بکر و خیر بکر بعد ابی بکر عمر و لو شئت ان سبى الثالث فسمیته خرجة خثیمة بن سلیمان و خرجة
 ابن السمان عن ابی موسیٰ و فی روایتی ثم سکت بعد ذکر عمر فرمایند انہ یعنی نفسه خرجة خثیمة بن سلیمان
 ایضاً و عن ابی حنیفة قال قال علی الا انکم بافضل هذه الامة ابو بکر ثم عمر ثم رجل آخر و عن علی
 رضی اللہ عنہ قال ما مات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی عرفنا ان افضلنا بعدہ ابو بکر و ما مات
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی علمنا ان افضلنا بعد ابی بکر عمر و ما مات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی
 عرفنا ان افضلنا بعد عمر رجل آخر و لم یسمه اخرجہ الحافظ اسلمنی کذا فی ریاض النضرة و فی ریاض النضرة فی
 روایات حدیث ابن عمر رضی عنہ قال کنا نقول و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حی افضل امته محمد بعد ابو بکر ثم عمر
 عثمان رواه ابو داؤد الحافظ فی المواقف و عنہ قال جمع المهاجرون و الانصار علی ان خیر هذه الامة بعد
 نبیها ابو بکر و عمر و عثمان بہیئہ الان و عنہ قال کنا نتحدث فی حیوة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و صحابہ
 او فرماکانوا ان خیر هذه الامة بعد نبیها ابو بکر ثم عمر ثم عثمان فیبلغ ذلک النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلا ینکرہ
 خرجہا خثیمہ بن سلیمان و الحاکم بالجملة توجه این منع بریک روایت عبد اللہ بن عمر است کہ روایت
 مرجوح است و اکثر روایات او بلفظ دیگر واردند چه فائده میکند و روایات صحابہ دیگر را علی الخصوص
 حضرت علی رضی عنہ را چه جواب خواهد بود۔

رسالہ اصول مذہب ابی حنیفہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

من اللطائف التي قلما تظفر بها جدلی لحفظ مذہبہ بالاختراع المتأخرون لحفظ مذہب ابی حنیفہ وہی علم
 قواعد یردون بہا جمیع ما یحتج بہ علیہم من الاحادیث الصحیحة القاعدة الاولة الخاص مبین فلا یلحقہ

الروایات

البيان روادها فرضية قراءة الفاتحة في الصلوة وفرضية الاطمينان وغير ذلك قالوا لفظ اسجد وا
 واقرأوا خاص مبين فلو لحقها البيان لكان الخاص يلحقه البيان والقاعدة الثانية الزيادة على الكتاب
 نسخ فلا يكون الآيات ناصته او حديث مشهور ناس الثالثة المرسل كالمسند الرابعة لا ترجح بكثرة الرواية
 وانما هو ببقية الراوي الخامسة لا يقبل الجرح حتى يكون مفسر او ذلك لان الجرح والتعديل انما هما في
 الاكثر اجماليان السادسة قول ابن الهمام في بعض كتبه صحيحة البخاري ومسلم ونظرا بهما لا يجب علينا قبوله
 كيف وكلم من راو تخلف فيه الناس باجتهادهم فمن جرح ومعدل نفسي ان يكون الذي عدلوه مجروحاً
 عند امامنا وكذلك باضعفه او وضعفه لا يجب علينا ان نقول به كيف وعسى ان يكون الذي جرحه عدلاً
 موثقاً به فاذن لا اعتدنا لنا الاعلى ما ذكره صحابنا السابعة قال بعض اصحاب الفتاوى اذا كان في المسئلة قول
 لابي حنيفة وصاحبيه خالفه حديث يكلمون بصحته وجب اتباع قولهم وروى الحديث لانا نظن بابي حنيفة
 وصاحبيه انهم عارضوا الحديث مع صحته وصحة الاستنباط منه ولا نظن بهم انهم لم يسلطهم الحديث لقرب ما نهم
 وسعة علمهم الثامنة كل حديث لم يروه الا من ليس فقيهاً فان الشد فيه باب الراي لا يجب قبوله التاسعة
 العام قطعي كالخاص فلا يخصص عام بخاص حتى يكون قطعياً فيكون تخصيصه نسخاً الا اذا كان العام مخصص
 منه بعضه عن عثمان رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات وهو يعلم ان
 لا اله الا الله دخل الجنة رواه مسلم هذا الحديث ظاهر في ان الايمان هو التصديق فقط كما هو مذاهب
 ابي حنيفة رح قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الوضوء من كل دم سائل رواه الدارقطني واستدل الحنفية
 بهذا الحديث على انتقاض الوضوء بخروج النجس من غير السبيلين قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا
 آتيتهم الغائط فلا تستقبلوا القبلة ولا تستدبروها ولكن شرقوا وغربوا متفق عليه اين حديث نیز موافق مذاهب
 ابو حنيفة است كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبل بعض ازواجه ثم يصلي ولا يتوضأ رواه الترمذي قال
 ابو حنيفة مس التسار لا يبطل الوضوء بدليل هذا الحديث سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن مس الرجل
 ذكره بعد ما يتوضأ قال وهل هو الا بضعه منك رواه النسائي والترمذي وابوداؤد وهذا الحديث دليل
 لابي حنيفة برآنك مس ذكر ناقض وضوء مست قال رسول الله صلى الله عليه وسلم سفروا بالفجر فانه اعظم
 للاجر رواه الترمذي اين حديث بظاهريته لا يمكنه سبب ابو حنيفة رح قال رسول الله صلى الله عليه
 وسلم الامام ضامن والمؤذن مؤتمن اللهم ارشد الامة واغفر للمؤذنين رواه احمد وابوداؤد والترمذي

این حدیث نیز بظاہر تائید میکند نزد سبب ابو حنیفہ بر آنکہ نماز مقتدی موقوف است بر نماز امام آن
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی المغرب بسورۃ الاعراف فی رکعتین رواہ النسائی این حدیث تائید
میکند کہ وقت مغرب بسیار تنگ نیست موافق مذہب ابو حنیفہ رضی قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما
جعل الامام لیتوتم بہ فاذا کبر فکبروا واذ اقرأ فاتصتوا رواہ ابو داؤد والنسائی این حدیث تائید میکند
نزد مذہب ابو حنیفہ نبی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یعتبر الرجل علی یدیه ذابض فی الصلوۃ رواہ
ابو داؤد و ہذا الحدیث دلیل مذہب ابی حنیفہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا بعد الحجة
فلیصل اربعاً رواہ مسلم ازین حدیث معلوم میشود کہ سنت بعد جمعہ چہار رکعت است کما ہونہ مذہب
ابی حنیفہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نام عن وترہ فلیصل اذا اصبح رواہ الترمذی صحیح
ابو حنیفہ ہذا الحدیث وجوب الوتر قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا حدث احدکم وقد جلس فی آخر صلاتہ
قبل ان یسلم فقد جازت صلاتہ رواہ الترمذی ہذا مذہب ابی حنیفہ لان تسلیم عنده لیس بفرض عن
عاقبتہ قال قال لنا ابن مسعود الا اکی یکم صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی ولم یرفع یدیه الا
واحدہ مع تکبیر الافتتاح رواہ الترمذی والنسائی این حدیث موید است مذہب امام ابو حنیفہ را درینکہ
رفع یدین نیست در بیح تکبیر مگر در تکبیر افتتاح ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم و ابابکر و عمر رضی اللہ عنہما کانوا یقفون
الصلوۃ بالحمد للرب العالمین رواہ مسلم این حدیث تائید میکند حقیقہ را کہ بسلاہ فاتحہ نیست قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم من صلی صلوۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فی خدج ثلثا غیر تام رواہ الترمذی این حدیث
نیز تائید میکند مذہب ابی حنیفہ زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خواندن فاتحہ را خدج فرمودہ
و خدج بمعنی ناقص است پس معلوم شد کہ خواندن سورۃ فاتحہ فرض نیست زیرا کہ اگر فرض بودی
لفظ دیگر فرمودہ نہ مثل فساد یا عدم جواز پس معلوم شد کہ خواندن سورۃ فاتحہ در صلوۃ واجب است
نہ فرض زیرا کہ نکردن فرض موجب نقصان صلوۃ نیست بلکہ موجب عدم جواز است عن ابی ہریرہ
انہ کان یقول من اورک ا رکعۃ فقد اورک السجدة ومن قاتتہ قرارة ام القرآن فقد فاته خیر کثیر رواہ مالک
فیہ دلیل علی ان الفاتحہ لیست بفرض کما ہونہ مذہب ابی حنیفہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
لا صلوۃ لمن لم یقرأ بام القرآن فصاعدا رواہ مسلم این حدیث نیز بظاہر تائید میکند مذہب ابی حنیفہ
زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند لا صلوۃ اگر ازین مراد نفی اصل است لفظ فصاعدا درست نیست

زیرا کہ بفرضیت خواندن زیادہ از سورہ فاتحہ کے قائل نیست بالاجماع پس لازم آمد کہ مراد از نفی
نفی کمال است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من افطر فی تطوعہ فلیقتضہ رواہ احمد بن ہریر و سبل
علیٰ بن زبیر ابی حنیفہ بان النفل یلزم بالشروع۔

رسالہ غنا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

توضیح

اما غنا پس کلام خدا و احادیث سرور انبیا علیہ السلام و الشنا بحرمت آن ناطق است قال اللہ تعالیٰ
ومن الناس یشتری ابوا الحدیث لیفضل عن سبیل اللہ در عالم از عبد اللہ بن مسعود ابن عباس و
حسن و عمرہ و سعید بن جبیر رضی اللہ عنہم نقل کرده کہ ابوا الحدیث غنا و مزامیر و معازف است و در مدارک
گفته کہ ابن عباس و ابن مسعود قسم میخورند کہ ابوا الحدیث غنا است و در المعانی گفته کہ ابوا الحدیث
غنا و مزامیر است و در کشف ذکر کرده کہ ابوا الحدیث مانند غنا و تعلیم موسیقات است و معنی گفته کہ ابوا الحدیث
غنا است و آن حرام است باین نص و محل آن کافرست و در تفسیر ثعلبی آورده کہ ابوا الحدیث غنا و
ضرب بر بط و وف و اوتار و طنبورست و آنہم باین نص حرام اند من استحلہ فقد کفر و وجہ دلالت این
کریمہ بر حرمت آنست کہ حق تعالیٰ غنا را ابوا الحدیث مسمی ساخت و تعبیر از دے باین لفظ پرداخت
و ابو غیر از اقسام ثلثہ بمقتضای احادیث و قرآن حرام است قال اللہ تعالیٰ علی سبیل التوبۃ فحسبتم
انما خلقتکم عبداً لے عابین لا عبین لاین قال علیہ السلام کل شیء یلہو بہ الرجل باطل الا ربیہ بقوس
و تاویبہ فرسہ و ملاعبتہ امرأتہ و انہن من الحق رواہ الترمذی و ابن ماجہ و الدارمی و آنچه جمعے از اہل اہل
میگویند کہ کریمہ بر حرمت غنا مطلقاً دلالت نمیکند زیرا کہ مدلول کریمہ حرمت است و قتیکہ بطریق ابو بود و اگر
تہ چنین باشد حرام نیست باطل است زیرا کہ ابوا الحدیث ہر گاہ بہ غنا مفسر شدہ غنا ابوا الحدیث باشد چہ
مفسر بہ مفسر معنی ندارد و همچنین آنچه آن جماعت از ظاہر کریمہ تفسیر نمیدہ میگویند کہ غنا مطلقاً حرام نیست
بلکہ و قتیکہ بتودی با ضلال باشد باطل است زیرا کہ چون بدون غنا ابوا الحدیث متحقق شد حرمت آن
ثابت گشت و تفسیر با ضلال کہ نشار این وہم و خیال است از قبیل تفسیری است کہ درین حدیث
دار شدہ و لمحد فی الحرم وان تزنی حلیمتہ جارك با آنکہ الحاد مطلق و زنا مطلق حرام است اما الحاد و حرم
وزنا بزنا ہمسایہ شنیع تر است و در کریمہ نہایت تشنیع بر مذہب آنجماعت است کہ ابوا الحدیث

را کہ فی نفسہ حرام است برائے تضریر اختیار نموده اند پس اباحت اصل غنا و لالت نکند فی الفتاویٰ
 العالمگیریہ عن جواہر الفتاویٰ قال السماع والقول والرقص الذي يعمله الصوفية في زماننا حرام لا يجوز القصده
 والجلوس عليه هو والغنا والمزامير سوار ابن ابی الدنیا و بیہقی از شعبی روایت کرده کہ رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمود عن المدنی و المغنی کہ طبرانی و خطیب بغدادی روایت نموده اند کہ رسول خدا
 صلی اللہ علیہ وسلم نہی کرد از غنا و استماع آن در سنن ابی الدنیا و ابن عمر آورده گفت نہی اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم عن الغنا و الاستماع الی الغنی و المغنی آورده کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود الغنا نبت النفاق
 کما نبت المار النبات و راحیاء العلوم از معاویہ بن جبل روایت کرده کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود
 اذہب الاسلام اللہ و الباطل و الغنا طبرانی از امیر المؤمنین عمر روایت نموده کہ رسول خدا صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمود القنیة سخط وغناها حرام بیہقی و شعب الایمان از جابر آورده کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود
 الغنا نبت النفاق کما نبت المار الرزق فی الحقایق مجرد الغنا و الاستماع الیہ معصیة فی المضمرة من
 اباح الغنا لیکون فاستقاوی فی الاختیار انہ کبیرة فی جمیع الادیان فی المحیط المغنی و تصفیق استماعها کل ذلک حرام
 و مستحلبا کافرو فی اختیار الفتاویٰ و یکبرہ الترجم بقراءة القرآن الاستماع الیہ لانه یشبه بفعل الفسقة
 حال فسقہم و هو لتغنی و فی الفتاویٰ بیہقی لتغنی و استماع و ضرب الدف جمیع انواع الملاہی حرام و مستحلبا
 کافر ہدی اللہ تعالیٰ الزہاد و الجہلۃ الذین اقبلو بہ خیف علیہم الکفرو فی جامع الفتاویٰ استماع الملاہی
 و الجلوس علیہا و ضرب المزامیر و الرقص کلہا حرام و مستحلبا کافرو فی الحدیث من النافع علم ان تغنی حرام فی
 جمیع الادیان و فی النہایۃ لتغنی و الطنبی و البربط و الدف ما یشبه ذلک کل ذلک حرام و معصیۃ لقولہ تعالیٰ
 و من الناس من یشتري لہو الحدیث و فی التاثر خانہ من الیتمیۃ مثل الحلوانی عن سموانفسہم بالصوفیۃ
 فاخصوا نبوع لبس و اشتغلوا باللہو و الرقص و اوعوا لانفسہم منزلة فقال افتر و اعلی اللہ کذب و سئل انکابوا
 زایفین من الطریق استقیم بل نیفون من البلاد و قطع قننتہم عن العامة فقال اما طۃ الاذی بلغ فی الصبا
 و مثل فی الادیانہ و تمیز الخبیث من الطیب از کے و اولے و ہذہ الروایات کلہا منقولہ عن رسالہ الفہم العالی
 المتورع الکامل الشیخ محمد فرخ السمر ہندی فی ہذا الباب الارواۃ المعدن و الہدایۃ فانہا نقلت من علین
 الکتاب و قال الشیخ فیہا ان سبعا و سبعین نقر من الفقہاء اتفقوا علی تحريم الغنا و بین سارہم علی
 التفصیل و ترک بنا مخافة التطویل فانظر یا ایہا المنصف الی ما یدل علیہ ہذہ الاما و یت الاقوال

وہو الحق نماذا بعد الحق الا الضلال۔

رسالہ بیع کنیزان

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کنیزان و غلامان باعتبار ملک عدم آن شش قسم اند اول آنکہ جماعت مسلمانان زوار الاسلام و دار الحرب
 رفتہ بقرہ و غلبہ کفار حربیان بران خواہ مرد باشد خواہ زن خواہ صغیر خواہ کبیر گرفتہ بندی کردہ و دار الاسلام
 بیارند یا کفار حربیان یک ملک کفار حربیان ملک دیگر را بہین قسم غلبہ نموده بیارند درین ہر دو قسم
 بندی کنندگان خواہ مسلمان باشند یا کافران مالک این کنیزان و غلامان میشوند بیع و رہن ہبہ
 و طے بے نکاح و جمیع تصرفات ملوکانہ با اینہا جائز است الکفار اذا بسی بعضہم بعضا فاخذوا مالہم او بعیراً
 نذالہم او غلبوا علی مالنا و احرزوه بدارہم ملک و غلبہ حرہم و ما ہو ملکہم۔ شرح و قایہ ذابہ
 کافر کافر آخر بدار الحرب اخذ مالہ ملکہ لاستیلاۃ علی مال مباح و ملکنا ما نجد من ذلک البے للكافران
 غلبنا علیہم اعتبار اہل الاہلکم۔ در مختار۔ دوم آنکہ کفار حربیان و لاد خود را یا قریبان خود را بفروشدند
 مسلمانان خریدہ بیارند در ملک خود یعنی در جایکہ قاست ازند خواہ دار الاسلام باشد یا دار الحرب درین
 قسم اختلاف روایات است کہ این کنیزان شرعاً کنیزان میشوند یا نہ اصح و اقوی باعتبار دلیل یہی است
 کہ این قسم ہم کنیزکان میشوند بیع و ہبہ رہن و طے بے نکاح جائز است چنانچہ از روایات واضح میشود بعضی
 درین قسم بچنین شرط کردہ کہ کفار حربیان کہ اولاد یا قریبان خود را میفروشند حکم فروج آن درینہا
 ہم باشد و بعضی این شرط نکرده اند غرض کہ این شرط اگر متحقق شود فیہا و الا در قیست آنہا حکم فروج
 آنہا را اعتبار نیست بنا بر روایت ارجح و اقوی زیرا کہ حربیان در دار الحرب حکم حطب و صید دارند ہر کہ
 و صید بگیرد مالک میشود بہین قسم کفار حربیان را ہر کہ بگیرد مالک میشود لیکن استیلا و غلبہ و انتقال از
 دار الکفر بدار الاسلام ضرور چنانچہ از ہدایہ وغیرہ معلوم میشود فانما الملک فانما ثبت بعد الاحراز
 بدار الاسلام و الاستیلا اثبات الید الحافظۃ و الناقلۃ۔ ہدایہ ولو دخل دارہم سلم بان شہ شتری
 من اصدہم ابنہ ثم اخرجہ الی دارنا قہر ملکہ و اکثر المشائخ علی انہ لایملکہم فی دارہم ہو اصح و قال الکرنجی
 ان کانوا یرون جواز بیع جائز و الا فلا کذا فی المحیط و فیہ اشعار بان الکفار فی دارہم احرار و لیس کذلک
 فانہم ارقار فیہا و ان لم یکن ملک لاحد علیہم علی مافی عتاق استتصافی وغیرہ کذا فی جامع الرموز و لو دخل

دار الحرب و اشتری من احدہم اختہ او بنتہ و بنتی لہ ذلک اذا کان ہذا حکم دارہم وان کان لیس
 من حکم الدار ذلک لا ینبغی لہ ان یشتری کذا فی الملتقط من کتاب البیوع حوم آنکہ اولاد کثیران این
 ہر دو قسم باشند آنہم ملوک میشوند مانند دوران خود زیرا کہ در کتب فقہ مینویسند الولد متبع الام فی الحرۃ
 والرقتہ بشرطیکہ از مالک یا از وی رحم مالک پیدا نشود نیز ازین ہر دو اگر پیدا خواہند شد آزاد خواہند شد
 موافق حدیث من ملک ذارحم محرم عتق علیہ چہارم آنکہ کفار زمینان یعنی تابع بادشاہ مسلمانان باشند
 اولاد خود را یا اقارب خود را بفروشند و کسے مسلمانان خرید نماید یا حربیان ملک دیگر از دار الاسلام گرفتہ
 بندی کردہ برندارنہا و در ملک داخل نشوند حکم کثیران و غلامان ندارد زیرا کہ ایشان در دار الاسلام
 احرار اند ہر گاہ ایشان احرار قرار دادہ شد پس ہر کہ از مسلمان دیا کافر بگیرد ایشان را مالک نمیشود چنانچہ
 در کتاب در مختار فی باب استیلا کفار مینویسد فلوسے اہل الحرب اہل الذمۃ من دارنا لایملکونہم لانہم
 احرار و نجیم آنکہ جاریہ مجہولۃ الحال باشد معلوم نیست از حربیان یا از اہل ذمہ پس اگر آن جاریہ صغیرہ
 است کہ بجد بلوغ رسیدہ قول قابض آن معتبر است و اگر کبیرہ بالغہ است پس قول آن معتبر است
 چنانچہ از روایات کتاب الاشباہ والنظائر معلوم میشود البجاریۃ لمجہولۃ الحال المرجح فیہا لے صغیرہ
 انکانت صغیرۃ و لے اقرار بانکانت کبیرۃ وان علم حالہا فلا اشکال ششم آنکہ مسلمانان حر و در حالت
 منحصرہ و محظوظہ اولاد خود را میفروشند و کسے دیگر این را بگیرد شرعاً این قسم کثیر نمیشود اگرچہ در بعضی فتاویٰ
 بے تاہل مینویسند کہ این را حکم کثیر شرعی است برین روایت فتویٰ نیست و نہ معمول بہ است زیرا کہ در
 جمیع متون بلکہ در روین محمدی علیہ الصلوٰۃ والسلام حر را مال اعتبار نکرده اند و کسے کہ این قسم زن داشتہ
 باشد از و طی کردن بدون نکاح جائز نیست و ادعای علم سوال چہ میفرمایند علماء اہل سنت مجامعت
 کثر ہم اللہ تعالیٰ در باب تعزیرہ واری عشرہ محرم و ساقطن ضرائح و صورت قبور و علم و غیرہ جواب تعزیرہ واری
 و در عشرہ محرم و ساقطن ضرائح و صورت و غیرہ درست نیست زیرا کہ تعزیرہ واری عبارت ازین است کہ ترک
 لذنو ترک زینت کند و صورت محزون و غمگین نماید سینہ مانند صورت زنان سوگوارندہ بنشیند
 و مرد را بیچ جائین قسم در شرع ثابت نمیشود مگر زن را بعد وفات زوج خود چار ماہ و دہ روز سوگ آمدہ
 در ماورائے زوج اگر کسے از اقارب او بمیرد تا سہ روز اگر ترک زینت و غیرہ کند جائز است و بعد سہ روز
 آزاد است نیست چنانچہ در حدیث آمدہ لا تحل لامرأۃ تو من باللہ و الیوم الاخران تحد علی میت

فوق ثلاث لیل الا علی زوج اربعة اشهر وعشر ارواه البخاری و مسلم و نیز تعزیه داری که همچو بتدعای
میکنند بدعت است و همچنین ساختن ضرایح و صورت قبور و علم و غیر این هم بدعت است و ظاهراً است
که بدعت حسنه که در آن مانع و نیا شده نیست بلکه بدعت سیئه است و حال بدعت سیئه آنست که در حدیث
واردست شمر الامور محدثاتها و کل بدعت ضلاله رواه مسلم و حال مبتدع که این قسم بدعتها اختراع میکند
آنست که بدعت او را در لعن خدا سیر میکند و فرائض و نوافل او را در گناه الهی مقبول نیست چنانچه
در حدیث واردست من احدث عدثا و آوی محدثا فلعنه الله الملائکه و الناس جمعین لا یقبل الله
منه صرفا ولا عدلا رواه الطبرانی عن ابن عباس و البزار عن ثوبان نیز در حدیث شریف است من
احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رده رواه البخاری و مسلم و ابو داود و ابن ماجه عن عائشه رضی الله عنها و نیز
در حدیث شریف است و زهدت بتدعای من ابتدع بدعت ضلاله لا یرضی الله بها و رسوله کان علیه
من الاثم مثل آثم من عمل بها لا ینقص من اوزارهم شیء رواه ابن ماجه عن عمر بن عوف و بلال بن
الحارث سوال در آن مجلس به نیت زیارت و گریه زاری حاضر شدن و در آنجا رفته مرثیه کتاب شنیدن
و فاتحه و درود خواندن جائز است یا نه جواب در آن مجلس به نیت زیارت و گریه زاری حاضر شدن
هم جائز نیست زیرا که آنجا زیارت نیست که بر کسی او حاضر شود و این چو بسا که ساخته اوست قابل زیارت
نیستند بلکه قابل ازاله اند چنانچه در حدیث شریف آمده من رأی منکر اقلیغیره بیده فان لم یستطع
فیلسانه فان لم یستطع فقلبه ذلک اضعف الایمان رواه مسلم و در مجلس تعزیه داری رفته مرثیه و
کتاب شنیدن اگر در مرثیه و کتاب احوال واقعی نیست بلکه کذب و افتراء تحقیر بزرگان در ذکر پس
شنیدن اینچنین مرثیه و کتاب درست نیست بلکه درین قسم مجلس حاضر شدن هم روا نیست چنانچه در
حدیث شریف که نبی از شنیدن و خواندن مرثی و وقع شده همین مرثی است عن ابی اوفی قال
نبی رسول الله صلی الله علیه و سلم عن المرثی رواه ابن ماجه و اگر در مرثیه و کتاب احوال واقعی
باشد پس شنیدن این قسم مرثیه و کتاب فی نفسه مضائقه لیکن هیئت این جماعت چنانکه بتدعای
میکنند نباید کرد که مشابیه از قوم بتدعای میشود و احراز از مشابیه بدعتیان ضرور است
چنانچه در حدیث شریف واردست من تشبه بقوم فهو منهم و نیز داخل این حدیث است من
کثر سواد قوم فهو منهم و من رضی عمل قوم کان شریکاً لمن عمل به رواه الدیلی عن ابن مسعود

و کذا ذکره لیسوطی فی جمع الجوامع و فاتحه و درود خواندن فی نفسه درست است لیکن درین قسم نوع
 نئے ادبی میشود زیرا کہ این قسم محل قابل ازاله و نابود کردن است و نجاست معنوی دار و فاتحه و درود
 جائے باید خواند کہ پاک باشد از نجاست ظاہری و باطنی پس شخیصکہ در پانچمانہ تلاوت کلام اللہ کند
 و درود بخواند ملام و مطعون خواهد بود بہچنان در مقامیکہ نجاست باطنی باشد و قابل ازالہ باشد
 در انجا ہم خواندن موجب ملامت و مطعونیت خواهد گردید کہ بے محل خواند سوال بدون ساختن ضریح
 و غیرہ فقط در مکان تبرک صحیح مثل موسے مبارک و امشتمہ یا ندانستہ مجلس گریہ ترتیب کردن اخبار
 احادیث صحیحہ شہادت جناب سید الشہداء ذکر کردن و بجا کردہ ختم کلام اللہ کردن و تہج آیت خواندہ فقط
 فاتحہ نمودن جواب بدون ساختن ضریح و غیرہ فقط در مکان تبرک صحیح مثل موسے مبارک امشتمہ
 یا ندانستہ گریہ وزاری الخ اینہم جائز نیست بدلیل اینکہ اینہم بدعت سنیمہ است فقط ذکر احادیث صحیحہ
 شہادت و ختم کلام اللہ و فاتحہ و غیرہ خواندن مضائقہ نیست و تبرک صحیحہ مثل موسے مبارک اکثر جا بصحت
 بہم نمیرسد بنا بر او ہام عوام کالا نعام است آنرا تبرک دانستن این را نشاید ماوایے کہ بطریق صحیحہ
 تبرک بودن اذتاب نشود و اعتقاد و صحت او نباید کرد چون تبرکیت منقود و شود محض مجلس گریہ وزاری
 کردن ماند و اینہم مجلس مترتب کردن فقط برائے گریہ وزاری از سلف ما ثور نشدہ و اگر تبرک صحیح
 مثل موسے مبارک ہما نجا یا جائے دیگر پیدا شود برائے زیارت اورفتن مضائقہ ندارد سوال دوران
 ایام ترک زینت و لذات کردن و نگلیں حزن بطور ماتم زدگان ماندن جواب ترک نیت و غیرہ بالا
 منقول شد سوال ساعی و معاون بودن در امور تعزیہ داری و غیرہ از خود یا بیاس خاطر یا بیاس
 قرابت یا بسبب ہمسایگی و ہم خانگی شدن و اسباب خور استعارہ دادن جواب اینہم جائز نیست
 چرا کہ اعانت بر معصیت میشود و اعانت بر معصیت غیر جائز سوال در حق کسے کہ مرثیہ کتاب و
 نوحہ خوانی میکند خواہ چیزے از اجرت بگیرد یا نگیرد جواب در حق کسے کہ مرثیہ کتاب کہ در ان احوال
 غیر واقعی باشد موجب بزہ کاری میشود و ہمچنین نوحہ خواندن گناہ کبیرہ است در احادیث و عیذان
 واروست چنانچہ در حدیث است لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم النائحۃ و المستمعة رواہ ابو داؤد و کذا
 فی مشکوٰۃ و اجرت گرفتن بر مرثیہ خوانی و نوحہ و غیرہ حرام زیرا کہ قاعدہ شرعہ است کہ بر معصیت اجرت
 گرفتن درست نیست چنانچہ بر مزامیر و غنا اجرت گرفتن حرام است بہن قسم برین چیز ہا حرام سوال مقدمہ

منہدی ہا کہ شب یازدہم ربیع الثانی روشن میکنند و منسوب بجناب حضرت سید عبدالقادر جیلانی قدس
اللہ سرہ العزیز سے نمایند و نذر و نیاز سے آزند و فاتحہ میخوانند جواب روشن منہدی حضرت سید
عبدالقادر انہم بدعت سینہ است زیرا کہ ہجو مفسدہ و قباحت و تعزیرہ ساختن است ہیں قسم در منہدی متصوفاست
و فاتحہ خواندن و ثواب آن با ارواح طیبہ رسانیدن فی نفسہ جائز و درست است لیکن بر منہدی ہا فاتحہ
و درود خواندن بے ادبی و غیرہ است چنانچہ سابق گذشت و نذر و غیر خدا بر خود التزام کردن درست نیست
چنانچہ در حدیث وارد است کہ لاتذروا فان الذر لا یعنی من القدر شیدئا و انما یشخرج بہ من التجمل و اہ النجالی
و سلم سوال اینہم امور بدعت حسنہ اند یا مستہجن و اگر استہجان دار و جملہ برابر اند یا بعض متفرقہ و استہجان
بحدومت است و فاعل آن مرکب کبیرہ است یا مکروہ و فاعل آن صاحب صغیرہ جواب اینہم امور
بدعت سینہ است البتہ مستہجن اند و تفاوت در امور بدعت تفاوت باعتبار مفسدہ است و در ہر بدعت کہ مفسدہ زیادہ تر
باشد استہجان آن زیادہ ترے باشد و در ہر بدعت کہ مفسدہ کمتر باشد قبح و استہجان کمتر میباشد اگر مرکب بدعت
رانیک میفہم قربت خدا و ان میدان پس مرکب آن خارج از وارد اسلام است چنانچہ از حدیث کہ در کتاب ابن
ماجہ وارد است معلوم میشود عن حذیفۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یخرج من الاسلام کما یخرج الشجر
من العین صاحب بدعت عام است کہ خود بدعت را احداث کردہ باشد یا بدعت را احداث نکرده است بلکہ دیگر احداث
نمودہ و این شخص مرکب میشود و آنرا پسند مینمایند این شخص را صاحب بدعت سے نامند نیز در ابن ماجہ
وارد است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابی العداں یقبل عمل صاحب بدعت حتی یرعہ و مرکب بدعت
راضاں در حدیث وارد شدہ است اگر ضلالت او باین حدسد کہ در ان عیدنا را باشد پس آن شخص مرکب
کبیرہ است و الا صغیرہ خواهد شد این فرق در صوتے است کہ بدعت را مستہجن نمیفہم سوال خوردن چیز ہا
کہ بر تعزیرہ و غیرہ نیاز و نذر سے آزند و در انجا نہادہ فاتحہ میدہند نہادہ میدارند و شب عاشق اقا بہاے
حلوا زیر تخت ضرایح و تعزیرہ ہاے نہند و صباح برداشتہ تبرکات تقسیم میکنند جواب اطلاعاً بیکہ ثواب
آن نیاز حضرت اما ین نمایند و بر آن فاتحہ و قل و درود خواندن تبرک میشود خوردن بسیار خوب است
لیکن بہ سبب برون آن طعام پیش تعزیرہ ہا و نہادن پیش تعزیرہ و غیرہ تمام شب بلکہ بیش قبور
حقیقہ ہم شب بکفار و بت پرستان سے شود پس از ین جہت کراہت پیدا سے کند
واللہ اعلم

بیان ماخذ مذہب اہلبائتہ اربعہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ و نصلی علی نبیہ الکریم و علی آلہ و صحبہ ذوی الفضل الجبیم علم رحمک اللہ ان المجتہدین الباحثین عن دلائل الاحکام الشرعیۃ و آخذہا لما رآوا احادیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم متعارضۃ و آثار الصحابہ و التابعین مختلفۃ وہی اعم المآخذ و اکثر ہائے الاحکام تحیر و اختلف رأیہم فی وجہ تفضیلی عن ہذا التعارض فی الاختلاف فالذی اختار مالک رحمہ اللہ حکیم عمل اہل المدینۃ لان المدینۃ بیت الرسول و موطن خلفائہ و مسکن اولاد الصحابہ و اہل البیت و مہبط الوحی و اہلہا عرف بمعنی الوحی فکل حدیث و اثر یخالف علمہم لا بد ان یکون منسوخا و ما و لا او مخصصا او محذوف القصد فلا یقنی بہ و الذی اختار الشافعی رحمہ اللہ حکیم اہل الحجاز و اشتغل بالدرایۃ مع ذلک و حمل بعض الروایات علی حالہ و بعضها علی حالہ اخری و سلك مسلك التطبيق مہا امکن ثم لما ارتحل الی مصر و العراق و سمع روایات کثیرۃ عن ثقات تلك البلاد ترجح عنده بعض تلك روایات علی عمل اہل الحجاز فحدث فی مذہبہ قولان القدیم و الجدید و الذی اختارہ احمد بن حنبل رحمہ اللہ اجر کل حدیث علی ظاہر کنتہ خصص بموار و ہا مع اتحاد العلة و جار مذہبہ علی خلاف القیاس و اختلاف الحكم مع عدم الفارق لذلک نسب مذہبہ الی الظاہریۃ و اما الذی اختارہ ابو حنیفۃ رحمہ اللہ و تابعوہ و ہوا مرسلین جدا و بیان ذلک انا اذا تمہنا فوجدنا فی الشریعۃ صنفین من الاحکام صنف ہی القواعد الکلیۃ المطرودۃ المنعکستہ کقولنا لا تزور و ازرة و زر اخری و قولنا انعمم بالعزم و قولنا الخراج بالضمان و قولنا العتاق لا یجمل الفسخ و قولنا البیع یتیم بالایجاب و القبول و قولنا البینۃ للمدعی و لیسین علی من انکر و نحو ذلک مما لا یصح و صنف و روت فی حوادث جزئیۃ و اسباب مختصۃ کانہا بمنزلۃ الاستثناء من تلك الکلیات فالواجب علی المجتہد ان یحافظ علی تلك الکلیات و یتیرک ما وراہا لان الشریعۃ فی الحقیقۃ عبارة عن تلك الکلیات و الاحکام المتخالفۃ لتلك الکلیات لان ذلک اسبابہا و مخصصاتہا علی التبعین فلا یلتفت الیہا مثال ذلک ان البیع یطل بالشروط الفاسدۃ قاعدۃ کلیتہ و ما ورد فی قصۃ جابر انہ اشترط الحملان الی المدینۃ فی بیع الجمل قصۃ شخصیۃ جزئیۃ فلا یکون معارضۃ لتلك الکلیۃ و کذا حدیث المصراط لا تعارض القاعدۃ الکلیۃ الہی ثبتت فی الشرع قطعا و ہی قولنا انعمم بالعزم و نحو ذلک من المسائل و لازم من ہذا ترک العمل باحدیث کثیرۃ و روت علی ہذا النسق الجزئی لکنہم لایبالون بہا بل یعوذون

بیان ماخذ مذہب اہلبائتہ اربعہ

الاجتهاد والمحافظة على الكليات ودرج الجزئیات فی تلك الكليات مہا امكن ہذا الكلام الاجمالي له
تفصیل طویل لایسح الوقت له والنداء ہادی سوال حکایت طاہر قمی بابرہان شاہ کہ دعوت بندہ
امامیہ نمودہ بود وشفاعے پسر اورامعلق باختیار مذہب اثنا عشرہ ساختہ باز رویاوی برہان شاہ جناب
رسالتآب را و فرمودن آنجناب کہ فرزند تو شفایافت و بگفتہ طاہر عمل کن از تاریخ فرشتہ منقول نمودہ بود
و توجیہ آن جواب بر مذہب اہل سنت استعدا نمودہ جواب اول مہربان من این سوال اشکال چند بار
پیش فقیر آمدہ و در جواب آن تحریرات چند واقع شدہ کہ این وقت نہ در حافظہ فقیر است نہ منقول
پیش فقیر ماندہ لیکن الحال آنچہ در حل این اشکال کفایت میکند بلکہ ازین نوع اشکال چند مواقع
مشہورہ زائل گرد و تحریری آید قبل از حل این اشکال مقدمہ مہربان را در ذہن محفوظ باید داشت بعد از آن
بحل اشکال متوجہ باید شد مقدمہ مہربان نیست کہ اسباب علم عندنا ثلثہ الحواس السلیبہ والخبر الصادق والعقل
والاہام لیس من اسباب علم لشیء عندنا لہذا فی العقائد النسفیة و شرحہا وقال الفقہار اولہ الشرع
اربعۃ کتاب السنۃ والاجماع والقیاس بالجملة الہام و کشف و رویا کہ ازین ہر دو ضعف است نہ دلیل
احکام شرعیہ میتواند شد نہ دلیل امور واقعہ بلکہ الہام و کشف رویا ہر گاہ معارض یکے ازین دلائل واقع شود
آزار دہاید نمود و رجوع بہین دلائل ہفتگانہ باید نمود زیرا کہ در الہام و کشف و رویا احتمال غلط نہی
رائی و ناقص موجود است و تدارک آن بسبب تنہائی رائی و ناقص منفق و دور و لائل ہفتگانہ مذکورہ جمال
غلط نہی ضعیف است و تدارک آن بسبب کثرت تاملین و تحقیقین و غور کنندگان بوجہ حسن میتواند شد
و بنا برہین قاعدہ شیخ عزالدین ابن عبدالسلام مقدسی کہ از مشاہیر علمائے شافعیہ است و مصنف
قواعد کبری و دیگر تصانیف مفیدہ ہر گاہ شخصے را شنیدند کہ میگفت کہ من در کار خیر و خیران خود
المسئومہ بودم جناب رسالتآب بخواب دیدم فرمودند کہ در فلان موضع گنجی مدفون است کافہ برون برآورد
از ان رکاز ادا کن بلکہ تمام و کمال آن گنج را خود متصرف شو فرمودند کہ این شخص را باید کہ خمس ادا
نماید زیرا کہ ذی الرکاز خمس حدیث صحیح مشہور است کہ راویان آن در حالت بیداری کمال حواس
شنیدہ و نقل نمودہ و این شخص در حالت منام کہ ہر امر غفلت و منظر غلط نہی است این را شنیدہ
و نقل نمودہ محل اعتماد نیست و نیز شیخ عبدالحق و بلوی در بعض رسائل خود نوشتہ اند کہ در سنہ فلان
ور کہ در مینہ استفتا دارو شد صورتش آنکہ شخصے جناب رسالتآب را بخواب دید کہ میفرماید شرب الخمر

حالا اور اچھی باید کرو شراب نبوشد یا نوشد علماء اسخا قاطبہ ہمیں جواب نوشتند کہ حرمت خمر
 نصوص قطعیه ازانند و این خبر آحاد و در حالت غفلت منام و مظنه غلط فہمی پس وانہست کہ برین عمل
 نماید بلکہ ظاہر نیست کہ آنحضرت لا شرب الخمر فرمودہ باشند این کس اشرب الخمر شنید و فہمید بدلیل آنکہ حضرت ام المؤمنین
 عائشہ صدیقہ چون شنیدند کہ عبداللہ بن عمر روایت میکند کہ ان المیت یغرب بیکار ابلہ علیہ یعنی مردہ را
 بسبب گریہ اہل و عشا از خودش در قبر عذاب میشود فرمودند کہ رحم اللہ با عبد الرحمن یعنی عبداللہ بن عمر
 کہ او دروغ نگفتہ است بر آنحضرت لیکن غلط فہمید است آنحضرت بر یہودیہ میگزشتند کسان او برو میگزشتند
 فرمودند این یہودیہ را عذاب میشود و کسان او برو گریہ میکنند از مجرم و مقارنت سبب فہمیدن نوع
 از غلط فہمی است و علی ہذا القیاس رواہ حدیث را در شنیدن و فہمیدن غلطی واقع شدہ لیکن ہر گاہ
 احادیث مشہورہ از طرق متعددہ وار و میشود تدارک غلطی زودتر میشود بخلاف حالت منام کہ در شنیدن
 حدیث منامی تنہا یک کس میباشند و او ہم مخمور نشاء خواب کیست کہ غلط فہمی او تدارک کند چون این
 مقدمہ مہم شد پس میگویم کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر ہانہ را ہمین فرمودہ باشند کہ فرزند تو شفا یافت
 و مطلب تو حاصل شد بر گفتہ طاہر عمل کن این شخص یعنی بر ہانہ شاہ چون گفتہ طاہر را در مخلیہ مملو
 داشت بجز و شنیدن این لفظ تو ہم کرد کہ شاید امر میکنند حال آنکہ ایشان ہی میفرمودند نیست جواب
 تحقیقی این حکایت و بعضی علماء ازین حکایت جواب دیگر داوہ اند کہ چندان پسند فقیر نیست اگر راہ بہ ہی وارد
 داین ہم محتاج تمہید مقدمہ ایست آن مقدمہ نیست کہ رویت جناب سالتاب صلی اللہ علیہ وسلم البتہ
 واقعی و حق میباشد لیکن گاہے شیطانے وجہ آواز خود را با آواز آنجناب شبیہ ساختہ و حکایت کردہ چیزے
 میگوید و این ہی پندار د کہ شاید آنحضرت گفتہ باشند حال آنکہ آنحضرت بیچ نفرمودند و لیش آنکہ آنحضرت
 سوہ و انجم میخواندند چون باین آیت رسیدند افراتیم اللات والعزی و منات الثالثۃ الاخری شیطان
 آواز خود را با آواز آنحضرت شبیہ ساختہ و حکایت نغمہ آنجناب نمودہ این عبارت بر خواند تلک الغرائق
 العلی و منها الشفاعۃ ترجی مشرکین از شنیدن این آواز خوش شدند و مؤمنین غمگین ملول گشتند
 این آیت نازل شد و ما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا ذاتمنی القی الشیطان فی
 امنیۃ الخ سورۃ الحج پس چون حکایت نغمہ آنحضرت در بیداری بوقوع آمد باشد خواب بر آ
 اغواے بر ہانہ شاہ اگر این قسم ارادہ کردہ باشد چہ تعجب باشد جواب سوم از مولانا عبد القادر

داوہ

Marfat.com

آنکہ آنحضرت در مقام ہمین قدر فرمودہ اند کہ بگفتہ طاہر عمل کن و نفرمودند کہ بمرضی طاہر عمل کن یا آنچه
 او تجویز کند بجا آرو طاہر و روقت تعلیق ندر ہمین گفتہ ہو کہ مذہب و دوزوہ امام را اختیار کن بلاشبہ مذہب
 دوزوہ امام باجماع اہل سنت حق است و روش ایشان در سلوک و عبادت مقبول جمیع طوائف اہل سنت
 است بلکہ استناد اکثر طرق صوفیہ با ایشان است پس مذہب دوزوہ امام اشارہ بسلوک طرق صوفیہ
 شد نورایت باطن را با عبادت ظاہر جمع میکند و آنچه طاہر مقصود داشت یا آئندہ آنچه بگوید و تجویز
 نماید داخل امر جناب رسالت است چہ چہ ہم آنکہ این یک خواب علی تقدیر صحیحہ و عدم الغلط
 فی السماع و الفہم و لالت بر حقیقت مذہب امامیہ میکند و منامات پیشمار و الہامات و کشوف بسیار از
 جماعہ کثیرہ اولیائے سنت کہ در کشف الہی و کشف کونی ید طوے دارند و ہزاران بار صدق منامات
 و کشوف آنہا بہ تجربہ رسیدہ گواہی ناطق بر بطلان آن مذہب میدہند اگر انہما منامات و کشوف ترجیح
 برین یک خواب کذائی ندہم تعارض خود البتہ حاصل خواہد شد و الی لیلان اذا تعارضتا ساقطا و عند
 ذلک یجب الرجوع الی الدلائل الآخر من الکتاب و السنۃ و الاجماع و الاخبار الصاوۃ و العقل بہ
 تیم المقصود جواب پنجم از مولانا رفیع الدین مرحوم تحقیق نیست کہ در حدیث شریف وارد شدہ است
 من رآنی فی المنام فقد رآنی فان الشیطان لا یتخیل بصورتی و نفرمودہ اند الشیطان نالیسی بہی
 و نفرمودہ اند لایدعی منصب نبوتی و لہذا بعض محققان تخصیص کردہ اند بآنصورت کہ در مدیئہ منوہ مذکور
 است و بعضی تعمیم کردہ اند بجمیع صورتہا کہ در وقت نبوت بودہ اند و بعضی تعمیم کردہ بجمیع صورتہا کہ در تمام
 عین حیات بودہ اند مرجوح و مقدوح و اشنتہ اند قول کے را کہ در ہر صورتی از نیک بد رویت واقع شود
 و چگونہ مرجوح و مقدوح نباشد حال آنکہ مے بینم در جہان بسیار کسان را از غاویان مغویان مسمی ہا بن
 اسم مبارک اند در ہر ہر مذہب و بسا کس ادعا بر نبوت میکنند پس چہ تعجب کہ شیطان خود را یکے از غاویان
 و انما یدوایہام دعوی نبوت کند و لہذا احتجاج بہمان اقوال افعال است کہ از زبان ثقات دین حیات
 مروی گشتہ پس شیطان بقراہین دریافتہ ہو کہ این بہار را بجران نام جدید است فی الفور شفا حاصل خواہ
 شد وقت را غنیمت شمر وہ بہان شاہ را اغوائت و چون بہان شاہ ازین نکتہ واقف نہو تحقیق صورت
 و شبہت نکر وہ در دام او افتاد حال آنکہ اصحاب کرام مثل عبداللہ بن عباس غیرہ مروی است کہ ہر گاہ کے
 پیش ایشان دیدار حال با کمال آنحضرت در خواب نقل میکرد ایشان از تحقیق صورت میکردند پس

جہالت برہان شاہ و بیخبری اوسعد دست درازی شیطان گشت اور از راہ بزرین خواب و بیخ عتقاد نیست

شرح رویای مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ہفت سال سینڈ رو کہ بست و ہفتم ماہ رجب شب معراج علی اکثر روایات فقیر و خواب دید کہ میدانے
 است فراخ دران فرش سفید براق گسترده اند و بران فرش مردم بسیار باشکال نورانی و لباس با
 فاخرہ منتظر قدم برکت لزوم جناب حضرت امیر شستہ اند فقیر ہم بدیافت بمعنی دران مقام بر فرش
 مذکور جاگرتہ ناگاہ جناب حضرت امیر از جانب قبلہ نمایان شدند و سمت آن فرش توجہ فرمودند و مردم
 ہمہ برائے تعظیم برخاستند و بر لب فرش منتظر ایستادند فقیر نیز در وسط فرش منتظر ایستادہ بسبب ہجوم
 اشخاص با عظمت تالیب فرش نتوانست رسید ایشان تشریف آورده تفریق صفوف نمودہ نزد فقیر
 آمدہ چارزاتون شستہ اند فقیر با وہ تمام دوزانو مقابل نشستہ الطاف بسیار فرمودہ و باہم یکس کلام
 فرمودہ محض با فقیر ہم کلام شدند فقیر آنوقت را غنیمت دانستہ چند چیز در آن وقت کہ در ذہن حاضر
 شدہ عرض نمود جواب با صواب یافتہ اول آنچہ فرمودند این بود کہ شنیدہ شخصے بزبان پشتو کتابے
 تصنیف کردہ است و دران کتاب چیزیکہ موجب تحقیر من ہو و درج نمودہ شمارا اطلاع بمعنی بست یا
 فقیر عرض نمود کہ بندہ زبان پشتو نمیداند تا از حال کتابہائے این لغت آگاہ باشد موافق فرمودہ
 تحقیق خواہم کرد باز فقیر عرض نمود کہ از مذاہب فقہا کدام یک مختار و پسند جناب است فرمودند کہ بیخ
 مذہب پسندمانیست یا فرمودہ کہ بطورمانیست افراط و تفریط بعمل آورده اند باز عرض نمودم کہ از طرف
 اولیاء اللہ کدام یک بطور جناب عالی ست فرمودند کہ در نیجا ہم ہمان جواب است در ہر طریقہ چیزہائے
 نامرضی مایان خلاف طور ما احداث نمودہ اند و با انہما ز طور ما قصد دارند زیرا کہ در عہد ماسہ طریق شغلے
 کہ در تقرب لے اللہ مفید باشد معمول مروج بود کہ تلاوت قرآن نماز انہما فقط ذکر شغل مقرر کردہ
 اند و تلاوت قرآن نمازرا شغل نمیدانند بعد از ان عرض نمودم کہ تلاوت قرآن نمازرا چگونه شغل یا یاد کردیند
 از جناب ایشان طریق شغل تلاوت قرآن نمازرا القا شدہ و چیزے بزبان ہم فرمودہ اند لیکن بیشتر
 تاثیر باطنی معلوم کردہ ام و حال باطن من تغیر شدید پیدا کردہ کہ در وصف نمی آید از ان وقت
 آن اثر را در باطن خود مستقرے یا ہم باز عرض کردم کہ ہر چند مرا توسل بجناب عالی از راہ طرق

وسلاسل بسیار بجمہد حاصل است لیکن میخواہم کہ بلا واسطہ بیعت نمایم آنجناب دست خود را در گروہ دست فقیر
 را گرفته بیعت فرمودند و در وقت القاء اثر عظیم در باطن فقیر نمودند بعد از آن عرض کردم کہ اکثر صحابہ خصوصاً
 قریشیان با جناب عالی مشاجرات نموده اند و در حق آنها حکم چیست و چگونه بودہ است این حقیقت فرمودند
 کہ ما از ایشان شکایت برادرانہ داشتیم یا فرمودند کہ ما از ایشان شکایت برادری داشتیم و شکر ربی ہا و میاں
 بود مردم نا فہم این را دور دور بردہ اند و بسیار افزوده باز عرض کردم کہ فلان جماعت خود را سید
 از اولاد جناب عالی می انکارند فرمودند کہ آن جماعت از اولاد من نیستند و روغ میگویند بعد از آن
 دوسہ کلام در میان آمدہ کہ حالایا نیست بعد از آن یکایک برخاستہ و بہمان سمت سرعت کنان
 تشریف بردند فقیر و مردم دیگر کہ منتظر بودند در حسرت ایستادہ اند کہ کاش این صحبت قدرے امتداد
 می پذیرد و فقط مکاتیبہ آنچه بعد تحریر شرح رویاے فقیر از وقوع و عدم وقوع استفسار فرمودہ
 اند و در صورت وقوع استدعائے حال اشکالات وارده بران نمودند پس مخفی نماند کہ در صحت نسبت
 این رویا بطرف فقیر بطوریکہ شرح آن نقل کردہ فرستادہ اند بیچ شبہہ نیست و جواب از اشکالات وارده
 بر آن بدو طریق است اول اجالی دوم تفصیلی اما اجالی آنست کہ کسانی از صحابہ و تابعین کہ شرف
 ملازمت حضرت امیر فائز شدہ بودند و مذہب حضرت ایشان را در فقیہیات از ایشان دریافت کردہ
 بودند آنہا را مذہب آنحضرت رضی اللہ عنہ در امور فرعیہ قطع و یقین حاصل بود و کسانیکہ بالمشاہدہ از
 حضرت ایشان دریافت مذہب شان نکرده بودند ناچار محتاج بودند بوسائط و در صورت وقوع
 وسائط تنقید حال و اعمال و دیگر قواعد مثل تقدیم حدیث بر اثر و محرم بر بیح و غیر آن کہ در موضع خود
 بسین است متحتم چنانکہ در احادیث نبویہ علیٰ مصد ہا الصلوٰۃ و التیمۃ نیز بنا بر وقوع وسائط اعمال
 مثل این قواعد میکنند و بعد اعمال این قواعد ادراک واقع غیر لازم جائز است کہ در واقع حدیثی یا
 اثرے از جناب منسوب الیہ صادر شدہ باشد و حدیثی یا اثرے صحیح و ہی از راوی بمقتضای بشریت
 واقع شدہ باشد لیکن از آنجا کہ مجتہد مکلف باعمال این قواعد است نہ با وراک واقع اندا جائز است
 کہ مجتہدے مذہب حضرت امیر را در بعضی مسائل فقہ بنا بر بعضی وجوہ مثل ضعف رواۃ آن مذہب یا
 رسیدن حدیثی صحیح بکمال او برخلاف آن مذہب ترک نماید و حالانکہ آن مذہب حضرت با وراست
 ہیے از راوی واقع شدہ باشد یا منحص یا منسوخ باشد مجتہد مذکور بہت آنکہ قواعد مقررہ اصولیہ

کہ مکلف بآن بود عمل کرده ماجور خواهد بود چنانچه در ترک یکے از حدیثین متعارضین فی الظاهر بحد
 اعمال قواعد معتد و درست و شخص دیگر کہ مذہب امیر اور بعض فرعیات بطریقے از طرق علم دانستہ مذہب
 مجتہد مذکور را باعتبار واقع خلاف مذہب حضرت امیر گوید آنہم محقق خواهد بود و طعن از ہر دو مندرج
 و اما جواب تفصیلی پس گویم منشأ اشکالات بران دو امر است یکے تحریف نسخ و نقل بعضے الفاظ
 دوم عدم تعمق ناظرین در عبارات مواخذہ بر ظاہر بعضے الفاظ اما امر اول پس بیانش آنکہ ناقل شرح
 رویالفظ ذکر را در دو موضع کہ قریب ہمہ گرواقع اول بہ نسبت باونی مناسبت صوتی بلفظ اکثر تحریفاً
 تبدیل نموده حسب نقل اگر تلاوت قرآن لے آخر العبارة لہذا بہت غیر مذکور بودن ذکر کلمہ کہ بموجب
 حدیث شریف فضل الاذکار است شبہہ بخاطر ناظرین راہ یافتہ و اصل عبارت انیسست زیرا کہ
 در عہد سہ طریق شغلیکہ در تقرب الی اللہ مفید باشد معمول مروج بود ذکر و تلاوت قرآن نماز اینہا
 فقط ذکر اشغل مقرر کردہ اند و تلاوت قرآن شریف نماز را اشغل نمیدانند نتیجتاً ہر چند کہ وقوع
 تحریف در عبارتے کہ نسبت ناقلین معبر شدہ در آنجا رسیدہ بود دریافت عبارت صحیحہ منقول شدہ
 واضح است لیکن بنا بر مزید طینان خواطر طالبان حق بزمید توضیح نوشتہ میشود کہ بر وجود لفظ ذکر
 بجای لفظ اکثر آنکہ قبل این لفظ محرف سہ طریق شغل مذکور است کہ ذکر و تلاوت قرآن نماز بیان
 آن است پس اگر لفظ اکثر بجای لفظ ذکر واقع شود طریق شغل ہی دو باقی ماند و آن خلاف سیاق
 کلام است کہ در ماسبق طریق شغل سہ مذکور شدہ چون وقوع تحریف لفظی از ناقل شرح و جواب بر صفحہ
 مرشم گشت اشکال بانیکہ مطابق رویا ذکر کلمہ در دو ذریعہ قرب الہی معلوم میشود از اصل منہدم
 گشت موضوع اشکال ظاہر است چہ لفظ ذکر در شرح رویا در بیان طریق شغل مذکور است نسخ آنرا
 یا ونی مناسبت صوتی بلفظ اکثر تحریفاً تبدیل نموده و در وہم در ذکر داخل است پس آنہم مذکور
 ناخصل ہذا الاشکال و ضحیل ذلک الاعضال آدیم بر بیان عل اشکالات قسم دوم کہ منشأ آن عدم
 تعمق در عبارت شرح جواب مواخذہ بر ظاہر بعضے از الفاظ است متعارفہ بطور تمہید میکنم کہ بعد استنتاج
 نتیجہ از ان خود بخود شبہات واردہ از ہمے باشند متعارفہ اول آنکہ غیر مختار و ناپسند بودن مذہب
 چیز دیگر است و باطل بودن امر آخر غیر مختار عبارت از جائزہ مرجوح مے باشد و باطل عبارت
 از ناجائز محض و بہین جہت غیر مختار در مقابل جائزہ مرجوح واقع میشود و باطل در مقابل حق

ہو المشہور فاین ہذا من ذاک دوم غیر مختار بودن مذہب مجتہد لاحق نزد مجتہد سابق مثلاً مستلزم
 آن نیست کہ تمامی مسائل مخصوصہ مذہب مجتہد لاحق نزد مجتہد سابق غیر مختار باشد چہ مرضی و مختار
 چیزے میباشد کہ از جمیع انحاء غیر مرضیہ خالی باشد چنانکہ حق صحیح چیزے میباشد کہ از جمیع انحاء بطلان
 و سقم مبرا باشد و چون باعتبار بعضی مسائل مذہب مجتہد لاحق مثلاً مرضی مجتہد سابق نباشد مذہب مجتہد
 لاحق خلاف مرضی مجتہد سابق خواهد بود بلکہ در حقیقت غیر مرضی و ناپسند بودن مذہب نمیباشد مگر
 باعتبار بعضی مسائل مجتہد فیہا چہ بالاستقرا بیج مذہب مجتہدے نیست کہ مجتہد دیگر را باعتبار جمیع مسائل
 مجتہد فیہا ناپسند و غیر مرضی باشد کما لایخفی علی من تتبع الکتب اللتی صنفت فی الاتفاق الائمہ
 و افتراقہا۔ سوم آنکہ مذہب مختار و مرضی بہان میباشد کہ مووی میشود بطرف آن اجتہاد پس
 ظاہر است کہ خلاف آن خلاف مرضی و غیر مختار خواهد بود چہ ارم آنکہ مخالفت در امور مجتہد فیہا کہ احکام
 فرعیہ میباشد مستلزم رجوع شناعت و قباحت بطرف احدے از مخالفین نیست و تفصیل کلام درین
 مقام بطوریکہ مووی بطرف اثبات مرام شود آنکہ در قرن اول کہ مشہور و بالآخر است بلکہ در زمان لاحق
 درین سہ امر معتبر بود عقائد و اعمال شرعیہ فرعیہ تزکیہ باطن اما عقائد پس دران اصلا مخالفت
 گنجایش ندارد کہ نہ سلف فیہا بینہم و دران مخالفت داشتند نہ خلف را دران مخالفت سلف یکسر مو
 جائز و مذاہب فقہائے اربعہ و دیگر مجتہدین اصلا در اصول عقائد با سلف مخالفت ندارد۔ اما فروع
 اعمال پس دران اختلاف کثیر گنجایش دارد بلکہ اختلافی کہ موجب رحمت است بہین است بیان
 این اجمال آنکہ مذاہب فقہا عبارت است از طریقہ کہ ایشان برائے فروع اعمال از کتاب و سنت
 موافق فہم و قواعد مقررہ خود طلب نمودہ مقرر کردہ اند و در فروع اعمال اختلاف کثیر از سلف متواتر
 است چنانچہ اختلاف حضرت عائشہ و حضرت امیر المؤمنین علی مرتضیٰ و ابن عباس و ابن عمر و دیگر مجتہدین
 صحابہ رضی اللہ عنہم فیما بینہم مثل اختلاف جہر تسمیہ و اخفائے آن و قرارت فاتحہ در حالت اقتدا با امام
 و عدم آن و همچنین اختلاف در اذان و وضو و غسل و صوم و زکوٰۃ و حج و تلاوت قرآن و میان علماء
 مشہور است باین قسم اختلاف بیج یکے مذہب دیگرے را باطل نمیکفت آئے نزد ہر یکے مذہب خود مرضی و مختار
 بود و مذہب دیگرے غیر مختار علی ہذا القیاس در اشغال تزکیہ باطن طرق مختلفہ داشتند بعضے بذکر
 و بعضے بکثرت نوافل از نماز و روزہ و بعضے با کثرت تلاوت قرآن و بعضے بہ مراقبہ چنانچہ از حدیث

یا غلام احفظ اللہ تجاہک متفاد میشود و بعضی با کثرت صحبت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بعضی بقوت محبت و رین راہ تقرب می جستند و ظاہرست که طریقی مرغوب نزد ہر یکے ہمان بود کہ آن تقرب می جست لیکن ابطال طریقی دیگرے نیکو و پس معلوم شد کہ درین قسم امور اعنی اشغال تزکیہ باطن ہم مسامح اختلاف ست و آریں مقام دریافت شد کہ امور فرعیہ شرعیہ فی نفسہا قابل اختلاف اند و مناط وقوع اختلاف در ان حصول مرتبہ اجہاد است پس ہر کسے را کہ این مرتبہ حاصل باشد اور اختلاف مجتہد نظر بر اولہ جائز اعم از نیکہ آن مجتہد دیگر صحابی باشد یا غیر آن و چون مقدمات بدیانت رسید حالاً میگویم کہ لاکافی از محدثین اہل سنت مذہب حضرت علی مرتضیٰ را در فقہیات از کتاب الطہارت تا کتاب القضاء بہ ترتیب جمع کردہ کتابے مستقل در فقہ ساختہ است ہر کسیکہ خواہد بطرف آن کتاب رجوع نماید تا معلوم شود کہ مذہب فقہاے اربعہ یا مجتہدات حضرت امیر موافقت کلی ندارد و از انجا کہ ہم رسیدن این کتاب مطالعہ تمامی آن خالی از تعمیر نیست لہذا مختصر میگویم کہ در کتب متداولہ فقہ شائع و ذائع است کہ در بعضی مقامات بعضی فقہا مذہب خود را موافق مذہب حضرت امیر میگویند و مذہب مخالف را مخالف آن وجاہے بالعکس بر اے اطمینان نفس طالبان بطریق شمال از ہر دو قسم مسائل یک یک مسئلہ ذکر کردہ میشود و شرح و قایہ میگویند فصل لقطع بین السارق من زندہ و حکیم ثم رجلہ الیسری ان عاد فان عاد ثلثا لا ویسجن حتی یتوب و عند الشافعی لقطع یدہ الیسری ثم رجلہ الیسری لقولہ علیہ السلام من سرق فاقطعوه فان عاد فاقطعوه فان عاد فاقطعوه و مذہبنا ما تور عن علی الخ و در رحمتہ الامہ میگویند من سرق قطع یدہ الیسری ثم لو سرق ثانیاً قطعت رجلہ الیسری بالاتفاق فلورق ثلثا قال ابو حنیفہ و احمد فی احدی الروایتین لا یقطع اکثر من ید و رجل بل یکبس و ذہب مالک و الشافعی انہ لقطع فی الثالثہ الیسری یدہ و فی الرابعہ ینزع رجلیہ ہی الروایۃ الاخری عن احمد تہی ذکر و شرح و قایہ در باب سجود التلاوۃ میگویند و اختلاف فی موضع السجود فی حم السجود فعند علی رضی اللہ عنہ ہو قولہ تعالیٰ ان کنتم ایا و تعبدون و بہ اخذ الشافعی و عند ابن مسعود رضی اللہ عنہ ہو قولہ تعالیٰ و ہم لایسأمون فاخذنا بہذا احتیاطا فان تاخیر السجود جائز لا تقدیمہ انتہی از انجا کہ مخالفت امام شافعی و امام مالک امام احمد بر یک روایت با حضرت امیر و مسئلہ اوسلک و مخالفت حنفیہ با حضرت ابیہان و مسئلہ ثانیہ در امور فرعیہ است یعنی بر دلیل چنانکہ دلیل امام شافعی و امام مالک امام احمد بر یک روایت

در قطع سارق و رمزه مثل حدیث فان سرق فاقطعه الخ است و دلیل حنفیہ در موضع سجود و سجود بجزوا
تا خبر سجدہ است کما نقلہ عن شرح الوقایہ ہذا طے بظرف ائمہ اربعہ نسبت این چنین مخالفت متوجہ
نیباشد مگر مخالفت جزوی در میان مذاہب فقہار اربعہ و مذہب حضرت امیر ثابت باشد و از مقدمہ
سوم بدریافت رسید کہ مذہب مختار و مرضی مجتہد ہاں میباشد کہ مووی باجتہا و باشد پس امرے کہ
خلاف اجتہاد حضرت امیر باشد خلاف مرضی شان خواهد بود و از مقدمہ دوم معلوم شد کہ برای غیر
مختار بودن مذہب مجتہد لاحق نزد مجتہد سابق لازم نیست کہ تمامی مسائل مختلفہ مذہب مجتہد لاحق نزد
مجتہد سابق غیر مختار باشد بلکہ بسبب غیر مختار بودن بعضی مسائل مذہب را غیر مختار توان گفت از مقدمہ
اولی معلوم شد کہ غیر مختار چیز دیگر است و باطل امر آخر پس از غیر مختار بودن مذاہب فقہار اربعہ باعتبار بعضی
اختلافات اجتہاد یہ ایشان با حضرت امیر کہ آن اختلافات ایشان مبنی بر دلیل است بطلان مذہب
فقہار اربعہ لازم نمی آید و ترجیح مجتہد خلاف مذہب حضرت امیر را بر اجتہاد ایشان نظر بر قاعدہ شرعیہ
مثل ترجیح یک حدیث است بر حدیث دیگر نظر بر قرآن و آثارات مزجہ پس چنانکہ این قسم ترجیح یک
حدیث بر حدیث دیگر مستلزم قباحتی نیست همچنین ترجیح مجتہد و لیے شرعی را کہ ماخذ اجتہاد او باشد
بر اجتہاد حضرت امیر کہ تا با و بسا نکثیرہ رسیدہ و بجهت کثرت و سائط محتاج بہ تنقید و اعمال قواعد
دیگر گردیدہ مستوجب شناعت نباشد پس بحکم مقدمہ رابعہ اختلاف اجتہاد فقہار اربعہ با اجتہاد حضرت امیر
کہ در امور فرعیہ مقرون با دولہ شرعیہ مستلزم بطلان و قباحتی دیگر نباشد بلکہ موجب رحمت باشد
پس جواب حضرت امیر در خواب در امر مذاہب فقہا بعد اعمال فکر و رویہ متبع کتب نیرہ نظر انصاف
گزینان حق باہر و صواب ظاہر باشد انیست جواب از شبہہ کہ بسبب لزوم غیر مرضی بودن مذاہب فقہار
بر رویا ایراد کردہ اند ازین جواب دفع شبہہ غیر مرضی بودن طرق اولیاء اللہ نیز مستفاد میشود و سوگ این
از شبہہ غیر مرضی بودن طرق اولیاء اللہ جواب دیگر ہم است کہ از شرح خواب مستفاد میشود آن عدم رضا
حضرت امیر بسبب احداث چیز ہا کی نام مرضی است کما ہو مصرح فی شرح الروایا پس در طرق اولیاء اللہ احداث
بعضی امور غیر مرضی باشد کہ مقلدان طرق ابداع آن کردہ نہ باعتبار نفس آن طرق بر ماہر ظاہر است کہ
ہر طریقہ بعضی قبو و رسوم حادث شدہ اند کہ در زمان سابق نبودند پس طرق اولیاء اللہ را بسبب امور محدثہ
غیر مرضی گفتن بنسبہ آنست کہ کسے طور اہل اسلام حال بسبب از کتاب منہیات و بدعات غیر مرضی گویند

پس عدم رضا راجح بطرف منہیات و بدعات است نہ معاذ اللہ بطریق و آنچه نوشته اند کہ شیعیان
بمضمون این روایے پر وہ از خوشی بہ پیر این نیکنہد و میگویند کہ این روایے صادقہ بر حقیقت مذہب
دلیلے است واضح کہ پیر و فقہائے مذاہب معتد اہل طریق نیستیم و غیر از نماز و تلاوت شغلے نیداریم اتقی پس
بر عقلائے و نیدار خفائے ندارو کہ ورین روایا اصلاً جاہ خوشی شیعیان نیست بلکہ غالب اتفاق الطائف
حضرت امیر و خصوصیت شرف خطاب بطرف سائل اخذ بعیت از مسائل و تعلیم شغل نماز و قرآن کہ بنسب
ثابت است شایان آنست کہ شیعہ بر ریافت آن جامہ بر خود ورنہ و اگر از ہمسایہ غماض نظر کر وہ لفظے را
منجملہ مضمون خواب و موافق مطلب خود و در گمان باطل خود فہمند از باقی اعراض نمایند و در نظر عقلا مثل مسئل
بجملہ لا تقربوا الصلوٰۃ فواہتد شد یا جملہ از ما سبق معلوم شد کہ حکم این روایا بطلان مذاہب فقہائے اربعہ
غیر لازم الورد و دلیلے برائے حقیقت مذہب شیعہ غیر موجود و اعنائے ایشان بانیکہ غیر از نماز و تلاوت
نداریم ادعائے خلاف واقع است چرا کہ در ادائے فرائض نماز تمام فرق اہل اسلام مساوی الاقدام اند
شیعہ را در ان خصوصیت نیست و در ادائے سنن و نوافل کہ موجب قرب میتوانند شد نہایت قاصر اند کہ
تبارک سنن اند و نقل را را ساکت میگویند ہذا ترک سنن و نوافل از شعار ایشان گردیدہ و عدم اعتد
ایشان بطرف تلاوت قرآن بسبب اینکہ جمع کر وہ حضرت عثمان و مثل تورات و انجیل محرف
بزعم ایشان برواقفین مذہب ایشان ظاہر است پس ادعائے شغل نماز و تلاوت سوائے موطن
خیال ایشان در واقع وجودے نداشته باشد و قطع نظر ازین گویم شغل نماز و تلاوت قرآن عنی محرف
اوقات درین دو فعل شریف چیز دیگر است و نماز را شغل ساختن مثل اشغالے کہ در میان صوفیہ
مشہور است امر آخر پس اگر بالفرض در نماز و تلاوت مشغول باشند و مصداق این روایا داخل نخواہند بود
چرا کہ در روایا نماز و تلاوت را شغل ساختن مذکور است نہ مشغول بودن بہ نماز و تلاوت و از انجا کہ شیعہ شکر
طریقت اند بالضرورة از اشغال ایشان نیز بیزار باشند پس شغلے کہ در روایا مذکور است منافی مذہب
شیعہ خواہد بود نہ موید آن کما لایخنی و اگر شیعہ مخالف بعضے مسائل فقہائے بعضے آثار حضرت علی مرتضی
کہ حکم روایا لازمے آید بر اہل سنت تشنیع نمایند نیز ناموجہ است چرا کہ بیج مجتہد بدون دلیل شرعی
حکمے نیکنند و در صورت وجود دلیل از مخالفت آثار صحابہ کہ اضطراراً بنا بر اعمال قواعد مقررہ اصولیہ
لازم آید بآن نیست و شیعہ نیز در مواضع بسیار مخالفت آثار حضرت امیر و دیگر ائمہ اطہار محض بنا بر آنکہ

نیز

آن آثار موافق مذہب اہل سنت واقع اند نمودہ اند اگرچہ این امر بر دافین شیعہ خفا و زناد و لیکن براس
تنبیہ ناواقفان نوشته میشود کہ بر این دعوی کتابین معتبرین شیعہ یعنی دستقصار و وشا ہد عادل
موجود اند کہ مصنف نظر بر موافقت اہل سنت بسیار از احادیث حضرت امیر المؤمنین امیر مومنین را
ترک میکنند ہر کہ خواہد بطرف آن رجوع نماید و از آنجا کہ مخالفت شیعہ با طریقہ حضرت امیر و اجہات
عقائد و مایعہا بر ہر مہر ظاہر و با ہر و بر ناظر تحفہ اثنا عشریہ اظہر است کہ این معنی موجب ظہور
بطلان مذہب شیعہ است و آہذا یعنی بنا بر بطلان مذہب ایشان سائل را بدریافت بطلان
امر حاجت نبود و ظن غالب آنست کہ اگر از جانب شیعہ سوال واقع می شد حضرت امیر بہ جواب آن بلفظ
غیر مرضی و ناپسندیدہ بودن اکتفا نمی فرمودند بلکہ الفاظ بر ارت و بیزاری خود از طریقہ ایشان دوری
ایشان از طریقہ خود را شاد میفرمودند چنانچہ در حال حیات خود فرمودہ اند ان قوم انجلون من النحلۃ
و ہی النسبۃ بالباطل شیعۃ لنا منہم و لیسوا منا رواہ الدارقطنی بسند صحیح و آنچه از شیعہ بطریق نقل
نوشته کہ حضرت امیر کرم البدن وجہ نفی سیادت کسانی کہ فرمودند او شان آنا نند کہ ما معتقدشان نیستیم
و سنیان او شان را از سادات می پندارند نتیجہ طرفہ اختیار بظہر الغیب و ادعای علم قلوب است
کہ با واقع منافی و بانفس الامر تنہا بن تفصیلش آنکہ آن جامعہ کہ خود را بسیادت نسبت میکنند
فرقہ خاص اند از مسکن ہین و یار کہ کمال غلظت و تشیع دارند پس نفی نسبت آنها یا بطور حقیقت است
یا بطور مجاز بکلمہ اند پس من اہلک انہ عمل غیر صالح

نورہ ہدیہ

مکتوب رحال ہمایان حضرت امام حسین علیہ السلام

حضرت امام حسین علیہ السلام وقتیکہ در کربلا تشریف آوردند ایشان سه پسر بودند علی اوسط امام زین العابدین کہ در انوقت بیمار بودند پسر دوم علی اکبر بست و دو ساله عمر داشتند جنگ کرده شهید شدند پسر سوم و نام ایشان اختلاف است بعضی عبد اللہ و بعضی علی اصغر گفته اند ایشان نیز شهید شدند شیر خواره بودند حضرت امام ایشان را بسبب غلبہ تشنگی در کنار گرفته زبان خود را برائے تسکین عطش در دهان ایشان میدادند کہ ناگاہ تیرے از جانب اشقیاء بملقوم معصوم رسیده در کنار پدر جان داد یک دختر ہمراہ حضرت امام علیہ السلام بود سکینہ نام داشت و با حضرت قاسم منسوب بود در انوقت ہفت سالہ عمر داشت و روایت نکاح ایشان با حضرت قاسم غلط است و در انوقت فرصت این کا نبود و آنکہ مشہورست کہ حضرت سکینہ در راه شام فوت شدند این ہم غلط محض است چنانکہ ایشان بہاوی ایام زندہ ماندند و با مصعب بن زبیر منکوحہ شدند و زبیر عمہ زادہ حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و حضرت علی کرم اللہ وجہہ است دختر کلان حضرت امام علیہ السلام کہ فاطمہ صغری نام میداشت او ہمراہ شوہر خود کہ حسن مثنیٰ پسر حضرت امام حسن علیہ السلام بود و در مدینہ ماندہ و در وقت کربلا نیامدہ و نام مادر امام زین العابدین شہر بانو لقب بہ شاہ زنان و دختر زید جرد بن خسرو بن پردیز بن ہرمز بن نوشیروان است و نام مادر علی اکبر یعنی دختر ابی مرہ ابن عروہ بن مسعود کہ سردار بنی ثقیب بود و نام مادر پسر سوم کہ شیر خوارہ بودند بیاد نیست اینقدر معلوم است کہ از عرب بود و از نسل بنی قضاہ و نام مادر سکینہ رباب دختر امر القیس بن عدی کہ از بنی کلب بود و از جملہ ازواج خود حضرت امام رباب را بسیار دوست میداشتند و نزد حضرت امام عزت تمام داشت چنانکہ در نیاب شعرے

ہم فرمودہ اند شہر لعمری انی لاحب ارضاً بخل بہا سکینۃ والرباب بہ یعنی قسم جان خود کہ من
 آن زمین را دوست میدارم کہ سکینۃ و رباب در آن بنشینند منزل کنند و نام ماورفاطمہ صغری کہ دختر کلان
 حضرت امام علیہ السلام در مدینہ ماندہ بود اتم اسحاق و حضرت طلحہ کہ یکے از وہ یار ہشتی بودند مشہور و معروف
 اند و حضرت امام باقر در وقت چہار سالہ بودند چرا کہ قبل از واقعہ کربلا کہ در سنہ شصت و یک ہجری
 شدہ بود چہار سال پیشتر در سنہ پنجاہ و ہفت ہجری پیدا شدہ بودند و از جملہ ازواج حضرت امام
 در وقت ہمراہ ایشان شہر بانو و ماورپسر سوم شیرخوارہ بودند و حال دیگر ازواج معلوم نیست
 کہ در وقت زندہ بودند یا مردہ و فرزند ان حضرت امام حسن علیہ السلام کہ شہادت نوشیدند
 چہار تن بودند حضرت قاسم و عبداللہ عمر ابو بکر و از فرزندان حضرت امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ تبارک و
 ہمراہ بودند حضرت عباس بن علی و حضرت جعفر بن علی و حضرت عثمان بن علی و حضرت عبداللہ
 بن علی شہید شدند و عباس بن علی کہ علمدار بودند از مزار حضرت امام در کربلا دو سہ تیر پرتاب
 روضۃ ایشان جداست و دیگر شہیدان کربلا در روضہ حضرت امام مدفون اند و از فرزندان حضرت
 عقیل حضرت مسلم قبل از آمدن حضرت امام در کربلا دوم ذی الحجہ سنہ شصت از ہجرت در کوفہ شہید
 شدہ بودند و ایشانرا حضرت امام از کہ پیشتر روانہ فرمودہ بودند کہ از مردم کوفہ قول و قرار مستحکم
 و استوار گرفتہ اطلاق دہند و دو پسر نیز ہمراہ پر شہید شدند محمد و ابراہیم نام داشتند و عبداللہ و
 عبدالرحمن و جعفر پسران عقیل بن ابی طالب کہ ہمراہ بودند شہید شدند و از فرزندان عبداللہ بن جعفر
 طیار برادر حضرت علی کرم اللہ وجہہ دو پسر ہمراہ حضرت امام شہید شدند کہ محمد و عون نام داشتند
 و خواہر زادہ ہائے حقیقی حضرت امام بودند و ماور ایشان حضرت زینب کہ دختر حضرت امیر المومنین علی
 علیہ السلام از بطن حضرت تبول بودند خواہر حقیقی حضرت امام بودند و با عبداللہ بن جعفر طیار نکاح
 شدہ بود و حضرت امام زین لعابدین و عمر بن الحسن و محمد پسر عمر بن علی و دیگر صاحبزادہ صغیر السن
 در بندیان رفتند و حضرت زینب خواہر حقیقی حضرت امام و شہر بانو زوجہ حضرت امام و حضرت
 سکینہ دختر حضرت امام و دیگر زنان اہلبیت ہمراہ بودند در بلا و دستام رفتند فقط
 نقل خط شاہ غلام علی صاحب

۱۸
 کربلا فی تاریخ انبیا و ائمہ صفحہ ۲۸

حضرت سلامت سلمکم اللہ علی رؤس الفقراء با اختیار الفقراء علی الغنا بعد تسلیمات کثیرہ معروض میدارو

کہ درین وقت شخصی ظاہر نمود کہ در مدرسہ ما فقیران مذکور نوکری کفار فرنگ و قبول خدمت افتا
 میشود خدا آگاہ است کہ فقیر را شرف علم و علم را شرف نبی آدم گردانید ازین خبر این فقیر بسیار
 تاسف نمود خاک نشینی فقرا بہ از صدر نشینی اغنیاء ہرگز مولوی عبدالحی صاحب تصداین مرزا مبارک
 نکلند بنان پارہ قناعت ساختہ لسانی اللہ درس طالبان علم فرمایند و اوقات بند کرد و مراقبہ معمول دارند
 و در پنجاب ہرگز ہرگز متعلق بعلاقہ نشوند ترک و تخرید در سازیم و ہر نفس نفس آخرین انکاریم بر اہل باہیم
 بطور بزرگان خود و سلف صالح خود زیادہ امیدوار عفو گستاخی است و بشنیدن خبر نیک بخا دل خوش
 میشود و آنچه لایق شان درویشی نیست مشوش مغرور خواهند داشت زیادہ چہ جواب از مولانا
شاہ عبد العزیز صاحب۔ شاہ صاحب عرفان مراتب سلمکم اللہ تعالی بعد از سلام سنون الاسلام
 مکشوف خاطر عاظر باد کہ رقیبہ کریمہ وصول عزت شمول نمود آنچه تر و در بخاطر شریف از مذکور نوکری فرنگیان
 و قبول خدمت افتا از ایشان کہ درین مدرسہ از چند روز میشود لاحق گردید بوضوح انجامید بعضی این خبر
 صحیح است و بعضی نا صحیح اصل حقیقت اینست کہ مولوی رعایت علیخان فخر کار فرنگی بسیار مستعد اند مگر
 با پنجاب نوشتند کہ شخصی را از علمائے ہندین کہ مرثی نباشد و اطلاع بر مسائل فقہ داشتہ باشند نزد پنجاب با
 فرستاد تا بندہ در ہر واقعہ حادثہ بموجب و آیات فقہ حکم سکودہ باشم از پنجاب نوشتہ شد کہ صفا نوکر و مجبور فرنگیان
 اند مباد آہا تکلیف حکم نامشروع دہند تا این شخص را کہ ما بفرستیم اختلاط صحبت فرنگیان ضرر افتد و
 موجب بد امنی و اموال سلام شود ایشان از ان طرف بتاکیدات تمام تلمی نمودند کہ اصلاً آن شخص اختلاط فرنگیان
 نخواہد شد نہ آنرا تکلیف حکم نامشروع دادہ خواہد شد بلکہ در مکان جداگانہ در شہر بالاستقلال سکونت
 خواہند و زید و آنچه موافق شرع محمدی باشد علی صاحبہا الصلوہ والسلام بے وعدہ و بے وسواس
 حکم نماید بعد از ورود این قسم رقایم ایشان تامل و تفکر نمودہ شد کہ این قسم معاملہ با کفار کہ اہل دور
 ترویج احکام شرعیہ باشد موافق شرع جائز است یا نہ حضرت عزوجل این آیتہ در خاطر انداخت
 وقال الملك اتوني به اتخلصه لنفسی فلما كلمه قال انک الیوم لدنیا مکین امین قال اجعلنی علی
 خزائن الارض انی حفیظ علیم قال البیضاوی فیہ دلیل علی جواز طلب التولیتہ و اظہار انہ مستعد لہا
 والتولی من ید الکافر انہ لا سبیل الی اقامتہ الحق و سیاستہ الا بالاستظہار بانہ خلق نیست آنچه
 تعلق بشریعت اورد و اما آنچه تعلق بطریقیت اورد پس ترک تجرید اختیار فقر و ترک مکاسب طریقت ہمہ کرد

میشود که با اختیار خود التزام این ترک کرده باشد بدست شخصی عهد بسته و تا وقتیکه التزام این فقر و عهد برین ترک
 شخصی بوقوع نیامده باشد با وجوب تعلق بعلائق قیام بخدمات مشغولی باطن ذکر و فکر مراقب و مشاهد حاصل
 میشود بالجمله کسب و تعلق خصت است از محرمات طریقت نیست و الاقضاة و دیگر اهل مکاسب را تلقین طریقت
 جائز نیست حال آنکه بے ازین فرقه اولیای کبار گشته اند بر تبه کمال تکمیل رسیده چه جای کسی که هنوز
 بتدی باشد آری ترک تجرید درین طریقت عزیمت است آنهم بشرط یعنی عدم عیال یا عدم والدین که
 خدمت آنها فرض باشد یا اقارب بیکر که واجب الشفقه باشند باز غور کرده شود که درین از بیج محذوری از
 صحبت کفار و بداهنت و رصده و اسلام یا موافقت با آنها در رسوم کفر یا خوشامد آنها و مبالغه در کذب و دیگر مفاسد
 که مصاحبان اختیار ایمیم میرسد اصلاً موجود نیست پس اباحت آن و شریعت طریقت بیج شبهه نده مانند این که
 خلفار و صحاب مختارین اولیاد دیده و شنیده ایم که معلم گری و تعلیم اطفال بود میگردند و بشریه بشارت عمده
 بودند چه جا که که هنوز درین وادی قدم نهاده و زمام اختیار خود را در دست ترک تجرید نمانده بنا بر این
 امور مرقومه تجویز کرده شد که مولوی عبدالحی صاحب زینچاروند اگر مفاسد منظونه و موهومه نباشند فیهما و الا برخواست
 بیایند چون اینقدر معلوم شد خاطر شریف را بجز از عاج نباید داد و اینقدر اجمالاً ذہن نشین باید ساخت که
 اینجانب ہم عمرے درین مذکورات صرف کرده و از آبا و اجداد همین وضع را دیده و شنیده یکایک بے حجت شرعی
 و بے تجویز و باب طریقت حرکتی ناملایم که درین هر دو راه مشتمل و مستقیم باشند انشاء اللہ تعالیٰ نه برآ خود
 نه غیر خود تجویز خواهم کرد زیرا که چه نویسد السلام والا کرام رقعہ شاہ غلام علی صاحب موصوف مولانا شاہ عبدالحق
 صاحب حضرت سلامت معارج القدس چه کتاب است از کیست چه بیان سینا ید باید فرستاد برآیے یکرور
 یا احوال اجمال مطالب آن تحریر فرمایند زیرا که چه جواب از مولانا صاحب ممدوح شاه صاعرفان
 مراتب سلمکم اللہ تعالیٰ بعد از سلام مسنون مکشوف با و معارج القدس تصنیف امام غزالی است حتم اللہ
 علیہ فی معرفۃ النفس و توہا و تہذیب احتلا تها و اصلاح فسادها لیکن بیان بطور حکمت مع شوب قلیل
 من قواعد التصوف و السلوک کتاب الطاف القدس فی معرفۃ النفس تصنیف مولی نعمت مرحوم علیہ الرحمۃ و معرفت
 لطائف نفس بقره قواعد تصوف و سلوک است محض بالفعل این طریق ثانی انفع و آہل سنت اگر مطالعه منظوم با
 الطاف القدس مطالعه باید فرمود و کتاب معارج القدس اغلاق غایت بسیار وار و معجزه غور و مطلب
 آن درین زمان صعوبتی وار و زیادہ بجز دعا مراتب عرفان کمال چه نویسد السلام المرقوم ۲۰ رجب ۱۲۳۶ ہجری

سوال انسان را بعد موت ادراک و شعور باقی میماند و از آن خود در امر شناسد سلام و کلام ایشان
 را می شنود و یا نه جواب انسان را بعد موت ادراک باقی میماند بر همین معنی شرح شریف و قواعد فلسفی اجماع
 دارند اما در شرح شریف پس عذاب قبر و تنعیم القبر ثواب است و تفصیل آن دفتر طویل منجوا در کتاب
 شرح الصدور فی احوال الموتی و القبور که تصنیف شیخ جلال الدین سیوطی است و دیگر کتب حدیث با روایت
 و در کتب کلامیه اثبات عذاب القبر مینمایند حتی که بعضی اهل کلام منکر آنرا کافر میدانند و عذاب تنعیم بغیر
 ادراک و شعور نمیتواند شد و نیز در احادیث صحیحہ مشهوره در باب زیارت قبور و سلام بر موتی و همگلامی
 بآنها که اتم سلفنا و نحن بالاثروا انما ان شارة اللہ کم للاحقون ثابت است و در بخاری و مسلم موجود است
 که آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ و سلم با شہداء بدر خطاب فرمودند اهل جہنم ما وعدکم حقاً و ما
 عرض کردند یا رسول اللہ انکم من اجساد و لیس فیہا روح فرمودند ما انتم باسمع منہم و لکنہم لا یجیبون و
 قرآن مجید ثابت است لا تقولوا من تقیل فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون فرحین با
 آتاهم اللہ من فضلہ بلکہ از احوال پس ماندگان ہم خوشی و بشارت ثابت است و شبشرون بالذین
 لم یتحقوا بہم من خلفہم الا خوف علیہم و لا ہم یجزون بالجملہ انکار شعور و ادراک اموات اگر کفر نباشد در الحیات
 بودن او شبہ نیست و اما قواعد فلسفیه پس بقار روح بعد از مفارقت و بقار شعور و ادراک لذت روحانی
 مجمع علیہ فلا سفہ است الا جالینوس ابتدا و ادراک فلا سفہ نشمرده اند پس ظاہر است کہ بدن انما در تحلیل است
 و روح در شعور و ادراک و انما در ترقی است پس مفارقت بدن در سلب ادراک شعور او چه شمر تا
 تواند کرد سوال اگر ادراک و شعور میماند بقدر حیات میماند یا زیاده و کم میشود جواب ادراک شعور
 اهل قبور بعد موت و در بعضی امور زیاده میشود و در بعضی کم آنچه تعلق با امور غیبی در ادراک آنہا زیاده است
 و آنچه تعلق در امور دنیویہ باشد ادراک آنہا کم و سببش آنست کہ التفات توجہ ایشان با امور غیبیہ زیاد
 است و در امور دنیویہ کم باینجهت تفاوت واقع میشود و الا اصل ادراک شعور یکسان است بلکہ اگر تامل کرد
 شود در دنیا نیز بسبب توجہ التفات زیادتی و کمی در شعور و ادراک واقع شود چنانچہ قاطع علمیه و کلام
 در بار بسیار کم می فہند لذت طعام و محاسن نسار و کیفیت نعمات او تار را امیرزادہ با خواب دراک میکنند
 و علمای و فضلا در ادراک آن چیز با بسیار قاصر اند اینہم بسبب قلت توجہ التفات است کثرت آن
 سوال از انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام و اولیاء کرام و شہداء عظام و صلحاء عالیقام بعد از آن شان است و با

کہ یا فلان از حق تبارک و تعالیٰ حاجت مرا بخواہ و شفیع من شو و دعا برائے من بخواہ درست است
 یا نے جواب استمداد از اموات خواہ نزدیک قبور باشد یا غائبانہ بے شبہہ بدعت است از زبان صحابہ
 و تابعین نبود لیکن اختلاف است در آن کہ این بدعت سیدہ است یا حسنہ و نیز حکم مختلف میشود باختلاف
 طرق استمداد اگر استمداد باین طریق است کہ در سوال مذکور است پس ظاہر اجواز است زیرا کہ در صورت
 شرک نمی آید مانند استمداد از صلحا بدعا و التجار و حال حیات اگر نبوع دیگر است پس حکم آن موافق آن
 خواہر بود و در حدیث برائے روان شدن حاجت اینقدر آمده است عن عثمان بن حنیف رضی اللہ عنہما
 قال ان رجلا صریر البصر اتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال اوع اللسان يعافيني فقال ان شئت
 صبرت فهو خير لك قال فاعره ان ترضأ فحسن الوضوء و يدعو بهذا الدعاء اللهم اني
 اسئلك و اتوجه اليك بنبيك محمد بنى الرحمة انى توجهت بك الى ربى ليقتضى لى حاجتى هذه اللهم شفعه
 فى رواه الترمذى و كذا فى المشكوة **سوال** كے صاحب باطن یا صاحب کشف بر قبور ایشان مراد
 شدہ چیزے از باطن اخذ میتوں اندنود یا نہ جواب میتوں اندنود سوال برائے زیارت ایشان
 روز معین نمودن یا روز عرس ایشان کہ معین ست رفتن درست است یا نہ جواب برائے زیارت
 قبور روز معین نمودن بدعت است و اصل زیارت جائز و تعیین وقت در سلف نبود این بدعت ازان
 قبیل است کہ صلحش جائز است و خصوصیت وقت بدعت مانند مصافحہ بعد العصر کہ در ملک توران
 و غیرہ رائج است و روز عرس برائے یاد و ہائیدن وقت و دعا برائے میت اگر باشد مضائقہ ندارد لیکن
 التزام آن روز نیز بدعت است از ہمان قبیل کہ گذشت سوال بر قبور آبپاشی کردن و گل و
 دیگر خوشبو نہادن درست است یا نہ و ازان سرور میت را میرسد یا نہ جواب آبپاشی کردن
 بر قبور بعد از دفن آمدہ است لیکن بعد از طول مدت نیامدہ و اما اگر قبر خام باشد برای استحکام آن
 یا پاک کردن قبر از نجاست جانوران چرندہ و پرندہ باشد مضائقہ ندارد و الا بدعت است نہادن
 گل و خوشبو بر قبور خود ازان است کہ کفن میت را بخوشبو و کافور و دیگر چیز با ازین جنس مثل خنوط
 اگرچہ آمدہ است و حال آنکہ میت در قبر است این چیز ہا بر قبر نہند تا مشابہت بہ میت نازہ بہم رسد
 و محتمل است کہ ازین نہادن خوشبو سرور بہ میت میرسد زیرا کہ در حالت زندگی روح بسیار مانند و بہتعال
 خوشبو میشود و روح باقیست ہر چند آکہ وصول خوشبو بروح در حالت زندگی کہ قوت شامہ است

پیشانی

منفق و ہست اما قیاساً بر لذات دیگر کہ میت را میرسد بعد موت از روئے شرع شریف ثابت یعنی
لذتہا سے عالم غیب کہ در احادیث صحیحہ آمدہ است کہ فیاتیمین روہا و ظہیہا و در حق شہداء و قرآن مجید
وارد است یزقون فرحین اثبات میتوان نمود سوال نذر میت بز خود واجب گردانیدن و قبر پوش
گذرانیدن چه حکم دارد جواب حکم نذر برائے سوتی نمودن تفصیلاً وارد کہ در فتاوا سے عالمگیری در
کتاب الصوم مذکور است چنانچہ قدرے عبارت عالمگیری نیست و النذر الذی یقع من اکثر العوام
بان یا فی الی قبر بعض اصحاء و یرفع سترہ قائلاً یا سیدی فلان ان قضیت حاجتی فلک منی من الذی
مثلاً کذا باطل اجماعاً نعم لوقال یا اللہ نذرت لک ان شفیت مریضی او نحوہ ان اطمع فقرا الذین بابا
السیدۃ نفیساً او نحوہا و اشتری حصیر المسجد او زیتاً لوقودہا او در اہم من یقوم بشعائرہا مما یكون
فیہ نفع الفقرا و النذر لہ و ذکر الشیخ انما ہو محل لتصرف النذر مستحقیہ یجوز لکن لا یحل صرفہ الا الی الفقرا
لا الی ذوی علم بعلمہ و لا لخاصی الشیخ الا ان یکون واحد من الفقرا و اذا عرف ہذا فما یؤخذ من الدرہم
و نحوہا و یقل الی ضارح الاولیاء تقر باہم فحرام بالاجماع ما لم یقصد تصدقہا الفقرا الا حیاً تو لا و اصل
و قد اتی الناس بذکر و ترجمہ میں عبارت نیست و نذر یکہ واقع میشود از اکثر عوام بانصوت است
کہ می آیند بسوی قبر بعض صلحا و بزرگان و بر میدارند پرودہ قبر از ایشان در حالیکہ میگویند لے سید
فلان اگر حاجت روانے من شود پس برکاشما از طرف من این قدر باشد مثلاً این چنین نذر باطل
است بالاجماع آری اگر گفته شود یا اہی نذر کروم برائے تو اگر شفا دہی مریض را یا مانند آن طعام
بخو اہم و او فقرا را کہ بر دروازہ سید نفیس اندیا مانند آن یا خرید خواہم کرو بور یا ہائے مسجد یا
روغن زیت برائے روشنی آن مسجد یا در اہم خواہم و اد برائے کسیکہ خبر گیری شعائر مسجد میکند از
قسیمکہ در ان نفع فقرا باشد و نذر برائے خدا و ذکر نمودن شیخ جز این نیست کہ آن محل صرف نذر
برائے مستحقان نذر جائز است لیکن حلال نیست صرف کردن مگر بسوی فقرا ان بسوی صاحب علم بسبب
علمیت او نہ حاضرین شیخ مگر کہ باشد از جنس فقرا و وقتیکہ معلوم کردہ شد ان مقدمات پس چیزیکہ گرفته میشود
بسوی قبور اینہا پس حرام است باجماع ما دامیکہ قصد کردہ نہ شود صرف آنہا بفقیران زندہ بقول احد
بلا خلاف و تحقیق بتلاشہ اندر و مان باین نذر ممنوع اہی و چادر پوشانیدن بر قبر حرکت لغو است
نباید کرد مثل دیوار گیری در سقف بند بلکہ ازان لغو تر کہ در دیوار گیری بند شدن عناکب و دیگر حیوانات

موزیه و همچنین در سفت بند پنجاه کنجشکان و شپشکان و مانند آنها متوقع است و در اینجا هیچ نیست مگر
 زینت و خوشنمایی بیجا و در حدیث شریف وارد است که نبی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آن نیکوکار
 و لطیف و اللہ تعالیٰ علم سوال و مسئله وحدت وجود که مسلک صوفیہ صافیہ است علماء متکلمین را انکار است
 پس اگر ما مردم تقلید صوفیہ کرده اعتقاد خود را موافق مسلک ایشان درست کنیم که بر عقیده ایشان
 حشر کرده شویم و پیروی اهل حق کردن درست است یا نه و طالبیکه بنور بمرتبه صوفیہ نرسیده و تہ عالم
 متکلم شده در بنیاب یہ تحقیق کدام فریق را حق و اندواگر مسئله وحدت الوجود حق است مجتهدین سلف
 که علماء و عرفا بر دین چنان تلقین فرمایند آن بهر کس مسلمان نکرند و اجالا در کتب کلام چنان بیان نکرند
 و از عقیدہ حق چنان اغراض نمودند چو اب و وحدۃ الوجود حق و مطابق واقع است چرا که لائل عقلیہ و
 نقلیہ بران قائم است چنانچه در رسالہ اولہ التوحید شیخ علی مہامی گجراتی مشروح و مبسوط است علماء و
 متکلمین در انکار این مسئله همگی دو وجه است اول آنکہ برین مسئله بسبب کمال وقت و بارکی شبہات
 عقلیہ نقلیہ بسیار وارد میشوند در نظر آنها اصل آن شبہات میسر نشده ناچار با کارش آندند نیست
 حال شطیانیان از متکلمین دوم آنکہ این مسئله از اسرار است شرائع و ادیان موقوف بر دانستن این
 مسئله نیست بلکه عوام را تلقین این مسئله موجب انفتاح باب الحاد است و اباحت شرور فساد است
 و در اینست و در امتثال تکلیفات میگرد پس بیان این مسئله کہ در بارکی و وقت باین مرتبه و در
 استلزام فساد باین مرتبه در کتب عقائد بنا بر بارکی و وقت آن ممنوع و محذور است فہماک لسان
 ازان واجب دانند چنانچہ در حدیث شریف است اذ اذکر القدر فامسکوا و اذ اذکر صحابی فامسکوا و
 اذ اذکر النجوم فامسکوا پس معلوم شد کہ تفصیل تفتیش و تحقیق در امثال این مسئله دقیق منجر بضللال و
 اضلال میگرد و نیست حال محققان متکلمین معہذ این جماعہ اجالا در تصانیف خود ہا ایما را اجالی
 این مسئله داده اند کالغزالی و الرازی و غیر ہما من الائمة فی ہذا الفن اگر تفصیلش منظور باشد
 در کتاب تشبیہ الحجوبین مطالعہ باید کرد و بالجملہ انکشاف این مسئله در ابتدا بر بدلائل و رسمیات
 نبوہ است بلکہ محض بموجبت و معرفت است و در انتها نیز انکشاف این مسئله را تحصیل کسی نباید نماید
 بلکہ حوالہ بر ورو حالات باید داشت آری اگر کسی را ابقا حسن ظن بر او نیارند کہ باین مسئله متکلم شدہ اند
 منظور اقتدا خواهد کہ در جناب ایشان بد اعتقاد نشود و در رسائل توحید نظر کند تا بر و لائل عقلیہ

✓
 ع
 مخالف
 علی شریع
 عربستان

و تقلید و قوف یافته اعتقاد فاسد در جناب اولیاء اللہ ہم نرسانند مضائقہ ندارد و الا مسلک دریافت
 این مسئلہ نظر بر فکر عقلی نیست و بہین گفتہ اند کہ ہر طور در رطوبت لقل و نیز گفتہ اند قلندر ہر چہ گوید پیرہ
 گوید و عامی ہنوز باین مرتبہ نرسیدہ است و نہ عالم متکلم شدہ مکلف است بآنکہ جلالا بدانند کہ صوفیہ صافیہ نیچہ
 گویند حق است و ہم من بآن نہیں سد مثل ایان بہ تشابہات قرآن مجید نیز بدانند کہ علماء متکلمین کجی اعتماد بر قول
 آنهاست انکا صریحش نکرودہ اند بلکہ سکوت و زبیرہ اند و از بیان آن دم در کشیدہ اند لہذا لہذا می ذکرناہ
 آئے مقلدان علماء متکلمین سکوت ایشانرا انکار گمان کردہ اند مثل تفتازانی و قاضی عضد و دیگر
 متاخرین لیکن معلوم است کہ درین باب مقتدایان غزالی و امام رازی و امثال آنها اند نہ متاخرین۔
سوال کسے کلام اللہ یا آیت کلام مجید را بر طعام خواند چه حکم است شخصی میگوید کہ کلام اللہ بر طعام خواند
 آنچنان است کہ کسے در جائے ضرور بخواند نفوذ باللہ متہا جواب باینطور گفتن روا نیست بلکہ سور ادبی
 است اگر انچہین گفت کہ در ہر چہ اینچہا خواندن سور ادبی است مضائقہ ندارد و آنہم وقتے است کہ
 بطریق و عطف و نپند خواند و اما بطور و عطف و نپند و منع از شرک و بدعت خواندن در ہر جا رواست بلکہ
 بر لے رد بدعت گاہ واجب میشود **سوال** اگر کسے جاندار را منت کہے سازد آن جانور حرام گرد و یا نہ طعام
 منت بزرگان و طعامیکہ بر اے اولیاء مردگان نچتہ میفرسند خوردن آن جائز است یا نہ **جواب**
 جانور درین صورت حرام میشود و دیگر اشیا ربیان کہ بطور منت باشد خوردن آن قریب بحرام است
 بشرطیکہ نیت نذر غیر اللہ باشد مانند گلگہار شیخ سد و دوسہ منی بوعلی قلندر و غیرہ و نان و حلوائے
 مردگان بطور خیرات برسانیدن ثواب بایشان میکنند آزا مانند دیگر طعام تبرک نمیدانند اگر محتاجان
 را دہند و احسان بایشان نہند و در میان برادری آزا بطور بجا جی بجزہ تقسیم نکنند امید ثواب
 وارد فقط و طعام فرستادن بخانہ اہل میت تا سہ روز مباح است **سوال** شخصی بر اے مصارف قبول
 اولیاء اللہ اراضی مقرر کند پس غلہ آن اراضی خوردن بخدام آن قبریائے دیگر جائز است یا نہ **جواب**
 مبلغ نقد کہ بر قبور می نہند خدام رایا و دیگر کسان را خوردن میرسد یا نہ **جواب** مصارف قبر ہیج معنی
 شرعی ندارد مگر بہان وقت کہ مردہ دفن میشود اگر کسے اراضی از ملک خاص خود بنا بر خادمان
 قبر وقف کند خادمان را خوردن آن جائز است بشرطیکہ شرط خدمت بجا آرند و آن شرط نیست کہ
 مردم را از لطواف و سجد قبر منع کنند و از فواحش آنجا پیر بہیزانند و از دستن نذر و منت از نقد و جنس

بر قبض منع کنند و دفع سازند اگر شرط خدمت نه بجا آورده خورد و خوراندند حرام است سوال رہن داشتن اراضی و از محصولش منتفع شدن درست است یا بود اگر رہن محصول اراضی را بمرتبین سببه زد جائز است یا نه جواب رہن داشتن اراضی مملوک که درست است و قبضه خود داشتن بر آن ضرور و محصول گرفتن ہم در قبضه کردن است اما باید که محصولش را بگاها در دو در مبلغ خود وصول شمرود و قتیکه مبلغ خود بگیرد و نقد روضه کرده دهد همچنین است حال کرایه حویلی و باغ و مکانات که در آن کرایه جاریست بکرایه داده در مبلغ خود وصول کند سببه کردن رہن بمرتبین محصول اراضی و غیره راجح نیست زیرا که در سببه قبض موموب شرط است با قباض و اهب که چیز را از ملک خود دور کرده در ملک غیر اندازد پس هر گاه که در ملک او نیامده است سببه آنوقت چگونه صحیح شود اگر گویند که سببه در هر سال ماه میشود یا بمعنی که اول در ملک مالک زمین محصول داخل میگردد من بعد از ملک او بیرون آمده در ملک مرتبین می در آید پرسیده خواهد شد که از ملک مالک چگونه بیرون رفت اگر عقد اول برین کرده است غلط است زیرا که در آنوقت قباض نیست و اگر عقد هر ساله در هر ماه بران کند آن عقد در گرو نامه نیست پس بهر حال محصول و کرایه اراضی و مکانات هر بونه همیشه در ملک مالک آنها داخل میشود و مرتبین قباض آنها میشود نیاتاً از مالک پس تا وقتیکه در قبضه مرتبین است در قبضه رہن است زیرا که مرتبین تا ب اوست و تحصیل منافع مرتبین باعتبار عرف زمانیان حال اگر مرتبین آن منافع را بر این ساند او آنرا قبض کرده بمرتبین سببه کند بابت قبض نفع او را خواهد رسید این در حقیقت ربوا است پس اگر آن بیچاره بمرتبین ندهد از او مرتبین خوشنود نخواهد شد و بدین معامله راضی نخواهد بود بلکه فسخ معامله خواهد کرد پس در نیت صورت آنچه اهل زمانه کنند حیلہ سود خواری بر آورده اند لیکن این حیلہ ہم بیچ قوت ندارد و باعتبار تقاضا است مطلق ناروا است و داخل در سود شیطان دشمن انسان است بهر حیلہ میخواهد که او را بسوے و دوزخ برود و طریق شیطان همان که بنظر عقل ناقصان آنرا طریق مباح میدانند و اگر مباح ندانند چگونه در رقبه شیطان در آیند سوال نچتن طعام در ایام ربیع الاول برائے خدا و رسانیدن ثواب آن بروح پر فتوح حضرت سرور کائنات صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم یا حضرت امام حسین علیہ السلام در ایام محرم و دیگر آل اطهار رسید مختار صحیح است یا نه جواب انسان در کار خود مختار است میرسد که ثواب خود برای بزرگان با ایمان گرداند لیکن برائے اینکار وقت در روز

تعیین نمودن و مابقی مقرر کردن بدعت است آری اگر وقتی به عمل آزند که در آن ثواب زیاد شود
 مثل ماه رمضان که عمل بنده مومن در آن به بقا و درجه ثواب زیاد دارد و مضائقه نیست زیرا که
 پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بر آن ترغیب فرموده اند بقول حضرت امیر المؤمنین علی مرتضیٰ
 و ہر چیز کہ بر آن ترغیب صاحب شرع و تعین وقت نباشد آن فعل عبث است و مخالف سنت
 سید الانام و مخالفت سنت حرام است پس ہرگز روا نباشد و اگر دلش خواہد مخفی خیرات کند و ہر
 روز یکہ باشد تا نمودنش و سوال کسیکہ از قوم فردی یا دیگر کہ زنان ایشان پردہ نیکند امام
 شود پس با و اقتدار کردن چہ حکم است جواب پردہ شرعی در شریعت ہمین است کہ زن از سر تا قدم
 چادر کشیدہ باشد پس اگر زنان ایشان بچادر میگردند و زنا کاری زنان مذکورہ در مردم مشہور
 نیست اقتدار مقتدیان بایشان مکروہ و اگر زنا کاری ایشان مشہور شدہ باشد اقتدار حرام
 و درین صورت بر مردان زنان مذکورہ فرض است کہ زنان خود را از بدکاری و بے پردگی مانع
 آیند و اگر آنها باز نیامند طلاق دہند و گرنہ ویوث خواہند بود اقتدار در نماز ایشان منع خواہد شد
 لیکن اگر خواندہ اند قضا ر آن نماز واجب نیست زیرا کہ پس ہر فاسق و فاجر جائز باشد سوال
 طلاق دادن زوجہ بسبب نافرمانی و خطا کردن جائز است یا آنکہ موقوف بر نافرمانی نیست ہر گاہ
 کہ خواہد طلاق و ہر جواب طلاق دادن بر دو وجہ است یکی مسنون دوم مباح مسنون بہان است
 کہ بے سبب طلاق نہ دہد زیرا کہ طلاق دادن نزد خدا تعالی از چیز ہائے پسندیدہ نیست بلکہ بناچار ہی
 مباح است و مباح آنست کہ آدمی مختار است اگر بے سبب ہم طلاق گوید و زن از رقبہ اطاعتش
 بیرون میرود و درین صورت ہم اگر برائے زیادتی ثواب نکاح باشد قریب بسنت است بلکہ در
 سنت خلفائے راشدین داخل است چنانچہ حضرت امام حسینؑ زہار نکاح کردی و طلاق ہم دادی
 و باز نان و دیگر ہم نکاح کردی و درین سبب ثواب منظور داشتی پس اینقدر سبب مسنون بون
 طلاق کافی است و سبب این از حضرت امام حسنؑ پرسیدہ بودند فرمودند من میخواہم کہ بسیار قوم
 را بسبب من با پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم رشتہ مصاہرت پیدا شود و در حق ایشان بر ذر محشر
 بکار آید سوال در متون عقائد معتبرہ و شرح آن مینویسند کہ کفار مخلد در نار اند و مومنان در جنت
 قبل از عذاب یا بعدا و خواہند آمد پس در آن مشرکین و اہل کتاب اہل بدع کہ ہوا آہنا بکفر رسیدہ

و تکفیر کننده شخین و غیره متکثر و ریات دین داخل اندیانه و در آیه ان اللہ لا یغفر ان یشرک و یغفر ما
 دون ذلک آه که احتمال دارد کفار غیر مشرکین محل مغفرت باشند و از حدیث المقام المحمود و همچنین مفهوم
 میشود که همه از نار خواهند برآمد الا من حبسه القرآن یعنی آیه مذکوره در آنجا شیخ عبدالحق رح گفته که همه از
 دوزخ خواهند آمد الا کفار و قید مشرکین نوشته و در مرتبه چهارم که رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 شفاعت بقیه جنمیان خواهند کرد و حکم خواهد شد که به شفاعت تو نخواهم بخشید مگر آنرا مغفور شوند
 آن کدام فریق اند همین کفار غیر مشرکین اند یا مومنان که مقدار ذره ایمان در دل ایشان میباشد
 علی التفصیل مع ترجمه آیه مذکوره که مراد از من یشرک کیست قلمی فرماید جواب اجماع
 علماء معتقد است بر آنکه خلود و در نار خاصه کفر است مطلقا خواه شرک باشد یا انکار نبوت یا انکار احکام
 قرآن بیچ تفاوت نیست و از آیه ان اللہ لا یغفر ان یشرک به یغفر ما دون ذلک لمن یشرک مراد از
 ما دون ما سوی نیست بلکه ادون و فعل مراد است یعنی آنچه کمتر از شرک باشد و اقسام کفر کمتر از
 شرک نیستند بلکه مساوی شرک اند بالجمله اجماع علماء اهل سنت بر آنکه جمیع کفار در تخلید
 شرک مشرکین اند بنفسه دلیل قطعی است بر صحت حکم نزد ما آمدیم بر آنکه شد این اجماع چه چیز است
 و این اجماع معارض اشاره این آیه یعنی یغفر ما دون ذلک لمن یشرک میتواند شد یا نه پس تحقیق
 این در کتب بسوطة علم کلام است جمیع نوشته اند که جمیع انواع کفر راجع بشرک میشوند و مستلزم آن
 میگردند پس محل مغفرت نباشد نهض این آیه مثلا اهل کتاب که انکار رسالت مینمودند پس گویا چنین
 معتقد میشوند که معجزات پیغمبر آخر الزمان که فعل الهی تعالی بر اے تصدیق پیغامبر است فعل غیر او تعالی
 است پس اثبات قدره خلق معجزه مرغیر خدا تعالی را لازم شد چنانچه عقیده ایشان است و هو عین
 الشرک و علی هذا القیاس در جمیع اقسام کفر تکلفات نموده اند لیکن نزد محققان دلیل این اجماع
 آیات کثیره اند که زیاده از پنجاه آیه خواهند بود و همه دلالت دارند بر آنکه کفر بایات است تعالی مطلقا
 خلود نار است خواه شرک باشد یا غیر آن قوله تعالی ان الذین کفروا من اهل الکتاب المشرکین
 فی نار جهنم خالدین فیها اولئک هم شر البریة و مثل قوله تعالی ان الذین کفروا بایاتنا سوف نصیبهم نار
 کما نصبت خلودهم بدلنا هم بخلود غیر ما لیند و قوله العذاب الی غیر ذلک من الآیات و حدیث مقام محمود
 الا من حبسه القرآن و در شد صحیح و درست است لیکن قرآن منحصر آیه ان اللہ لا یغفر ان یشرک تا آخر آیه نیست

آیه ان الذین کفروا من اهل الکتاب المشرکین نیز داخل قرآن است و باین سبب شیخ عبدالحق
کفار را مطلق آورده و قید مشرکین ننوشته و در حدیث شفاعت که بقیه جهنمیان را ببقیة آتی تعالی خواهد
بخشید و خواهند بر آورد همان مومنان اند که اصل ایمان قلیل دارند و عمل نیک نکرند چنانچه در همین حدیث
واقع است لم یعملوا خیر قط و مراد از ان عمل جوارح است نه اصل ایمان و اهل تفسیر مشرکین را شامل جمیع
انواع کفر نوشته اند و کفر را معنی اصطلاحی شرعی لفظ شرک گردانیده اند پس معنی ان اللہ لا یغفران لشرک
نزد ایشان ان اللہ لا یغفران یکفر به است چنانچه قاضی بیضاوی در تحت آیه ولا تنکحوا المشرکات
میتویسند و المشرکات تم الکتابیات لان اهل الکتاب مشرکون لقوله تعالی و قالت الیهود و عنبر
ابن العرو قالت النصارى المسیح ابن اللہ الی قوله سبحانه و تعالی عما یشرکون و لکنها خصت عنها
بقوله تعالی و لمحصنات من الذین او تووا الکتاب انتهى و بغوی در معالم التنزیل در تحت همین آیه
مینویسد و قیل الآیه منسوخه فی حق الکتابیه لقوله تعالی و لمحصنات من الذین او تووا الکتاب من
قبلکم و بحز الرسول صلی اللہ تعالی علیه و علی آله و سلم و باجماع الامة روی الحسن عن جابر بن عبد اللہ قال
قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیه و علی آله و سلم تزوجوا نساء اهل الکتاب و لا تزوجوا نساءنا فان قیل
کیف اطلقتم اسم الشکر علی من لم ینکر نبوة محمد صلی اللہ علیه و سلم قال ابو الحسن ابن الفارس لان من
یقول القرآن کلام غیر اللہ تعالی فقد اشکر باللہ و غیره انتهى و تحقیق آنست که سابق مذکور شد یعنی آیات
کثیره قرآن در تخلید کفار و زنا و تابید مطلقاً یا میناید بلکه به تنصیص در حق اهل کتاب نیز چنانچه آیه ان
الذین کفروا من اهل الکتاب المشرکین فی نار جهنم خالدین فیها و قالوا لن تمسنا النار الا ایا ما معدوده
قوله فاو لنک اصحاب النار هم فیها خالدون و جمیع اهل بدعت و هوا که بدعت ایشان بکفر رسیده داخل
آیه ان الذین کفروا من اهل الکتاب اند پس حاجت به تعمیم مشرک نیست و مراد از ما دون ذلک نیست
مگر ذنوب و معاصی خواه کبیره باشد یا صغیره جماعین الادله سوال نیز در جمیع متون کلامیه مراد است
که صحابی را طعن نباید کرد مضمون حدیث که تم یكون ملکاً عضوًا مراد از ان ملک عضو یقیناً مراد
است که بعد سی سال ملک شده است پس اگر کسی معادیه را بمقتضای حدیث طعن کند چه مضماً نقد دارد
و ظلم و غیره که لوازم عضویت است نسبت باو کند چرا جائز نباشد پس توجیه حدیث شریف مذکور عبارت
متون مسطوره عقائد اهل سنت و دین مقدمه عند المحققین چیست و در مسلم و غیره مذکور است که

الصحابہ کلمہ عدول پس توجیہ بغاوت وعضویت ایشان چسیت و بغاوت او متفق علیہ است پس اہانت
 باغی چه مضائقہ دارد و منع بعضی علماء از چہ راہ است و بعضی اورا مینویسند کہ مجتہد نبود و ایند اگر شریک اجماع
 برخلاف حضرت علیؑ نشد ضرر ندارد پس این قول منافی آنست کہ ابورافع از ابن عباسؓ حکایت کرد کہ در یک
 رکعت نماز ورود مینخواند و آن خلاف روایت حدیث صحیح است در جواب فرمودند انہ فقیہ کذافی البخاری و
 نیز در مشکوٰۃ مذکور است قال ابن عباسؓ انہ فقیہ پس اورا چگونہ مجتہد نباید گفت و توجیہ آن چسیت چو
 آنچه در متون عقائد مرقوم است کہ صحابی را طعن نباید کرد و درست است مابروایت حدیثی متضمن وجہ از وجہ
 طعن در بعضی صحابہ باشد یا کہ ندارد و بالجملہ غرض اصحاب متون باین ادب صحابیت است نہ آنکہ صحابہ
 کلمہ معصوم اند و وجہ از وجہ طعن نداشتند چہ از بعضی صحابہ شرب خمر ثابت شدہ چنانچہ در مشکوٰۃ است
 و بارہا آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم اقامت حدود بر آنها کرده اند و از حسان بن ثابت
 و مسطح بن اثاثہ تذف ثابت شدہ و بر آنها حد نیز جاری گشتہ و از معاذ سلمی زنا صادر شد و مرحوم گوید
 آری زلات و خطاے این مردم کہ من حیث الصحابۃ واجب الاحترام اند ازین قبیل نیستند کہ است
 زبان طعن دراز کنند تا وقتیکہ نفاق وارد او آنها با لقطع معلوم نگردد و مثلاً در حق ابوذر غفاریؓ در حدیث
 صحیح بخاری وارد شدہ انک امر نیک جاہلیتہ حالاً ما مردم را نمیرسد کہ گوئیم ابوذر مرد جاہل بود و همچنین
 در حق ابوہریرہ کہ از عمدہ صحابہ است در صحیح بخاری وارد شدہ کہ لا یضع عصاه عن عاتقہ کنا یلہ از آنست کہ او
 بسیار ضرب سیاست میکنند زمان و خادمان خود را حالاً ما مردم را نمیرسد کہ گوئیم ابوہریرہ مرد ظالم بود
 بلکہ اگر نظر فکر بالاتر اندازیم در یابیم کہ بعضی انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام را از خدا تعالیٰ مقام عقاب
 الفاظ عقاب آمیز وارد شدہ است را ہرگز جائز نیست کہ بمقتضا آن الفاظ در حق آنحضرت تکلم نمایند
 مثل عسی آدم ربہ فغوے حال آنکہ حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام را عاصی غاوی گفتن
 کفرست و مثل لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین اذ ابق الی الفلک المشحون فالتقمہ الموت
 و ہو لمیم کہ در حق یونس علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام ابق و ظالم و لمیم گفتن یکسرا جائز نیست پس
 عبارت متون ہم درست است نظراً الی مراعات الادب الواجب علی الامت و حدیث مذکور ہم صحیح یعنی نظراً الی
 الواقع و ہمین است صحیح عقائد جاہل سنت شکر اللہ علیہم و آنچه در کتب اصولیہ مرقوم است کہ اصحاب کلمہ عدول
 پس مراد آنست کہ صحابہ کلمہ عدول روایت حدیث از آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم مامون و معتبر اند ہرگز

از ایشان کذب در روایات حدیث ثابت نشده چنانچہ تحریر بہ و تحقیق نرسیده کہ در مقدمات دیگر کسی ازینہا
 دروغ گفتہ باشند نہ آنکہ مصدر گناہی نشدہ اند چنانچہ عنقریب گذشت کہ بعضی ازینہا در حضور آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم باز تکاب کیا و گشتہ آئے کہ بر اصحابہ از صدور گناہان عمدتاً محفوظ اند و بحث در
 اجتناب و معاویہ و عدم اجتناب ایشان حالا اصلاً مفید نیست زیرا کہ گو مجتہد بودند درین مسئلہ بالیقین خطا
 نمودند چہ اجتناب و در مقابلہ نص اصلاً اعتبار ندارد و آدمیم بر تحقیق حال واقعی پس بعد از تفتیش و تفحص روایات
 معلوم میشود کہ ایشان در آخر عمر رتبہ اجتناب و بہر ساینده بودند اما مایہ علمی کم داشتند و عیب بہ جمع احادیث حاصل
 نبود بخلاف کسانی کہ بحضور آنجناب بیایہ اجتناب و کامل رسیدہ بودند و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مجتہد
 ایشان را تصویب فرمودند و بہ فتویٰ و تعلیم اجازت فرمودہ بودند مثل حضرت عمر رضی اللہ عنہ و مثل عبد اللہ بن
 مسعود و معاویہ بن جبل رضی اللہ عنہ زید بن ثابت و امثالہم پس ہر کہ اجتناب و ایشان را نفی کند درست است زیرا کہ
 در حضور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایشان را آن مرتبہ حاصل نبود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در بیچ مسئلہ
 بر صحت اجتناب و معاویہ حکم فرمودہ اند تا اجتناب و ایشان معتبر و مفتی بہ تواند شد و ہر ایشان را مجتہد گفت
 نیز درست گفت زیرا کہ در اخیر عمر بسبب سماع احادیث کثیرہ از صحابہ دیگر بعضی مسائل فقہ خل
 میکردند بہین سست معنی قول ابن عباس رضی اللہ عنہ کہ انہ نقیہ و خروج ایشان از ہر اجامیکہ برخلاف حضرت
 علی رضی اللہ عنہ منعقد شدہ یا کہ نہ در ذریعہ کہ در انوقت اجتناب و ایشان آنقدر رتبہ نداشت کہ ایشان را در اہل حل
 و عقد توان شمرد و علاوہ آنکہ خلافت حضرت علی رضی اللہ عنہ عند المحققین بنفس ثابت است در مقابلہ نص اجتناب و اصلاً
 اعتبار نیست کذا فی حل المتعہ المنسوب الی ابن عباس و عدم ایجاب بغسل علی من جامع من غیر انزال
 المنسوب الی ابی ابن کعب و غیرہ من الانصار سوال در بعض کتب مرقوم است کہ بعضی صحابہ از عشرہ مبشرہ
 و نماز جمعہ حاضر بودند و مروان در خطبہ است حضرت علی رضی اللہ عنہ کرد صحابہ مذکور عقب آن نماز خواندند و حکم کفر او
 نکردند مگر از سب حضرت علی رضی اللہ عنہ البتہ شدت و تشنیع بر مروان کردند عجب است کہ اہانت علم و علما کفر است
 چنانچہ در شبابہ و النظائر موجود است پس اہانت بنحین صحابی اجل چرا کفر نباشد توجیہ آن چیست
 و سب شیخین کفر است و سب حضرت علی رضی اللہ عنہ چرا کفر نباشد ترجیح بلا مرجح چیست حالانکہ بزرگی و علوم مرتبت
 در ہمہ متواتر معنی است و نیز فضیلت ابی بکر رضی اللہ عنہ مختلف فیہ است بعضی قطعی میگویند و بعضی ظنی چنانچہ
 امام رازی و آمدی و سید شریف و علامہ تفتازانی تا شاہ عبدالحق رحمہ اللہ پس این خلاف چیست و عقیدہ

بر کدام چیز باید داشت و در عن نیز توقف از بعضی علما منقول است و بعضی مجوز پس تحقیق درین امر صحت
 جواب حضرت ختنین است کنندگان خود را حکم بکفر نفرموده اند اما حضرت عثمان پس در مشکوٰۃ موجود است
 که هر گاه خارجیان ایشان را محصور کردند اما از طرف خود در مسجد نبوی نصب کردند آن ملعون حضرت
 عثمان مینمودند مردم از حضرت پرسیدند که انک امام عامه و قد نزل بک ما نزی و صلی بنا امام فتنه فما
 تقول فی ظنک حضرت عثمان فرمودند الصلوة حسن ما یعلمه الناس فاذا احسن الناس فاحسن معهم فاذا
 اساروا فاجتنب اسارهم پس اجازت دادند که همراه آن بتبدع نماز گذاروند و اگر حکم بکفر میفرمودند
 نماز چگونه او میشد اما حضرت علی رضی الله عنه پس در روایتی دیگر کتب حدیث مرویست که از حضرت علی
 حال بغاوت شامیه پرسیده بودند امشتر کوبم قال من الشکر فروا باز پرسیدند امنا فتویم فرمودند
 ان المنافقین لا یندرون الله الا قلیلا باز پرسیدند که در حق آنها چه اعتقاد باید کرد و چه باید گفت
 فرمودند اخواننا یغوا علینا یعنی مسلمانان اند که مرتکب کبیره و بدعت شده اند لهذا مقتضای فرموده ختنین
 قدما اهل سنت سب ختنین را بدعت و فسق نوشته اند لیکن بدعت و فسق عظیم بخلاف سب شیخین که
 دران این قسم آثار وارده نشده اند پس حکم تکفیر نمودن سب ختنین از قبیل استحسان بالاتر است
 که بخلاف قیاس بعمل آورده اند چنانچه در مسئله بیروت صنایع و غیرها بعمل آورده اند و الا قیاس تقاضا
 میکند که سب هر سه انبیه کفر باشد و هو اختیار متأخری لمحققین زیرا که علوم مرتبه و بزرگی هر سه متواتر
 یعنی است و از ضروریات دین و اگر کسی را شبهه بخاطر رسد که ختنین چرا سب خود را حکم بکفر نکردند
 با وجود قیاس و قیام اوله صحیح بر وجوب تعظیم اینها گوئیم و جهش آنست که حضرت ختنین بنا بر احتیاط
 در تکفیر مسلمان شبهات آن ملاعین اعتبار نمودند معلوم فرمودند که تفسیر سب شیخین از حضرت عثمان
 و تهمت قتل حضرت عثمان بر حضرت علی در نظر آنها آنقدر رسوخ پیدا کرده که هرگز احادیث مناقب و علو
 درجات ما را در خاطر نمی آرند و یاد آور آنها تعمق نمکنند و متمسک به بعضی آیات قرآنی اند و گویا از راه
 تعصب و نینداری افراط در انکار بر ما مینمایند و انکار احکام قرآن و ضروریات دین انستہ نمیکند گو
 ایمعی لازم سب و طعن میباشد زیرا که لزوم کفر کفر نیست بلکه التزام کفر کفر است بنا بر این هانت علم و علما
 را دانسته کفر است و اگر علم را جهل و علما را جهال دانسته با تعقاد فاسد خود اهانته نماید کفر نمیشود از نیابت
 که در حدیث شریف وارد شده آوروا الحمد و القصاص بالشیبهات یعنی رفع کنید صد و دو قصاص را بشبهات

باینجهت در مقام شبهه از حکم بکفر آنها احتراز فرمودند سبحان اللہ این مرتبه احتیاط در دین است که از حضرت
مختنین بوقوع آمده اما تاخرین اہل سنت چون دیدند کہ حالان آن شبہات بالکلیہ زائل گردیدہ
و حق از باطل ہمیزگشتہ و ہمتہاے آن ملائین بے اصل برآمدہ و بعد از تتبع و احادیث صحیحہ یافتہ شدہ
کہ جناب رسالتآب صلی اللہ علیہ آلہ وسلم با منکران حضرات مختنین معاملہ کفار فرمودہ اند اما در حق منکر
حضرت عثمان پس در جامع ترمذی موجودست کہ جنازہ پیش آنحضرت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم آوردند تا بران
ناز گذارند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نہ خو نماز گذارند و نہ دیگران را فرمودند کہ نماز بر او گذارند مردم ازین
حال پرسیدند فرمودند کہ آنہ کان یغضب عثمان یا بغضہ لہ و اما در حق منکران علی پس از انجہت کہ در احادیث
صحیحہ واردست کہ حب علی آیتہ الایمان و بغض علی آیتہ النفاق و نیز واردست لایحبک الا مؤمن لا یغضک
الا منافق و نیز واردست اللهم وال من الیہ و عاون عاوننا چار حکم شکفیر سب مختنین نمودند و
ہو المذہب المنصور المنقہ بہ فی زماننا و قضیلت حضرت صدیق رضی قطعاً است و آنچه بعضی نوشتہ اند چنانچہ
امام رازی و آمدی و غیر ہما من علماء الکلام نیز صحیح و درست است تفصیلش آنکہ نظر بہر یک از اولہ تفصیل
ظنی است زیرا کہ خبر احاد مفید ظن است آنچه در کلام اللہ تعالی کہ متواتر است واقع شدہ مثل لایاتلوا القرآن
مکرم و یحییہا الاتقی الذی و غیر ذلک مثل التاویل است فلا یفید قطع اما چون مجموع اولہ را من حیث المجموع
ملاحظہ کردہ شود مفید قطع میگردد و بسا است کہ ہر دلیل مفید ظن گردد و مجموع دلایل مفید قطع میگردد و کما
فی الخبر المتواتر فان الاحاد لا یفید الا الظن مجموعہا اذا بلغت حد التواتر یفید قطع کذا ہذا در کتاب زوالہ لقطا
و قرۃ العینین بسط این مقام بوجہی واقع شدہ کہ بعد از عبور بران ہیج شبہہ در قطعیت نیمہ اندر لعن
یزید توقف از انجہت است کہ روایات متعارضہ و متخالفہ ازان پلید و مقدمہ شہادت امام علیہ السلام
دارد شدہ از بعضی روایات رضا و استبشار و اہانت اہل بیت خاندان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مفہوم
میگردد و کسانیکہ این روایات در نظر آنها مرجع واقع شدہ حکم بلعن او نمودند چنانچہ احمد بن حنبل و کیا مرسی
از فقہائے شافعیہ و دیگر علماء کثیر و از بعضی روایات گراہت این امر و عتاب بر این زیاد و اعوان و مذات
برین کار کہ از دست نواب او بوقوع آمد معلوم میشود کسانیکہ این روایات نزد ایشان مرجع شد از لعن او
منع نمودند چنانچہ امام حجتہ الاسلام امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ و دیگر علماء شافعیہ اکثر علماء حنفیہ جماعتی از علماء
کہ نزد آنها ہر دو روایت متعارض شدند ترجیح یکطرف بردیکر حاصل نشد بنا بر احتیاط توقف نمودند برین است

واجب بر علماء عند التعارض وهو قول ابی حنیفہ رحمہ اللہ و ابن شمر و ابن زیاد کہ ضا و تبشیرا آہا یا این فعل شنیع قطعی است من غیر التعارض بچکس اور ان توقف نیست سوال آنچه در جواب ملعن بر عائشہ رضی اللہ عنہا و تبشیرا سر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و تحریم ماریہ قبطیہ مرقوم است کہ از عائشہ ہرگز افشاء نہ شد پس معنی قولہ تعالیٰ وان تتوب الی اللہ فقد صغت فلو بکما بضمیر ثنیہ کہ راجع است بسورہ عائشہ و حصہ چہ معنی دارد جواب عائشہ ہر چند افشاء نہ کرد و نہ لیکن بہ شنیدن تحریم ماریہ قبطیہ شادان و مسرور شدند و حصہ را از افشاء سر منع نفرمود بلکہ تلقی بہ بشاشت و رضا نمودند و اینہم ترک اوسے و شوب نفسانیت است و از قبیل حسات الا برار اسنیات المقرین محل توبہ و استغفار گشت و در حدیث صحیح وارد است ایہا الناس توبوا الی اللہ فانی اتوب الی اللہ فی الیوم مائتہ مرۃ و نیز وارد است انہ لیغان علی قلبی وانی لا استغفر اللہ فی الیوم سبعین مرۃ سوال چون در قرآن است ما نسخ من آیتہ الایۃ حاصلش نیست نسخ حکم مشروط است کہ مثل آن یا بہتر از او از جناب کبریاء عز اسمہ بیاید پس حکم حل متعہ کہ از قولہ تعالیٰ فما استقم بہ منہن فاتوہن اجورہن الی آخر الآیہ عند بعض مقررست کمانی البیضاوی نسخ آن از قول او تعالیٰ فمن اتبعنی و رازک فاولئک ہم العادون شد پس بدل متعہ کہ ام حکم نازل شد عند ذلک بعض جواب مراد از ما نسخ من آیتہ او منسہا الآیۃ آنست ہر حکم کہ نسوخ میشود بکے دیگر نسوخ میشود و آن حکم نسخ بہتر از حکم دیگر کہ نسوخ است می باشد باعتبار نفع و رفق عباد و ثواب یا برابر حکم نسوخ می باشد در حق عباد و بہین اعتبار پس بدل حل تحریم متعہ آمد چنانچہ حل حکمے است از احکام الہی تعالیٰ بچنان تحریم حکمے است از احکام الہی تعالیٰ و تحریم نافع ترست و رفق عباد و زیرا کہ حفظ نسب و کفارت محرمیت و توارث در صورت حل متعہ بر باد میرود و کما فصل فی التنفیۃ الاثناعشر یہ حاصل آنکہ لازم نیست کہ حکم نسخ از جنس حکم نسوخ باشد حتی کہ نسخ تحلیل ہم نسخ تحلیل شود دیگر باشد جائز است کہ نسخ تحلیل تحریم ہمان شود باشد کہ فسد تحلیل نیست زیرا کہ بدل تحریم ربوا و حمرو قمار بیچ حلال نشدہ و بچنین اکثر معاصی و بر تقدیر آنکہ مخالف حکم نسخ یا حکم نسوخ مسلم داریم میتوان گفت کہ بدل حل متعہ حل جواز جوار و مملوکہ است کہ کما متعہ میکند چہ اگر مسافر مشاق و قناع باشد جاریہ را خریدہ تا مدت الاقامتہ منتفع شود ہر گاہ کہ مستغنی گردد بفروشد و نیز بدل حل متعہ حل طلاق است و تفصیل این مقام را در تفسیر فتح العزیز کہ نشی منہاج الدین خانصاحب آنرا نقل کنائیدہ در تحت این آیہ ملاحظہ باید کرد سوال چہ وجہ است کہ خفیان کہ

کہ اقتدار صاحبین میکند در بعضی از مسائل و تقلید شافعی را مخطور و ممنوع انکارند حالانکہ اگر اتفاق در
 اصول ملحوظ است پس در ہمہ جا است و اگر اختلاف در فروع منظور است پس در ہمہ جا است جواب
 صاحب من جواب دو طریق دارد اول آنکہ جمہور حنفیہ چنین میگویند کہ امام عظیم مذہب خود را در میان صحابہ
 خود مثل زفر بن ابیہدیل و ابو یوسف حسن بن زیاد و ابن سماعہ و قاضی احمد محمد بن حسن الشیبانی و مشاہیر
 بہ شوری گذاشتند و گفته اند کہ مذہب ہر ہمہ اینہا مذہب من است کہ از مقلدان من خواہد بود تقلید این
 جماعت نماید چنانچہ قصص کثیرہ کہ وال برین شوری است در طبقات کفوی و دیگر طبقات حنفیہ مذکور است
 و مسطور ہذا حنفیہ مذہب اینہم را کہ اجلہ صحابہ امام عظیم اند مذہب امام عظیم قرار دادہ اند و تقلید ہمہ را
 ولو عند الحاجة فی بعض المسائل تقلید امام عظیم گویند دوم از باب تحقیق از نہا گفته اند کہ مراتب جہاد
 چہار اند اجتہاد استقلالی و اجتہاد امتسابی و اجتہاد فی المذہب و اجتہاد ترجیح امام عظیم و امام شافعی
 ہر دو مجتہد مستقل بودند یکے را تبعیت دیگرے اصلاً نبود بخلاف صاحبین و زفر و مشاہیر کہ اینہا مجتہد
 منتسب بودند مجتہد منتسب تابع مجتہد مستقل است و بالاستقلال مجتہد نیست مذہب مجتہد مذہب مستقل
 است چنانچہ دو مرتبہ دیگر از اجتہاد بالا جماع تابع اجتہاد استقلالی میباشد تفصیل این اجمال آست
 کہ مجتہد مستقل آزا گویند کہ آیات و احادیث احکام را و آثار صحابہ تابعین را خود جرح و تعدیل نمودہ
 ما بہ الاجتہاد سازد و باز قواعد استنباط را وضع کند کہ عند الاستنباط تناقض و تہانت واقع نشود
 و این مرتبہ خاص بہ امام عظیم و امام شافعی و مشاہیر است بخلاف صاحبین و زفر و مشاہیر کہ اینہا ہمان
 احادیث و آثار فقہا و تابعین را کہ امام عظیم ماخذ و ما بہ الاجتہاد خود قرار دادہ اند پیشواے خود ساختہ اند
 و قواعد استنباط را نیز از امام عظیم اخذ نمودہ تا بمنوال امام عظیم نسخ میکنند گو در فرع مخالفت رود ہر
 و این مخالفت مخالفت و مذہب نیست یعنی در ماودہ اجتہاد و طریق استنباط شریک اند مثلاً امام عظیم
 چنین قرار دادہ اند کہ العام قطعی کا الخاص والخاص میں فلا یحکمہ البیان ولا عموم لشرک فی معانیہ
 ولا یصح الحقیقۃ والمجاز و خبر الواحد اذا خالف القیاس تیرک و عمل بالقیاس کحدیث ہمزادہ ما بہ الاجتہاد
 احادیث و آثار حضرت عمر رضی اللہ عنہ و حضرت علی رضی اللہ عنہ و عبد اللہ بن مسعود و جابر و غیرہ کہ از فقہاے کوفہ کہ بائشان رسید
 قرار دادہ اند و ہمین است بعینہ مسلک صاحبین و زفر بلا تفاوت و امام شافعی درین قواعد استنباط تابع
 امام عظیم نمیکند نہ در تقریر یا خداجتہاد و این را بشائے واضح کنیم مثلاً در طب دو طریق مسلوک است

یونانی و ہندی قواعد طب یونانی جداست مثلاً لایح التفتیہ قبل لنضج ولا یجوز التحریک فی ایام البھارین
 ولا یجوز استعمال الاقراص فی الحمی الا بعد الرابع عشر ولا یجوز المحللات القویۃ فی الحمی البلیغتیۃ ولا یجوز
 انہماک القوۃ تبرک الغذاء مدۃ طویلۃ بل یجب حفظہا مہما لکن ولوزاد الغذاء فی المرض ماخذ معالجۃ
 خود اقوال جالینوس وبقراط واما ہما میسازند پس اطباء یونان قاطبۃ باوجود اختلاف انہا در طریق
 معالجہ مثل علویخان وواصل خان کہ باہم خیلے تفاوت دارند وریک مذہب یونانی شریکیانہ ودر طریق
 ہندی کمال مخالفت باہم طریق دارد ودر اصول قواعد تفاوت بسیارست مذہب حنفی وشافعی را
 باہم مثل طب یونانی و ہندی قرار باید داد و مذہب صاحبین را باہم مذہب حنفی طریق بقراط و طریق
 جالینوس باید نہید بنثر لہ تصنفین من نوع واحد و ذلک نوعان متباہنان و ہذا المقام تفصیل
 طویل یعنی عنہ ما حررہ سیدنا و سندنانی رسالۃ الانصاف فی بیان اسباب الاختلاف و عقد الجدید
 فی مسائل الاجتہاد و التقليد فلیرجع الیہما واللہ یقول الحق و ہو یدعی السبیل و منہ قال لنبی
 صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فی شفع یوم القیمۃ ثلثۃ الانبیاء ثم العلماء ثم الشهداء فی طریقۃ الایمان شرح
 الوصیۃ لما نزلت ہذہ الآیات لہا سبعة ابواب لکل باب منہا جزر مقسوم قال لنبی صلی اللہ علیہ وسلم
 لجزیریل علیہ السلام من ہذہ الابواب قال لاصحاب الکبار من امتک اذا ماتوا من غیر توبۃ فیغذوہم
 بقدر ذنوبہم ثم یخرجہم منہا بشفا عتک فبکی لنبی صلی اللہ علیہ وسلم و دخل منزله ولم یخرج الی الصلوۃ
 ولم یتکلم مع احد الی ثلثۃ ایام ثم وعدہ اللہ تعالیٰ بالشفاعۃ ثم الحيوان والحشرات ہن شفاعۃ لمن رجمہم
 واطعمہم وشفاعہم وكذلك الصدقات وانواع الطاعات حتی ان المساجد وبساطہا و تراہبہا المکنون
 من کلہن لشفیعن لابلہا انتہی و منہ از امام رازی روی عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہما ان الاموات المؤمنین دار روحہ
 حول دارہ شہرا فینظر الی خلفہ من مالہ کیف یقسم مالہ و کیف یودی دینہ فاذا تم شہرہ رآ الی حضرتہ فیدو
 حول قبرہ حولا وینظر روحہ من یدعولہ و یحزن علیہ فاذا تم سنتہ رفع الی حیث یحیی الخلاق الی یوم
 ینفخ فی الصور انتہی بجز المذاہب و منہ رفع سبابہ و در نماز سنت ست و از علما حنفیہ ہم آہست
 ملا علی قاری حنفی درین باب رسالہ دارد مستوعب روایات چنانچہ عبارت او منقول میشود وہی ہذہ
 وین ان یكون رفعہا الی القبلة لحدیث رواہ البیہقی وان نیوی برفعہا التوحید والاخلاص لحدیث
 فیہ رواہ البیہقی وان لا یجوز بصرہ اشارۃ للاتباع المرودی وان یخص الرفع بقولہ لا الہ الا اللہ فی

بیان انواع شفیخان

تخصیص تعلق
 روح بہ سبب
 بیان رفع سبابہ

روایتی مسلم دان یستمر علی الرفع لے آخر التمشہد کما قالہ بعض واحترز بہ عن قول جمع بان الاولی
عند الفراغ اعادتها انتہی۔ والاول ہوا معمول لان الاعادۃ یحتاج روایتہ منہ موافق قواعد شرع
شریف چیزیکہ مخصوص بکفار باشد و مسلمانان آزا استعمال کنند خواہ در لباس خواہ در اکل و شرب
داخل تشبہ است و ممنوع و انچه مخصوص بکفار نیست گو کہ کفار آزا بیشتر استعمال میکنند و مسلمانان کمتر
پس مضائقہ ندارد و همچنین اگر بعضی از امور مخصوصہ کفار بنا بر آرام و یا بنا بر فائدہ درود استعمال کنند
بے آنکہ خود را تشبہ بہ آنها سازند مضائقہ ندارد و آری شیبہ کہ ممنوع است مطلقاً آن است کہ خود را در
اعداد آنها داخل کنند و استمالت قلوب بانہا داشته باشند و همچنین تعلم لغت و خط ایشان بنا بر تشبہ البتہ ممنوع
اما بنا بر اطلاع بر مضامین ایشان یا خواندن خطوط ایشان اگر تعلم لغت کند مضائقہ ندارد و تشبہ
در عبادات و اعیان مطلقاً ممنوع است و احادیث و الہ برین بسیار اند غرض کہ تشبہ بانہا ہر چہ کہ باشد
داخل منع است و همچنین پوشیدن پوشاک ایشان بنا بر فائدہ برنی مضائقہ ندارد انتہی **رقعہ**
خانصاحب عالی مراتب مجمع خوبہا و الطاف قدر دان علما سلامت از فقیر عبد الغریز بعد سلام سنو
مشہود ضمیر ذکا تخمیر باد کہ عنایت نامہ سامی بار و بگرد مقدمہ ستفسار مرثیہ خوانی وغیرہ وصول نمودہ
مہربان من فقیر اطاعت استماع عبارت طویلہ نیست چہ جا جواب مفصل آنچہ مرقوم بود کہ مولوی شید الدین
خان و یا مولوی محمد سنجی را بایر گفت کہ ایشان تجریر جواب پر دازند این ہر دو صاحبان بسیار قلیل الفر
اند و بسبب درس و دیگر امور اصلاً یکدم فرصت ندارند معہذا بتدریج این ہر دو صاحبان را خواہر گفت
لیکن بالفعل آنچہ معمول این فقیر است بنویسد از ہمین جا قیاس باید کرد و در تمام سال دو مجلس در خانہ
فقیر منعقد میشوند مجلس ذکر وفات شریف و مجلس شہادت حسنین رض اول کہ مردم روز عاشور با یک دو
... روز پیش ازین قریب چہار صد کس یا پنج صد کس بلکہ ہزار فرماہم می آیند و در دو میخوانند بعد از ان
فقیر می آید و نشینند ذکر فضائل حسنین کہ در حدیث شریف وارد شدہ در بیان می آید و آنچہ در احادیث
اخبار شہادت این بزرگان و تفصیل بعضی حالات بدآلی قاتلان ایشان وارد شدہ نیز تذکور می شود
باین تقریب بعضی شدائد کہ در جناب ایشان گذشتہ از روئے احادیث معتبرہ بیان کردہ میشود درین
ضمن بعضی مرثیہ ہا کہ از مردم غیر یعنی جن و پری حضرت ام سلمہ و دیگر صحابہ شنیدہ اند نیز تذکور میشود
خواہاے متوحش کہ حضرت ابن عباس و دیگر صحابہ دیدہ اند و دلالت بر فرط حزن اندوہ روح مبارک

بیان تشبہ بکفار و کلام غیر ممنوع است

برنی مضائقہ

بیان مرثیہ خوانی و مجلس

جناب رسالتاب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میکنند مذکور میگردد و بعد از آن ختم قرآن مجید و پنج آیت خوانده
 بر حاضر فاتحه نموده می آید و درین بین اگر شخصی خوش الحان سلام میخواند یا هر شیء مشروع این اتفاق
 میشود و ظاهرست که درین بین اکثر حضار مجلس را و این فقیر را هم رقت و بکالاق میشنواست قدریکه
 بعمل می آید پس اگر این چیز باز در فقیر بهین وضع که مذکور شد جائز نیست بود اقدام بر آن اصلاً نمیکرد
 و بعد ازین آنچه امور دیگرنا مشروع است حاجت بیان نمیدارد و بجز توفیق حسنت چه برنگار و و السلام
 ۱۲۳۸ هجری - رفقہ دیگر فضائل آب و کمالات اکتساب ذوالذہن الثاقب الفہم الصائب
 آخون زاده مولوی عبد الرحمن صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ و زاده بسطہ فی العلم و العمل و بلفظہ کل الال
 از فقیر عبد العزیز بعد ابلاغ سلام مسنون الاسلام مقرون بالتعظیم والاكرام واضح را می شریف و ذہن لطیف
 باد که رقیمہ کریمہ در توثیقہ نواب صاحب بہجت شمول نموده حق تعالی مراتب علم و عمل در ترقی و تزاید دارد
 و از جمیع مکروہات و بلیات و آریں و آمان خود نگہدارد - فقیر از عرصہ چند سال بسبب ہجوم امراض
 گوناگون از مراجعت کتاب فقہ محروم است بلکہ بسبب فقدان بصارت بیچ کتاب مطالعہ نمیتواند کرد
 و ہذا جمع نمودن کتب بیفائدہ دانستہ موقوف نمود لیکن آنچه دیدہ و شنیدہ بفضل الہی محفوظ است
 در مسئلہ حکم کرگدن استفسار رفتہ بود و حقیقت آنست کہ شیخ الاسلام در صید یہ و قول در حق و نقل
 نموده کیے قول آنکہ حرام است زیرا کہ بر انسان و دیگر حیوانات حملہ میکند و میکشد اگر چه گوشت نمیخورد
 پس معنی سبعیت در رویداشد و السباع کلہا حرام و در کتاب حیوۃ الحيوان نوشته اند کہ ہوشید
 العداۃ للانسان تبعہ اذا سمع صوتہ فیقتلہ ولا یاکل منہ شیئا کذا فی المستطرت و قول دیگر آنکہ
 نقل کردہ است اینکہ حلال است زیرا کہ گاہ و نباتات میخورد و ہومن البہائم لامن السباع این وقت
 کتاب صید یہ حاضر نبود کہ عبارت آنرا نقل کردہ شود اما مضمون عبارت بالیقین بہین است کہ مرقوم
 شد و در کتاب حیوۃ الحيوان قول کمال الدین موسی و میری شافعی ہم بر حرمت این جانور مذکور است
 کتاب مذکور ہم این وقت میسر نشد کہ عبارت نقل کردہ شود و این محفوظ است کہ کرگدن را حار ہندی
 گویند و کرگدن ہم گویند لیکن لفظ مشترک است در میان این جانور و جانور دیگر کہ خوردن ازین میباشند
 و مشابہت دارد با گاؤمیش کہ در حق آن جانور روایت صحیح است کہ حضرت علی مرتضیٰ فرمود کہ حلال
 بودن آن فرمودہ ہذا بعضی علماء سابقین را اشتباہہ رود و حکم بحلیت این جانور ہم داوہ اند و اللہ اعلم

کتاب
 الفہم الصائب

بحقیقۃ الحال و بر ذہن ثاقب سامی پوشیدہ نخواہد بود کہ این جانور بسہ جانور شائبہت دارد بدن پاپہا
مانند فیل میباشد و سٹش مانند گاؤ میش و در دین دندان دارد و شاخیکہ بر سر دارد و شائبہت با خوک
پیدا کند و رکتب مصرح است کہ ہر گاہ در میان جانور حلال و حرام شائبہت پیدا میشود حکم آن تابع
صوت آن جانور است اگر شائبہت صوت با جانور حلال بیشتر دارد پس حلال است اگر با جانور حرام
شائبہت بیشتر دارد و حرام است چنانچہ میان سگ و بز اگر بچہ پیدا شود و ہین حکم در وی جاریست پس در نیت
کہ شائبہت خوک و فیل درین جانور موجود است حکم بحرمت اولیٰ و انساب است و من القواعد المقررة
اذا اجمع الحلال والحرام حکم بالحرمة انتہی کلامہ فقیر توفیق الہی تعالیٰ میگوید کہ در فتاویٰ رحسانی
نذکور است کہ فیل و گرگدن نزد امام اعظم و ابو یوسف حکم حل دارد و نزد محمد حرمہ و نقل از ذخیرہ کردہ است
و دلیل ہر دو جانبین قائم کردہ لیکن مخالف است از ہدایہ کہ در باب بیع فاسد مرقوم است امام محمد
فیل را نجس لعین میگویند و بیع او جائز ندارد و ہمچنین گرگدن و امام ہمام اعظم و امام ابو یوسف میگویند
کہ فیل از سباع است پس ازین معلوم شد کہ فیل و گرگدن ہر دو حرام اند خوردن نباید اگر چہ
بیعش نزد امامین ہر دو جائز است پس کسیکہ حکم بخوردنش میکند جائز نیست فافہم والہ تعالیٰ اعلم
سوال در فوائد القواد و ملفوظ سلطان المشائخ چند جا مذکور است کہ آیندگان پیش ایشان سر بر
زمین می نہادند چون یکے ازین امر استفسار نمود فرمودند میخواہم مردم را منع کنم لیکن ازین جہت کہ
پیش خواجہ قطب الدین و شیخ فرید الدین قدس سرہما ہمچنین میگردند نمیتوانم منع نمود و دیگر یا فرمودند
چیزیکہ فرض باشد چون فرضیت آن منسوخ شود سنیت باقیماند مثل صیام بیض و عاشورا و سجدہ
آدم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام را ما مور بود اکنون کہ تاکید آن منسوخ شد اباحت باقی است تجویز
سجدہ ازین بزرگان کہ مقتدایان ظاہر و باطن بودند محل حیرت است و این استدلال چنانکہ است ظاہر
است **جواب** در منتخب فتح العزیز کہ شیخ عبداللہ جدید الاسلام آنرا بقاری مینویسند چند چیز از ان نقل
شدہ بخدمت سامی رسیدہ در قصہ حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام تحقیق سجدہ لغیر اللہ ہر چہ
مرقوم شد اگر آن نسخہ این وقت ہم میرسد چند سطر از ان نوشته خواہم فرستاد آدمیم بر آنکہ این بزرگان
تجویز سجدہ چہرہ میکردند فایت توجیہ فعل این اکابر بعد از تفتیح و تفتیش بسیار چنین قرار یافتہ کہ سجدہ دوم
دانستند سجدہ عبادت و سجدہ تحیہ سجدہ عبادت را خود کفر و حرام شدیدی دانستند و سجدہ تحیہ را تجویز

بیان سجدہ تحیہ

میفرمودند و فرق در میان سجده عبادت و سجده تحمیت با وصف که تفازریت و تعظیم باطنی در هر یک
 بحسب ظاهراً موجود است که اگر عند الملاقات و المحاضرة بطریق تعظیم و مکرم را اندر تحمیت مسنون و واقع شود
 آن سجده تحمیت است و اگر بقصد تقرب الی رجال الغیب و تحصیل کیفیات نفسانیه مطلوبه واقع شود آن سجده
 عبادت است چنانچه سجده کفار بسوی استنام و سجده ملائکه برائے حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوٰۃ والسلام
 از قسم تحمیت بود چنانچه اکثر مفسرین بر آنند و بعضی گفته اند سجده برائے خدا بود و آدم را قبله کردن منظور
 بود بهر حال چون ملائکه در مقابلہ حق تعظیم اسما که از حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوٰۃ والسلام نسبت
 بایشان واقع شد مامور باین نوع تحمیت شدند دیگر متعلمان و مسترشدان بطریق اولی نسبت بعلمان
 و مرشدان خود مامور شوند قیاساً جلایا و چون در شریعت منسوخ است از فرضیت بندت انتقال نمودن لیکن در
 مقدمات این استدلال شبهه نوعی که متوجه میشود بر صاحب ظاهر اند چنانچه خود قلمی فرمودند و قوی تر ازین استدلال
 شبهه دیگر است که عبدالمکریم بهره گجراتی در تفسیر کلامی که بروفق تصوف نوشته است آزاد تفسیر سوره یوسف
 آورده است حاصلش آنکه موافق قاعده اصول شریعت من قبلنا حجت است مالم نظیر لنا نسخ فی شرعنا و سجده
 تحمیت در شریعت حضرت یعقوب علیه السلام نص کتاب که خود اله سجده اجازت بود پس در شریعت مانیز اجازت
 باشد و نسخ این جواز در شریعت ما غیر از خبر واحد نیست و هو قوله لو کنت امر احد الان یسجد لاصد لامرت
 المرأة ان تسجد لزوجها و لکن لا ینفی بشیران یسجد لغير الله و کما قال و نسخ نص کتاب را باید که خبر
 متواتر باشد نه خبر واحد و مع هذا این خبر واحد هم محتمل است که نظر باشد تباه سجده تحمیت با سجده عبادت
 داده شده زیرا که مردم قریب العبد بالکفر بودند و عبادت غیر الله معتاد و خوگر در آنوقت منع مطلق فرمودند
 کالشی عن الختم و المرفق و جواب این شبهه آنست که درین تقریر سراسر غفلت از اجماع قطعی است
 بر تحریم سجده و ذبول عن ذکر التناخ اتمی صحت نواصب فرقه جدا است و راسه خوارج در مغرب
 شام بسیار بوده اند و متوکل عباسی و وزیر او علی ابن جهم نیز از جمله نواصب خوارج جمع مقاتلین را
 از صحابه بچوطلح و زبیر و امیر المومنین علی مرتضی و معاویه و عمرو بن العاص را تکفیر میکنند و نواصب
 محض عداوت امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه و ذریت طاہره او شعار خود دارند و از متاخرین
 حافظ معتزلی نیز ناصبی است صحت در باب موالات کفار آنچه نقیض نوشته اند تفصیلاً میخواید و شرح
 عین العلم و احیاء العلوم مطالعه فرموده باشند حاصلش آنکه موالات یعنی دوستی اگر من جهت الدین

کیفیت نواصب خوارج

باین محبت
 سخاوت نورانی
 جزئی
 مغربی

بانہا متحقق شود بالاجماع کفر است و باعتبار دنیا اگر اختیار سے این شخص است پس حرام است
 بمعنی ان تعالیٰ سبباً ہا حرام و الا فالسبب امر لا یدخل تحت الاختیار و اگر طبعی محض است ہجو محبت
 فرزند کا فر و زوجہ کا فر حرام نیست مگر آنکہ در تفسیل آن مہا امن باید کوشید و در تطبیق آیات و احادیث
 واروہ در نیابت بتفصیل مذکور چندان تکلفی نیست مثل قولہ تعالیٰ لا تجد قوم یؤمنون بالحد و الیوم الآخر
 یوادون من حاد اللہ و رسولہ و مثل قولہ لا تجد المؤمنین الکافرین اولیاء من دون المؤمنین و مثل
 قولہ من یتولم مسلماً فانہ منہم لے غیر ذلک و اما حکم موالات یعنی معاونت و مناصرت پس منہی است بر اصلے
 مقرر و ہوان الاعانت علی الکفر و المعصیۃ معصیۃ اتفاقاً لقولہ تعالیٰ ولا تتعاونوا علی الایثم و العذوان این
 معاونت گاہے با جرت میباشد و آنرا در عرف چاکری میگویند و گاہے بے اجرت میباشد آنرا در دو
 ملک میگویند و حکم ہر دو قسم واحد است یعنی اگر کفار خواہند کہ مسلمانے قتال کنند یا ملک و بلد محاذ اہل
 اسلام تصرف نمایند نو کری آہنا حرام و در دو ملک نیز حرام بلکہ کبیرہ است و اگر باہم قتال کنند یا برے
 جمع مال و بند و بست ملکی کہ از سابق در تصرف خود دارند و مسلمانا نانو کر گیرند نظر بظاہر شرع اباحت است
 قیاساً علی سائر الاجارات مثل النخیاطة و التجارة و غیر ہا کیف و قد ثبت عن الاکار انہم آجروا انفسہم من
 المشرکین لیکن عند الحق انہم خالی از حرمت نباشند خصوصاً درین زمان زیرا کہ چاکری انہا سیما
 روشناسان را حیلے موجب مفاسد دینی میگردد و اقل مفاسد مدہانت است در انکار بر انا عیلمنکرہ
 ایشان و مناصحت و خیر خواہی ایشان و کشیر سواد و تقویت شوکت و تعظیم مفرط ایشان و خصلہند و صاحب
 و قبلہ گفتن و اظہار محبت مفرط انہا لے غیر ذلک آرے اگر این اجارہ مثل آن اجارہ باشد کہ سامبوکاران
 در راہ خطرناک جماعت از مسلمین را بطریق بدرتہ میگیرند بے آنکہ طول صحبت دیگر مفاسد در ان رفاقت
 متحقق شود بلاشبہ جائز است و ظاہر مراد فقہا با جازت نو کریمی کفار ہین قسم است اگر در نہایت مسلمانے
 ہمراہ ایشان کشتہ شود مثل من مات علی الفرائض است لاله و لا علیہ و ہین قسم اعانت کذاتی بلا اجرت
 در مقام مکافات با کفار کہ نسبت باہن کس سابق اعانت نمودہ باشد درست لقولہ تعالیٰ لا یتکم اللہ
 عن الذین لم یقاتلوا کم فی الدین و لم یخرجوا کم من ديارکم ان تبرؤم و تقسطوا الیہم ان اللہ یحب
 المقسطین و قد ثبت فی الصحاح عن رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ و سلم انی خزاعۃ قبل
 ان یسلوا علی ثقیف و کان بینہم حرب و درین قسم ہم فرق باید کرد در میان طاعت کفاریکہ

معاندین اند و طاعت مثل سکهان و فرنگیان و غیر ایشان مثل مرہبہا و اللہ تعالیٰ علم سوال ربوا
 گرفتن از کافر در دار الحرب نزد ابی حنیفہ در ہدایہ روایتی خلاف الصاحبیہ الشافعی نظر بر تشدید شایع
 کہ در کتاب سنت واقع است اخذ ربوا این مسئلہ بسیار مستبعدینا چہ جواب دلا ربوا بین المسلم و الحزلی فی دار الحرب
 محمول بر ظاہر است و موافق قاعدہ فقہیہ است و ازین جنس مسائل بسیار است مثل لا ربوا بین الملک
 و الملوک وغیرہ ذلک وصل آنست کہ ہر جا گرفتن مال مجانبہ شرط معاوضہ درست باشد آنجا ربوا حرام
 نیماند و ہر جا مسلم ستان شدہ در دار الحرب باند یا داخل شود اورا بزور گرفتن مال حریبان درست نیست
 و اگر بہ خوشی خود بدہند و لونی ضمن عقد فاسد و شرط فاسد درست میشود لانه مباح الاصل فی حقہ و انما حرم
 تعرضہ لاموالہم لمانیہ من نقض العہد و اذا نزلوا بالرضا فلا وجہ للحرمۃ سوال بعضی از علمای امامیہ
 یورب بجواز اخذ ربوا از انگریزان فتویٰ میدہند و در فتاویٰ ویدہ ام کہ اگر کفار در دار الاسلام ^{مستقل}
 یابند دار الحرب نمیشود و بر یک روایت مختلف برائے جرنفع عمل کردن و از نفوس و دیگر کہ در عدم جواز
 موالات کفار و دوست کنارہ کردن و بایشان مصاحبت و موافقت نمودن بہمان حکم دارو کہ
 افتونمون بعضی کتاب و تکفرون بعضی معہذا و نسخ این باب مسالہ بعمل خواهد آمد و رفتہ رفتہ
 از کفار ہندبل مابین مسلمین ہم در اخذ ربوا مضائق نخواہد ماند چہ جواب مفاسدیکہ در تجویز اخذ ربوا
 از حریبان مرقوم شدہ بود واضح گشت اباحتہ اصلی این معاملہ بموجب عنہا است و معہذا مفاسدیکہ
 درین مرقوم شدہ اکثر آن مفاسد منقوض است بجاہد کفار کہ متضمن است قتل رجال نہب اموال
 و بے ذراری و تخریب عمارات و احراق اشجار و زراعات را و ظاہر است کہ این عمل با مسلمین در غایت
 قبح است و متضمن بودن این معاملہ مفاسد دیگر را چیزے دیگر است کلام در ان نیست بلکہ بر فرض
 خلوازین مفاسد است و الامباحات بلکہ مستحبات و مندوبات بسبب مجاورتہ مفاسد کہ شوہر مت
 پوشند چہ جائے این مسئلہ کہ اباحت آن نیز متفق علیہا نیست مخصوص بعلماء حنفیہ است و آنچه
 مرقوم شدہ کہ دار الاسلام گاہے دار الحرب نمیشود قول مرجوح است واضح آنست کہ دار الاسلام
 دار الحرب میشود آری درین اختلاف است کہ میشود طائفہ میگورند کہ اگر یک چیز از شعائر اسلام
 ممنوع باشد مثل اذان و حتان دار الحرب میگردد و طائفہ دیگر میگورند کہ ہر اصریر و رة دار الاسلام
 دار الحرب بر محو شعائر اسلام نیست بلکہ ہر گاہ شعائر کفریہ و عدغہ باعلان رواج گیرد دار الحرب میشود

شعائر اسلام ہمہ برقرار باشند و فرقہ سوم ازین ہم ترقی کرده اند و گفته اند کہ حد و دار الحرب آنست کہ
ان لایستی فیہ مسلم و لافومی آمنابالامان الاول سوار ترک بعض شعائر الاسلام اولاً و سوار
اعلم شعائر الکفر اولاً و ہین قول ثالث را محققین ترجیح داده اند و برین تقدیر معمولہ انگریزان ایشاہ
ایشان لاشبہہ از الحرب است و السلام و تجویز علماء امامیہ برین مقام اعتبار ندارد زیرا کہ نزد ایشان
از میان و سنیان نیز اخذ بواجب است صرف و تجویز علماء حنفیہ است و عمل نکردن اکثر اشخاص
بر آیاتیکہ وال بر تبری از کفار است البتہ موجب طعن و تہمین آنهاست لیکن ایمان بعض اکتساب
و بوجہ النفع از ان قبیل نمیتواند شد کہ کلام بحسب ظاہر بر ان متوجہ شود و اللہ تعالیٰ حساب
السر اسوال سنن روایت کہ آن در نماز پنجگانه معمول است در اذان عوام چنان نشسته کہ مجموع
این رکعتہاے سنت و فرض داخل در اصل نماز است و حال آنکہ اینقدر تاکید در غیر سنت فجر در احادیث
یافتہ نمیشود و بسا مسلمان از مردوزن کہ از کثرت رکعات مواظبت بر ان دشوار میدارند و اگر بپفده
رکعات فرض امر کرده شود باسانی مواظبت تواند کرد و جواب در باب سنتہا علماء ماوراء النہر غلط
در اذان جہال عوام قریب فرض رسانیدہ اند و اینقدر از احادیث ثابت نمیشود و ہین سنت نہیب
حضرت والد مرحوم ماورین مسئلہ و ہین سنت موید با حدیث و آثار صحیحہ و مشدداً ماوراء النہر تہواکید این نماز
را اثبات فرمودہ اند کہ ہمسفر فرض گشتہ بلکہ حضرت والد مرحوم ماورین مسئلہ مکرر میفرمودند کہ ہر چند این
مردم بہ نیت نیک این تشدیدات نوشتہ اند تا در اقامت سنت مردم تساہل نکنند لیکن مردم بسیار را
از نماز فرض محروم داشته اند کہ بہ سبب کثرت اعداد رکعات ہر وقت و عدم فرصت اصل نماز را ہم ترک
میکند و میفرمودند این تشدیدات نوعی از تحریف شریعت است مشہ بہ الے اجل مع الزیادۃ فی
الثن بلاشبہہ جائز است بلکہ ہین وجہ برکت است کہ در حدیث شریف و اروس البرکۃ فی الثلث
فی الشکرۃ و فی البیع الے اجل ذنی خلط البر بالشعیر للاکل لا للبیع و مقابلہ زیادۃ ثمن با اجل و نجبا
مضر نیست زیرا کہ تفاضل و اجل مخصوصتہ حرام است کہ جنسین باہم متقابل شوند یا ماہونی حکم الجنسین
کالتقدین رقعہ مہربان من تصرف جن و شیاطین در بدن آدمی یعنی در روح ہوائی
و نسیمہ او کہ حامل قومی است و آنرا بصرع الجن در عربی می نامند و باسیب و خطبہ در عرف تعبیر
میکند نزد اہل سنت بلکہ اکثر فرق اسلام مسلم است چنانچہ در تفسیر نیشاپوری وغیرہ در تحت آیہ

تخبیط الشیطان من اس مذکور است و اکثر مسلمین علی ان الشیطان قادر علی الصرع و القتل و الاضرار بتقدیر
 اللہ تعالیٰ و مخالفت درین مسئلہ غیر از فرق معتزله و دیگرے نیست و آنها درین آیت توجیہات یککہ مینمایند چنانچہ
 در تفاسیر آنها مرقوم است و نقل آن و ابیات بے حاصل و در اناجیل اربعہ یوحنا و متی و غیر ہما وہ پانزودہ
 قصہ آسیب جن و اخراج آن از بدن مصروع بدم عیسوی مذکور است و در احادیث نیز قدسے کثیر ازین
 باب آید ہرگز کے راجائے انکار نیست آیدیم بر آنکہ انسان ہم بعد موت این کار میکند یا نہ درین مسئلہ
 علماء اہل سنت را اختلاف است اکثر محققین تجویز آن کرده اند و بعضے باتناع آن رفتہ و سبب منکران
 آنست کہ اگر انسان نیز این کار کند باید کہ حقیقت او مقابوہ بحقیقتہ جن گردد و انقلاب حقائق محال است
 و نیز اگر انسان صالح است پس این نوع ظلم و ایندراچہ قسم ازوے بوقوع آید کہ خلاف اصلاح است
 و اگر فاسق است یا کافر پس او از دست موکلان عذاب چگونہ خلاص شدہ فرصت این عمل می یابد بنابراین
 تجویز درین باب دو گروہ شدہ اند جماعہ میگویند کہ این از باب انقلاب نیست بلکہ نوع است از مسخ
 اخروی کہ اصل آن در آخرت و ما بعد الموت از روی احادیث بسیار ثابت است و در جامع صغیر سیوطی از
 کتب متعددہ در تتمہ حدیث معراج منامی آنحضرت نقل کرده کہ رایت نزد جنوسستہ الشیاطین عند الموت
 فجاؤہ نسلہ من الجنابہ فنزعتمہ من ایدیم او کما قال و ازین حدیث بوے ازین عالم ہشام میرسد و
 چون این معاملہ از باب مسخ اخروی شد پس خلاص از عذاب فاسق را چرا لازم آید بلکہ انہیم نوع است
 از عذاب کہ در ان گرفتار است مسلک علمائے حنفیہ تا روید یہ بہین است لا معین فی شرح برزخ کہ از معتقدان
 علماء ماوراء النہر است میگویند انسان قد یصیر جنانی عالم البرزخ باسخ و ہذا تغذیب غضب من اللہ تعالیٰ
 علی من شارکن کان مسخ فی الامم السابقہ و القرون الماضیہ قروہ و خنازیر الا انہ رفع ہذا العذاب عن
 الامم المرحومہ فی عالم الشہادۃ ببرکتہ النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الا ما ہو عن علامات الساعۃ الکبریٰ
 فقد ورد فی الاحادیث الصحیحہ ان یکون فی ہذہ الامم مسخ و خسف و قذف عند القیامۃ ذلک مسخ
 الانسان فی البرزخ یکون غالباً فی الکفار و البوسین الظالمین المؤمنین الزانین و المتعلمین سیما
 اذا ماتوا و قتلوا علی جنابہ کذا المریدین غیر تائبین فلیس کل من کان کذک یکون مسخ و خا بل من
 شار اللہ مسخ و عندہ و اسخ لا یکون فی الصالحین و الاولیاء و اصلا و ان ماتوا علی جنابہ و یکون المسخ
 فی القیامۃ کثیر کما ورد ان کلب اصحاب الکہف یجعل بلعما و یلعن کعبا و یدخل ذلک فی الجنۃ

و یقیناً بنی النار و من هذا القبیل جعل راس من رفع او وضع راسه فی الصلوة قبل الامام راس حاکم
و منہ مسخ آخذ الرشوة و وضع الاحادیث و امثال ذلک کثیر استی و جماعه دیگر میگویند که این نه از باب
انقلاب است نه از باب مسخ است بلکه نوع است از مشابهت در افعال حرکات که اصلاً مختلفه را با هم میسر
بمترکه آنکه در دوره روپیلها جماعه از بندیان و ستار راج بسته در نفس با او نخته چند لفظ شتوا موحته خود را
روپیله وضع کردند و مانند آنها خشونه در معاملات و ضرب شلاق بموجب جعل می آوردند کذا در حکم من
تشبه بقوم فیهنهم آن افراد انسان را که کار بنیان میکنند در عرف خبیث میگویند و بپند می بھوت
می نامند بے آنکه تغیر و در حقیقت آنها واقع شود همین است که اکثر علماء عراق و عرب این مسلک مختار
گفته اند و هو الاقوی و الاصح نظر الی الدلیل و الیه کان میل سیدی الوالد قدس سره فی اشارت ببحث فی نثره
مسئله کما وقع مراراً عدیدة ۱۲۰ مہجری منہ در مسئلہ بروز و تناسخ آنچه از کتاب منقول نموده بودند درست
است و فرقیکه در میان بروز و تناسخ نوشته بودند نیز صحیح بلکه نزو صوفیہ این نوع تصرف یعنی بروز و
در روح حی یا میت در اصل از خواص حقیقۃ الحقائق تعالی و تقدس است چون نسبت و تعالی با مخلوقات
نزو ایشان نسبت نظام بر نظام هر قومیت است در مخلوقات نیز این نوع تصرف ثابت است آری صد و این
نوع تصرف در بعضی مخلوقات که ملائکہ و جنیان باشند عادی و مطروہ است و در بعضی دیگر مخلوقات که احوال
بنی آدم اند خارق عادت و در قصص الاولیاء ازین باب چیزی بسیار منقول است و خویشی کبر ازین باب
قدسے کافی روایت کرده اند و مشارکت ارواح بنی آدم با ارواح جنیان مثل شیخ سید و غیره درین باب
موجب نقصان و قدح نمیشود چه مشارکت و تمثیل و تخیل با شکل مختلفه فیما بین ملائکہ و شیاطین ثابت
است و از اولیاء ہم بسیار منقول چنانچه قصه چهل غزل سید علی ہمدانی قدس سره و غیره ازین
باب است و اصلاً موجب قدح و نقصان ملائکہ و اولیاء نمیکرد و اگر شیاطین را بسبب اقتضای نشاء خود
انقدر مشابهت با ملائکہ و اولیاء حاصل شود چه باک که نیکان بدان از جنس با ہم در امور بسیار نزدیک
اند و میباشند مثل مشہوست کہ عم آنچه آدم میکند بوزینہ ہم بفرق نیست کہ شیاطین مثل شیخ سید
و غیره این تصرف را برائے اعدائے بنی آدم و بقصد تالمه و طلب عبادت و تندر و قراین برائے خود
میکند و ارواح مقدسہ بر احوال اعدائے علمی یا احداث کیفیت محوہ و روح قابل این عمل مینمایند بیشتر در فرق
نیکان و بدان بقصد عزائم و نیات ملکہ صالحہ و خبیث میباشد نہ در صورت عمل شہدار و کافران

باین بروز
تصرف
تصرف

صحیح قرآن ۱۲

در استعمال سلاح و اجراء سید و سنان و قواعد شناسی فرسیت یکسان میباشد و تفاوتیکه فیما بین
الفریقین است از راه حسن نیت و خبیثیت آنست و بس مشابہت این عمل ارواح مقدسه با عمل شیخ
سد و غیره از شیاطین و تشبیه یک عمل با عمل دیگر چندان نزد صوفیہ مستبعد نیست بلکه بر آن تفہیم این
تشبیل در ارواح ایشان جا بجا مذکور است حتی در حق حضرت مقدسہ بوبیت چه جا تا ارواح دیگر در ناسبہ
شیخ ابن فارض مصری علیہ الرحمۃ واقع است و مولانا رومی قدس سرہ در مثنوی شریف بہان
معنی را بفارسی میفرماید مثنوی چون پری غالب شود بر آدمی بدگم شود از مرد و وصف مردی بد چون
پری را این دم و قانون بود و کار آن پری خود چون بود و کمنہ آن مقام آنست کہ نسبتیکہ روح
را بدن خود از قیومیت میباشد میتواند کہ روح دیگر را کہ اوسع و اقرب با طلاق ازین روح است باین
روح بہم میرسد آن روح حکم روح الروح او پیدا کند و ہر قدر وسعت و اطلاق زیادہ تر شود این تصرف
زیادہ تر بروز نماید حتی کہ در حقیقہ الحقائق کہ روح جمیع ارواح است بمعنی اتم وافر متحقق میباشد از آنجا
بر ہر روح این تصرف فائض میتواند شد آئی استعداد قابل شرط است نیست آنچه بر قواعد تصوف منطبق
میتواند شد اما علماء ظاہرین قسم را حمل میکنند بر تلبیسات شیاطین و جن زیرا کہ این نوع تصرف
ایشان را بالاجماع ثابت است پس ایشان در روحی از ارواح این نوع تصرف مینمایند و گاہی نام یکی
از بزرگان میگیند نام مردم بانکار برنجینند و بظہیم پیش آیند و کلام ایشان را با عقائد بشنوند و دانستن
مسائل تصوف و مضامین نصوص نزدیک ضیان شیاطین سہل کاریست آری بعضی از شیاطین
باین نوع تصرف صحیح اغوا قصد میکنند و زود خواص تلبیس ایشان پیش نمیروند و بعضی از نہاد پروردگار
و تعلیم خوگر کردن مردم بر جمع بسوئے خود قصد مینمایند و درین تلبیس خواص نیز در رنگ عوام شتباہ
پیدا میکنند و بنا بر بہین نام کسی از بزرگان داکا بر میگیند و در زمان جاہلیت آمدن شیاطین بر بعضی شیخان
بہین وضع مثل سنق و سطح و دیگر کاہنان آنوقت قریب ہوا ترا نجا میدہ جا انکار نیست و اللہ تعالیٰ اعلم
و دلیل علماء ظاہرین دعوی آنست کہ اگر این نوع تصرف از ارواح طیبہ نبیاء و اولیایا ملائکہ یا حضرت
حق واقع است حال آنکہ بالقطع و یقین این نوع تصرف از شیاطین ارواح خبیثہ واقع است بظہیم
لازم آید و شتباہ قوی رود ہر دو جا جملہ را ممکن شود کہ بر ذر روحی مقدسہ او در خود او عا نامیند اقوال
و افعال نہا جائے انکار نشود و انجام اہل حق لازم آید بلکہ جلال کبر را کہ بروز حضرت حق بخود او عا ہر دو ہست

والزام ممکن نشود و قصصی که از اولیا و مریدین باب منقول است چنانچه در نفحات و زکرا و حدیث الدین کرمانی
است همچنین در فتوحات شیخ اکبر پس آنهمه قصص اولیا و رجات است که بروح زنده دیگر تصرف کرده
اورا معطل ساختند و بجای او نطق و تکلم کرده و اینجای اشتباه نیست که در حالت حیات اگر شخصی ادعا برود
روحی از ارواح زندگان نماید و قوای و فعلی از او صادر شود بآن زنده رجوع کرده حل شبیه میتوان کرد
بخلاف ارواحی که در برزخ اند یا ملائکه یا حضرت حق جل و علی و اهل مشرب تصویب تجویز بروز ارواح
اولیا مطلقاً خواه زنده و خواه مرده مینمایند ازین دلیل چنین جواب میگویند که اشتباه و تلبیس چون
سیرج الارتفاع باشد و قریب الزوال از ان باکے نیست و این تلبیس و اشتباه از همین قبیل است که
باونی رجوع بدلائل کتاب و سنت و احکام شرعی مرتفع میشود اقوال و افعال آنکس باید که بر معیار ستر
حل نمایند اگر مطابق آن باشد بروز روح پاک است و اگر بخلاف آن باشد بروز روح خصیث است
و نیز میگویند که این نوع تلبیس و اشتباه در خرافات المیسی و هفت ملکه و ق آلهی تمینی شیطانیه و الهام
ملکی و وسوسه شیطانیه و تمثیل بشری که از ملک جن و شیاطین میشود نیز واقع است و آنچه از طرق رفع
این تلبیس و اشتباه در آنجا بکار برده میشود در اینجا هم جاری خواهد شد و ما هذا باول قاروره کسرت
بالجمله طرقی سلم همین است که امکان را بر قاعده تصوف انکار نماید نمود و وقوع را که محل اشتباه
است سلم نباید داشت که دلیل بر آن سوائی این دو سه نقل بر وقوع قائم نیست بروز کمونی که مجمع
صوفیه است را این نوع صور بسیار وارد که در کتب تصوف مشروح است اما از شواهد این بروز در کتب
حدیث قصه زید بن خارجه است که ابو بکر بن ابی الدنیانی کتاب من عاش بعد الموت قاضی ابو بکر بن
فحل و دیگر محدثین روایت کرده اند که بعد از موت و قبل از دفن روح او با بدن متعلق شده آوازهای مضمون
آنکه محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و علی آله و سلم النبی الامی خاتم النبیین لانی بعد کان تک فی الکتاب
الاول ثم قال القائل علی لسانه صدق ثم قال ابو بکر خلیفه رسول اللہ صدیق الامین الذی کان
ضعیفانی جسد تو یانی امر اللہ کان ذک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی لسانه صدق صدق ثم
قال الاوسط اجل القوم الذی کان لا یخاف فی الدوله لائم الذی کان یمنع الناس ان یاکل
توهم ضعیفهم بعد عمر امیر المؤمنین کان ذک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی لسانه صدق صدق ثم قال
عثمان امیر المؤمنین و هو یعانی الناس من ذنوب کثیرة خلعت لیلتان جعلت السنان

کلیلتین و بقی اربع سنین و لا نظام لهم و انت تحت الاحمار و وقت الساعة و اكل الناس بعضهم بعضاً
ثم ارعوى المؤمنون لى آخر القصة الطويلة و ازین قصه معلوم میشود که در انجا برود روح شده بود
یکے از انهارج زید بن خارجه که با بدن خود متعلق شده کلم میگوید و دوم روحی دیگر بود که بعد از هر
کلام او تصدیق میکردیم بر زبان او پس بروز تنازع فیه ثابت شده و در کتب حدیث قصه دیگر
نیز همین وتیره وارد است که الفاظ آن بیا و نیست و الله تعالی اعلم سوال آیه لئنذر قومنا ما انهم
من نذیر من قبلک صریح است و آنکه قوم آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در زمان فتره غافل از
مکلیفات شرعیہ بودند و این آیه در سوره قصص واقع است و سیاق این آیه صریح است زیرا که میفرماید
و لولا ان تصیبه مصیبه بما قدمت ایدیم فیقولوا ربنا لولا ارسلت الینا رسولا فننتج آیاتک نکون من الموشنین
اما آیه لئنذر قومنا انذرا ما انهم فاعلم غافلون پس درین معنی نص نیست زیرا که کلمه ما سلسله احتمال دارد
الاول ان یکون نافیته و الثانی ان یکون مصدریة و الثالث ان یکون موصولة و علی الاول
یحصل نفی انذار الابرار و الباقیین و در تفسیر نیشاپوری میگوید و قد يقال ان ما نافیة او موصولة
او مصدریة ای ارسلت لتنذر انذرا ابرهم او ما انذرا ابرهم او ما انذره ابرهم فانهم فی غفلة فعلیة نذرا
کو نهم غافلین بسبب باعث علی الانذار و علی الاول عدم الانذار بسبب غفلتهم انتهى بالجمله بانضمام
آیه بایه سوره قصص یا آیه و ما کننا مغدین حتی نبعث رسولا نجات اهل زمان فتره ثابت میشود
موافق قاعده اهل سنت و جماعت که قائل اند بحسن و قبح شرعی منکر و جوب عقلی اند اما کلام درین است
که انذار و بعث رسول است و زمان آن است که در و بعثت رسول نباشد از نبودن انذار در
زمانی که آن زمان زمان فتره است حکم فتره نمیشود پس فیما بین حضرت عیسیٰ آنحضرت علیها الصلوه
و السلام که مدت پنصد و شصت سال است زمان فتره نبود که اهل آن زمان حکم فتره پیدا کنند مانند
غیر مکلفین چون سببیا ن مجانبین معاقب نشوند زیرا که علم انبیاء ما تقدم خصوصاً کتب حضرت موسیٰ
و عیسیٰ در ان بلاد موجود بود و حاملان آن کتب اگر چه را امور بسیار تحریف کرده بودند اما و توحید اثبات
نبوة و معاد که اصول ثلثه دین است فی الجمله قدمی میزدند و لهذا در تفسیر نیشاپوری در تحت آیه سوره
قصص میگوید من قبل کانت حجة الانبیاء قائمة علیهم و لکن بعث الیهم من تجد تلك الحجة علیهم فبعث الله
تقریر تلك التکلیفات و ازالة لتلك الفتره پس نفی انداز نسبت بقوم آنحضرت و بعثت رسول هر دو

متحقق شد و مراد از بحث رسول و آریہ و ما کنا معذبین حتی نبعت رسولاً آن نیست کہ رسول از آن قوم بقصد اولی برائے تبلیغ ایشان بیاید تا علم موسوی و عیسوی را ازین مرتبہ خارج کنند بلکہ مراد آنست کہ در عالم رسوے بیاید کہ خبر آن رسول احکام آورده او و لو اجالاً بکلفین برسد و کلفین آنوقت یا علم آن رسول حاصل گردد کہ در اطریقہ ندیب ما در عالم ندیب بگیریم ہست کہ از احوال مطابق واقعے انگارند زیرا کہ بہین قدر بحث و تفتیش و سوال و تحقیق دین کفایت میکند آریہ زمان فترتہ در میان حضرت نوح و حضرت ابراہیم علیہما السلام بعد از گذشتن عاودہ نمود مسلمست اگر در زمان فترتہ مجرب و نیامدن رسول از قوم خود کفایت کند لازم آید کہ اکثر از منہ در حق اکثر اہل زمین زمان فترتہ باشد و لیس فلین احادیث صحیحہ تامل باید فرمود کہ اہل زمان خود را چہ قدر نکوش فرمودند مثل ان اللہ نظر الی اہل الارض فمقت عربہم و عجمہم الا بقایا من اہل الکتاب و در آیات قرآنی امعان نظر باید فرمود کہ کنتم علی شفا حفرة من النار فانقذکم منها و امثال ذلک چہ معنی دارد پس زمان جاہلیت را کہ قبل از وجود باجود آنجناب است زمان فترتہ مصطلحہ نتوان گفت گو فترتہ لغویہ باشد و بہین معنی لغوی است و آریہ یا اہل الکتاب قد جاہلکم رسولنا بین لکم علی فترتہ من الرسل ان تقولوا ما جاءنا من بشیر ولا نذیر زیرا کہ خطاب باہل الکتاب است و فترتہ مصطلحہ در حق اہل کتاب متصوّر نمیتواند شد و لہذا در حدیث مذکور جاہل حکم تبعذیب مردگان آنوقت واردست مثل ابی داؤد فی النار و جواب کسیکہ پرسید بود این ابی و مثل البیتہین اقوام عن فخر ہم بآبائہم الذین ہم فخر من فخرم النار او لیکونن اہون علی اللہ من الجعل الذی یدہ الخمر بانفہ الی غیر ذلک آریہ قوم آنحضرت را نذیرے نیامدہ بود کہ ایشان را بر کفر و معا ایشان تبرساند و ہر چند نیامدن نذیر کذائی و در دفع عذاب حجت نمیشود اما عنایت الہی این عذر ایشانرا ہم زائل فرمودہ نذیر بر اہم برگزیدہ و اگر امعان نظر و مضمون آریہ لولا ان تصیبہم مصیبتہ باقتداید ہم کردہ شود ظاہر میگردد کہ رسیدن مصیبت و در عوض اعمال ایشان کہ گناہیہ از عذاب است سوا کان و نیویا و اخری یا مقدر و در صد و وقوع بود اما ایشانرا در آن صورت جاہل گفتن بود کہ ما را پیش بعثت رسول بسوے ما و قبل از انذار چہ عذاب واقع شد لہذا ترا فرستادیم چنانچہ قید الینا و لولا ان الینا رسولاً بان اشارہ میکند و آریہ دیگر کہ و اسوا باللہ جہداً یا ہم لئن جاہل ہم نذیر لیکونن اہدی من احدی الامم بہین معنی تصریح است و کہ ذلک و آریہ ان تقولوا انما انزل الکتاب علی طائفتین

من قبلنا وان کننا عن در استهم لغافلین او تقولوا لو انزل علینا الکتاب لکننا اهدی منهم اے آخره
 وازین آیات ظاہر میگردد که آنها معتقد نزول کتاب بر طاققتین بودند میداند تند که حال آن هر دو طاققت
 چیست و در باب توحید و نبوت و معاوچه اعتقاد دارند بلکه در حق و رقبه بن نوفل در اول صحیح بخاری مذکور
 که فکتب من الانجیل بالعربیة ما اشار ان یکتب من ازمین معلوم میشود که در میان ایشان نیز دعوت عیسوی
 رسیده بود و ترجمه انجیل را می شنیدند پس درین حالت احکام زمان فتره چه قسم جاری می تواند شد آنچه مرقوم
 بود که اگر زمان بعث آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم زمان فتره باشد پس وجه اختلاف در حال ابوبن شریفین
 چیست که در فقه اکبر کفر ایشان مصرح است مسیوطی و دیگر علماء در ایمان ایشان سائل نوشته اند جواب
 مهربان من چون معلوم شد که زمان بعث آنحضرت زمان فتره نه بود بلکه زمان جاهلیت بود پس اشکال
 زائل گشت و بر تقدیر یک زمان فتره هم باشد این اختلاف گنجایش دارد که ایمان کفر چیزی دیگر است
 و عذاب نجات چیزی دیگر کفران زمان فتره را نهایت کار آنست که نجات یابند اما ایمان آنها خود البته ثابت
 نیست بحث در این است که در زمان فتره آباء آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم مشرک و کافر بودند
 که به سبب غفلت فتره مغذیب نشوند یا موجد بودند و منظر بعث آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم
 و عزم مصمم کرده بر اتباع آنجناب صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پس آنچه در فقه اکبر است که ابوبن آنحضرت صلی اللہ
 تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم ماتا علی الکفر با اثبات نجات ایشان تناقض ندارد اے اگر توحید و برابرة از
 شرک از آنها ثابت شود البته مناقض آن خواهد بود و نهایت کار این مردم همین است که نجات ثابت
 میکنند تفصیل این اجمال آنکه در اثبات نجات والدین آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم
 علماء اند است مسلک است اول آنکه ایشان با وجود کفر و شرک که داشتند مغذیب نخواهند شد مثل صبیان
 و مجانین بعثت آنکه در زمان فتره بودند و پیش از بعث پیغمبر بقضایا ایه ما کننا مغذین حتی نبعت رسول
 تغذیب قبل از بعث مستحق نیست قد سبق مانی هذا المسلك من المناقاة و برین مسلک هم عبارت
 فقه اکبر صحیح است زیرا که مدلول او همین قدر است که ماتا علی الکفر تعرض تغذیب آنها و دران عبارت واقع
 نیست مسلک دوم آنکه ایشان را بر آنحضرت زنده ساختند اینها ایمان آوردند این مسلک نیز با عبارت
 فقه اکبر منازعت ندارد و لهذا شمس الدین کروری که از اجله علماء حنفیه و ارباب النهر است در فقه خود میگوید و چون
 لعن من علی الکفر الا والدی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم لثبوت انہ تعالیٰ احیاها له حتی انما یجب

مسلمک سوم اینکه اینها بقل خود یا شاع از ملت ابراهیمی قبح شرک در یافته ترک آن گرفته بودند و توحید را معتقد بودند و اصنام را تعظیم نمیکردند و کابرا عن کابر بعثت آنحضرت را صلی الله تعالی علیه و آله وسلم شنیده منتظر قدم ایشان و تولد ایشان بودند و بدل عزم مصمم داشتند که هرگاه آن مولود مسعود بر منصف ظهور جلوه گر شود و ما از دل جان متابعت او اختیار کنیم چنانچه قصه نوحی که در بسین عبد الصمد و الشریف آنحضرت صلی الله تعالی علیه و آله وسلم بود و از بزرگان خود موروث داشت شاید این مدعا است بیشتر مختار سیوطی در رساله خود همین مسلمک است پس درین صورت هم نجابت ایشان ثابت میشود و هم ایمان ایشان زیرا که در آنوقت همین قدر ایمان اجمالی متحقق میتوانست شد چنانچه در حق و رقه بن نوفل نیز همین قدر ثابت است اما برین مسلمک هم عبارت نفعه اکبر از دست نیرود زیرا که شاید عدم ایمان تفصیلاً را و عدم وقوع ایمان معزوم علیه را تعبیر بکفر کرده باشند اما ابی و ابوک فی النار و لم یؤمن لی بالشفاعة فیها که در حق ما و شریفه ارشاد شده ازین هر سه مسلمک با رکلی و منافرت تمام دارند فالاولی فی هذه المسائل السکوت سوال فقها نماز تراویح را سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم و بعضی سنت عمر رض نوشته اند و در فتاویٰ فروع بسیار درین باب ذکر کرده اند و آنچه عمل آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است همان نماز تهجد بود که یکدو بار بجاعت گزارد و در بخاری تصریح است بآنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در رمضان و غیر آن زیاده بر یازده رکعت نمیگذارد مگر در حاجت دیگر که آنرا بهیقتی تضعیف کرده است در رمضان به بست رکعت نماز هم آمده و از خلفائے راشدین عمل بدان نماز معلوم نمیشود بلکه آنچه در حدیث آمده که حضرت عمر رض برآمدند و مردم را دیدند و در نماز گفتند نعمت البدعة نده و التي تنامون عنها خیر من التي تقومون بها و حضرت علی رض چون مردم را در نماز دیدند فرمودند که نور الله قبر عمر کما نور المساجد صریح است و در آنکه این هر دو امیر کبیر خود نگذارند و اشعار است بآنکه این نماز تهجد است اگر در آخر شب گذارند بهتر است و نیز در مشکوٰۃ است که در عهد عمر رض مردم یازده رکعت میگذاردند پس قول بسنت و آنرا موکده و استن و اینهمه تفریعات بران متفرع نمودن که اگر اینچنین کند تراویح شود و اگر چنان نشود تراویح نمی شود از کجاست که اگر کسی اکتفا بیا زده رکعت کند باید که تارک سنت نباشد و اگر اصلاً نتواند باید که آثم نباشد و نیز ختم قرآن را درین نماز سنت میگویند این از کجا نعم در حدیث آمده که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در هر رمضان با جبرئیل علیه السلام مدارست قرآن میکرد و

ایمان تراویح

اخیر و بارگرازین جاسنت ختم و در رمضان ثابت میشود لیل و نهاراً خارج الصلوة و عجب تر از همه
 آنست که در بعضی از کتب فقہ مذکورست که اگر اهل قریہ ترک تراویح اتفاق کنند امام را باید که
 ایشان قتال کند امام ابو ضیفہ رحمۃ اللہ علیہ تارک نماز فرض را مستوجب قتل نمیدانند این قائل
 تبرک تراویح اہل بلدہ را حکم قتل میکنند جواب در باب تراویح چنانچہ این حدیث صحیح واقع شد کہ کان
 یزیدنی رمضان ولانی غیرہ علی احدی عشرۃ رکعتہا ہچنان این احادیث ہم صحیح و اردشدند کہ قالت
 عائشہ رضکان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم یجتہدنی رمضان بالاکتہاد فی غیرہ رواہ مسلم
 و عنہا رضکان اذا دخل العشرۃ الآخرۃ من رمضان احیا لیلۃ و ایتظاہلہ و جد شد المیز رواہ البخاری
 و مسلم و ابو داؤد و النسائی و عن النعمان بن بشیر قال تمتا مع رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی
 آلہ وسلم فی شہر رمضان لیلۃ ثلث و عشرين لیلۃ الاول ثم تمانعہ لیلۃ خمس و عشرين
 لیلۃ نصف اللیل ثم تمانعہ لیلۃ سبعة و عشرين حتى ظننا ان لا ندرک الفلاح ای السحور پس وجہ
 تطبیق در میان این روایات کہ صریح دلالت بر زیادتی و کیفی و کمی نماز آنحضرت در رمضان بر
 غیر آن میکنند دوران روایت کہ نفی زیادت میکنند ہمین است کہ آن روایت محمول بر نماز تہجد است
 کہ در رمضان و غیر رمضان یکسان بود غالباً بعد و یا زودہ رکعت مع الوتر میرسد دلیل برین حمل آنست
 کہ راوی این حدیث ابو سلمہ است و تتمہ این روایت میگوید کہ قالت عائشہ نقلت یا رسول اللہ صلی اللہ
 تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم اتنام قبل ان توتر قال یا عائشہ ان عینی تنامان ولا ینام قلبی کذا رواہ البخاری
 و مسلم و ظاہرست کہ نوم قبل از وتر در نماز تہجد تصور میشود و در غیر آن روایات زیادہ محمول بر نماز
 تراویح است کہ در عرف آن وقت بقیام رمضان معبر بود آیدیم بر آنکہ قیام رمضان بچند رکعت و امیضہ
 در روایات صحیحہ مرفوعہ تعیین عدد نیامدہ لیکن از الفاظ مذکورہ در جہد و اجتهاد آنحضرت علیہ الصلوٰۃ
 و السلام معلوم میشود کہ عدوش بسیار بود و در مصنف ابن ابی شیبہ و سنن بیہقی بروایت ابن عباس
 وارد شدہ کہ کان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم یصلی فی رمضان فی غیر جماعۃ بعشرين
 رکعتہ و یوتر انا بیہقی این روایت را تضعیف نموده بآنکہ راوی این حدیث جد ابو بکر ابن ابی شیبہ است
 حال آنکہ ابو شیبہ جد ابو بکر ابن ابی شیبہ آنقدر ضعف ندارد کہ روایت او مطروح مطلق ساخته شود
 آری اگر معارض او حدیث صحیح می شد البتہ ساقط می گشت و قد سبق ان ما یتوہم معارضاً لہ اعنی

حدیث ابی سلمه عن عائشة المتقدم ذكره ليس معارضاً له بالحقیقة فبقی سالماً کیف وقد تأید بفعل الصحابة
رض كما رواه البيهقي في سنة باسناد صحيح عن الثابت بن زيد قال كانوا يقومون على عهد عمر بن الخطاب
في شهر رمضان بعشرين ركعة وردى المالك في الموطن عن يزيد بن رومان قال كان الناس
يقومون في زمن عمر ثلاثاً وعشرين في رواية باحدى عشرة وبيهقي ودين في روايت جمع نموده است
باین طریق که اول صحابه کرام رض عدویان زده را که عدد مشهور تہجد آنحضرت بود درین نماز ہم اختیار فرموده
بودند للعلۃ المشترکہ بینہا و ہوان کلامہا صلوة الیل و چون نزد ایشان ثابت شد کہ آنحضرت درین
ماہ درین قیام زیادہ از ان عدد میفرمودند و بیعشرین میرسانیدند من بعد عدد بیست و سہ اختیار
کردند و برین عدد اجماع شدہ بود بعد از تحقق اجماع مراعاة این عدد ہم از ضروریات گشت و رحن
قرون متاخرہ ازین جهت است کہ فقہا درین امر تشدد میکنند و چیز ہاے بسیار است کہ بعد از تحقق
اجماع تاکید شد پدید آورده اند و قبل ازین چندان تاکیدند اشتد خصوصاً چون آن امر مجمع علیہ شعاً
اہل حق گردد و ما بہ الامتیاز اہل بدعت شود در روایت پنج وقتی نیز تاکید یکہ بعد از قرن صحابه
بہم رسیدہ سابق از ان نبود کما یظہر من تتبع الروایات فی ذلک و در اختیار این عدد وجوہ دیگر ہم موجب
ترتیب بہم رسیدہ از انجملہ آنکہ در غیر رمضان صلوة الیل کہ عبارتہ از تہجد است بعد و یا زودہ وارد شد آنرا
در رمضان کہ وقت جد و تہجد است مضاعف کردہ و عدد روایت پنج وقتی نیز عند اکثر الشافعیہ بہم رسیدہ
تضعیف آن بہست میرسد سہ رکعت و ترزا چون آن عدد ضم کنند بہست و سہ میشود بہر حال اینجا
قاعدہ کلیہ الملاحظہ نظر باید فرمود کہ در وقت اجماع و اتفاق اہل حل و عقد برابر و از امور شرعیہ لائل
وماخذ آن امر از طرق شتہ و مسالک متعددہ بر قلوب اہل عصر وارد میشود و بہست مجموعیہ موجب تقین
یا ظن غالب بحکم آن امر میشود و اگر از دیگران کہ در انوقت حاضر نبوہ اند ہر ہر ماخذ و دلیل انفرادی فردی
نظر کنند نزد ایشان موجب غلبہ ظن یا تقین نمیشود لیکن در حق ایشان اجماع منقصد در زمان سابق
در دلیل بودن کفایت میکند ازین قاعدہ مسائل بسیاری بر آید و اگر اہل زمان متاخر خواهند کہ سوا
اجماع و لیلے دیگر در ان مسائل پیدا کنند متحیر میشوند و ہرگز ایشان را بروقین میسر نمیشود زیرا کہ
ولائل ماخذ اجماعیہ در ذہن ایشان فراہم نمی آیند و ترتیب زمانی سنوح آن ولائل ماخذ و قرآن را
نمی توانند شناخت و آنچه از امام مالک منقول است کہ سی و شش رکعت باید خواند سواے و ترو میکنند

کہ عمل اہل مدینہ ہین بود پس اہل تاریخ وجہ آزا چنین نوشتہ اند کہ اہل مکہ در مابین ہر دو ترویجہ سفت
شوط طواف بجای آوردند چون اہل مدینہ محل طواف نداشتند در مابین ترویجہین چہار چہار رکعت خواند
اختیار نمودند از نہایت مجموع نماز ایشان باین عدد رسید ترویج و نوافل کہ مابین الترویج واقع میشد
و فی مصنف ابن ابی شیبہ عن داؤد بن قیس قال اورکت الناس بالمدینۃ فی زمن عمر بن عبد العزیز
وابان بن عثمان یصلون ستا وثلثین رکعتہ دیوترون ثلثات انتہی و ظاہر اصدوت این زیادہ کہ بسبب
نوافل فی مابین واقع شدہ در زمان عمر بن عبد العزیز یعنی زمان امارت اویر مدینہ منورہ بودہ است کہ در آنوقت
مردم را کمال رغبت در عبادت بہر سیدہ بود بقدر ما ثور و منقول ایشانرا سبع صل نیگشتہ الصدقا
علم ہستہ اذا تحیرتم فی الامور فاستعینوا باصحاب القبور حدیث نیست قول بزرگست کہ معان شتہ
منہا اذا تحیرتم نظر الی الدلائل المتعارضۃ فی حل بعض الاشیاء و حرمتہا فترکوا اجتہاد کم و تقلدوا ہن
قد مات و ہذا القول اشبہ منقول عن عبد اللہ بن مسعود و سفیان الثوری و منہا انکم اذا تحیرتم فی الامور
الدنیویۃ و ضاق بسبب ذلک فلیکم فانظروا الی اصحاب القبور کیف ترکوا الدنیا و استقبلوا الآخرۃ
و اعلموا انکم ایضا صارتون الی ما صاروا و انہا العلم یسہل علیکم صعاب الدنیا و شدائدہا بالجمالیہ نص
در معنی استہدایت ہستہ حیل مطلقا مکروہ نیست و انکار ہست نمی آید زیرا کہ در مسائل بسیار و احادیث
مشہورہ عمل بالخیل آمدہ منہا فی الصحیحین مع الجمع بالدرہم و تبع بالدرہم جنیبا فانه صریح فی مفاضلہ
الربویات توسط غیر الخبث الی غیر ذلک آری نزد شافعیہ مالکیہ و حنابلہ استعمال حیل عند الضرورت
جائز است یعنی برے تخلص از مضیق و دفع ضرر از خود و نزد اکثر حنفیہ برے جلب نفع بے ضرورت کہ
معتقد بہا است نیز جائز است مالکم یکن فیہا اتلاف حق واجب للہ تعالی او لاحد من العباد و متاخرین
ایشان درین تعین بسیار کردہ اند و استعمال حیل را برک منع و جوب حق نیز جائز داشته اند و حرمت
را مخصوص گردانیدہ اند بابطال حق واجب شدہ و فیہ بعد لا یخفی ہستہ در باب استغانت باراج
طیبہ درین امت افراط بسیار بوتوق آمدہ آنچه جہال و عوام انہا میکنند ایشانرا در ہر عمل مستقل
دانستہ اند بلاشبہ شرک طلی است و نذر اولیا کہ بر اقضار حوائج معمول و مرسوم ہست اکثر نقبا بحقیقہ آن
پے نبروہ اند و آنرا بزر خدا قیاس کردہ حکم مردود بر آوردہ اند کہ اگر نذر بالاستقلال بر آن ولی ہست
باطل و اگر بر خداست و ذکر ولی بر بیان مصرف ہست صحیح است لیکن حقیقت این نذر آنست

بیان استغانت
از صاحب قیو

بیان
سکھ حلیہ

تزیینت
استغانت
از ارواح

۱۲۱

کہ اہل ثواب اطعام و انفاق و نبل مال بروح میت کہ امر است مسنون از روای حدیث صحیحہ است
 است مثل ما درونی لاصحیحین من حال ام سعد و غیر ہا درین نذر مستلزم میشود پس حاصل این نذر آنست
 کہ آن نسبت مثلاً اہل ثواب ہذا القہالی روح فلان ذکر دلی برائے تعین عمل مندوست برائے
 مصرف و مصرف این نذر نزد ایشان متوسلان آن ولی میباشد از اتقارب خدمت بہ طریق انشال
 ذلک وہین است مقصود نذر کنندگان بلاشبہہ و حکمہ نہ صحیح بحسب الوفا رہ لانه قرینہ معتبرہ فی الشرع
 آئے اگر آن کی راحل مشکلات بالاستقلال یا شفع غالب اعتقاد میکنند این عقیدہ او شجر بشرک فسا
 میگردد لیکن این عقیدہ چیز دیگرست نذر چیزے دیگر منہ رسالہ در بس احمد در اصل یکے از علماء
 روم تصنیف کردہ بود و حضرت شیخ ابو طاسر کردی حضرت ولی نعمتہ مارا فرمودہ بودند کہ آنرا مطالعہ نمایند
 و بران چیزے بنویسندہ ایشان بعد مطالعہ بطریق حاشیہ چیزے بران رسالہ نوشتہ اند ہین حاشیہ
 در فہرست مؤلفات ایشان داخل است و درین باب فہم آہست کہ ہر امر حرام نیست بلکہ معصوم
 فقط و آن ہم چون بحد مورد مفرح و احقر قانی باشد و مر تبیکہ دون مورد اند مثل شجر فی و پیازی و غیرہ
 ذلک مباح اند و بانات سرخ کہ آزار بان جوخ احمد گویند بالاجماع جائز است ہچنین کھار و او از ہین جا
 معلوم میشود کہ مدار بر شوخی رنگ است نہ بر حرمت ہستہ فرق در لزوم کفر و التزام آنست کہ نصیبکہ در تقدیر
 وارد شدہ دآن نص را کسے تاویل و در از کار کہ باعتبار قواعد عربیہ اصول راست نیاید نمونہ بدلول
 انرا انکار نماید پس لزوم کفر متحقق شد لیکن التزام وقتی متحقق میشود کہ بدلول نص بدلول نص اعتقاد کردہ
 بے تاویل انکارش نماید و گوید کہ ہر چند نص وارد شدہ است اما سن اینی را قبول ندارم پس لزوم کفر نظر
 بواقع نفس الامر است التزام باعتبار اعتقاد منکر و معنی لزوم کفر آنست کہ این عقیدہ کہ در حقیقت کفر است
 وجود لازم مے آید بر قائل گو قائل آن نداند کہ وجود کفر است ہستہ حدیث لولاک لما خلقت الافلاک
 در ہیج کتاب بنظر نیاید ہستہ از احادیث حرمت سوگرفتن و ادن مطلقا معلوم میشود الا عند الضرورۃ التي
 تكون فی مخصتہ و امثالہا فانہا مستثناة بالنص القرآنی الوارد فی حرمتہ المیتہ و غیرہ وعموم بلوی را مخصص
 این حرمت ساختن چنانچہ در ملک ہندوستان واقع است جراتہ نمیشود عموم بلوی در طہارت نجاست
 البتہ تاثیر میکند لانی لیل و الحرمت ہستہ قاعدہ اجارہ آنست کہ ہر شے واجب و مندوب منقذ نمیشود
 و تعلیم قرآن فرض با کفایہ است و مندوب علی بعین پس محل اجارہ نیست آرسے در خانہ کسے رفقہ از

بیان کسبہ باس سرخ

بیان لزوم کفر
و التزام آنبیان حدیث
لولاکتعلیم قرآن
فرض با کفایہ

صبح تا شام شستن و اطفال اورا شبانی کردن فعلی است در تعلیم که بران اجاره منعقد میشوند شد و
رقیه بالقرآن مباح است فینعتقد علیها الاجاره رقیه را تعلیم قیاس نباید کرد و بزرگ نیندفع المتعارض
و آنچه در ترجمه مرقوم است که مگر فتن اجرت عزیمت است گرفتن رخصت بان معنی است که اگر وقت تعلیم شرط
نکرده بود و بعد از تعلیم مکافات آن نعمت بجزئی قصد کنند قبول آن چیز رخصت است که بظاہر اجرت
نیست و مگر فتن آن عزیمت که موضع طع و نقصان اجرت است احتیاط مقتضی رد آنست مگر فتن اجرت
بر رقی و عزائم بالاجماع جائز است لا باس به و تعلیم قرآن را متاخرین جائز داشته اند که با جرت توان کرد
اما مراد ایشان همین تعلیم است که در وکالات دیگر در تعلیم پسر مشروط باشند تا محل اجاره توانند شد
نه محض تعلیم شلاً شخصی پیش شخصی بیاید که مرافقان آیت تعلیم کن این از روی مزدوری خواهد که این
اجرت بالاجماع بین المتقدمین المتأخرین حرام است منته در حق صحابا کف نهیب مشهور و مجمع علیہ همین است
که ایشان اعیانند و همراه امام مهدی خواهند برخاست و نصرت ایشان مشغول خواهند بود و بعد از آن
خواهند مرد لیکن ادله صحیحہ الماخذ قوتیہ الدلالہ برین امر از روی روایات یا نیت نمیشود و تفسیر در مشهور دیگر تفاسیر
روایات ضعیفہ بود ازین دادی بمشام میرسانند و در نظم قرآنی ہم اشاره بان معنی است و قصه فرستادن
حضرت علی کرم اللہ وجہہ برے دعوت ایشان با سه کس دیگر موضوع است یا دارم که صاحب نهیب تفسیر
و دیگر محدثین حکم بوضع آن کرده اند اما در بعضی طرق ضعیفہ وارد است که شب اسرار آنحضرت بران جا
گذشته دعوت فرموده اند و ایشان اجابت کرده باز خواب رفته اند و اللہ تعالیٰ علم منته لفظ حدیث
در مسلم و ترمذی نیست که معاویہ بن ابی سفیان سعد بن ابی وقاص گفت مانعان تسب
ابا تراب بعضی جانب داران معاویہ بن ابی سفیان این لفظ را تاویل میکنند گویند مرادش این بود که چرا
با حضرت علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ در کلام نیکنی و نمنہ فہمانی که دست از حمایت قاتلان عثمان بردار و در
مقام قصاص با سپار و لیکن درین توجیہ خدشہ بخاطر میگذرد اول آنکه برین تقدیر میباید که این گفتند
در ایام حیات امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ باشد و از روی تاریخ ملاقات سعد با معاویہ در ایام حیات حضرت
امیر المؤمنین درست نیست زیرا که سعد از ابتدا رفتند در موضع عقیق که بیرون مدینہ است منروی
شده و دوران ایام آمدن معاویہ در مدینہ منورہ اتفاق نیفتاد بلکه بعد از صلح از امام حسن بر آج
آمده و با اہل مدینہ ملاقات نموده دوم آنکه جواب سعد با مبادرت ثلاثا الی آخرہ ازین توجیہ با صیح دارد

بجای
صاحب نهیب

متنی حدیث
مانعان تسب
ابا تراب

چه کثرت فضائل شخص مانع از نصیحت و نپندگونی نمیتواند شد بلکه بهتر همین است که این لفظ را بر
ظاہرش جاری باید داشت نهایت کار آنکه ارتکاب این فعل شنیع یعنی سب یا امر سب از معاویہ بن
ابی سفیان لازم خواهد آمد و لیس ہذا بادل قارورہ کسرت فی الاسلام چه مرتبہ سب کمتر از قتل قتال
است لما روی فی الحدیث الصحیح سباب المؤمن فسوق و قتالہ کفر و ہر گاہ قتال امر بالقتال یعنی الصلح
ست از ان گریز نیست بالجملہ اصلاح همین است کہ فی امر تکب کبیرہ باید دانست زبان از طعن و لعن بند
باید نمود و الا یقال فی من زنی و من شرب من الصحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم این دو ہر جا خطا اجتہادی
را دخل دادن خالی از ساحت نیست سوال حافظ صدالدین حیدر آبادی در تفسیر روضۃ الوجود
و وحدۃ الشہود از مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی قدس سرہ العزیز اول معنی این دو کلمہ باید فہمید باز
حالت باید شنید معنی وحدت الوجود آنست کہ وجود حقیقی معنی ماہ الوجودیہ نہ معنی مصدری اعتباری یک
چیز است کہ در واجب و در ممکن ممکن و در جوہر جوہر در عرض عرض این اختلافات موجب اختلافات
در ذات نمیشود مثل شعل آفتاب کہ بر پاک و ناپاک و اقدس و ذاتہ پاک است ناپاک نمیشود و این
مسئلہ فی نفسہ حق است و ہیچگونہ مخالف شرع نیست زیرا کہ ہر مرتبہ از مراتب این جوہر حقیقی حکم جداگانہ
و اگر شرع شریف بیان حکم ہر مرتبہ میکند بعضی را ہادی و بعضی را مفضل و بعضی را واجب الاطاعت و
بعضی را واجب العضیان و بعضی را حلال و بعضی را حرام و بعضی را پاک و بعضی را ناپاک میفرماید مردم کوتاہ بین
میدانند کہ این ہمہ اختلافات ذات است حاشا و کلا اینہمہ اختلاف شیون و اعتبارات است مانند آنکہ
در معرکہ جنگ غیر از جسم نمودار نمیباشد اگر قاتل است جسم است و اگر مقتول است جسم است و علی ہذا
القیاس راکب مرکوب غالب و مغلوب و در قرآن مجید چند جا اشارہ باین مسئلہ واقع شدہ صریح ترین
آیات والہ بر معنی این آیت است ستریم آیاتنا فی الآفاق و فی انفسہم حتی یتبین لہم الحق اولم یکف
بریک انہ علی کل شیء شہید الا انہم فی مرتبہ من تقاریر ہم الا انہ بکل شیء محیط و نیز آیت ہوا الاول
والآخر و الظاہر و الباطن انست معنی وحدۃ الوجود اما معنی وحدۃ شہود پس حقیقتش انست کہ سالک
در وسط سلوک بسبب غلبہ نور حق و انحصار توجہ بہ سمت آن نور ہرہ جوہرات در نظر او غائب میشوند
غیر از وجود حق اورا بنظر نمی آید و بسبب استغراق و رین مشاہدہ از حفظ مراتب نیز گاہی غافل میشود
و میگوید سبحانی ما اعظم شانی و انما الحق و امثال ذلک لیکن چون بدرجہ انتہا میرسد ہر چیز را در مقام خود

بیان حدیث و کلام
و وحدت شہود

Marfat.com

خود می بیند و میگوید بالتراب و رب الارباب تمثیلش آنکه در روز بسبب غلبه شعاع آفتاب بیخ ستاره
 بنظر نمی آید و بیننده حکم میکند که غیر از آفتاب بیخ ستاره موجود نیست و این حالت حالت وسط است
 است چنانچه حالت ابتدا اندک شب است چه ستاره با بنظر می آید و آفتاب بنظر نمی آید لیکن میداند که
 اینهمه نور آفتاب است که درین ستاره ها ظهور کرده است و در حالت انتها که نمونه آن موجود نیست تا برای
 تمثیل آوده شود و هر دو چیز بنظر می آید هم آفتاب و هم ستاره و بحسب حال میگوید **ب** هر مرتبه از وجود حکم دارد
 که حفظ مراتب نمکینی از ندیقه **ب** باز در سوال نوشته که احوال مسئله موصوفه از سر فرزان نامه و حقیقت معتبر
 مسئله و صده الوجود ثابت شد و مسئله و صده شهود غیر معتبر لیکن عرض میگردانیم که جایکه مقام کشف کرامات است
 یک مقام است درینجا طریق دو یک معتبر و یک غیر معتبر و هر دو طریق اکثر اولیا کامل شد اند چنانچه جناب حضرت
 شیخ احمد سرهنندی بطرف شهود رفته اند و مقلدان حضرت موصوف بران طریق قائم اند و غرض نیست که
 هر چه احوال شیخ موصوف آنجناب ریافته باشند ارقام فرمایند که طماننت از ان حال بدیهی باز مولانا صاحب
 قدس سره جواب نوشتند که صاحب توحید جویدی مجمع علیه صوفیه است الا حضرت شیخ علاء الدوله سمنانی
 از متقدمین و حضرت شیخ احمد سرهنندی مجدد الف ثانی از متاخرین توحید شهودی رفته اند و تحقیق نیست
 که و صده وجود در مرتبه ذات و صرافت اطلاق حق متعین است و توحید شهودی که خبر از غیرت میدهد
 و مراتب تعینات واجب القبول و تسلیم است پس هر دو امر در واقع تحقق دارند حکمت الهی در اعتبار
 نشود و ناکمال است محمدیه علی صاحبها الصلوٰة والسلام و التحیة القای علوم توحید فرمود تا مردم از معنی
 قرب و معیت و حضور و همراهی جناب حضرت حق عز و علا مثلند و شوند و در زهد مجاهده غایت یاری نمایند
 و نعم ما قیل **ب** سناره قلند سردار بن نمائی **ب** که در از دو دور بنیم ره و رسم پارسائی **ب** و هر گاه این معرفت
 پخته شد رفته رفته در فهم کلمات عارفان طریقت مردم کج فهم راه الحاد پیوند و این معرفت غامضه را وسیله
 ابطال شرایع و تکلیفات نمودند و مذہب شیخ محمد السدال آبادی که ظاهرش قدم در وادی الحاد میزند
 شیوع تمام و رواج بالا کلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سرهنندی را بر سر کار آورد و او علوم عز
 را بر ایشان القا فرمودند من قبیل تعدیل الحار بالبار و الرطب بالیابس حتی که اعتدال کامل در
 اذ بان مردم جائے کرد و باطل مزوج بحق ارتفاع و انتفا پذیرفت و همین است مصداق معنی مجذوبه
 والله تعالی اعلم و علمه اتم و حکم

فرق

مردم

بیان محو و اثبات تقدیرات

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سوال از مرزا حسن علی صاحب بخدست مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب قدس سرہ العزیز و در مذہب اہل حق قول بالبدار باطل است چنانچہ تفصیل تمام و لائل عقلیہ بر این نقلیہ کتب احادیث تفاسیر کلام مصرح ست آنچه در کلام حضرت فخر المحدثین امام المتصوفین جناب شاہ ولی اللہ صفا قدس سرہ ثبوت بدو در کتاب ہمعات مذکور شدہ بکدام معنی باید نہیید بکدام محل صحیح حل باید نمود ما مخالف کتاب سنت نباشد عبارت ہمعات انیسست و ارادہ و قضا و حوادث از ان تجلی فوارہ صفت جوش میزند و مبدار اولی حوادث ہما ارادہ است و آن ارادہ را نیز اسباب دیگر اند بعضی مستتر مثل قوائے کواکب و افلاک طبعہ کلیہ کہ بدین اشکب است و بعضی ظاہر مثل ادعیہ ملا راغلی و حوادثی کہ از اسفل مرتفع میشود درین موطن محض اثبات و مبدار نسخ واقع میشود و بہین تجلی است کہ مرئی نبی آدم خواہد شد و در معاد الی آخر ما قال و امام بغوی در تفسیر معالم التنزیل و در بحث آیہ یحو اللہ ما یشار و ثبت و عندہ ام الکتاب نقل فرمودہ مراد از محو و اثبات کہ موسم بدار است چہ خواہد شد و ہندہ عبارتہ عن عمرو ابن مسعود انہما قال یحو السعادۃ و الشقاوۃ ایضاً فیحو الرزق و الاصل و ثبت ما یشار عن عمر رضی اللہ عنہ انہ کان یطوف بالبیت و ہو یسکی و یقول اللہم ان کنت کتبتنی فی اہل السعادۃ فاشتبتنی فیہا و ان کنت کتبت علی الشقاوۃ فاشتبتنی فی اہل السعادۃ فالمنفرد فانک تحو ما تشار و ثبت و عندک ام الکتاب و مثلہ عن ابن مسعود فی بعض الاثار ان الرجل یکون قد بقی لہ من عمرہ ثلاثون سنۃ فیقطع رحمہ فیروالی ثلاثۃ ایام و الرجل قد یکون بقی من عمرہ ثلاثۃ ایام فیصل رحمہ فیروالی ثلاثین سنۃ نہی پس مراد از محو و اثبات کہ موسم بدار است چہ در احادیث اول زیادت بنا بر صلہ رحمی و کوتاہی بنا بر قطع رحم در حدیث آخر چیست اگر بر قضا و معلق و مبرم عمل کنند خالی از تکلف نیست جواب از مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب محدث دہلوی۔ بدو در کتاب ہمعات بمعنی تجد و ارادہ واقع است کہ مشابہ بدار است و در بخاری در حدیث اعمی و اقرع و ابرص کہ بد اللہ عزوجل ان یتلیہم واقع شدہ نیز بہین معنی است و بدار بمعنی تجد و ارادہ مخالف مذہب حق نیست زیرا کہ اہل سنت قاطبہ ارادہ را از صفات قدیمہ از حضرت باری میدانند و تعلقات آنرا حادث می انگارند و حضرت ایشان در کتاب ہمعات و در کتب

دیگر اراده را در مرتبه ذات صفت قدیمه از لیه میدانند و در مرتبه تجلی اعظم اراده را حادثات ثبات میفرمایند پس قدم اراده در مرتبه ذات است و حدوث آن در مرتبه متاخر از مرتبه ذات که مرتبه تجلی اعظم است و هرگاه حدوث و قدم در دو مرتبه واقع شد مخالف برخواست آن مرتبه تجلی اعظم را که مدبر شخص اکبر است و علماء ظاهر نمیدانند و اثبات نمیکند پس نزد آنها حدوث اراده را در بیج مرتبه گنجایش نمایند بلکه تعلق بهان اراده قدیمه را حادث انگاشتند و هذا قریب من النزاع اللفظی و در آیه کریمه نیز اشارت با اختلاف مراتب معلوم میشود زیرا که فرمودند یحیو الله بالشار و ثبتت باز فرموده اند و عنده ام الكتاب صریح دلالت دارد بر آنکه محو اثبات در جای و ام الكتاب در مرتبه دیگر است و در هر دو اثر حضرت عمرو ابن مسعود رضی الله عنهما نیز دفع مخالف با اختلاف مرتبتین توان فهمید علما و ظاهراً بقضای معلق و مبرم دفع مخالف مینمایند و لا باس بذلك لانهم لا یثبتون مرتبه سوی الذات المقدسه اما الصوفیه فلما اثبتوا التجلیات و مرتبه التجلیات متاخره عن مرتبه الذات اکن لهم القول بحدوث الاراده فی تملك المرتبه من غیر لزوم محذور و در کتاب سمعات و دیگر تصانیف ایشان اثبات حدوث اراده قدیمه درین مرتبه مفصل مذکورست چنانچه بعد از تامل واضح خواهد شد سوال از مزاحسن علی صاحب نزد اهل حق یعنی اهل سنت و جماعت صحیح و ثابت شده به بر این نقلیه و عقلیه با سوا انبیاء و رسل و ملائکه علیهم السلام عصمت احد ثابت نیست حتی که اگر کسی را معصوم گویند درست نیست و لهذا متکلمین و فقها رحیم الله اطلاق عصمت بر غیر انبیاء و ملائکه رواندارند پس آنچه جناب فخر المحدثین حضرت شاه ولی الله صاحب قدس سره در تفهیمات آئیه و غیره صفات اربعه که عصمت و حکمت و وجاهت و قلبیت باطنه است بر آن حضرت ائمه اثنا عشر علیهم السلام ثابت کرده اند و آن هدایت مآب نیز این مراتب را در رساله که در بیان اعتقادات بحضرت ایشان تالیف فرموده اند ارقام نموده اند انرا بکدام محل صحیح حل باید نمود و ویلی از کتاب و سنت و اجماع امت بران کدام است و جواب مخالف این قول که به نسبت مذکور اهل سنت نمایان شده چه خواهد شد و مع ذلک منافی تفضیل خلفاء ثلثه رضی الله عنهم خصوصاً حضرات شیخین خواهد بود حال آنکه این مسئله تفضیل مجمع علیه اهل سنت است عند من یعتبر به و علاوه آن خود جناب فاوت مآب هدایت انساب حضرت شاه ولی الله صاحب بهر ضبط و ربط و مطراق تمام این مسئله یعنی تفضیل خلفاء ثلثه سیما شیخین را رضی الله عنهم بدلائل نقلیه و عقلیه و کشفیه و وجدانیه تقریر وانی و مثال شانی

فوق و عصمت
تنبی و انکه
و اولیای

و ترتیب کافی تحریر فرموده اند پس جواب مخالف تعارض این مسئلہ مہدہ ثابتہ متفق علیہا بان مسئلہ غیر
غیر ثابتہ عند اہل حق یعنی اہل سنت و جماعت چہ خواہد شد بنیوا تو جردا جواب از مولانا کے مدوح
عصمت و حکمت و جہت نزد صوفیہ معانی اصطلاحیہ از مذکورہ خصوصاً در کتب مصنفہ حضرت الد ماجد قدس
سرہ مفصل مذکور اند این وقت بسبب شدت بیماریا امکان نیست کہ تمہید مقدمات نوشتہ آید اگر
کتب مصنفہ ایشان موجود باشند مطالعہ باید نمود واضح خواہد شد و شرح اعظام از تصانیف شاہ
محمد عاشق چلتی قدس اللہ سرہ اگر ہم رسد شافی و کافی خواہد بود بالجملہ موافق علماء نظام ہر انوقت
جواب نوشتہ میشود عصمت و معنی دار و اول امتناع صدور ذنب مع القدرۃ علیہ و این معنی با جماع
اہل سنت مخصوص بحضرات انبیاء و ملائکہ علویہ است دوم عدم صدور ذنب مع جوازہ من غیر لزوم
مخدور و این معنی رازد صوفیہ محفوظیت خوانند و بہین معنی در کلام صوفیہ سوال عصمت بر خود آور چنانچہ
در اول دعا حزب البحر واقع شدہ نسالک العصمت فی الحركات والسکنات الارادات والنظرات الی آخر
این معنی مخصوص بانبیائست و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ برائے اہلبیت خود خواستہ اند بقولہ اللہم اذنب
عنہم الرحیب و طہرہم تطہیرا بہین معنی است و در حق حضرت عمر رضی اللہ عنہ وارد شدہ ان الشیطان
یفر من عمر و نیز وارد شدہ ان الحق ینطق علی لسان عمر و قلبہ و در حق صہیب رومی واقع شدہ نعم العبد
صہیب لو لم یخف اللہ لم یعصہ فلا اشکال و حکمت بمعنی علم نافع است اگر کتیب باشد در اصطلاح صوفیہ
آزاد حکمت نگویند بلکہ علم و فضیلت نامند و اگر آن علم بطریق و سبب بر دل شخص واقع شود آزا حکمت
نامند و آئینہ الحکمتہ فصل الخطاب و کلا آئینا حکما و علما و خواہ آن علم متعلق بقائد باشد
یا باعمال یا باخلاق و این معنی ہم مخصوص بہ انبیائست و لقد آئینا لقمان الحکمتہ ان اشکر لہ بعد ان
آیہ و اذ قال لقمان لابنہ تا آخر رکوع بیان بعضی از حکمت ایشان است آسے ازین باب ہر چہ
بوحی آید آن مخصوص بانبیاءست ہر باعم ست بنی و غیر بنی در ان شریک اند و ہذا در حدیث خریف
وارد شدہ انا و الحکمتہ و علی باہا و در روایت مشہور انا مدینۃ العلم و علی باہا واقع شد مراد از علم
در اینجا بہین معنی است و جہت بمعنی آنست کہ بعضی بندگان خود را حق تعالیٰ بوجہ معاملہ
ناید از نوع طعن معاندان و تہمت ہائے عیوب و حفظ در اسباب بادشاہان و امر اور حق محبوبان
در ویداران مے نمایند و این معنی در حق دو کس از انبیاء او العزم منصوص قرآنی است اول حق

حضرت موسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ہر گاہ ایشانرا بنی اسرائیل تہمت اوڑھ و برص کردند
 قال اللہ تعالیٰ یا ایہا الذین امنوا لا تکونوا کالذین آذوا موسیٰ فبرآہ اللہ مما قالوا وکان عند
 وجہ الحق تعالیٰ راضی نشد بہ تہمت ایشان اگرچہ آن تہمت بیج محذور شرعی نہ داشتند دوم در حق
 حضرت عیسیٰ کہ یہودیان در حق ایشان تہمت زنا زادگی بر زبان آوردند و سخن آمدن ایشان
 در عین طفولیت آن تہمت را از اہل فرمود قال المدنی سورۃ آل عمران وجہان فی الدنیا و الآخرة
 من المقربین و حکیم الناس فی المہد و کمالی آخرہ و این معنی در حق اکثر اولیا بہ ثبوت پیوستہ اول
 در حق ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ کہ ان اللہ یکرہ فوق السموات السبع ان یخطا ابوبکر فی الارض دوم
 در حق علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ کہ دعا کردند اللهم ادر الحق حیث دار و تکلفند اورہ حیث دار الحق و معنی
 قطبیت باطنہ آنست کہ حق تعالیٰ بعضی بندگان خود را مخصوص سازد کہ مہیبت فیض الہی اولاً بالذات
 ایشان باشند و از ایشان برگیران منتقل شود گویند ظاہر کسے تلمذ و اکتساب از ایشان نکرده باشند مانند
 آنکہ شعاع آفتاب از راه روزنہ در خانہ بیفتد پس اولاً آن روزنہ روشن شدہ و بواسطہ آن تا آن
 اشیاء خانہ روشن شود و این را قطب ارشاد نیز نامند بخلاف قطب مدار بالجملہ اثبات این صفات از بعد
 عند تحقیق نہ مخالف مذہب اہل سنت است گویا ہر بنیان از اطلاق این الفاظ تماشائی نماند نہ مخالف
 تفضیل شیخین کہ مجمع علیہ جمع اہل حق است زیرا کہ مدار آن تفضیل بر اکثریت ثواب است عند تکلمین
 و جائز است کہ خدا تعالیٰ بعضی بندگان خود را مخصوص بزیادہ ثواب گرداند ہر چند فضائل دیگر و صفات
 کمال در غیر آنها بیشتر باشد و مصنف کتاب بہجات قدس اللہ سرہ مدار تفضیل شیخین بر تشبہ انبیا
 داشتہ است و ریاست امت و رفع شہادت و ترویج دین و نگاہ داشتن مردم از بدعت اجزای
 جہاد و امر بالمعروف و نہی عن المنکر و ظاہر است کہ زیادتی شیخین درین امور واضح من الشمس و این من الشمس
 است و لهذا قال اکثر المتکلمین تفضیل عندنا بالتوفیق لا بالفضائل فقط سوال از مرزا حسن علیہ السلام
 کتاب صواعق موبقہ در رد مذہب روافض خذ ہم اللہ تعالیٰ کہ تالیف نصر اللہ کابلی است بلاخطہ شریفیہ
 در آمدہ یا نہ و بعد از آنکہ ملحوظ نظر فیض اثر شدہ باشد فرقی در تصنیف آن تصنیف جناب فاوت آن
 کہ تحفہ اثنا عشریہ است چیست و معاندان این دیار خصوصاً روافض خذ ہم اللہ بطریق اثر خانی و بہرہ
 گوی خیلے شور و شغب میکنند کہ کتاب مستطاب تحفہ اثنا عشریہ ترجمہ صواعق موبقہ است ہر چند سوال

از مرزا حسن علیہ السلام

این معنی با مخلصان و فدویان را لا طائل و بیپوده مینماید و از جمله بدیهی البطلان است هر کس که از
 مایه علم آگهی داشته باشد این خبر را از محکی عنقه مخالف خواهد دانست لیکن بعضی کسان این ناکس را
 بسیار تنگ کردند لهذا این مرنا مرضی را موجب سم خراشی جناب عالی انگاشته شد جواب از شاه حساب
 مدوح. در وقت تصنیف تحفه اثنا عشریه از کتابهاے اهل سنت که در رند مذہب شیعه و کتب شیعه
 که در رند مذہب اهل سنت تالیف شده سه قسم بهم رسید بود قسم اول در مجاوله این مسئله خاص یعنی
 اثبات خلافت خلفائے ثلاثه و رد آن مثل نواقض الروافض و مرافض الروافض و صواعق محرقة و شرح
 تجرید از طرف اهل سنت و مصائب النواصب و روشبهات الاعور و اظهار الحق و سفینة النجاة از طرف
 شیعه. قسم دوم آن کتابهاست که در مسئله امامت و شروط آن موانع آن به تفصیل تصنیف شد
 مثل بحث امامت در شرح مقاصد و شرح مواقف و طواع الانوار و اربعین از طرف اهل سنت و
 تصانیف علامه علی و مقداد و حدائق موبقه در رد صواعق محرقة و مقدمات از طرف شیعه قسم سوم آنست
 که تمام مذہب شیعه را هم در آیهات هم در معاد و هم در امامت هم در روایت احادیث هم در اصول رد
 کرده اند مثل ابطال الباطل و صواعق موبقه تالیف نصر السد کابلی از طرف اهل سنت و شرح الحق علامه
 علی و احقاق الحق قاضی نور السد شوستری از طرف امامیه این هر سه قسم کتب وقت تالیف تحفه اثنا عشر
 موجود و مستحضر بودند در آنوقت ترتیب صواعق بسیار پسند خاطر افتاده بهمان ترتیب درین کتاب
 کلام واقع شد و احقاق الحق نیز بهین ترتیب وارد و ابطال الباطل نیز بهین ترتیب وارد و لیکن
 ترتیب صواعق بسیار مختصر و خوشنما بنظر آمد بهمانرا اختیار کرده شد مگر بحث تولد و تبرادران نبود شرح
 حدیث الثقلین نیز در آن نبود و مسئله انکار نبوت و الحاد که لازم مذہب شیعه است بشرح و بسط
 در آن نبود این ابواب افزوده شد و باب مطاعن و جواب آن اصلا در آن کتاب مذکور نیست نیز در
 صواعق اکتفا بر دلائل کلامیه نموده در روایات را از کتب امامیه کمتر آورده و تحفه اثنا عشریه آن لائل کلام
 را حذف نموده در تکثیر روایات از کتب امامیه کوشید شد پس این کتاب ترجمه آن گفتن محض نظر بظاہر ترتیب
 آن میتواند شد مانند آنکه مواقف را از طواع و مسلم را از مختصر الاصول ابن حاجب ماخوذ دانند حال فرق
 واضح شد پس فی الحقیقت این را ترجمه قرار دادن که دور از عقل و ادراک است در هر دو کتاب
 نظر تامل بکار برده شود تا این خیال بالکلیه زایل گردد و معذرتا بطلع معاندان و حاسدان وقتے

متوجه فقیر بنیواند شد کہ این فقیر دعویٰ تصنیف این کتاب موجب تمنا خود دانستہ تقریراً و تحریراً بقلم
 زبان یا بزبان قلم کرده باشد معلوم صاحب است کہ این کتاب تصنیف حافظ غلام حلیم بن شیخ قطب الدین
 احمد بن شیخ ابوالفیض نوشتہ ام اگر منظور دعویٰ نسبت این کتاب بخود میجویرا انفقہ اخفا بنا مہاے
 غیر معروف بعمل می آورد بلکہ حالاً ہم ہرگز بہ نسبت این کتاب بطرف خود خوش نمیشوم آرسے اگر تفسیر
 فتح العزیز و امثال این تصانیف را اگر بہ فقیر نسبت کنند موجب شادمانی خاطر میگردد و غرضکہ منظور از
 مذہب بود کہ مردم بیدین این کتاب دوران اعتقاد دست شونہ یا ترک نمایند احمد لہ کہ این معنی
 حاصل شدہ نیز اگر تامل کنند و فضل ہرگز جاے طعن نیست زیرا کہ اگر این کتاب ترجمہ صواعق است آخرتاً
 مذہب اہل سنت میکنند و مذہب روافض مینمایند اینہا را چہ کار از آنکہ تفتیش کنند کہ گویند کیست جو
 باید نوشتہ و این طعن جواب نمیتواند شد آرسے بعض اہل سنت کہ آنہا را بشہرت این کتاب نسبت باین
 فقیر عرق حسد بخوش آمدہ میخوانند کہ نسبت باین فقیر در میان نماند جواب سخن ایشان گذشت کہ فقیر دعویٰ
 این کتاب نمیکند و فخر خود نمے خواہد منظور فقیر غرض ازین مقدمات سلوک این طریق جدید برانہا
 اولی الالباب و طالبان راہ صواب بود کہ احمد لہ کہ حاصل شدہ سوال از منشی ذوالفقار علیخان
 مبعوث شدن رسول ثقلین جہت ہدایت عام و دعوت اسلام است نازل شدن قرآن بزبان عربی
 برے سہولت فہم اوراک غوامض آن باہل عرب پس این قرآن جہت سہولت دریافت اہل عجم و فرنگ
 ہند و سند و بنگالہ وغیرہ اقالمیم و جزائر و بناور کہ السنہ متغائرہ و لغات مختلفہ از ہند کافی نیست بلکہ
 اصلاً فہم آنہا بعبارت معانی آن نمیرسد و از زبان اکثرے از اقوام اطراف جبالان و صفت سعی و کوشش
 تعلم تلفظ کلام اللہ بصحت ادا نمیکرد و دعوت اسلام ہم در وقت پیغمبر خدا و خلفاے برحق او یا اکثر از ساکنان
 اقالمیم و اطراف عالم مثل پیگیو و نیپال وغیرہ نرسید و بعد از ان نیز سلسلہ جنبانی و دعوت اسلام بآہنا
 نگر دیدہ پس تمام حجت بطور ساکنان دیار عرب بر این اقوام یافتہ نمیشود و خداے تعالیٰ بر ہمہ بندگان
 خود رحیم و منصف است و احدے را زیادہ از طاقت او تکلیف نمیدہد و نہ صورت این قوم کہ دعوت
 رسول و ظہار برحق اصلاً برایشان نرسیدہ و کتاب احکامے جہت سہولت فہم آنہا صادر نکر دیدہ
 در مواخذہ چنانکہ مروی است و اخل باشند یا نہ اگر باشند شبہاتیکہ برین لازمے آید مخفی نیست
 جواب ہر چند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث شدہ برے ارشاد و ہدایت ساکنان جمیع اقطار

مبعوث شدن
 آنحضرت صلی
 اللہ علیہ وسلم
 ہدایت عام
 و فرنگ
 ہند و سند و
 بنگالہ وغیرہ
 اقالمیم و جزائر
 و بناور کہ السنہ
 متغائرہ و لغات
 مختلفہ از ہند
 کافی نیست بلکہ
 اصلاً فہم آنہا
 بعبارت معانی
 آن نمیرسد و از
 زبان اکثرے از
 اقوام اطراف
 جبالان و صفت
 سعی و کوشش
 تعلم تلفظ کلام
 اللہ بصحت ادا
 نمیکرد و دعوت
 اسلام ہم در
 وقت پیغمبر
 خدا و خلفاے
 برحق او یا اکثر
 از ساکنان
 اقالمیم و اطراف
 عالم مثل پیگیو
 و نیپال وغیرہ
 نرسید و بعد از
 ان نیز سلسلہ
 جنبانی و دعوت
 اسلام بآہنا
 نگر دیدہ پس
 تمام حجت بطور
 ساکنان دیار
 عرب بر این
 اقوام یافتہ
 نمیشود و خداے
 تعالیٰ بر ہمہ
 بندگان خود
 رحیم و منصف
 است و احدے
 را زیادہ از
 طاقت او تکلیف
 نمیدہد و نہ
 صورت این قوم
 کہ دعوت رسول
 و ظہار برحق
 اصلاً برایشان
 نرسیدہ و کتاب
 احکامے جہت
 سہولت فہم
 آنہا صادر
 نکر دیدہ در
 مواخذہ چنانکہ
 مروی است و اخل
 باشند یا نہ
 اگر باشند
 شبہاتیکہ برین
 لازمے آید
 مخفی نیست
 جواب ہر چند
 آنحضرت صلی
 اللہ علیہ وسلم
 مبعوث شدہ
 برے ارشاد و
 ہدایت ساکنان
 جمیع اقطار

و بلدان و جزائر و جبال لیکن بعثت اولے آنحضرت بسوی جن و انس عرب بود و بواسطہ عرب بگردان
 یعنی فارس و روم و بواسطہ آتہا بہ سند و ہند و تم جزا اے الجزائر و الجبال پس در نازل کردن
 قرآن اولاً زبان و لغت و اسلوب کلام عرب و اعجاز آتہا از معارضہ اش اختیار فرمودن ضرورتاً
 تا عرب بخوبی و قاطعاً این کلام را و معانی و احکام او را بساکنان عراق و عجم و خراسان رسانند
 و آتہا بسند و ہند و ترکستان رسانند بکذا و اگر رعایت ہر قوم کردہ قرآن را بہ لغت ہر قوم نازل
 میفرمودند اختلاف در دین میشد و باب تحریف و زیادت و نقصان مفتوح میگشت اول کسیکہ قرآن
 را و نازل میشد یعنی ذات مطہر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہرگز معانی و لغات اقوام دیگر بلکہ مخارج
 حروف و لہجہ کلام ہر فرقہ نمیدانستند پس تبلیغ آن کلام مجہول اللفظ و المعنی چہ قسم متصویر میگروید
 اگر شخصی عربی زہور کتاب پیداوت تعلیم کنند و بگویند کہ فلان کس برسان ہرگز از و ممکن نخواہد
 شد و اگر ساہا مشق کند ہرگز مخارج و لہجہ لغت این کتاب را نخواہد دریافت اگر کسی گوید کہ چنانچہ تعلیم
 امی بہ نسبت آنحضرت واقع شد پس خوارق عادات بود ہین قسم تعلیم مخارج و لہجہ الفاظ ہر لغت
 آنحضرت بطریق خرق عادت میشد گوئیم کہ آنحضرت را اتفاق ملاقات با قوام دیگر در مدت عمر
 نشد این معنی در علم الہی متحقق بود پس بطریق خرق عادت تعلیم ہر لغت ضائع و رائگانہ افتاد
 غرضکہ حکمت الہی ہمین وضع را اختیار نمود کہ بوقوع آمد آدمیم بر آنکہ اثبات نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ
 وسلم بر غائبین مائتا و مکاناً غیر و قضین بر اعجاز قرآن چہ قسم صوت بند جوایش آنکہ امام رازی و دیگر علمائے
 کلام نوشتہ اند کہ اثبات نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نبوت کہ کمال بعد از آنجناب و دادہ
 اعجاز قرآن نیست بلکہ حال او طریق است بر اثبات نبوت طریق اول آنکہ بطریق تواتر کہ در ہر
 قرن کرد و ہا ناقل معجزات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مثل اعجاز قرآن و شن و تہر و تسلیم حج و مد و اطاعت
 احبار و شہار و زیادتی در طعام و شراب بسمن آمدن آہو و شتر و گرگ و سوسمار کہ مجموع آنہا در کتب
 حدیث بعد سہ ہزار سواہ اعجاز قرآن رسید بود و ہر قوم ثابت کردہ شود و زادہ متواترات علم بر ہی را
 از قبیل امور متفق علیہا است پس نزد آنہا بطریق بدایت وجود آنحضرت و بعثت آنجناب بلکہ
 احکام شرعیہ متواترہ نیز ثابت خواہد شد بالاتفاق و اگر انصاف کنند در امور ماضیہ طریق نبوت
 علم ہمین است وجود نوشیروان و حاتم طائی و سکند و خلافت بنی عباس آمدن سلطان محمود غزنوی

در ہندو نژاد ہندوان بچہ طور ثابت شدہ سوائے این طور طور دیگر نیست و ہم آنکہ گوئید کہ جالا احتیاج
 اثبات نبوت نماندہ زیر کہ آنحضرت ص پیداشدند و لکو کہا کس بسلوک و صحبت ایشان متوجہ بخدا و
 مشغول بعبادت و اطاعت الہی گشتند و معتقد از معاصی و ملازم تقوی و طہارت اخلاق نیک آداب
 مستحسن پیش گرفته و مشغولی بعبادت و طاعت اجتناب از معاصی و ظلم حسن اخلاق و ادب حقوق نژاد
 ہر قوم مستحسن پسندیدہ است آنرا ہدایت میدانند پس چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دعوی ہدایت خلق
 فرمود و آن ہدایت واقع شد پس حاجت اثبات نبوت نماند کہ معنی نبوت ہمین است و ہمیں در راہ العیان
 بیان و این ہر دو طریق نزد ساکنان جزائر و جبال و سیکو و نیپال متحقق است و اگر بالفرض کسی
 از انہا ازین ہر دو طریق محروم ماند حکم او حکم اہل فترت خواهد بود علی اختلاف المذہب چنانچہ در کتب
 اصول مثل مسلم و عہدی مشروح و مبسوط است **سوال** از روئے اخبار و تواریخ و آثار خوبی ثابت
 است کہ در ہند و تار ہاے کثیر کہ قوم ہندو آنہا را خالق و بعضی را مقتداے خود ہاواند گذشتہ و را جہا
 با شریکت و قوت و خلقت بسیار بودہ اند از بدو آفرینش کدام پیغمبر برین قوم ہم مبعوث شدہ و کدام
 کتاب براے ہدایت آنہا ببلغت ہندیا دیگر نازل گردیدہ است یا نہ و در صورت عدم آن سببش چیست
جواب مفاد آیہ قرآنی و ان من امتہ الا خلا فیہا نذیر آنست کہ در ہر امتی ترسانندہ گذشتہ است
 کہ از ارتکاب تباہ و اطلاق حقوق ترسانندہ عام از آنکہ آن ترسانندہ از انبیا باشد یا از علمایا و عا
 یا از اولیا و عرفا و اگر از احوال امم مختلفہ مثل روم و حبش و ترکستان و خطا و حقن تفتیش کردہ شود
 ہرگز نشان پیغمبرے نمیدہند کہ در آنہا گذشتہ باشد بلکہ مفہوم نبی را ہم نمی شناسند بیشتر اعتقاد
 عظمت و بزرگی عباد و وز ہا و تارکان دنیا و خلوت نشینان در طبائع آنہا مستحکم است معاملہ
 حضرت حق با ہر فرقہ مختلف است باختلاف استعدادات آنہا و باختلاف علوم مخزونہ آنہا و در ہا عرب
 ازین تاشام و مصر بہ یک رنگ ہدایت الہی ظہور فرمود و انبیا و رسل را مبعوث فرمود و معجزات برست
 آنہا آفرید و کتاباے نازل فرمود و زیر کہ اہل این بلاد آمدن علم غیب را اگرچہ از بعضی بشر بہ بعضی
 بشر باشد بسبب بقدر مکانی یا بعد زمانی بہین طریق میدانستند کہ قاصدے بیاید و پیغام زبانی
 برساند یا خطے ہمراہ خود بیار و آرسے نشان راستی آن قاصد از و طلب میداشتند چنانچہ در امر او
 ملوک و سلاطین حالاً ہم ہمین مروج است کہ فرمانے یا شقہ بدست معتبرے خود میفرستند

تخصیص و تار ہا
 در ملک ہند

دبرائے تصدیق اور بعض چیز ہائے مخصوص از پاکی و قیل و فوج ہمراہ او میدہند پس اہل این بلاد را کہ ویا عرب است طریق ہدایت بہین طور مقرر شدہ و ہنود را چون این طریقہ معتد علیہ نبود بلکہ ظہور حضرت حق را در بعض چیز ہا و تکلم بزبان حق با صدور افعالے کہ مخصوص بمرتبہ الوہیت است از خوارق عادات و حکمرانی و مخلوقات نیابت حق میدانستند ہذا بایشان بہین وضع معاملہ واضح شد و پید ہا نویسانید نہ تادمت و راز قیام ہدایت ایشان بہین اسلوب ماند چنانچہ از کتاب جوگ باسٹت و را این و بجا گوت معلوم میشود تا آنکہ بیاس نام شخصے پیدا شد و باغوائے شیطانے تمام مذہب آہنار ابر با واد و شرک و بت پرستی رائج کرد و بعد ازان ہمہ ہنود و مشرک شدند صوت پرستی پیش ہنود آئے اختلاف شرائع باختلاف اقوام مثل کایت و کھتری و مہاجن از قدیم در انہا بود و انمعنی ہم در شرائع قدیمہ ما صلے داروچہ ہر سبط از اسباط بنی اسرائیل مخصوص با حکمے چند بودند بلکہ در شریعت مانیز بنی ہاشم بہ مصرفیت خمس و حرمت زکوٰۃ و حرمت تنفیل مخصوص اند تمام قریش باستحقاق خلافت ممتاز و مشرکین عرب را جز یہ نیست لایقبل منہم الا الاسلام او السیف بالجملہ و تار ہنود و مظاہر حق گذشتہ باشند خواہ از افراد بشر باشند خواہ از شیر و ماہی مثل عصائے حضرت موسے ناقہ حضرت صلح لیکن عوام این فرقہ بسبب تصور ہم در میان ظاہر و منظر فرق نکرده ہمہ را معبود ساقتند و در ضلالت افتادند و بہین است حال فرقہ ہائے بسیار از مسلمین مثل تغزیہ سازان و مجاوران قبور و جلالیان و اریان و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال فقط سوال از غلام علی شاہ صاحبہ حضرت سلامت اسلام در رحمۃ اللہ نماز بظرف قبر و تصویر اگرچہ از انبیاء باشد حرام است پس استقبال جد کعبہ و حجر اسود و مقام ابراہیم علیہ السلام کہ مشابہت با طرف قبور و از اند چرا واجب کردہ اند و حجر اسود کہ جائے تقبیل انبیاء است علیہم السلام نسبت بایشان دارو و مقام ابراہیم کہ مناسبتے با ابراہیم علیہ السلام پیدا کردہ و میتوان کہ از انوار خلقت حضرت ابراہیم علیہ السلام خطے داشتہ باشد جد کعبہ مطاف انبیاء و ملائکہ علیہم السلام است و محل ورود برکات مسجود یعنی حضرت حق سبحانہ پس باین وجہ استقبال آہا واجب کردہ اند لیکن خدشہ ما باقی است غیر حق پیش کسے سجدہ چرا باشد بنیوات و جرو اجواب اصل حقیقت نیست کہ تمام کعبہ قبلہ مسجود است بنا بر آنکہ بیت اللہ منسوب بجناب آہی است ملاحظہ بیا کی سابقین بانی بیج نیست و ہذا اگر جد آن منہم شوند نعوذ باللہ منہ چنانچہ در وقت حجاج بوقوع آمدہ یا حجر اسود

از قبور و تصاویر

دور شود چنانچه در عهد قرامطه بوقوع آمده یا مقام ابراهیم را که دور سازد و فضا را کعبه قبله است قبله بودن
 بر خشت و چوب و سنگ موقوف نیست پس درین صورت هرگز ملاحظه معنی که قدم ملتئم و مطاف فلان
 بنی یادلی یا ملک است اصلا در میان نیست باینوجه شرک دران جاری نمیشود بخلاف قبو انبیا و اولیا
 و تصاویر بزرگان که در انها نسبت بان بزرگان صحیح است همچنین است که آنها را استقبال و سجود الیه
 میدانند پس فرق واضح شد و جایی اشکال نماند دور مقام ابراهیم چیزی دیگر بجز امامت ابراهیم علیه السلام
 اصلا ملاحظه نیست امام بودن چیزی دیگرست و سجود بودن چیزی دیگر و آنهم بنا بر استجاب نه بنا بر
 وجوب حتی لوصله فی ای مقام شار من المسجد الحرام اجزائه الصلوة و هو المذهب الاصح چنانچه در حق
 کعبه آمده است که بیت العدم است همچنین در حق حجر اسود بالخصوص آمده است که الحجر الاسود بین العدم
 فی الارض بوسیدن او دست بوس خداست و عظمت او بهین جهت است چون منسوب بخدا شد
 بهر کعبه وجه سجود الیه شدن بهم رسانید آئی این نسبت را نص صحیح متواتر می باید آن در غیر کعبه بریت المقدس
 مفقود است و بهین وجه گفته بودند بنی اسرائیل اجبل لنا الیها کما لهم آلهه حالایح چیزی در عالم منسوب
 بحضرت حق نیست بلا واسطه الافضا کعبه یا فضا حجر معلق و آن منسوخ است این ثابت
 هر چه از منسوبات دیگر سجود الیه واقع میشود از قبیل تصاویر یا معا بد اسلاف همه منسوب بغیر خداست
 بالجملة فرق بسیارست باندک تامل ظاهرا میشود در تفسیر فتح الغریر در آخر سپاره الم و تفسیر آیت عنان
 لے ابراهیم و اسمعیل ان طهر ایتی للظائفین در اول سپاره سیقول و تفسیر قل صد المشرق والمغرب
 یهدی من یشاء الے صراط مستقیم الے آخر الایات ملاحظه باید نمود اسرار عجمیه ظاهرا خواهد شد
 و این قدر تامل در رفع این اشکال کافی و شافی است که هر گاه انبیا بطرف این خانه سجد کرده اند
 و این حجر را تقبیل نموده اند پس نزد آنها عظمت این هر دو چیز بجهت وجه بود اگر بسبب آن بود که هر دو
 لاحق تقبیل و سجده بنی سابق را ملاحظه مینمود پس تسلسل در انبیا و قدیم بودن آن مکان لازم آید
 و اگر بسبب این نبود محض نسبت تجد بود و حالایم بهین علت موجود است اگر انبیا را سابقین میکردند
 یا سجده بالسنت مینمودند آنهم شریک بودند یا امتثال درین امر پس امتثال را نیز ملاحظه این معنی
 در میان نیست والسلام والا کرام سوال در واقع باغ فدک - روی مسلم عن عائشه ان فاطمه
 بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ارسلت الی ابی بکر تسأل میراثها من رسول الله صلی الله علیه وسلم

تفاوت مقدره باغ فدک

لآخر الحدیث و بخاری است فغضبت فاطمة و خرجت عنه و لم تقلم حتى ماتت و نیز در بخاری است
 من اغضبها فقد اغضبني روى مسلم عن عمران بن قائل لعلی و عباس فی حدیث طویل فراتیه یعنی ابابکر
 کا ذبا و اثنا و غاد و اثنان قال عمر و المدعیلم انه لصاوق و بار و اثنان تابع للمحق ثم توفی ابو بکر و انا ولی
 رسول الله صلی الله علیه و سلم و ولی ابو بکر فراتیه فی کا ذبا و اثنا و غاد و اثنان و المدعیلم انی لصاوق و بار و ا
 شد و تابع للمحق و در معارج النبوة است این روایت و وقت محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن
 عبد مناف بنده القرية العلومة بعد و دها علی فاطمة علیها السلام و قفا محرمان علی غیر ما مودا علیها من بعد
 علی ذریها فمن بدله بعد ما سمع فانما اثمه علی الذین یبدونونه ان المدعیلم بصیر جواب روایت اول در
 صحیح مسلم است ازین روایت بیج تقصیر ابو بکر رضی الله عنه ثابت نیست و زیرا که ایشان غیر از روایت صحیح
 که خود از آن حضرت شنیده بودند و حضرت علی و حضرت عباس و حضرت عمر و حضرت عثمان و دیگر عشره مبشره نیز
 شنیده بودند چنانچه از روایت آینده صحیح معلوم میشود بیج انکار نکرد و بیان مسئله شرعی قباحته ندارد
 و از الفاظ خشونت و خصومت و بے ادبی ازین روایت مفهوم نیست چه چشم آمدن حضرت خاتون رضی
 عنها و ترک کلام و ملاقات تا چند روز نیز دلیل تقصیر حضرت ابو بکر ثابت نیست و زیرا که حضرات معصومین و بعضی
 اوقات بے تقصیر هم چشم آمدند چنانچه حضرت موسی علیه السلام بر حضرت هارون علیه السلام در مقدمه
 گو ساله پرستان خلیفه چشم آمدند چنانچه در کلام الله منصوص است بر همین قیاس چشم حضرت خاتون بر حضرت
 صدیق باید فهمید علاوه آنکه درین روایت هر چند لم تقلم حتى توفیت و اقصده لیکن روایات
 اهل سنت و امامیه همانندی حضرت خاتون از حضرت صدیق ثابت شده و قاعده اصول است که
 مقدم علی الثاني اما روایات اهل سنت پس مدارج النبوة و کتاب الوفا بیتی و فروع مشکوة موجود است
 بلکه در شرح مشکوة شیخ عبدالحق نوشته که ابو بکر صدیق بعد این قصه بخانه فاطمة رفت و در گرمی آفتاب
 برور بایستاد و صدر خواهی کرد و حضرت زهرا از راضی شد و در ریاض النضرة نیز این قصه تفصیل مروری
 است و در فصل الخطاب بروایت بیتی از شیخ نیز همین قصه مروری است که ابن السمان در کتاب النواقة
 از اوزاعی روایت کرده که گفت بیرون آمد ابو بکر بر فاطمة در روز گرم و گفت نمیروم از نیجا تا راضی
 نگردد از من نبت پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم پس آمد بر علی پس سوگند داد بر فاطمة که راضی شو پس راضی
 شد فاطمة اما روایت امامیه پس صاحب معراج الساکین و غیر اوز علماء ایشان روایت کرده اند ان ابابکر

لما رآه ان فاطمة انقبضت عنه و هجرت و لم تتكلم بعد ذلك في امر فدك كبر و لك عند فاراد استرضارها
 فانا فقال لها صدقت يا ابنة رسول الله فيما ادعيت و لكني رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم تقسم بينهما على
 الفقراء و المساكين ابن اسبيل بعد ان يوتي قوتكم و للصانعين فقالت فعل فيها كما كان ابى رسول الله
 صلى الله عليه وسلم يفعل فيها فقال ذلك في الحديث ان فعل فيها ما كان يفعل ابوك فقالت و الله لا فعلن
 ذلك فقال اللهم اشهد فرضيت بذلك اخذت العهد عليه و كان ابو بكر يعطيهم منها قوتهم و يقسم الباقي
 يعطى الفقراء و المساكين ابن اسبيل انتهى انيست عبارت مرويه در محتاج السالكين و ديگر كتب
 معتبره اماميه و حديث من اغضبها فقد اغضبني نيز صحيح است ليكن هر كه از لغت عرب في الجملة توف
 وار و ميداند كه اغضاب و رغت عرب است كه شخصه بقول يا بفعل و رغضب و رون شخصه قصد نمايد
 و نيز ظاهراست كه حضرت صديق هرگز قصد انذار حضرت فاطمه نداشت بلكه روايت حديثي كه همه عشره
 مبشره آنرا از جناب رسول الله صلى الله عليه وسلم شنیده بودند و بيان مسئله شرعي كه از ان مفهوم بود نمود
 پس مدلول من اغضبها بر حضرت صديق صادق صاوق نشد چون مدلول من اغضبها بر و صاوق نيايد عييد
 غضبني نيز در حق او متحقق نياشد كه اذافات الشرط فافات المشروطه روايت دوم نيز در صحيح مسلم است
 ليكن قصه كه در صحيح مسلم و ديگر كتب صحيحه مذكور است انيست كه متروكه آنحضرت صلى الله عليه وسلم در دست
 صديق بود و از ان حضرت خاتون و از و اج مطهرات را خوراك پوشاك و حاج ضروريه ميدهاوند بعد از ان
 محتاج بنى هاشم را هر گاه حضرت عمر خليفه شدند حضرت علي و حضرت عباس نزد ايشان آمدند و فوق اللفظ
 و المعنى درخواست كردند كه متروكه آنحضرت را بدست ما حواله كنيد كه موافق عمل آنحضرت و عمل حضرت ابو بكر
 و عمل شما و در ان عمل نائيم حضرت عمر بهين شرط با ايشان دادند و گفتند كه اين را تقسيم نه نائيد ميراث
 در ان جاري نكنيد بعد چند و حضرت عباس منظور ايقاد كه اين را تقسيم بايد كنائيد حضرت علي از ان امر
 با نموده و منازعت بسيار شد تا آنكه حضرت علي حضرت عباس را بيدخل ساختند حضرت عباس حضرت علي
 را براي فيصل اين منازعت و نالاش انمعنى پيش حضرت عمر آوردند و گفتند كه ارحمني من هذا الاثم الكاذب
 الغاور الخائن يعني خلاص كن مرا از دست اين ظالم غدار خيانت كننده در و نكوبهين لفظ در صداين
 روايت در صحيح مسلم موجود است حضرت عمر چون چنين يزدند بر ايه حايث حضرت علي ب حضرت عباس گفتند و چند
 خطاب بهر دو كس ليكن منظور شغوا نيدن حضرت عباس است كه اگر حضرت علي و رين مقدمه يعني منع از تقسيم

موہم اجراء میراث است ظالم و خائن و غادر و دروغگو باشند پس حضرت ابو بکر نیز با اعتقاد شما
 دروغگو و ظالم و خائن و غدار باشند و خدا میداند که ایشان صادق و بارور باشند و تابع حق بودند
 و همچنین من نیز با اعتقاد شما ظالم و غدار و خائن و دروغگو باشم زیرا که ما همه یعنی حضرت علی و حضرت
 ابو بکر و من در منع از تقسیم اجراء میراث شریکیم و بجدیشی که شما همه میدانید شمسکیم و آن حدیث قابل
 تاویل و تحریف نیست و الا حضرت خاتون چرا تاویل آن نمیفرمودند پس معلوم شد که این کلام حضرت
 عمر محض برای شنواییدن حضرت عباس بود تا از حضرت علی نالشی ننمایند و منازعت نکنند چنانچه همین
 واقع شد که من بعد آن متروک و همه در دست حضرت علی ماند و حضرت عباس را در آن دخل نشد تا آنکه مردان
 بر اے خود اقطاع نمود و در لغت عرب بسا اوقات دو کس را در کائنات شریک میکنند و منظور یک کس می
 باشد در کلام الصدوق است یا معشر الجبن الانس الم باکم رسلا منکم حال آنکه سوالان از جن نیامده
 بلکه از انس آمده اند فقط و نیز در کلام الصدوق است یخرج منها اللور لور و المر جان حال آنکه مر و اید و
 مرجان از دریا شورے بر آید نه از دریا شیرین و روایت سوم که در معارج النبوة است نسوت کما
 معتبر نیست الفاظ او نیز خلاف لغت قدیمه اند و بر تقدیر یک روایت آن صحیح باشد مخالفند
 امامیه است چه از آن روایت صریح معلوم میشود که آن قریه نه میراث بود نه هبه بلکه وقف بود و همین است
 ندرت اهل سنت که نزد ایشان متروک آن حضرت همه وقف بود و وقف کنند هر گاه وفات نمایند
 از طرف خود کسی را از اولاد یا عصبای متولی وقف نه سازد و تولیت وقف بوالی آفاق تعلق میگردد
 نه به موقوف علیه چنانچه در فتاویٰ عالمگیری مذکور است و امکان الوقف ینما فوصیه الی من القاضی
 فان لم یکن اوصی الی احد فالرے فی ذلک الی القاضی انتہی پس این روایت که در معارج است مؤیدند
 اهل سنت است و مخالفند هبه امامیه فرق اینقدر است که نزد اهل سنت بر جمیع اهل بیت وقف بود
 حضرت خاتون و ازواج مطہرات محتاجان بنی ہاشم همه درین داخل بودند و اگر از مصارف ایشان باقی
 میانند بر دیگر فقرا و مساکین مقسوم می شد چنانچه در جمیع اوقات همین حال است ازین روایت خصوصیت
 وقف بر حضرت خاتون و ذریت ایشان معلوم میشود علی ای حال هر گاه وقف شد متولی آن حضرت
 ابو بکر خواهد بود بحکم ولایت الامر چنانچه همین معنی را حضرت ابو بکر خود فرموده اند قال ابو بکر انا ولی رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم و حضرت عمر نیز فرموده اند کلا ولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولی ابی بکر آئے البیت نبوی

زمان

علیہم السلام مصارف این وقف شدہ اندہ متولی فقط سوال منشی عاشق علی ملازم حکیم مہدی
لکھنوی کہ بالفعل بسبب غناب حاکم آنجا و فرخ آباد و سایہ حمایت صاحبان عالیشان سکونت فرزند
است اختلاف در مسائل اصول دین فیما بین مجتہدین اربعہ مذہب اہل سنت و جماعت و رکدام کلام
مسائل است یا توضیحات ہر یک ارشاد فرمائید۔ اختلاف در اصول دین ہر گاہ مجتہد اربعہ ابا خود ہا و میان
است پس چرایی مردگیرے را از خود ہا بیگانہ نمیدانند بلکہ در ہر چار مذہب حق و از میفرمایند ہر گاہ اختلاف
در اصول دین مجتہدان اہل سنت و جماعت را باشد ہر چند در کثیر مسائل یافتہ میشود لیکن چون جو
اختلاف موجود شد پس اعتراضات اختلاف اصول دین کہ بر مذہب مامیہ اردو میشود مرفوع گردید و آنجا
بسیار اختلاف واقع باشد لیکن شیعہ اثنا عشریہ زمان ما از اختلاف در اصول دین فیما بین مجتہدان
اثنا عشریہ میگریختہ اند و ہین عدم اختلاف اصول دین را دلیل بر حقیقت مذہب خودی آرند و مذہب دیگر
را از خود بیگانہ میدانند و در مذہب خود مشمول نمیسازند جواب کہ بہان مجلس مرقوم گردیدہ و بمعانہ
تجربہ جواب مسائل متحیر گشتہ مقرا یعنی شد کہ مثل مولانا صاحب کسے عالم درین زمانہ نیست علما اہل سنت
و جماعت در اصول ثلاثہ دین اختلافی ندارند مگر در بعض متفرعات شبیہ بہ اختلاف لفظی فیما بین
انہا واقع است و باین اختلاف سہ فرقہ شدہ اند اشعریہ ماتریدیہ حنابلہ و اصل نیست کہ علمائے
اہل سنت راجع تعلق دو چیز عطا فرمودہ یکے ذہن سا کہ بسبب آن بغور سخن میرسند و منجد بر الفاظ
نمیشوند دوم انصاف و قلت حسد کہ بسبب آن کلام ہر قائل را بر محل نیک حمل مینمایند حتی المقدور
تکفیر و تضلیل نمیکند مثلاً ماتریدیہ قائل شدہ اند بہ صفت ثامنہ کہ آرا تکوین میگویند آن صفت را
قدیمے انکارند و اشعریہ صفت تکوین را اعتباری دانند و میفہمند کہ از تعلقات قدرت ارادہ این
حادث میشود چنانچہ تعلقات ہر صفات حادث اند انہم حادث است پس کلام ماتریدیہ را کہ قائل
بقدم آن صفت اند حمل میکنند بر قدم مبدر آن کہ قدرت و ارادہ اند و تضلیل و تکفیر نمینمایند و ہمچنین
ست حال خلافیات دیگر کہ فیما بین این ہر سہ گروہ واقع است مثلاً اشاعرہ و ماتریدیہ میگویند کہ
کلام اللہ غیر مخلوق است و مراد از ان کلام نفسی است الفاظ زیرا کہ حادث الفاظ کہ کیفیاً اصوات غیر قارہ
اند بدیہی است و انکار بدیہی نتوان کرد و حنابلہ میگویند کہ الفاظ ہر چند کیفیات اصوات غیر قارہ اند اما
قدیم القار بون انہا در وجود تعلق است اینجا یعنی الفاظ لا وجودیست دیگر در تشبیہ سامعین آن جو و بطریق

تجدد الاشغال قرار در از و در اشکال گلستان شیخ سعدی را بہان وجود توان گفت کہ از مدت
ششصد سی سال موجود است یعنی بہین الفاظ منت مر خدا ترا تا آخر اولاد متخیلہ شیخ سعدی باطل
وجود پوشید باز و در متخیلہ سامعان یگر و لم جرم الی یومنا ہذا پس کلام لفظی آہی را در علم آہی مانند کلام نفسی
قدیم گوئیم ہیچ انکار بدیہی لازم نمی آید بلکہ عموم نص کلام اللہ غیر مخلوق را از ظاہر صرف کردن بر کلام
نفسی محمول داشتند بعد از فہم است اشعریہ و ماتریدیہ و انستند کہ سخن جنابہ راہ بدیہی دارد ایشانرا
تکفیر و تضلیل نباید نمود و اشعریہ میگویند کہ حسن و قبح در افعال معنی ایجاب ثواب و عقاب ذاتی افعال
نیست و الا نسخ در شرع جائز نمیشد لان ما بالذات لا یختلف ولا یتخلف و ماتریدیہ میگویند کہ افعال
را قبل از وجود شرع حکمی نیست از وجوب حرمت چنانچہ معتزلہ میگویند ما در نفس فعل چیزیست کہ
کہ مقتضی وجوب است مثل نماز کہ مشتمل بر مناجات معبود است و چیزیست کہ مقتضی حرمت است مثل زنا
کہ موجب احتلاط انساب است و از بسکہ شارع حکیم است حکم او جزائی نیست انچہ قابل وجوب است
اورا واجب ساختہ است و انچہ قابل حرمت است اورا حرام ساختہ است آہی حسن و قبح بعضی افعال
بعقول ناقصہ مادرک نمیشود بانہجت اشعریہ انکار حسن و قبح ذاتی افعال نموده اند تا عوام بعقول
ناقصہ خود در میدان پرخطر جولان نکنند و از جا وہ ایمان بیرون نروند و آلیہ اشار رسیدنا و مولانا
امیر المومنین علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ فیہ قال لو کان الدین بالراوی لکان باطن الخف او
بالسح من ظاہرہ پس اشعریہ قائل تکفیر و تضلیل نیستند و ہمچنین جمہور متکلمین صفات حق تعالی
را از اندر ذات می شمارند و میگویند اثبات قدم مستقلہ یعنی ذات متعدہ کفر است و اثبات قدم
یک ذات و جمعیت آن ذات قدم صفات آن ذات اصلاً کفر نیست و علماء ماوراء النہر از اثبات
قدم متعدہ و توصیفات متعدہ احتراز کرده صفات را الایین و لا غیر دانستہ اند زیرا کہ اگر عین گوئیم
نفی آنها لازم می آید مذہب معتزلہ و فلاسفہ میشود و اگر زاد گوئیم یعنی غیر پس طعن و تشنیع مخالفان
باثبات قدم متعدہ متوجہ میشود بانہجت نفی عینیت و غیریت کردند و جمہور متکلمین فہمیدند کہ مراد
از نفی غیریت ایشان نفی غیریت مستقلہ است چنانچہ ما میگوئیم نہ انکار آن صفات و ہذا نفی
عینیت ہم کردند حالانکہ نفی عینیت حقیقہ و نفی غیریت حقیقہ چیزی را از چیزی سفسطہ ظاہر است
و ہمچنین علماء ماتریدیہ میگویند السعید قدسی و السعید قدسی و اشعریہ میگویند کہ السعید من سعید

فی بطن امه و اشقی من شقی فی بطن امه هر دو فریق غرض فریق دیگر فهمید پس تکفیر و تضلیل زبان
را بند ساخته اند زیرا که یک فرقه انجام را نظر کرده و فرقه دیگر وسط را نیز اعتبار کرده به تبدیل شقاوت سعادت
قائل شده و همچنین است حال اختلافی که در ایمان واقع است الا ایمان هو التصدیق فقط والاقرار کما
عن التصدیق او هو التصدیق والاقرار و اعلم بمعنی ان العمل من کلماته جمهو محمدین از شافعیه مالکیه حنابلیه
قائل باخیر شده اند و حقیقہ قائل باول لهذا این فرق جزم نمیکنند بایمان خود و میگویند که ناموس انتشار
و حقیقہ میگویند ناموس حقاً زیرا که در کمال ایمان که عمل است شبهه است که هست یا نیست و نفس
ایمان که تصدیق است بیچ شبهه نیست و علی هذا القیاس آنچه اثنا عشریه میگویند که در فرقه اختلاف نیست
در اصول دین و همچنین است حال اتریدیہ حال اشعریہ که فیما بین خود با اختلاف دارند پس جائز
فخر نیست معیناً فیما بین اثنا عشریه نیز در بعض اصول اختلاف است و منوال قول بالبداء و المراجعة
حتی انکره بعضهم و قول بخلاف بسیارے از کلام الله که جمهور اثنا عشریه بآن قائل اند در کتاب اعتقادات
صدوق ابن بابویه را انکار برین قول بسیار است بشدت نفی آن نموده و مثل قول بحجیت قیاس که
بسته الله اثنا عشریه بآن قائل است و دیگران انکار آن مینمایند و بهین جهت وراثت عشریه لقب داده
اند و با هم بسبب این اختلافات تکفیر و تضلیل نمیکنند چه ابن بابویه را بکمال تعظیم پیش آیند و ملقب به
صدوق نموده اند نما هو جو بکم فهو جو ابنا فقط سوالات مسطر فرم کچر که چهار سوال بجناب حضرت
مدوح فرستاده در خط خود نوشته بود که جواب این سوالات موافق قرآن شریف را قام سازد رسول
نکاح و ختر صغیره کرده و ادون ماورد پدرا جائز است یا نه جواب این مسئله از چند آیات کلام الله
مستخرج میشود آیه اول و انکم و الایامی منکم و الصالحین من عبادکم و انکم طرقی استخرایش اینکه لفظ
ایامی جمع ایم است و لغت عام صغیر و کبیر و مرد و زن گویند و معنیش کسی است که جفت نداشته باشد
اگر مرد است زن ندارد و اگر زن است شوهر ندارد پس معنی کلام الله چنین باشد که نکاح کرده و پدید
مردان بے زن را و زنان بے شوهر را از زمره خود و چون لفظ ایم عام شد و ختر صغیره نامایغ نیز
دران داخل گشت و این طریق را موافق اصول درج فی العموم میگویند آیه دوم و یسلونک عن
الیتامی قل اصلاح لهم خیر یعنی سوال میکنند ترا از حال یتیمان که صغیر السن و بے پدر باشند و
یتیم در آدیان همان است که صغیر السن بے پدر باشند چنانچه در جانوران آنست که صغیر السن

بے مادر باشد و صغیر اسن دوران معتبر است والا ہر دو سپر تیمیم باشد بعد از ان میفرماید قتل صلح
 اہم خیر یعنی بگو کہ اصلاح کار ایشان بہتر است پس معلوم شد کہ در اینچہ مصلحت تیمیم باشد بعمل باید
 آورد و اکثر اوقات نکاح کردہ و ادن تیمیم در صغیر سن موافق مصلحت میباشند خصوصاً کئی تیمیم کہ بعد از
 نکاح نان نفقہ او بر ذمہ شوہر لازم میگردد و مہر براسے او مقرر میشود و سراسر منفعت است چون تیمیم جواز
 نکاح کردہ و ادن ثابت شد با وجود آنکہ قرابت قریبہ ندارد پس حق دختر کہ نہایت قرابت قریبہ دارد و اصلاح
 حال او ہم ترینا ید البتہ نکاح کردہ و ادن جائز خواهد بود و این طریق را موافق اصول قیاس بالاولی
 و دلالت انص گویند مسئلہ دوم اگر دختر خواہد کہ از غیر کفو نکاح خود نماید امتناع پدر و مادر او میرسد
 یا نہ جواب این مسئلہ از چند آیات کلام اللہ مستنبط میشود آیت اول در جاہاے بسیار در قرآن مجید
 واقع شدہ و بالوالدین احسانا یعنی با پدر و مادر خود نیکی کنید و قاعدہ عقل مقرر است کہ الامر بالشی
 ہی عن ضدہ یعنی چون حاکم امر فرماید بکردن چیزیے پس ضد آن چیز ممنوع میشود زیرا کہ اجتماع
 ضدین محال است پس ازین آیت معلوم شد کہ والدین را ایندنا باید داد زیرا کہ نیا ضد احسان
 است در صورتیکہ دختر با غیر کفو نکاح خود نماید والدین را ایندنا کلی بہم میرسد و عارض شدہ لاحق میشود پس
 حرام شدہ آیت دوم در سپارہ پانزدہم واقع است و قضی ربک الاتعبد والا ایاہ و بالوالدین احسانا اما
 یبلغن عندک الکبر احدہما و کلاہما فلا تقل لہما اف ولا تنہرہما و قل لہما قولا کریماً یعنی حکم کردہ است
 پروردگار تو کہ عبادت نکنید مگر او را و با مادر و پدر نیکی کنید اگر برسد بجد سپری یکے از ایشان یا ہر دو
 ایشان پس تنگدل شدہ بانہا کلمہ اف گویند و با و از بلند ایشان ترا زجر کنید و بگویند بلکہ ایشان
 سخنی کہ دروے عزت و اکرام آنها باشد ازین آیت معلوم شد کہ اہانت شان و عار لاحق کردن دلیل
 ساختن حرام است و ہر گاہ دختر با غیر کفو نکاح خود کند از تیمیم اندا با و ذلت با بالوالدین ستمی حرام
 باشد و والدین را مانعت ازین عمل جائز باشد فقط مسئلہ سوم اگر شخصی پیش از نکاح بہ پدر و مادر
 شرط نمود کہ من در خانہ شما خواہم ماند و دختر خود را بمن نکاح کردہ دہید بعد از ان در خانہ پدر و مادر
 آن شخص نماند نکاح باطل میشود یا نہ جواب نکاح باطل نمیشود زیرا کہ مدار نکاح بر دو شخص است شان
 و شوہر کہ علاقہ زن شوہری بہم میرسانند پس مساکنت زن با شوہر و شوہر با زن ضرور است
 پدر و مادر زن بعد نکاح کردہ و ادن دختر از نکاح بے علاقہ میشوند در خانہ آنها ماندن چہ ضرور است

در کلام اللہ در اول بسیارہ نچیم کہ والمحصنات است واقع شد بعد از بیان محرمات اہل کلم ماوراء
 ذکرم ان تبغوا باموالکم محصنین غیر مصافحین یعنی حلال کرده شد برے شما کہ طلب نکاح کنید ماوراء
 این محرمات را بخرج کردن مال ہائے خود و مہر و نان نفقہ لیک دوران حالت کہ آنہارا در قید خود
 آرید و در خانہ خود نگاہ دارید تا سوائے شما دیگرے را بران دسترس نباشد محض شہوت رانی قصد
 نکنید کہ خفیہ خفیہ میشود بلکہ باعلان و حاضر کردن شاہدان نکاح کنید پس معلوم شد کہ مدار
 نکاح برہین چیز ہاست شرطہای دیگر کہ در فلان شہر باشد یا در فلان خانہ باشد یا برو نکاح دیگر نکند
 یا حرم نگیرد لغو است معتبر نیست آئی اگر این شخص با پدر و مادر زن بخوشی خود شرط کرده است کہ من ختر
 شمار از خانہ شما نخواہم بر آورد و خود ہم در خانہ شما خواہم ماند برین معاملہ عہد شد و وفا بعتہ المقدر
 لازم است اگر بے عذر ازین عہد رانقض نماید عند اللہ گنہگار میشود اما در نکاح خلل نمی افتد و رسیدن
 دوم از کلام اللہ واقع است و الموقوفون بعہد ہم اذا عاہدوا یعنی مردمان کسانے ہستند کہ وفا میکنند
 بعہد خود چون عہدے بندند قطع نظر ازین آیت در جا ہائے بسیار از کلام اللہ حکم موکد بوقار عہدہ
 قال اللہ تعالیٰ وادفوا بالعہدان العہد کان مسئلہ لا حکم صریح است مسئلہ چہارم جائیکہ قطب
 باشد و گردش فلک زجوری باشد و روز و شب ششماہ یا کم از ان باشد در آنجا حکم صوم و صلوٰۃ
جواب حکم این مسئلہ بالتخصیص در ہیج کتاب از کتب فقہ مذکور نیست و دیدہ نشد ظاہر اعلیاء سابقین
 بہجت اینکہ این موضع یعنی عرض ششمن مسکن حیوانات نمیتواند شد چہ جائے انسان زیرا کہ سبب
 کمال بعد آفتاب از انجا استیلا بر و دت بحدے میباشد کہ تعیش ذی حیات کہ موقوف بر حرارت
 غریزی است ممکن نمیشود پس بحت از حکم صوم و صلوٰۃ در انجا بحث پردہ اند و مہمل گزاشتہ لیکن از کلام
 حکم این موضع ہم مستخرج میشود صورتش انیست کہ آفتاب ہر گاہ بمرکت خاصہ خود در بروج شمالیہ
 یعنی از حمل گرفتہ تا آخر سنبلہ در آید پس نزد سکان آن مواضع در تمام دورہ یوم و لیلہ غائب نمیشود
 و بمرکت فلک الافلاک ہر روز مدارے را قطع میکنند مدار ہر روزہ را دو حصہ نمایند یک حصہ را
 روزا اعتبار کرده نماز کہ فجر و ظہر و عصر است بتقسیم آن نصف مدار بمقدار اوقات او آناز کنند
 و نصف دیگر را شب اعتبار کرده اول مغرب ادا نمایند و تا اینکہ آفتاب بروج آن مدار برسد نماز
 عشا و اکند انیست حکم صلوٰۃ و قیام آفتاب در مدارات شمالیہ باشد و در نظر سکان آنجا ظاہر باشد

و هرگاه آفتاب در بروج جنوبیه یعنی از میزان تا آخر حوت داخل شود پس باندازه و تقدیر مدارات
شمالیه مدارات جنوبیه را حساب کرده مدار بر یوم و لیله تنصیب کنند نصفه را شب و نصفه را روز اعتبار کنند
زیرا که مدارات جنوبی و مدارات شمالی متساوی اند و تفاوت در آنها نیست گویند نظر به اختلاف اوج
و حضیض قدری تفاوت غیر محسوس هویدا شود اما صوم پس حکمش انصافست که تحقیق نمایند از آیندگان
هر کس که متصل ضمیر معمور آمد و رفت دارند که شهر قمریه کدام ماه است و آن ماه را محفوظ داشته سی روز
دیگر شهر قمریه را اعتبار کنند هرگاه باین حساب رمضان المبارک در آید نصف هر مدار را روز اعتبار
کرده روزه بگیرند و نصف آنرا شب اعتبار کرده افطار نمایند طریق سهل نیست اگر آلات نجوم و تقویم
شناسی داشته باشند چنانچه مسموع شده که در بلاد روم بر آشناخت ماه با گهر یال میسازند که از آن
تشکلات قمریه ماه از اول تا آخر در یافت میشود پس از روزه آن آله رمضان را اعتبار کرده و از آنکه
دیگر ساعات روز و شب را در یافته موافق آن روزه دارند و افطار نمایند و اگر خواهند منازل قمر را
از ابتدای آن ماه در یافته هر منزل را دو قسم کنند نصفه را روز و نصفه را شب اعتبار کنند و طریق سهل
آنست که منطقه مائل قمر پنج درجه از منطقه البروج میلان دارد پس هرگاه ما بتای منازل شمالیه خواهد
بود مدار او بر مردم آنجا و آنم الظهور خواهد بود هر مدار را تنصیف کرده صوم و افطار کنند هرگاه مهاب
منازل جنوبیه بر دو همان حساب منازل شمالیه را با داشته در آن منازل جعل آرند حکم این مسئله
مستخرج است از آیه کلام الله که در سیپاره پانزدهم واقع است و هو الذی جعل الشمس ضیاء و القمر
نورا و قدره منازل لتعلموا عدد السنین و الحسب یعنی حق تعالی آن ذات پاک است که گردانید است
آفتاب و رخسده و مهاب را روشن و مقدار کرد برای مهاب منازل را یعنی منازل بست و هشنگانه تا بداند
شمار سالها را و حساب ماه ها و دیگر آنچه متفرع برین دانستن است مثل صوم و صلوة و وصول و غیر
و وجوب ماهیانه و غیر ذلک و در سیپاره بست و هفتم در سوره الرحمن فرموده انما الشمس و القمر بحبان
یعنی آفتاب و مهاب بحساب مقرر قطع بروج و منازل مینمایند اگر کسی را شبهه بخاطر رسد که اوقات
نازب ساعات روز و شب مقرر است روز و شب هر چونکه باشد در از یا کوتاه پس در شش ماه سه ناز
ادا باید کرد و در شش ماه و نواز و همچنین صوم در شرع بطول ماه از اول ماه مقرر است هرگاه که مهاب
برسکان تحت القطب بمرکت خاصه خود طلوع کند روزه بگیرند و هرگاه طرف جنوب بیاید افطار نمایند

گوئیم این وضع بچند جهت خلاف مقصود شرع و خلاف آیات کلام الہی است اول آنکہ اوقات بر ساعات
شب روز است کہ بحرکت اولی کہ اسرع حرکات است تعلق دارد نہ بحرکت خاصہ آفتاب کہ بحرکت
خاصہ او تعلق دارد و آیہ قرآنی در سیپارہ نوزدہم واقع است و ہوالذی جعل اللیل والنہار خلفہ لمن اراد
ان ینذرا و اراد شکورا یعنی اول تعالیٰ آن خدا میست کہ گردانیدہ است شب روز را آیندہ و روزہ بر آ
کے کہ ارادہ یا خدا و اراد یعنی زبان یا بدل یا ارادہ شکر و اراد یعنی بجز جوارح پس معلوم شد کہ برائے
ذکر شکر خدا بہین روز و شب کہ تعلق بحرکت اولے دارند و آمد و رفت مینا پذیر مقرر است و صوم نیز و شکر
داخل است زیرا کہ صائم بدن خود را تبرک نغذا برائے خدا کے کاہد و صرف میکند و جب وہم آنکہ اگر
در تمام مدت ششماہ سہ نماز فرض میشود و در مدت ششماہ دیگر دو نماز ہرگز مقصود از فرضیت نماز حاصل
نیگشت زیرا کہ فرضیت نماز برائے آنست کہ بندہ بفاصلہ قلیل ساعت بساعت متوجہ بخالق خود شود
و عبادت کند تا رنگ توجہ و عبادت بر روح و نفس او مستولی شود و رنگ غفلت و نکرت دور گردد و اگر
در مدت یکسال پنج بار این قضیہ اتفاق افتد اصلاً اثرے نفس و روح نہیں ساند بلکہ یاد ہم نہیں آند اگر وہ
صوم تا ششماہ روزہ تا ششماہ افطار مقرر میشود و حق سکان آن موضع تکلیف بالایطاق لازم و آمد
زیرا کہ در مجری عادات اتناع از اکل و شرب تا این مدت لازم ہلک است و آیہ قرآنی نفی این تکلیف
ناطق است در سیپارہ سوم و در جاہائے دیگر ہم واقع است لایکلف الہ نفسا الا وسعہا و نیز کلام الہی
سیپارہ دوم در جائیکہ فرضیت روزہ بیان فرمودہ اند واقع است علیکم الصیام کما کتب علی الذین من
قبلکم لعلکم تتقون ایام معدوات یعنی بر شمار روزہ ہا فرض کردہ شد چنانچہ بر پیشینیان فرض کردہ شد
تا شمار و زشل تقوی بیاموزید و روزہ ہا شمرہ شد و ظاہر است شمرن روزہ ہا در یک ماہ یا کمتر یک ماہ
میباشد و عرف مشہوست کہ روزہ ہا شمار ذکر میکنند دوم و سوم و چہارم ہر گاہ از ماہ تجاوز کند باہ ہاشما
میکند یکماہ و دو ماہ و سہ ماہ و دو نیم ماہ پس معلوم شد کہ روزہ زیادہ بر یک ماہ فرض نیست تا ششماہ
و بعضے فقیہ نشانزد در نجاشیہ دیگر بخاطر میرسد بیانش آنکہ در کتب اصول مینویسند کہ سبب جوب نماز
و روزہ وقت است و در ارض شعیب چون وقت نماز نباشد یعنی طلوع فجر و زوال آفتاب غروب آن
ہر روز نباشد پس جوب چرا باشد زیرا کہ سبب بدون سبب متحقق نہیں و جوازش آنکہ وقت را کہ
سبب و جوب میگویند یعنی علامت است و در اصل سبب و جوب حکم الہی است و حکم الہی را نیز سبب است

ہر حکمت مقصودہ است پس در نماز سببِ خوب و حقیقتِ تنبیہ بزرگ و فکر خالق و رفع غفلت از
 آنجناب است و در صوم کسر نفس تبرک بالوفات تاملت در از این اسباب لازم و جوینوع انسان
 ہر جا کہ باشد و موافق قواعد آسانی شرع میتوان حکم نماز و روزہ بطور دیگر بر آورد و این آنست کہ چو
 مدت ششماہ روز و ششماہ شب باشد حکم جہلت بشری در تمام ششماہ بیدار بودن و مشغول گردن و بار بون
 و همچنین مدت ششماہ خواب کردن و بے حس حرکت ماندن از محالات عادی است لا بد در مدت ششماہ وقت
 استراحت و خواب از وقت کسب و تلاش معاش جدا خواهند کرد و پارہ را برای این کار پارہ را برای انکاس
 معین خواهند نمود پس وقت تلاش ترود و در حق آنہار روز قرار باید و او نماز ہاے روز در انوقت باید گزارد و وقت
 استراحت و خواب را در حق آنہا شب قرار باید و اشت نماز ہاے شب در اول و اوسط وقت باید گزارد
 و همچنین روزہ و افطار بان طریق بسیار سہل و موافق قاعدہ فقہ کہ عرف و عادت را در بعض احکام عند الفرض
 معتبر میدارند و آیات کلام اللہ نیز اشارہ باصل این مطلب مذکورست و آخر سیارہ ہفتیم میفرماید فائق
 الاصباح و جعل اللیل سکنا و الشمس والقمر حسابا یعنی او تعالیٰ شگافند روشنی روزست و گردانیدہ است شب و وقت
 سکون و استراحت و آفتاب و ماہتاب را برای یادداشت حساب ماہ ہا و ساہا و در سیارہ میفرماید من رحمۃ
 جعل لکم اللیل والنہار لتسکنوا فیہ و لتبتغوا من فضلہ یعنی از رحمت و لطف خود گردانیدہ است بر آسنا
 شب و روز را برای سکون استراحت و بے تلاش معاش و برین عبارت لفت و نشرست یعنی شب را برای
 سکون استراحت و روز را برای کسب تلاش معاش ازین آیت ہم معلوم میشود کہ شب در حقیقت وقت استراحت
 است ہر چونکہ باشد و روز وقت تلاش ترود است ہر چونکہ باشد موقوف بر طلوع و غروب آفتاب و ماہتاب
 فقط سوالات مولوی حبیل علی۔ ماہی را کہ صیاد و کافر صید کردہ باشد در اکل آن چه حکم است جواب
 حلال است در کتب فقہ مسطورست لا باس باکل السمک الذی یصیدہ لہجوسی و حاصل آن نہ گرفتن ماہی
 و رجیع احکام حکم فوج ندارد و تا آنرا ذبیحہ کافرگان کردہ شود سوال وضو یکہ برائے نماز جنازہ کردہ باشند
 یکے از نماز پنجگانہ بدان وضو گزاردن رواست یا نہ جواب رواست زیرا کہ در وضو نیت شرط نیست
 بہر نیت کہ کند گزاردن نماز بان جائز است و در تیمم کہ نیت شرط است نیز رواست فی العالمگیریہ تیمم
 لصلوۃ الجنازہ و سجدۃ التلاوۃ اجزایان صلی بہ مکتوبہ بلا خلاف کذا فی محیط سوال نماز گزاردن بر فرش
 گلیم و نذر سجدۃ تلاوت رواست یا نہ جواب رواست بشرطیکہ پیشانی بران قرار گیرد سوال زید بر فرش

تخلل رخ چنان گرفتارست که یک رکعت ہم بضبط یح او ان تواند نمود پس بنا بر سر نماز وضو تازه کند و بعد
 او اسے نماز آنچه معمول او باشد از منزل کلام اللہ و تلاوت حدیث شریف صلوٰۃ طیبات بدان وضو
 بخواند یا تجمید وضو بخواند و بعد اسے نوافل مثل تہجد و چاشت و اشراق و غیرہا نیز بر اسے اورا معمول وضو
 تازه نماید **جواب** حاجت تجمید وضو نیست اگر ناکثہ و کفر متحقق نشده باشد ہمان وضو کفایت میکند
سوال در فوائد محیط آورده کہ شخصہ بنجاب حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم عرض نمود کہ زید در
 سفر است و گور ماور و پدرو وطن بمسافت بعیدہ یاد موضع غیر معلوم است و او زیارت را مشتاق است
 چہ کند آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ خطے کشیدہ بخمال ماور و پدرو زیارت آن خط بکنند پس فرین
 صورت ساختن تعزیرہ تمسک باین روایت اغلب کہ حکم جواز دارد **جواب** باین روایت در کفایتی است
 چندان معتبر نیست معہذا در ان روایت ذکر سفر و بعد مسافت نیست فقط صورت مجہول بودن موضع قبور
 پدرو ماور مذکور است معلوم را بر مجہول قیاس روا نیست زیرا کہ اگر قبلہ مجہول باشد تخری جائز است چون
 موضع قبور پدرو حضرت اما میں معلوم است زیارت تابوت مصنوعہ جائز نباشد والا بدین نوع زیارت
 قبر بجز بوجہ گزاردن بر اسے کعبہ مصنوعہ عرفات مصنوعہ نیز جائز باشد **سوال** زیارت تابوت
 تعزیرہ و فاتحہ خواندن بران و مرفیہ خواندن و گفتن شنیدن آن و فریاد و نوحہ کردن و سینہ کوبی
 نمودن جرح خوردن بہا تم حضرت امام حسینؑ چہ حکم دارد **جواب** این چیز ہا ہمہ ناروا است در کتاب السراج
 بروایت خطیب آورده لعن اللہ من نار بلا مزار و لعن اللہ من زار شجا بلا روح و مرفیہ گفتن خواندن شنیدن
 آن بشرطیکہ متضمن تحقیر و اہانت اہل بیت یا نسبت ظلم و ستم بجناب الہی نباشد بخانہ خود با کے ندارد
 و فاتحہ و درود و صدقات نیز بخانہ خود مستحسن است و فریاد و نوحہ کردن سینہ کوبی نمودن و جرح خوردن
 ہمہ حرام است و در حدیث است ایس مناسن خلق و سلق و خرق و زجرہ یعنی نیست از ہا شخصے کہ جرح خوردن گویہ
 باواز نوحہ کند و گریبان در و نیز در حدیث است ایس مناسن ضرب الخد و دوشق الجویب و عابد عوبے
 الجاہلیتہ این ہر دو حدیث در مشکوٰۃ المصابیح است **سوال** مولوی محمد زاہد خان شاہجہانپوری
 حدیثے کہ مرقوم شدہ بود بلا خطہ در آئندہ کتب صحیحہ حدیث موجود نیست ماور تفاسیر محدثین مثل ابن جریر
 و ابن مردود یہ بروایت ضعیف موجود است و معنی حدیث بر نہ سب اہل سنت کم کے میداند بموجب فرمودہ
 سامی نوشتہ میشود اول یک مقدمہ را خاطر نشین باید ساخت بعد از ان معنی حدیث خود بخود ہمیدہ

خواهد شد مقدمه اینست که حق دو قسم میباشد حق دائر و حق متعین مثلاً دین اسلام حق متعین است
 مذہب حنفی یا شافعی مثلاً حق دائر است حاصل آنکه حق دائر آنست که خود هم حق باشد غیر از غیر
 حق باشد مثل صوم و قضا و حق مسافر که هر دو حق اند و قیام و قعود نماز نفل و جہر و اخفا و نماز مفروض و علی
 ہذا القیاس حق متعین آنست که غیر او حق نباشد مثل صل نماز فرض چون این مقدمہ معلوم شد پس باید
 دانست کہ مراد از حق در سوال مرتضیٰ علی کرم اللہ وجہہ کہ ما الحق مراد حق متعین بود نہ حق دائر و ہذا آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم در جوابش قرآن اسلام را ذکر فرمودند کہ ہر دو حق متعین اند کتب دیگر و ادیان دیگر نسخ
 شدہ اند و خلافت حضرت علی ذکر فرمودند و مقید ساختند بقولہ اذا انتہت الیک یعنی چون خلافت تو رسد
 حق متعین گردد زیرا کہ در آنوقت از خلفای راشدین غیر از ذات ایشان موجود نبود بخلاف خلافت خلفائے ثلاثہ چہ
 وقتیکہ خلافت بحضرت صدیق رسید دائر بود در میان چہا کس زیرا کہ نامت مفضولان و جوفاصل جائز است
 اگر در آنوقت حضرت علی با حضرت عثمان بیعت میکردند جائز بود و همچنین وقتیکہ بحضرت عمر رسید دائر بود در میان کس
 وقتیکہ بحضرت عثمان رسید دائر بود در میان دو و ہر گاہ کہ حضرت علی رسید دیگر محتمل خلافت موجود نبود
 و ہذا ایشان را خاتم الخلفاء گویند و بمعنی از لفظ اذا انتہت الیک مفہوم میشود زیرا کہ لایتیک نگفتند
 والا مفہوم میشود کہ ولایت غیر تو مطلقاً حق نیست و ازین لفظ مفہوم میشود کہ مطلق ولایت چون تو
 هستی شود و تمام گردد و درین لفظ نیک غور باید کرد و نیز مقدمہ دیگر باید دانست کہ حق دائر را لازم نیست کہ
 ہمہ شقوق تساوی و برابر باشند بلکہ جائز است کہ یک شق او افضل باشد از شق دیگر و در اصل حقیقت مشترک
 باشد چنانچہ در کفار ہمین کہ حق دائر است در میان اعدا و اطعام و کسوا حال آنکہ عناق بلا شک افضل
 است از اطعام و کسوت و کسوت افضل است از اطعام کذا ہذا و اللہ اعلم بالصواب سوالات منشی نجم الحق
 نما حنفی المذہب باقتدار ائمہ ثلاثہ یعنی شافعی و مالکی و احمدی علی ہمہ المد جائز است یا نہ جواب نماز
 حنفی المذہب در پیش شافعی المذہب مالکی و حنبلی ہمہ با جائز است چرا کہ در اصول اینان اختلافی نیست و از کتب
 احادیث صحیحہ ثابت است لیکن فی زمانہ ہذا بعض علماء ماوراء النہر بسبب قصیر بصری خود تعصب
 ورزیدہ گفتگو میسازند قول او شان مردود است بخلاف فقہ و حدیث مجتہد خود است ہرگز قابل ساعت
 اعتبار نیست و در کتبہ العلمیہ الآن نیز بہین طور جاری است و الا در مذہب اہل سنن و فرقہ خلافیہ
 چہ فرق معلوم میشود نزد اہل سنن جمیع فقہاء متفقین در ہر چہ ہر مذہب حق دائر است و این مسئلہ را از

کتاب اصول معتبره و یدہ باید گرفت تا کہ اطمینان کلی خواہد شد۔ کتبہ فقیر عبدالعزیز عفا عنہ و کفر عن سنیاتہ
سوال ویکرغنی رانان وقف خودون چه حکم دارد جواب جائز است سوال کسیکہ حلال را حرام
و حرام را حلال و اند عند الشرع حکم او چیست جواب اگر آن شخص میداند کہ فلان چیز و شرع حرام است
باز بمحض اتباع نفس او با حلال میگوید یا بالعکس پس آن شخص کافر میگردد و اگر نمیداند پس کافر نمیشود
سوال زید در معنی حدیث شریف توجیہات و اہمیہ در کسیکہ مفضی بظرف انکار میشود و میکند ہر چه بموجب
مسائل فقہی بروگناہ لازم آید بیان فرمائید جواب تفسیر قرآن و حدیث را اولاً علم صرف و نحو
و اشتقاق و لغت و معانی و بیان و علم فقہ و اصول فقہ و عقائد یعنی علم کلام و علم حدیث و آثار و تالیخ
ضرورت بدون معرفت این علوم در آمدن در معانی قرآن و حدیث ہرگز جائز نہ بعد ازین ہر صاحب
ندہب تمسک بقرآن و حدیث میکند و در دفع شبہات مخالفین محتاج بتاویل میشود و تاویل قرآن
و حدیث موافق ندہب خود حق میداند و مخالف ندہب خود باطل و میران در معرفت حق و باطل
فہم صحابہ و تابعین است انچہ این جماعت از تعلیم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بانضمام قرآن حالی
و مقامی نمیدہ اند و در ان تخطیہ ظاہر نمردہ و واجب القبول است پس این صاحب توجیہات ریکہ
اگر از قبیل اول است ہدیہ و وعید در حق او بسیار است من فسر القرآن برانہ فقد کفر من فسر القرآن
برانہ فلیتوب و مقدرہ من النار و حال قرآن و حدیث یکسان است کہ ہر دو بناے دین الہی و لغت عرب
مشتمل بر حقیقت و مجاز و ظاہر و مآول و بلاغ و منسوخ است و اگر از فرقہ ثانی است مبتدع است و اگر
بر خلاف قرن اول حمل میکند پس در بدعت او بلاخطہ باید نمود اگر مخالف اولہ قطعہ است یعنی نفوس
متواترہ و اجماع قطعی است اورا کافر باید شمرد و اگر مخالف اولہ ظنیہ قریبہ یقین است مانند اخبار مشہورہ
و اجماع عرفی گمراہ توان نمید و در الکفر و الازاب اختلاف امتی رحمتہ باید دانست چون تمیز این
مراتب بعلم وافر تعلق دارد و ظاہر آنست کہ اختراع کنندہ این توجیہات از قبیل جاہلان است اورا
بلازم و استحقاق جنم و زجر و تشدید در امر معروف و نہی منکر ازین امر شنیع باز باید داشت و بر عوام الناس
تاکید باید کرد کہ با وصحبت ہزارند و سخن اورا نشنوند و اگر از فرقہ ثانی کسی باشد کہ ندہب معلوم است
مانند روافض و خوارج و معتزلہ و مجسمہ قبح ندہب او بر مردمان آشکار باید کرد و اگر گمراہی خود را بدو
اہل حق و ایمان توجیہات او بانجانب باید نوشت تا حکم آنرا تمام نمودہ آید و السلام سوال شخصی

دعوت شخصے میسند و کار و نبوی دعوت کنندہ نیز در پیش است غرض او ازین دعوت یہن است کہ
 از حیلہ بہن سخن مدعور ابخانہ خود بروہ طعام خورائیدہ تملق و چاہوسی در پیش آیدہ سفارش کنائیدہ
 کار ہر جو عہد ابانصرام رساند چون مدعو بہن سخنان را در یافت نمود اجابت دعوت نیکنند اور امیگوید کہ
 در کلام کتاب کلام مذہب جائز است کہ سنت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را مسلمان رو کند و پیروی ان نکند
 ہذا عرض میدارم کہ قبول کردن دعوت انچہن کس یا مانند آن کہ او ازین حیلہ سازی قصد مرید شدن
 یا تعویذ و عملیات آموختن از دزد و شریعت چہ حکم است جواب اگر آن کار و نبوی بر شخص معوا واجب باشد
 خواہ با یجاب خدا مثل تحقیق مسائل فقہ یا تخلص مظلوم از ظالم مع القدرۃ و مانند این خواہ با یجاب عبد
 یعنی سلطان و حاکم مثل فیصل خصومات و رحق قاضی و خواندن عرضی ہا و رحق منشی و نوشتن شقہ و پوزانہ
 و فیصل معاملات دیوانی و فوجداری و رحق اہلکاران متعلق باین خدمات پس اجابت دعوت نباید کرد
 کہ بظاہر دعوت است و در باطن رشوت حرام است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہذا با العمال غلول
 و اگر آن کار و نبوی یا دینی بر ذمہ این شخص مدعو واجب نباشد نہ با یجاب نہ با یجاب عبد مثل حاکم
 و سلطان مثل مرید کردن و تلقین اشغال از کار کردن و دم کردن بر مریض تعویذ نوشتن و نوکر کنائیدن
 در سر کار امیرے کہ اشنائے این مدعو است بے آنکہ این مدعو از طرف آن امیر مقرر باشد برین کار چنانچہ
 بخشی و جماعت و اور رسالہ دارید باشد بلکہ بجز آشنائی و دوستی و مصاحبت تو انکر دو مانند سائیدن
 حاجت حاجتمندان و وہائیدن صدقات و خیرات و مانند این چیز ہا پس ہیج باک نیست مدعو را در
 اجابت بخورون طعام جائز است لقولہ علیہ السلام فی حق الرقیۃ بقا تہ الکتابلان الحق ما اخذتم علیہ جرا
 کتاب اللہ ہذا ہو المطابق لقواعد کتب الفقہ و اللہ اعلم سوال شخصے در حالت نوم و بخبری بوقت شب
 بر بستر خود مے خسپید ہم در انجا زن او ہم بر بستر علیحدہ در خواب بود قضا را بدون آگاہی آن شخص ملو
 زن او ہم در انجا ہمراہ دختر خود آیدہ بخواب گر وید و مرد ہرگز در ان حالت وقوف نہ داشت در حالت
 مستی و شہوت الہائے خود برخاستہ دست بر بستر زن خود بطلب برود پارا بگرفت آن پای خوشدن
 او بود کہ ہمراہ دختر خود مے خسپید آن شخص ناوانستہ زن خود فہیدہ بود بجز احساس پا و ہم آواز
 آن زن فوراً بشناخت کہ این پای ما در زن خود است دست برداشتہ پائش بگذاشت بر بستر خود
 باز گر دید حال اعوام اور امیگوید کہ زن او بر او حرام گر وید شخصے افلاس زدہ محتاج و محض بے مقدر

بصد خرابی زنی بدست آورده خانه خود را آباد ساخته بود و حال چنین حرکت ناگهانی بدون اختیار که بالا
تحریر آید از وقوع آمده خانه اش بر باد میرود و جواب بزرگوار خفنی بیچ علاج این واقعه ممکن نیست
زن این شخص بسبب آنکه مادر او را دست بشهوت رسانید حرام ابدی گشت کذافی کتب الفقها بر بزرگوار
شافعی پس دست رسانیدن مادر زن بشبهه آنکه زن است زن حرام نمیشود آری اگر صحبت به
مادر زن میکرد البته زن حرام میگشت کذافی کتب الفقہ واللہ اعلم *

فائده در مخارج حروف و ضروریات قرأت در ابتدا در اسلام معمول بود که در رکوع و
سجود میگفتند سبح قدوس والجبوت الملكوت الکبریا ولعظمت بعد از آن چون در سوره واقعه نازل
شد سبح باسم ربک العظیم حکم شد که در رکوع سبحان بی العظیم گفته باشند باز نازل شد سبح باسم ربک
الا علی حکم شد که در سجده سبحان ربی الا علی گفته باشند اگر کسی را بر زبان حرف ظاهرا خوب جدا نشود
و قصد و کوشش را او کند پس بیچ مضائقه نیست زیرا که در حدیث صحیح بخاری و مسلم واقع است فرمود
پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم هر که ماسر باشد از قرآن یعنی الفاظ قرآن بر زبان او سهولت جاری شوند
و بخارج خود بر آید ثواب او نوشته میشود همراه فرشته های بزرگ نیکو کاران و کسیکه قرآن میخواند
و زبان او لغزش میکند در خواندن با وجودیکه آن کس کوشش کرده باشد در او اسه حروف بران
کس شاق باشد پس او را دو ثواب میشود قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الماسر بالقرآن مع السفره
الکرام البررة والذی یقرر القرآن یتفتح فیہ وهو علیہ شاق له اجران از مشکوٰۃ شریف نوشته شده قال
اللہ تعالی و رتل القرآن ترتیلا ترقیل و رتلت روشن و واضح خواندن را میگویند و در شرع چند چیز
در خواندن قرآن ضرورت تا کمال ترتیل حاصل شود اول تصحیح حروف که بجای ضاد و طاء و جاد و طاء
تانه بر آید دوم تحسین حروف که وصل و قطع کلام بی محل نیفتد و صورت کلام الہی تبدیل نیابد سوم شایع
حرکات یعنی ضمه و فتحه و کسره را با هم امتیاز دادن که یکی بدگرے مشتبه نشود چهارم آواز زانی الجمله بلند
کردن تا الفاظ قرآن از زبان بسامع وارد شوند و از آنجا بر دل برسند و کیفیت از کیفیات مطلوبه
در دل پیدا کنند مثل شوق و ذوق و خوف و بیم و تحسین صوت ششم ملاحظه شود و در مواقع آن که
بسبب رعایت شد و در عظمت کلام و جلالت آن نمودار میگردد و در تاثیر ادا میکند اگر در قرآن با هر حرف
یا مغافر نشود توقف کند و از خدا پناه گیرد اگر امر مطلوب مقصود نشود توقف نکند و از خدا آن مطلب برود

بخوابد و اگر در قرآن تعلیم و عمارت یاد کرے فرمودہ اند توقف کند و آن دعا و آن ذکر را از اول یکبار بنیاد
 راند مقصود ازین چیز ہاتھ بردہم است و بدون رعایت این چیز ہا مثل شعر خوانی میشود ہمیشہ فکر میکند
 کہ آخر سورہ کے خواہد رسید تا زود تمام کند۔ **خط بنام امام شاہ خان صاحب گرامی نشان امام شاہ**
 جو سلمہ اللہ تعالیٰ از فقیر عبد العزیز و فقیر رفیع الدین بعد از سلام مستنون الاسلام واضح باور قیامہ کریمہ رسید
 مطالب چند قوم بود و جو بہ آن نوشتہ میشود یکے آنکہ پیش فقہا و حنفیہ مسیح ربیع الحجیہ فرض است
 و در حدیث شریف است کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم زینخ را ترک کرد اگر ربیع الحجیہ مسیح فرض شد زینخ
 زینخ را ترک کردن چه احتیاج است **جواب** مسیح ربیع الحجیہ فرض است و ترک کردن زینخ سنت نیست
 کہ رتبہ او از مرتبہ اکتفا بر فرض بزرگتر است زینخ از وجہ خارج است شستن آن بالضرورتہ از فرض خارج
 است و بچہن کث اللحمیہ غسل جلد متحنی سنت است پس از فرضیت مسیح ربیع الحجیہ شستن زینخ تعارض
 نیست **سوال** ووم روز قیامت کہ تقاے حضرت باری جلشائے خواہد شد چه طور خواہد شد و تحلیفات
 یا صفات **جواب** این تقریر در رسالہ دراز بہ تفصیل مستونی درین باب نوشتہ است کہ انظار آن
 در مقام طولے و اروا ما سخن مختصر نیست کہ متفق علیہ اہل سنت و جماعت است کہ دیدار آہی در خست
 بے کیفیت خواہد بود یعنی بغیر لون و شکل و بعد و جهت تصویر این مقام محققان اہل عقل و کشف بخند
 وجہ بیان فرمودہ اند حکیم ابو نصر فارابی در کتاب فصوص خود میگوید کہ انکشاف شے گاہے بروجہ جزئی
 شخصے باشد گاہے بوجوہ کلیہ کہ عنوان یک شخص یا اشخاص کثیرہ شود اول را روتیہ و ثانی را معرفت
 و ثالث را علم گویند حاصل در وقت تعلق بدن از حق تعالی شائے شتم ثانی است و بعد غلغ بدن
 این معرفت ترقی نمودہ بدرجہ اول خواہد رسید این را تعبیر برویت نمودہ میشود بقدرت الہی جلشائے
 بہ نسبت آن ذات مقدسہ ہیچان جرم و لذات در مبصر و بصیر پیدا خواہد شد و این را بجز ابصار و
 برویت تعبیر نتوان کرد کہ عبارت دیگر مشعر بر کمال انکشاف نیست و درین نقل ہم اندک
 تغییرے و اصلاح کردہ شد یعنی در کلام شریف ایشان حصول جرم و لذات در باصرہ نبود و اتفاق
 علمیا بہت کہ نام روتیہ ہمان اوراک است کہ توسط حاسہ باشد نہ مجرد اوراک قلبی والا این قول
 موافق تاویل اہل عمزال میشود بنا بران دوسہ حرف درین زیادہ کردہ شد از کلام بعضے دیگر مستفاد
 میشود کہ روتیہ در مشاہدہ متحقق میشود بحصول ظل مرنی در جلید یہ از انجا مجمع النور و از انجا جس مشترک

سوال
 اول

و از آنجا نفس نا طقه صورت خیالیه و وهمیه و عقلیه تجرید میکند و در همین رشته نزول میکند که علم عقلی
 بواسطه وهم و خیال محس مشترک نزول میکند و شبیه حالت ابصار حاصل میشود اما چونکه تا جلیدیه
 نزول نیست ابصار حقیقی نتوان گفت و در آن جهان که نفوس مقدسه و مطهره گشته کمال اتصال
 بجناب مبدر پیدا میکند اشعه نورانی آن ذات مقدسه بر قوت عقلیه و وهمیه بر تو میزنند و از آنجا بخیال
 محس مشترک نزول میکند و بسبب شیوع فضل الهی به قوت مدر که انسانی رفیع موانع نوم تعطیل محس
 و مجمع التور و جلیدیه نیز ریش خواهد کرد و همچنانکه خیالات درین جهان در جهت مکان نیست آن معانته
 حقیقت نیز در جهت مکان نخواهد بود و دیگرے گفته است که در حدیث شریف آنچه در باب رویت از شد برقی
 جهت و سلب لوازم جسمیت ایماے نمیدهد این قدست که آن تجلی عبارتی صورتی از سایر مظاہر بدو وجه
 امتیاز میدارد و اما از سایر مخلوقات که نیز مظاہر صفات آنجناب اند پس بآنکه ظهور ذات در آن مقام
 بعنوان الوهیت است و در سایر مظاہر بعنوان خلیقه و انواع کائنات چنانچه از نار حضرت کلیم ندائے
 انی انا اللہ لا اله الا انا سر میزد و اما از سایر تجلیات صوری و خیالی و حی این جهانی پس بدین وجه است که
 ظهور ذات مقدسه در آن مقام بصورتے میان صور کائنات معلومه مقرون بحد از عظمت و کبر بانی و نور
 بها و جمال و صفا و شمول کالات ذاتی و اسمائی خواهد بود که حوصله ناظر اکمل و اشرف را از آن رو هم عقل
 خود گنجایش ندارد و بر اکثر ازان تصور آرد و نمیتواند و آنچه اهل سنت نوشته اند که ویت آنجهانی در کیف
 است برے دفع اشکالات معتزله از قوت لوازم جسمیت گفته اند چون حقیقت تجلی دریافت شود جمله
 اشکالات از هم می پاشند و معجزا بعضی اکابر میفرمایند که نفس را به سبب استغراق قوی در شهود حق
 احساس هیچ غیر از زمان و مکان و جهت و وجود خود و غیر خود نخواهد بود و همین را معانته بجهت شکل
 و لوازم جسمیت میتوان گفت بالجمله همچنان که گفته میشود که زید و عمرو را هر یک با ویدیم و حال آنکه سوسا
 بعضی اعراض ایشان ندیده ایم هر گاه این مسامحه تعبیر در شاهد که موضوع لغوی لفظ روتیه است
 جاری باشد در فائز برقع آن چرا باید کوشید و چرا التزام باید کرد که کنه ذات صرف از تعلق فهم و
 ادراک معراست در قید احساس و ابصار افتد آری این روتیه در حق خواص عوام بسبب جه مختلف
 میشود یکی بحسب قرب بعد و دیگری بحسب قلت و کثرت حجب و دیگر بسبب زیانی معرفت صفاتی
 آن که در دار دنیا مکتسب شده و تا پیدا نیست که شبه نیست که بدن رضی را به نسبت روح حیوانی از وجود

برل ذات مقدسه حجاب زیاده ترست و روح حیوانی را همچنین به نسبت عالم مثال سفلی که مقام جن و شیاطین است و عالم مثال سفلی را به نسبت عالم مثال علوی که مقام ملائکه مقربین است چون بعالم مثال ترقی نماید صورت همان عالم اکتساب کند و بدن او حکم ارواح علویہ پیدا کند آنچه در اینجا غیب است آنچه شهادت گردد و اشرق الارض بنور ربها و حقائق اعمال و ممالک ملائکه احوال جنات و نار معائنہ شود لاجرم عظم تجلیات الهی را که کارخانه تدبیر و فیضان قضا و قدر و نزول شرایع بر انبیاء و صدور امر و نبی ملائکه از اینجا است بحسب مراتب اتصال نفس آشکارا گردد و متجلی شود و جوارح بدن تبعیت قوای روح مطلقه آن و ادوات گردد و یقین است حالت معائنہ بصری حاصل خواهد کرد و اللہ اعلم بالصواب

سوال سوم آنچه نوشته که ذات حق الآن کما کان است و در اکثر اوعی می آید سبحان من لا یتغیر بذاته و لا بصفاتہ بحدوث الاکوان و حق تعالی باینقدر ظهور مخلوقات و رزقانش و صفاتش تغیر نیاید در فهم نمی آید **جواب** مثال ظهور کائنات از حق سبحانہ و تعالی و له مثل الاعلیٰ من کل ما نفهم بیری ظهور صورت در آئینه است آئینه را ذاتی است که جرم معین است و صفاتے است خارجہ لازمہ از قدر و شکل و رنگ و شفافی و نشیب و فرازی در سطح و مانند آن و صفاتے است خارجہ عارضیہ مانند بر گشتن روے او از غرب بشرق و از زمین بفلک پس تغیر و قسم صفات در طرف حصول جوهر آئینه حاصل است و اما صورت منتشر آئینه در آن مطلقاً در انطرف حاصل نیستند و نہ بظهور و حقائے آنها و ذات و صفات آئینه تغیرے نے افتد اگر چه هزاران هزار صورت نیک و بد و پاک و ناپاک در روے نمودار گردد و اللہ اعلم

سوال چهارم کاغزان بزور خود بر ملک تصرف یافتند و مدت مدید ملک مذکور در تصرف آنها ماند پس ملک مذکور را در کدام وقت و عرصہ مالک میشوند و کدام شرائط است که دادن ایشان ازان ملک و سبب کردن ازان ملک در حق کسے جلال شود و اگر همین صورت مسلمانان متصرف شوند و یکے بدیند گرفتن آن روا باشد یا نہ **سوال پنجم** اگر کفار بر اشیاء منقولہ متصرف شوند و یکے بدیند گرفتن آن روا باشد یا نہ **جواب** اگر کفار بر اشیاء منقولہ متصرف شوند چون بدین خود بر ملک میشوند اما چون بر ملک تسلط میشوند پس آنکه این ملک دار الحرب کے میشود اختلاف است بعضے میگویند که دار الاسلام هیچگاه دار الحرب نمیشود و اگر دار الحرب متصل گردد دار الحرب میشود بعضے میگویند که مادام که یک شعار از شعا تر الاسلام بوجه اعلان ظاہر باشد دار الحرب نمیکرد و چون ہم

شعائر اسلام موقوف گردودارالحرب میگرد و بعضی میگویند که اگر یکی را از شعائر اسلام موقوف سازند
 دارالحرب میشود و آن صحیح و ارجح آنست که ما و ام که حرب قائم است و مسلمانان از استخلاص آن ملک عاجز گردیده
 مناقذ نگشته اند و استیلا کفار بجد و نشده که هر چیزی را از شعائر اسلام که خواهند موقوف سازند و مسلمانان
 بے استیمان ایشان اقامت دارند و بر املاک خود بے اذن ایشان تصرف آن ملک را اسلام است و دارالحرب
 نشده و تصرفات عارضی ایشان معتبر نیست و بعد تسلط اسلام آن تصرفات اعتبار ندارد و چون مسلمانان
 از جنگ برگردند و مناقذ شوند گو که فکر جمع اسباب اول داشته باشند اما از مقاومت و رمانند اقامت مسلمانان
 با استیمان ایشان گردود و تصرف بر املاک خود باذن ایشان کنند و جریان شعائر اسلام از راه بے تعصبی
 ایشان باشد نه از روی قوت مسلمانان آن ملک دارالحرب میگرد و تصرفات ایشان جائز است
 و همه ایشان جاری و آما علیہ تسلط مسلمانان بر بلاد کفار پس تصرفات ایشان در آن ملک جائز است
 در اموریکه موافق شریعت اند و در غصب اموال مسلمین نیست و الله اعلم بالصواب سوال ششم
 صلوة الوسطی کدام است و فرضا اگر یکے وسطی میشود چهار نماز باقی میمانند و تصدیق کمال از آنها
 بر پنج و جواب در صلوة الوسطی هفت قول است تعیین هر یک از پنج نماز و مجموع نمازها معقول ششم
 و هفتم بدون بدستور ساعت جمعه و لیلة القدر و امم عظم قول هفتم صحیح و ارجح همین است که صلوة وسطی
 صلوة عصر است و چهار نماز باقی کمال تقید از آنها بر پنج و ز پر که تقید صلوة وسطی و نفس نیست بلکه
 در محافظت آداب زانده است چون وقت مستحب و جماعت و مسجد و سبأغ وضو و سواک اذان
 و اقامت و مزید اطمینان کثرت اذکار و مزیت تاکید و رین امور از قبیل مزیت فضل بر فاضل است
 فاضل بر ناقص و در ثبوت اینقدر تفاوت خود شبهه نیست و الله اعلم سوال هفتم شریعت معلوم است که
 احکام ظاهری را گویند و بدان معمور هستند و طریقت و حقیقت و معرفت که ذکر آن در سائل می آید در
 نبیذنی آید که چه چیز است جواب لفظ شریعت و معنی دار و عام و خاص معنی اولی ما جابر عن رسول الله
 صلی الله علیه وسلم فی امور الدین من اعتقاد و عمل و خلق و حال و نیت و رخصت و عزیمت و امر و نهی و معنی دوم
 آنچه تعلق بعمل جوارح دار و از عبادت مالی و بدنی و بیان آن عهد فقہ است و در کتب فقہ مذکور میشود
 بین را مقابل طریقت اخوات آن میکنند پس آنچه تعلق باخلاق و نیات و آداب عبادت بر وجه عزیمت
 دار و طریقت است و آنچه تعلق باخلاص و عین یقین و تحصیل مشاہدہ و متفرق در آن دار و حقیقت است

و آنچه تعلق بکاشفہ اسرار اعتقادات و ادوات کیفیت توحید و معیت و قربیت و اسرار محبت و اولاد و تبار
ولایت و اولیاد مانند آن. آثر معرفت گویند و اینہمہ در معنی اول شریعت داخل اند آسے در ہر نے
کاملان آن فن غیر منصوص را استنباط نموده یا منصوص ملحق ساخته شرح و بسطے دیگر داده علم جدا گانہ
اتخراج کرده اند و بہین اسما سمنی نموده اند سوال ہستم معرفت کمال ہر شے بچہ طوریشو زیرا کہ از دیدن
و شنیدن خودون معرفت کامل حاصل نمیشود جواب حقائق اشیا و ظلال صفات الہی اند و طہور
آنها و در خارج مربوط بعلل اربعہ است فاعلی و غائی و مادی و صوری و ظہور کمال این حقائق بہ ترتیب
آثار مختصر آنهاست و حصول ثمرات خاصہ بانہا پس معرفت کمال ہر چیز یا الاجمال بہ تجلی ذات حق است
بر ساکب در ضمن آن شے کہ این تجلی بعد مشاہدہ کثرت در وحدت و در مقام سیر بالمدنی الاشیاء حاصل
میشود و بالتفصیل با حاطہ مبادی و خواص اوست از قوانین حکمیہ مع تشخیص مبدیہ تعیین مراتب تنزل
آن از قوانین کشفیہ و اگر از محسوسات باشد ادراک بجواس نیز در تسمیم معرفت حقیقت او داخل است و العلم
سوال ہنم قصہ ابلیس کہ در کلام الحد و اوست معلوم نیست کہ سوال جواب و بچہ طور گردیدہ بطور
الہام یا بطور دیگر جواب طور این کلام در نقلیات بیج وارد شدہ اما وجدان چنان دریافت میکند کہ
از راہ ہاتف بود یعنی این شقی نداسے می شنید میدانست کہ این نداسے حق است و نفس الامر کی از ملائکہ
مظاہر قہر کلام الہی را ادانی ساخت کہ این اورا نمیدید و نمی شناخت لیکن باید دانست کہ کفر این ملعون
کفر جہل احتجاب نیست بلکہ کفر جہود و عناد است پیش از لعنت قوت ملکیمہ کہ ہم رسانید بود تعلق از
غیب میکرد زائل نگروہ اند و سلب نمودہ تا از الم قبض فرط تعطش بقرار نگر و دو قدم در راہ توبہ نہ نہ
بلکہ بہین راہ را مخروج بسخط و عتاب نمودہ در کسوت اہانت طرد بر پا داشتہ اند اما در جوہر روح اور ترقیہ
مظلم افکنندہ اند کہ گاہے خود مستحق صبر و گاہے در لباس استغنا و مایوسی گمان کردہ بقوت
طاعات و اسرار مکتسبہ در شیاطین و محروم تصرف میکنند و ان رقیقہ مظلم را بقرائن ان مموہ ساخته خلق را
بضلالت و جہل و کسوت و تکثر انانی باطلہ رنگین مینماید نعوذ باللہ منہ و اللہ اعلم سوال ہنم مشہور است
سجدہ ارواح و از کلام اللہ بہین قدر معلوم گردیدہ کہ است بر یکم تا لو ابے و تعبیر معلوم نیست کہ بچہ
وجہ بود و ساجد یک سجدہ و دو سجدہ و تارک آن و مثل امرین نہ کورین کدام کس شدند جواب
سجدہ درین موقف مروی نیست مومنین کہ خاتمہ ایشان بر ایمان میشود جواب بے توقف دادند

و کافران بتوقف ابابعض فقہا میگویند کہ انبیاء و وسجدہ کرده اند و عوام مؤمنین یک سجده کافران
نکرده است این سخن معلوم نیست آری در احادیث و آیات گریستن چهار شیناق معلوم میشود اول
از خسه اولو العزم دوم از سائر انبیاء سوم از علمای چهارم از عامہ قال تعالی و اذاخذنا من بین
یثاقہم و منک و من لوج و ابراہیم و موسیٰ و عیسیٰ ابن مریم و اخذنا منہم یثاقا علیہم و جاے دیگر فرمود
اند و اذاخذ اللہ یثاق النبیین لما اتیتکم من کتاب و حکمتہ ثم جارکم رسول مصدق لما معکم تنؤمن بہ
لتصرنہ و جاے ارشاد شد و اذاخذ اللہ یثاق الذین اتوا الکتاب لتبینه للناس لا تکفونہ و جاے دیگر
فرمودہ و اذاخذ ربک من بنی آدم من ظهورہم ذریعہم و اشہدہم علی انفسہم است برکم قالوا بلی اللہ اعلم
سوال یازدہم۔ در حالت برہنگی کلام حرام است و چون زن و شوہر فراتہم آیند ذکر اللہ ضرورت
این اوامر فیما بین مباح است و از نہ جواب در حالت برہنگی کلام حرام نیست بلکہ مکروه است این کلام
ہم با یکدیگر است نہ مجرد تلفظ بزبان ذکر اللہ در جاے تن نجاست منع است و در شغل جماع نہ و
معہذا علمای نوشته اند کہ اما ذکر اللہ در بیت الخلاء ہم در وقت جماع پیش از آدن کشف عورت
کردن پس مستنون است مباحات نیست واللہ اعلم سوال دوازدهم۔ دیدن جناب پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم در حالت منام فرقی سنہ و شیعہ ہر دو را میسر میشود و ہر یک الطاف آنجناب
بیان میکنند و احکام موافق خود نقل مینمایند اغلب کہ ہر دو کسانرا افراط کردن در آن جناب
خوش نمی آید و خطرات شیطانی را آنجا دخل نیست این را چہ تصور توان کرد جواب مضمون حدیث
من رأی فی المنام فقد رأی را اکثر علمای تخصیص بصورت ہر فونہ در روضہ منورہ ننورہ اند و بعضی
تعمیم کرده بجمع صورتہا کہ آنجناب از ابتداے نبوت تا وفات در جوانی و کلان سالی و سفر و حضر
و صحت و مرض بران بودہ اند تواریخی و شعبی بران صورت احتمال پیش نیست وقوع آن ثابت
نشده و لاقض بالفرضیات اما تحقیق ایست کہ دیدن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در خواب بر چہار
قسم میتوان شدیکے رویائے الہی کہ اتصال تعین با آنجناب است و ملکہ علی تحقیق کہ دیدن
متعلقات آنجناب است از دین ایشان و سنت ایشان و در لہ ایشان و نسب مطہراتشان
و در جہ سالک در متابعت و محبت ایشان و مانند آن بصورت آنجناب مقدس و پروردہ مناسب
کہ در فن تعبیر معتبر اند و رویائے انسانی کہ ظہور صورت اعتقاد یہ خود است کہ بر لوح خیال منقوش است

مثل اتقائش صورت بر کاغذ سے این ہر سہ قسم در حق آنجناب جائزست و قسم چہارم کہ شیطان است
یعنی مثل شیطان بصورت آنجناب بہین منتفی و مٹنغ است اما در قسم سوم شیطان گاہے آوازے کلام
تلبیس میکند و وسوسہ می اندازد چون بشہادت بعض روایات کہ در وقت قرأت سورہ نجم وقت سکوت
آنجناب شیطان حرف وسوسہ گفتہ بعض سامعین مشرکین را مشتبه ساخت در حین حیات نمعی ممکن
باشد و خواب چہرا ممکن نیست لہذا در شریعت غر احکام خواب صحت نمیشمارند و در احادیث مشہورہ
نمی شمارند اچنانکہ اگر از اہل بدعت ویدن آنجناب بصحت رسد ازین قبیل خواب بود و اللہ اعلم ہوا
از نامہ ہا محفوظ کردہ باشند السلام جواب شہادت مشرکین در باب مشیت الہی تو را تعالی
سے قبول الذین اشکرک الوشار اللہ ما اشکرکنا و قوله تعالی ولا یروا سہ عن القوم المجرمین و درین مقام
شہد مشرکین را ہست حاصلش آنکہ در عذاب از قوم مجرمین مستحقین عذاب میتواند شد بیانش آنکہ
مسلمانان میگویند کہ ہر چیز بہ مشیت الہی است پس شرک کہ اعلیٰ اقسام کفرست و تحریم حلال
کہ اونے اقسام کفرست ہمہ بہ مشیت الہی است زیرا کہ اگر مشیت او تعالیٰ متعلق بخلاف آن میشد
البتہ ہان قسم واقع میشد ما و پدران ما چہ قسم شرک چہ تحریم حلال چہ میتوانستیم کرد و الا مشیت
غالب بہ مشیت خدا میشد و چون شرک و تحریم حلال بہ مشیت او تعالیٰ شد عذاب بران چہ قسم متصو
شود کہ خلاف آن مقدر و خلق نیست حق تعالیٰ ازین شہدہ بسہ طریق جواب فرمودہ موافق ترتیب
مناظرہ اول نقض دوم حل سوم قول بالموجب نقض نیست کہ حق تعالیٰ با جماع مسلمانان کافران
بعضے امم سابقہ را بر شرک و تحریم حلال عذاب فرمودہ است اگر این عذر واقعی مے بود انہا چہرا عذاب
میشدند مثل عاد و ثمود و قوم مدین و فرعون و ہامان کہ کفار آن زمان احوال این امم را بتواتر
شنیدہ بودند بلکہ آثار عذاب را دیدہ و حل ہایست کہ مشیت دفع عذاب نمیکند چیز ہا است کہ بہ مشیت
الہی واقع میشوند مثل زنا و سرقت و لواطت و قتل و ظلم و بران عذاب شدہ و میشود زیرا کہ این مشیت
تابع ارادہ و مشیت بندگان است تا ہر چہ ارادہ کنند موافق آن حق تعالیٰ پیدا میکند آری مشیت
قاہرہ کہ خلاف ارادہ و مشیت بندہ باشد دفع عذاب است زیرا کہ بندہ در ان مشیت مثل جاد و لای
میشود و فرق چون ظاہرست در میان کسیکہ خود را از بالائے بام اندازد یا در چاہ برتابد و کسیکہ بے اختیار
بلغزش پائے از بالائے بام بنفتد یا در چاہ فرود و برائے بہین فرمودند کہ ہل عندکم من علم فخر جوہ لنا انحر

و قول بالموجب آنست که مسلم و اثنی عشری که شرک کافران و پدران ایشان بمشیت آبی است لیکن تعذیب
 ایشان نیز بمشیت آبی است پس دفع آن نمیتواند شد چنانچه دفع کفر و شرک نمیتواند شد پس بگفته
 خود الزام خوردند و همین است معنی قول بالموجب در اصطلاح اهل مناظره که دعوی تخصم را مسلم
 دارند و بگفته او و الزام دهند و همین است معنی قول فلنشد الحجة البالغة الخ اما قوله قل لم شهدکم الذین
 یشهدون ان الدرهم نذایس در جواب یهودیان واقع است و متعلق بقوله تعالی ذلک جزینا لهم
 بیغیهم و قوله تعالی یوم یکفثر بهم جمیعاً یا معشر الجن قد استکثرتم من الانس سابق مذکور رفته است
 که و کذ لک جعلنا فی کل قریة اکار بجر میهایمیکروا فیها و ما یکرون الا بالنفسهم و ما یشعرون بعد از ان
 قدے از مکر آنها مذکور شده قوله تعالی و اذا جارتهم آیه قالوا لن نؤمن الخ و عید واقع شد ما کرین را
 بذلت و رسوائی و قتل و اسر در دنیا حالاً مذکور میفرمایند که روز قیامت همه مکر کنندگان را یکجا حاضر
 کنند و فرقه جن را که اصل الاصول مکراند خطاب فرمایند قد استکثرتم من الانس یعنی بسیار گرفتید شما از
 فرقه انس یعنی بسایکے از آدمیان بکفر خود تابع و عابد و مطیع و فرمانبردار خود ساختید تا آنکه در شهوات
 غرق مانند و اصلاً بجد توجه نکردند و فکر آخرت در خاطر ایشان خطور نکرد و چون آدمیان ازین خطاب
 بوسے عتاب خواهند شمید عذر خود در تابع شدن جنیان بیان کردند آغاز خواهند نمود و وصل غدا
 اینست که ما بکفر جن و شیاطین از انجبت فریب خوردیم که ما را تنبیه فریب مواخذه عاجله بر شرک و
 معاصی از طرف شما واقع نشد بلکه مهلت دراز دادید و باعث اتباع بهره مندی بود جنیان از انس
 که نذور و قربان از طرف آدمیان بایشان میرسید و انجام مطالب جزئیة مثل دادن فرزندان
 و مال و چیزهای و در رسانیدن و از احوال غائبان اطلاع دادن و دفع اعدائون حاضر شدن
 در وقت ندادن و عا از طرف جنیان با آدمیان میرسید و سرعت مواخذه واقع نشد تا آنکه در همین
 کار و بار عمر را تمام کردیم و باطل خود رسیدیم و اگر فی الفور بر هر شرک و بر هر گناه تنبیه تعذیب میشد
 ما تنبیه شده از اتباع جن و دست بردار میشدیم و توبه میکردیم و ندامت میکشیدیم حق تعالی خواهد
 فرمود انار شوکم خالدین فیها یعنی چون شما دنیاے خود را در اتباع جنیان و قبول مساوس
 شیاطین گزرا نیدید در آخرت هم آتش که اصل ماده جن و شیاطین است مقام
 شماست الا ما اشار اللہ یعنی چنانچه در بعضی اوقات در دنیا هم خالی از اتباع جن و شیاطین

ہے بودید ورنہ ہم بعض اوقات خالی از اقبال عن از آتش بطبقہ زمہر پر خواہید رسید و ہر گاہ جزا
 کمال موافقت با عمل پیدا کر و ثابت شد کہ ان ربک حکیم علیم و این امر مخصوص بفرقہ جن انس نیست
 بلکہ کز لکب نولی بعض الظالمین بعضاً یعنی ہمچنین مسلط خواہیم کرد و الی خواہیم نمود بعض ظالمین را
 بعض اگرچہ از یک جنس باشند مثل آدمیان مثل باہم ہین قسم جزا خواہند یافت و گمراہ شوندگان
 از انہا بجزا خواہند شد و ہمچنین بعض جن از بعض عرب بہ بعض عرب و بعض بنو وہ بہ بعض بنو وہ۔
جواب مسئلہ مس مصحف مسئلہ مس مصحف محدث و جنب و حائض و نفسار را مختلف نیست
 و آن صاحب مذاہب مختلفہ حنفیہ و شافعیہ و بخاری نویشتہ اند حاجت اعادہ نیست لیکن عدم
 جواز گرفتن مہارتی کہ بران مصحف محمول باشد نسبت بشافعیہ کردہ اند و کتب شافعیہ موجود نیست
 ظاہر شخصے بطریق مبالغہ گفتہ باشد آری محل صندوق مصحف و خریطہ کہ دران مصحف باشد
 نزد ایشان درست نیست و مذہب بخاری کہ مرقوم نمودہ اند در کتاب خود آن تصریح ننمودہ مگر
 از ذکر مذہب ابن عباس کہ قرأت قرآن مرحب را جائز داشتہ اند استنباط میتوان کرد کہ مس
 مصحف نیز اورا جائز باشد حال اصل انہمہ مذاہب باید فہمید انشاء اللہ تعالیٰ عقد ہائہمہ حل خواہند شد
 و استبعادات ہمہ مرتفع خواہند گشت حقیقت اینست کہ در احادیث صحیحہ ہمین وارد شدہ کہ
 لایس القرآن الا ظاہر و مس ہمین حدیث اصل است و در قرأت این حدیث کہ لایس القرآن
 لحائض ولا جنب و در محل بیح حدیث وارد نشدہ و ہمچنین در کتابت بیح حدیث وارد نشدہ و مگر آنکہ
 کتابت مستلزم مس است پس حکم کتابت حکم مس باشد یعنی حرمت بخلاف نظر کہ مستلزم مس نیست
 و مستلزم حکم لازم بنا بر قاعدہ عقلیہ حالاً باید شنید کہ مراد از قرآن درین عبارت لایس القرآن
 الا ظاہر حقیقت قرآن کہ کلام نفسی است و دال بران کہ کلام لفظی است مراد نیست از لایس مسہا
 لان الاول من صفات الباری جل جلالہ والثانی کیفیت قائمۃ بالہوار پس مراد نیست مگر نقوش والہ
 بران یعنی مکتوب و بہین معنی اشارہ کردہ اند مفسرین مثل کشاف و مدارک جائیکہ گفتہ اند المراد
 من لیس المکتوب پس این عبارت توجیہ است بیان مذہب کہ نیست آدیم بر آنکہ اختلاف در میان
 حنفی و شافعی چہ قسم افتاد و بیانش نیست کہ مراد از قرآن در نیجا مصحف است بالاجماع و مس مصحف
 بانص حرام شد تفتیش باید کرد کہ مصحف چہ چیز را میگویند ظاہر است کہ مصحف بلکہ جمیع اسما کتب تہذیب

از ان کتب در عرف محصور نیست بلکه حواشی آن کتاب و ما بین السطور و جلد متصل و غلاف که بجلد متصل است همه را مصحف و کتاب می نامند پس مس این چیز با حرام شد و این چیز را را تبعاً حکم مکتوب دادند بنا بر لفرق بین متصل و منفصل مقرر است که در بیع زمین آنچه متصل بآن زمین باشد داخل میشود بلا ذکر آنچه در معرض انفصال باشد داخل نمیشود مثل مفتاح و ادانی موضوعه چهار پایه یا بخلاف اشجار و عمارات که بلا خلاف داخل میشود پس در سب حقیقه درست شد و مس غلاف متجانی خواه بطلان یا بغیر علقه همچنین خریطه که در مصحف باشد بلا تکلف جائز شد که مس این چیز مس آن چیز نیست لاعرفا و لا حقیقه و شافعیه گفته اند که در عرف چون تعمق نموده شود و وقت نظر نموده آید در رعایت احتیاط منظور باشد ظرف شے را گوئند متصل باشد حکم شے میدهند پس حل هم حرام شد لانه مستلزم لمس الطرف و حکم الطرف حکم المظروف و لهذا در عرف مس آوردی که در و چیز محترم باشد جائز نمیدارند و مقام ادب بلند تر ازین می فهند بعد از ان قیاس مساوات درست میکنند و میگویم که ظرف اشئی و کذا ظرف ظرف اشئی که حکم با تحت و قیاس مساوات در اینجا صحیح است که مقدمه اجنبیه صادق است لان ظرف الطرف ظرف لیکن در اینجا مغالطه وارد میشود بر شافعیه اینکه می باید که مس آن خانه که در ان صندوق مصحف نهاده باشد محدث را جائز نباشد جوایش آنکه ظرف شے دو قسم میباشد الاول ما یتقل بانتقال الشئی عرفا و هو الطرف بخصوص به و الثانی ظرف لا یتقل بانتقاله کالبیت فانه یقال الدرۃ فی الحقیقه و الحقیقه فی البیت فالدرۃ فی البیت لکن البیت لا یتقل بانتقال الدرۃ بخلاف الحقیقه پس این قسم ظرف مختص بآن شے نشده و الاضافه للاختصاص فلا یکون طرفا مختصا بذلک اشئی فلا یحرم مسه لان الحرام مس الطرف لمختص به و نیز باید دانست فرق است بالاجماع در بیان آنچه الفاظ قرآن در ان مکتوب باشند بر وجه قرآنیست حتی که آنرا مصحف یا بعض مصحف توان گفت پس مس او محرم است چنانچه یک پرچه کاغذ که بر و یک آیت قرآن مکتوب باشد یا تعویذ یک در و آیت قرآن مکتوب باشد یا روپیه که بر و آیت قرآنی منقوش کرده باشد پس مس این چیز با همه حرام است نز و حقیقه ایضا و کذا عند الشافعیه زیرا که در انوار مرقوم است و لایحرم حمله فی الامتعة و العدل اذ المکین مقصودا بالحل و ان علم بخلاف صندوق که در بعض مصحف نهاده باشد و مشار این فرق همانست که ظرف اشئی ما یکون مختصا بذلک اشئی بخلاف ما یشتترک

فیہ ذلک الشئ وغیرہ و تدریب بخاری از بسکہ متروک العمل است حاجت توجیہ ندارد و ہوز چیزے
منقح از کتاب او معلوم نمیشود آئے استدلال او بفرستادن کتاب بسوے قیصر کہ درود و آیت قرآنی
مکتوب بود بر جواز مس جنب یا محدث مصحف دارد درست نیست زیرا کہ نوشتن و آیت در خطے یاد کتاب
بنا بر قرآنیست نبود والا مس کتاب گلستان کہ در و آیت اعلو آل داود شکر او قلیل من عباری لشکر
و دیگر آیات قرآن است مس جائز نباشد و بچین مس خطوط کہ در مقام تعزیت انا لعدوانا الیہ یا چون
ینویسند و در مقام شکر الحمد لله رب العالمین تے نگارند کہے را درست نباشد بنا بر اینست کہ تفسیر را
بشرطیکہ غالب در ان قرآن نباشد مس جائز داشته اند اینست توجیہ تدریب تنوعہ و العلم بحقیقہ
الحال سوال رنگ نور و زچہ معنی دارد جواب نور و ز کہ عبارت از تحویل شمس است در برج حمل ہر سال
منجمان رنگے چہ از میان مردم و چہ از فلزات و نباتات و حیوانات و طعوم و ایام و ساعات پس بچین از رنگہا
برائے ہر یکے تشخیص کرده اند و میگویند تشخیص آن اینست کہ ہر گاہ لون خضبی را باین قاعدہ استخراج
کنیم مطابق می افتد پس باین مناسبت رنگ نور و ز مقرر میکنند آنکہ فی نفسہ داشته باشد
و تا نیا آنکہ وقت نور و ز را برنگ صاحب ساعت و صاحب طالع ترتیب وادہ بیان میکنند
این الوان در ان کو اکب حقیقی نیست اما نسبت کردن بہ نور و ز اسناد مجازی است بعلاقہ ظرفیت
زمانی سوال ترکان کہ دوازده سال را باسم جانوران قرار داده اند بچہ وجہ است و عوام کہ آنرا
سواری نور و ز گویند چہ معنی دارد جواب ترکان تعق و در مناسبات خفییہ این سامی مقرر کرده اند اما ظاہر
آنست کہ بجز اصطلاح است و یا با استقرار ناقص کہ وقت تسمیہ بدست آمدہ مثل تولد این حیوانات
در ان سال بیشتر شدہ باشد یا مردم را میل بصفات بالوفہ این حیوانات افزون گشت باشد تسمیہ
مردم آنرا بسواری نور و ز محض توہم و اہی است سوال تقسیم بروج دوازده گانہ و نامہا و آنہا برائے
اجزای سطح فلک است یا برائے جملہ از کوکب کہ بر صورت مسیات آن اسماء واقع شدہ جواب اہل
یونان اسامی بروج برائے اجزای فلک مقرر کرده اند کہ بہ تکیث ہر یک از چہار ربع منطقہ البروج
کہ ماہن الاعتدال و الانقلاب حاصل شدہ و در خطوط کوکب و احکام سعادت و نحوست ہما نرا
بکار مے برند و تسمیہ باین اسماء بنا بر آن بود کہ اعتقاد سنین عدم انتقال آنہا بود و تاخرین در آنہا
متابعت متقدیم کردند و اما اہل ہند بروج را اس میگویند بدو نوع اعتبار میکنند یکے در ضبط ایام

وفصول وظلال باعتبار نقاط و دیگر در ضبط خطوط و احکام سعادت و نحوست بحسب صورت و اول یا
 حساب سائن مینمایند و ثانی را حساب برین و این تفریق حساب فلک و اختلاف فلک ثامن نسبت
 اگر چه اهل هند موافق اهل فرنگ اعتقاد وجود فلک ندارند بلکه خلاصی انکارند پس به بساطت و ترکیب
 چه رسد و السلام سوال قال الشیخ محی الدین بن العربی فی فضائل الشهور ان افضل اشهر عندنا
 رمضان ثم شهر ربيع الاول ثم رجب ثم شعبان ثم ذوالحججه ثم شوال ثم ذوالقعدة ثم المحرم وعلل بالتعليلات
 المتعددة و قال الی ههنا انتهى علمی فی فضیلة الشهور القمریة واما بقیة الشهور و هی الصفر و ربيع الآخر
 و الجوادان فی تساویة فی الفضائل فیما یغلب ظنی فانی ما تحققت فیها تفاضلا فلم یکن لی ان
 اقول بالیس لی به علم و قال فی موضع اخر انما اختار الی من الشهور رمضان لمشاركته باسم اللد تعالی
 فقد ورد ان رمضان من اسماء تعالی فتعینت له حرمة یبای بها علی سائر اشهور انتهى قال جبران
 احکام الشریعة علی الشهور القمریة و دون الشمسیة و المستول من هذا الكلام امور بل الفضائل للشهور کذا
 و بل رمضان یكون من اسماء اللد تعالی فما معناه و ما السر فی اجراء احکام شریعة علی الشهور القمریة و
 الشمسیة الجواب لا یخفی ان نظر التفضیل بین الاشیاء یختلف باختلاف المقاصد فعند الامرار الفیل افضل
 من الفرس و عند الغزاة بالعکس و عند الزراع البعیر افضل منها و لابل تعطل العی قاطبة افضل منها جیعا اذا
 تمهد هذا فنقول بركة رمضان فی هذه الآیة بركة عامة التبتة الذی انزل فیہ القرآن فیہ تقام فریضة
 الصوم و فیہ لیلة القدر بركاتها المعلومه و بركة ربيع الاول بولده النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیہ تبارک و تشر بركة
 صلی اللہ علیہ وسلم علی الامة حسب ما یبلغ علیہ من ہدایا الصلوٰة و الاطعامات معاً و بركة عامة نبویة
 و النبویة بعد الالہیة و بركة رجب بركة خاصة بعد بركة شعبان بركة خاصة نبویة لاهل المجاہد و الملان
 النوافل اذ ہو شهر النبی صلی اللہ علیہ وسلم و البرکات الخاصة بعد العامة و بركة ذی الحججة بركة خاصة لئلا
 فی مکان مخصوص و لكنها مقصودة و بركة شوال ذی القعدة کذا لک الا انها وسیلة الی الحج المقصود
 و لکن یكون فی شوال بقایا بركات رمضان و ذی القعدة فلذک تقدم علی ذی القعدة
 و بركة المحرم اکثرها كانت فی الامم السابقة و ما اصاب منها سید الشهداء من الارتفاع الی درجات
 الشهادة کان فی صورة البلا و المصیبة فلذک اخرت فضیلة و لیس فی الشهور الباقیة
 مزید بركات و اختصاصات و اما بركة شعبان فمن جهة لیلة البرات ما فیها من تقدیر حوادث السنہ

و برکت ذی الحجہ حسب ما دل علیہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم ما من ایام لعل الصالح فیہا احب الی اللہ من عشر
 ذی الحجہ یعدل فیہا صیام کل یوم منہا بصیام سنتہ و قیام کل لیلۃ بقیام لیلۃ القدر و برکتہ یوم عرفة
 فان صیامہ کفارہ سنتین ماضیہ و آتیہ و فضل الحرم من حیث انہ فاتحہ السنۃ فالشیخ لم یلتفت الیہ مع ہذا
 فالشیخ حیث بین ہذا الترتیب ہونفسہ لا حاجۃ لنا الی التعرض لہ الا انما اشترنا الی مواضع الخلاف معہ
 فلیفہم بالتدبر و اما تسمیۃ الحق سبحانہ برضا ن فقول مجاہد و عسی ان یکون سمعہ من تقیۃ اذا سار اللہ تعالیٰ
 تو قیسیۃ و لعل سبب تسمیۃ ان ہذا اللفظ یشعر بالحرق و الحرقۃ و الاذاتیۃ وہی شان من شئون نور اللہ الخ
 کما ورد فی الحدیث ان صحیح حجابہ النور لو کشف لاحرق سبحات وجہہ ما انتہی الیہ بصرہ من خلقہ و حسب
 ما اشار الیہ جبرئیل علیہ السلام لو دونت انملۃ لا حترقت و حسب ان ما روی ان الطور احترقت من
 سطوۃ التجلی و الحق سبحانہ یفعل انوارہ آثار الحمرۃ فلعلہ سیمی بذک رمضان و لکن المشہور المعروف
 انہ اسم الشہر فقط و اما تعلیق الحق سبحانہ سلسلۃ التکون من اختلاف الفصول و اختلاف الایام
 و اختلاف انطلال الشمس و تعلیق سلسلۃ التشریح من الحجج و الصوم و الاعیاد بالقرن فذک حق لاشک
 فیہ و السرفی ذک امر ان ظاہر و باطن فالاول ان اختلاف الشہور القمریۃ منوط باوضاعہ
 الظاہرۃ الاختلاف فی الحس و الشہور الخمسۃ التی فی باطن الانسان لا ینخلو عن ظلمۃ تعین الاوار
 الضعیفۃ فی وجہہا و شعاعہا و لیس ما حیلا تاثر تلک الظلمۃ الطبیعیۃ التی علیہا حفظ ضوابط الشرع
 دون ظہور شمس الحقیقۃ الماحیۃ باطلاع الحجب فناسب القمر نظام التشریح و الذی ینظر عند التامل
 ان شرائع النصارى و الیہود یتبنی عباداتہا و اعیادہا ایضا علی الشہور القمریۃ و انما یحفظ المواسم
 فیہا بالعکس بالمشہور و اللہ اعلم **سوال** مردے مقلد بہ حسن ظن خویش کہ با یکے مجتہد وارد و اقتدا
 ہوے مینا یدر برنے از احکام شرع کہ قول مے بکتاب سنت مخالف است و کافہ علماء دین
 باینجانب رفتہ اند چہ طور عمل نماید و بروز قیامت از عہدہ احکام اسلام چگونہ برآید کہ بر کتاب و سنت
 عمل نکرد و بر قول کسے کہ مامور با طاعت او نبود عمل نمود نص صریح و حدیث صحیح بگذاشت و آیات
 در باب اقتدای پیغمبر فراموش نمود قولہ تعالیٰ و تبعوہ لعلکم تتقون و اطیعوا الرسول لعلکم ترحمون
 و اما تم الرسول فخذوہ و ما نہکم عنہ فانہو و غیر ایشان آیات و حدیث کہ در باب اقتدای آنحضرت
 سرور علیہ السلام وارد است بموجب آئیہ فاسئلواہل الذکر ان کنتم لاتعلمون سوال نمودہ امید و

جواب شانی است جواب علماء متاخرین از مجتهدان چند قسم گزاشته اند جماعت بودند که شمه از
 اجتهاد و ترجیح داشتند و جماعت در مزاولت علوم دیگر نیز کمال داشتند اما مزاولت علوم شرعیه
 از قرآن و حدیث و فقه کمتر داشتند ایشان خود از استعداد اجتهاد عاری بودند و جمع اول بعضی
 از آن قسم بودند که مزاولت فقه بیشتر داشتند و مزاولت قرآن و حدیث کمترین جماعت نیز از بهره
 اجتهاد خالی بودند و از جماعه اولی اکثرین ملکه استنباط از قرآن حدیث نیافتند بودند اگر چه در فوائد
 قیود و رفع اختلافات کتب تحصیلیه ملکه درست بهم رسانیده بودند و جماعه اقل قلیل که قدرت در ملکه
 استنباط و عبور بر کتاب و سنت و معرفت اختلافات فقها بیشتر داشتند بنا بر مصلحتی راه اجتهاد
 نپسوند و آن مصلحت اینست که مقتضای جبلت مردم اینست که هر کس بر فهم خودی نازد و بر مرتبه
 کمال دیگر را اگر چه اجمالا اعتقاد نماید اما بشهادت وجدان با وجود استقرار امری در خاطر خود قبول
 افضل را نیز از امثال خود و اقران خود قبول نمیکند چه جائی هم در جگان خود پس در نصیحت اگر یک
 کس در عصری شروط اجتهاد بهم رسانید و استنباطات احکام خلاف سلف مینمود هر یک موافق
 استعداد خود چه ناقص و چه متوسط را پس پیود و اختلاف بعدی میرسد که اتحاد شریعت در
 عبادات و معاملات بر هم منخور و باب امر معروف و نهی منکر مسدود میشود چنانکه تا وقتیکه مردم بر
 هر چهار مذہب استوار نشدند و تقلید ایشان اختیار نکردند هفتاد و چند فرقه پیدا شدند و بعد
 از ایشان تابعان همه فرقه با باقی ماندند و مذہب دیگر مخترع نگشت بنا برین مصلحت تا حصول
 شهادت عقل و نقل بروفاق فهم و کثرت عبور و صلاح قلب و نور باطن و بی طبعی و خلوص از
 هوا و مزید تقوی چنانچه ازین مجتهدین مروی گشته در خود دنیا فتنند و مع ذلک در جرح و تعدیل سوا
 نقل احوال ایشان مسلک ندیدند و در سلیقه فهم عربیه موافق لغت قدیم نیز خود را قاصر یافتند و از امور
 بسیار که از قرآن مجلس و قائل مستنبط میشوند خود را محروم دیدند بنا بران راه اجتهاد مسدود سا
 پس غدر ایشان پیش حضرت رب العزت همین است که خداوند او را اختراع آرا خود مفسد با دیدیم
 و در اتباع سلف اشکام بدین و آثار قبول عند الله بیشتر یا قسیم بنا بر آن معرفت ناسخ و منسوخ ظاهر
 و ماول و مطلق و مقید بر ذمه ایشان گذاشتیم که مثل ایشان درین امور قوت نداشتیم همین مصالح
 حالاً ثابت است لیکن با اینهمه قائل شدن ببحریم اجتهاد مذہب کسی نیست مگر از فرقه متعصبان

بطریق لمن نترک ما وجدنا علیہ ابارنا وروزبان خود ساخته اند و غیر ایشان چنانچه از اکثر فقہاء و شافعی
استدراکات و تعصبات بر امام خود و فتویٰ بر مذہب ائمہ دیگرے مروی است لیکن حقیقہ و حنا بلہ
درین باب زیادہ از دیگران راہ تعصب میرود چنانچہ صاحب اشباہ و النظائر گفته کہ اگر از ما پرسند
کہ مذہب شما چگونه است و مذہب مخالف شما چگونه حالانکہ در اصول میگویند المجتہد بخلی و یصیب
گویم مذہب ما صواب است محتمل خطا و مذہب مخالف ما خطا است محتمل صواب اگر در تحقیق باب
اجتہاد و کوشیدہ شود بہان خوف موجود است کہ نوشته ما را مردمان حجت ندانستہ در استخراج مذہب
ریکہ از تحلیل و تحریم در شریعت خلل با بنید از ندوا ما کیکہ حق تعالی اورا قوت اجتہاد و واقعی داد
بالضرورة الوجدانیہ پای بند تقلید نمیداشد لیکن ہمہ را دعوت بہ مذہب خود نمیکند چون مذہب
خود محتمل فتنہ میداند باینکار نمی پردازد بالجملہ اگر کسی اینوقت اجتہاد و خواہد چند چیز را بر خود لازم
گیرد تا روبروے رب العالمین مالک یوم الدین شمرندہ نشود اول جوہر فہم و ملکہ تدقیق و در شبنا
از کتب عربیت و قواعد منطق و ضوابط فہم و تکمیل تحصیل درین کتب دوم مزاولت کتاب سنت بوجہ
عبور و تدقیق سوم تخلیہ نفس از ہوا و تعصب چہارم اتصال روحانی پیدا کردن بجناب نبی صلی اللہ
علیہ وسلم پنجم تصفیہ نفس از مہیات ظلماتیہ عمل از نورانی فرق فہد کما ورد استنفت قلبک لوانتاک
المفتون ششم اطلاع بر مذہب فقہات ناقض اجاع لازم نیاید و مذہب یک بر کس روشن نگردد تا با دلیل
نماید اگر اینہم شرط میسر باشد نتیجہ الاجتہاد دوم پیدا و اما آنکہ باین پایہ رسیدہ اگر خواہد کہ فی الجملہ
از ربقہ تقلید بر آید و بر مذہب دیگر در بعضی مسائل عمل نماید گو کہ قوت اجتہاد نداشتہ باشد و چند
چیز لازم است و این جمع مذہب را تلفیق گویند و این را چند صورت است اول آنکہ از روی
دلیل حقیقت قول بعضی ائمہ با وجود عبور بر اولہ مخالفان ترجیح یافتہ باشد برین تقدیر بیج قیدے
نیست دران مسئلہ موافق حدیث صحیح غیر منسوخ ظاہر الدلالہ عمل نماید گو کہ در مسائل دیگر مقلد یک
شخص باشد دوم آنکہ عملی از اعمال مانند وضو یا نماز یا صوم یا بابے از معاملات بر طور دیگر در صورت
اگر بعضی شرط بعضی است مانند مسائل حیض و نواقض و ضویرا صلوٰۃ پس احتیاط نماید در آنکہ عمل مذکور
چنان نشود کہ پیش بیج یک درست نباشد اگر بر ہمہ مذہب درست باشد این احتیاط لایق است
و اگر بر یک مذہب درست باشد احتیاط بقول گویند سوم آنکہ در باب دیگر تعلق ندارد مانند صلوٰۃ و صوم

وزکوٰۃ وماندنکاح یا بیع ورنیجا فختارست اگرخواهد بعضی ابواب بر مذہب کے بکند و بعضی دیگر بر مذہب کے چارم آنکہ مذہب سہل موافق ہو اور نفس از ہر مذہب ہے انتخاب نماید و این درست نیست زیرا کہ از قبیل اتباع ہوا است نہ اتباع امر خدا چنانکہ نوشتہ اند اگر کسی در رباع و مشروبات بطور حنفی و در مطعومات بطور مالکی و در طہارت منی و نفی تحریم برتا بطور شافعی عمل نماید از اشقیاء مقرر باشد پنجم آنکہ مذہب ہے کہ انتقال میکند روایت مروجہ آن مذہب بگیرد کہ اکثر علماء و آن مذہب آنرا متروک داشته اند این نیز درست نباشد و بعد ازین ہمہ خلاصہ کلام آنکہ اگر مسلمان زابمزا اولت علوم عربیہ فہم کتاب و سنت بسلیقہ بے تکلف میسر شود و حدیثی در یابد کہ محققان فن حدیث حکم بہ صحت آن کردہ اند و از جملہ فقہائے اہل سنت جمع بران رفته بوجہیکہ از مخالفت اجماع بیرون آمدہ و از استادان معتبر شریف و حواشی دریافتہ باشد انتقار نسخ آنرا پس آن مسلمان راجح و موکد تر بہین است کہ از ہر مذہب ہے کہ باشد و دران مسئلہ اتباع حدیث بکند و در چیزیکہ بین نص یافتہ نشود بہر یکہ حسن ظن داشته باشد تقلید نماید و درین قسم حکم واضح شارع را قبول ہم آنکہ صاحب مذہب در ترک آن حجت داشته باشد نگزارد و باین قدر مخالفت ہرگز از ان مذہب خارج نمیشود و خانچہ از ائمہ اربعہ بصراحت و تاکید ثابت شدہ است کہ ہر کہ حدیث صحیح را برخلاف قول ما در یا بدعل بحدیث بکند کہ فی الحقیقت مذہب ما بہین است و چگونہ چنین نباشد تو ہم خلاف آن نسبت سلب ایمان از اکابر لازم می آید گویا دعوی رسالت مقتدا خود میکنند و دیدہ و دانستہ مقتدارا مجوز مخالفت امر رسول می پذیرند نفوذ باللہ من ذلک نیز شبہہ نیست کہ عصبانیت ہر مذہب با وجود مخالفت صاحب مذہب از ان مذہب خارج نمیشوند پس باقتدار قول پیغمبر صلوات اللہ علیہ و آلہ و سلم مذہب خارج شوند و آیتیکہ صاحب سوال در اقتدای پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کردہ برہین محمول است و درین امر سبکپس را عذرے نیست و فی الحقیقت اگر مقتدا ان مذہب تفحص کنند می یابند کہ این بلا تقلید ایشانرا بحدے کشیدہ کہ قول ہر یکے را از احاد فقہاء در مقابل حدیث مے آرند و ترجیح میدہند و این از ان قبیل است کہ علماء را بہ پیغمبری رسانیدہ شود بلکہ بخداے زیرا کہ در حدیث صحیح ترمذی آمدہ است کہ عدی ابن حاتم از جناب نبوت صلی اللہ علیہ وسلم در تفسیر آیہ اتخذوا احبا در ہما ہم اربابا بن دون اللہ عرض کرد کہ یا رسول اللہ آیا ایشانرا بخداے پرستیدند و خدا

میدانستند فرمودند کہ بگفته ایشان حلال و حرام میدانستند گفت آری فرمودند بہین است
 ارباب گرفتار و ظاہرست کہ منصب ضرب تکلیف و نصب شریعت مخصوص بخداست بے نص قاطع او
 کے را این منصب دادن شرک محض است نعوذ باللہ منہا نص قاطع مثل اطیعوا اللہ اطیعوا الرسول و
 یطع الرسول فقد اطاع اللہ فاتبعونی بحکم اللہ و نشان دیگرے دار ذمیت اطاعت اولی الامر
 محصورست در مباحات چنانچہ فرمودہ فان تنازعتم فی شئی فردوہ الی اللہ و الرسول لیکن عادت مبارک
 جناب نبوی صلی اللہ علیہ وسلم چنانکہ در لایصلین احکم العصر الانی بنی قریظہ و در اختلاف مناوی
 خلفائے اربعہ در لفظ حسین و غیر آن معلوم شدہ است کہ آراء مجتہدین را در فروع تصویب میفرمودند
 اگرچہ یکے از دیگرے بصواب نزدیکترے بود و همچنین کسیکہ تصویب مذاہب میکنند و این امر اتفاقی
 اہل ہر چہ از مذاہب است و بہین موضع اعتراف میدنایند کہ حق حقیقی و اثر است و بعضے مسائل اقرب
 از دیگرے حق رجحان یکے از مذاہب در خاطر کسی نسبت باین ظن معقود میتواند شد کہ شاید این حدیث
 معارضی یا تاویلی داشتہ باشد و آنچه فقیر نوشتہ است کہ محروم نماند اولاً باعتبار فضیلت اولویت
 ہذا ترک رفع یدین میکنم و ثانیاً بنا بر عدم وجوب است و آنکہ موجب اتہام رقص و فتح باب غیبت نشود
 کہ عوام را کیفیت رفع و اہل حق و اہل باطل معلوم نیست خصوصاً افاغنے و تورانیان را کہ در ابتدا
 ما غالب و اکثر بودند و ثالثاً اختلاف صحابہ ہم تعیین یکے را ضعیف ساخته است سوال حضرت
 سلامت بعد تسلیمات معروض میدار و اشارت در سیر قدمی چیست و سیر نظری چیست این ہر دو لفظ
 در کلام حضرت مجدد واقع است و بیان فرماید کہ طریق تلقین طریق جذب چیست طریق تلقین
 طریق سلوک چیست جواب سیر نظری مشاہدہ مقامی بدون یافتن انوار و آثار آن زحود سیر قدمی
 دخول در ان مقام و یافتن انوار و آثار آن در خود و لفظ جذب سلوک چہا معنی دارد اول گسستہ
 گشتن رشتہ عقل بصدقہ وارد و ناگسستن آن دوم ظہور آثار مطلوبیت و محبوبیت در طالب و ظہور
 آثار محبت و ورود طلب و مطلوب انیمعی نیز بضمون مجہم و بجزوہ نمیشود مگر بہ محبوبیت لیکن مراد
 از آثار محبوبیت سبق مشاہدہ است بر مجاہدہ و مراد از آثار محبت سبق مجاہدہ است بر مشاہدہ سوم
 خرق حجب جوہ بقا و تہذیب باطن با خلاق صالحہ و اقوال صالحہ فاضلہ چہا مراد وقوع سلوک
 نوع مصالحہ معاش بوجہ کہ این مصالحہ فوت نشود این مراتب را فقید تلقین کہ ہر کس ہر کس

رداہ البخاری فی صلوة الخوف رواہ مسلم فی صلوة الجہاد ۱۲

از کسیکه قوت باطن دارد و طے مراتب فدا و بقا کرده است و اللہ اعلم و حکم جواب مطالب رقیبہ
 کریمہ رسیدتلمسہ مطلب بود اول طریقہ سہروردیہ حضرت مجدد و شیخ احمد السہروردی عن ابیہ شیخ
 عبدالاحد عن شیخ رکن الدین گنگوہی عن ابیہ شیخ عبدالقدوس گنگوہی عن شیخہ شیخ قاسم درویش
 الاودھی عن شیخہ السید بزمین بہرخی عن شیخہ السید اجل عن شیخہ السید جلال المعروف بخدمہ جانیان
 بسدین احدیہما عن ابیہ السید احمد الکبیر عن ابیہ السید جلال البخاری عن شیخ بہار الدین زکریا الثانی عن شیخ
 رکن الدین ابی الفتح عن ابیہ شیخ بہار الدین زکریا عن صاحب الطریقۃ شیخ شہاب الدین السہروردی زمر
 شیخ رفیع الدین امام کہ از اجداد حضرت مجدد و اندیش امام شیخ بہار الدین زکریا و از خلفا ایشان بود پس
 متصل است کہ ایشانرا از اجداد خود اجازت این طریقہ رسیدہ باشد بلکہ موروث خاندان ایشان ہمین
 طریقہ باشد و طریقہ چشتیہ و قادریہ و نقشبندیہ از مکتوبات ایشان و والد ایشان باشد و دیگر عمدت شغل
 ہمہ اوست و تحقیق این آنست کہ مراد تحصیل حالتی است کہ لازم ضروری قلب شود و اختیار رفع آن نام
 اگر کہ را اعتقاد حقیقت و وحدۃ وجود ثابت است ملازمت این شغل باین حالت یکشد و الا ہرگز نمیکشد بلکہ
 ہمیشہ باطنش حکم میکند کہ این خیال من خلاف واقع است این شغل صاحب را ہرگز نفع نخواہد داد
 و شبہہ نیست کہ ظہور انیمعی خود بخود بصفیہ قلب اولی و اقوی است و از نہ خلیت تصنع و تکلف بعد
 تر است و خواجہ فروردیہ لد علیہ نوشتہ اند کہ ما دام شخصیکہ معتقد توحید جودی نیست حصول فنا فی اللہ و
 وجود او را ممکن نیست در حق منکر او ہمہ فنا و در حجب نورانیہ است کہ غیر حق است تجلیات او ہمہ لذارا طائف
 و غیرہ نہ ظہورات حق تعالی و تحقیق توحید جودی طوے میجو بہر مجمل آنکہ آیات کلام اللہ احادیث رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم معیت و قرب ذاتی صریحا اثبات میکنند و جوابش بآنکہ ہمہ مصروف از ظاہر اند
 بے اتماع او نمیتواند شد و اینہمہ از خلاف عقل ما است نہ از کتاب و سنت چہ انصاف است کہ
 منصوصات شرع را غیر شرعی و مخیلات عقل ناقص خود را شرعی نام کنیم در جامع ترمذی و در حدیث لوطیم
 بجل الی الارض السابغۃ السفلی بہیط علی اللہ و در حدیث ان اللہ یقبل الصدقۃ من الطیب ہمیشہ صریح
 مینویسد کہ مذہب سلف اجرائی آن بر ظاہر است بلا کیف بالجملہ نفی غیرت محضہ و اتحاد و وحدت
 فی الجملہ منصوص است و آواز انی انا اللہ از آتش و کنت سمعہ و بصرہ دلیل واضح است و بشرط
 انصاف از کلام حضرت مجدد نفی وحدت وجود مطلقا ثابت نیست بلکہ نفی بعضی قسم آن

بجانب ہر

اما آنچه در ذہن مستقر میشود از آن بزودی دشوار و دوام تکرار متعذرا لطیفین و دیگر حقیقت ذکر
 جہر و حق آنست کہ انکار آن سفاہت واضح است در تلاوت قرآن جہر صحیح است ما اذن اللہ
 لشی ما اذن یعنی تعنی بالقرآن جہر تہ و در تلبیہ حج آمدہ افضل الحج العج و الحج لرفع الصوت بالتلبیہ
 و اراقتہ الدم و قرآن را فضیلت معروف است و کما نعرف انقضاء صلوة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 بالذکر و فضل الذکر الذی لا یسبغہ الحفظۃ علی الذی لا یسبغہ الحفظۃ بسبعین ضعیفاً و بنا بر طریقہ حشمتیہ
 و اویسیہ و قادریہ کہ ہمہ پیران مانند بر ذکر جہر است حکم بآنکہ فعل حرام موجب قرب آبی نمیشود
 باطل است بلکہ ذکر جہر موجب جمعیت است کہ بالاتر از ان جمعیت نیست چون خواجہ علاء الدین غجدوانی
 بعد رفتن حضرت خواجہ نقشبند علیہ الرحمۃ بہ حج ذکر جہر استماع کردند و بعد مراجعت عند آوردند بآنکہ شمارا
 بسبب قوت باطن حاجت این نبود ما را ازین نفع بسیار شد حضرت خواجہ نقشبند انکار آن نکرد و چون
 خود از روح حضرت خواجہ عبدالحق غجدوانی ذکر خفیہ و عمل بر عزیمت گرفته بودند خود نمیکردند و
 مثل شمارا کہ در فقہیات تقدیم حدیث با جہاد یا ت میکنند در معنی تردد و بیجا است اگر چه مذہب حنفیان
 باشد در ان روایت اگر چه مشہور است لیکن فقیرا بعینہ آن کتاب یاد کردن محتاج تفحص است
 یک دفعہ خواجہ سراسر عالم بفقہیات از طرف پادشاہ روم امیر حج شدہ آمد در مدینہ با شیخ ابراہیم کردی
 ملاقات نمود گفت کہ درین سفر بدعت عظیم ازین مردم دور کردم فرمودند کہ ام بدعت گفت ذکر جہر
 از مسجد و شہر بیت المقدس موقوف کنانیدم ایشان این آیت خوانند و من اظلم من منع مساجد اللہ
 ان پذیر فیہا اسمہ و معنی فی خرابا چند روایت کہ از فتاویٰ نوشتہ بود پیش نمود فرمودند اگر کار بتقلید
 است شما مقلد دیگر و من مقلد دیگر و روایات شمار من حجت نیست و اگر کار بہ تحقیق است اینک گوئی
 و میدان بعد ازین چند سالہ در اثبات ذکر جہر نوشتہ اند بعض ازین رسائل پیش فقیر ہم موجود است
 بالجملہ الحق الحق بالاتباع والسلام

فقط

مجموعہ مسائل خمسہ عبدالعزیز صاحب دہلوی

رسالہ فیض عام

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد رب العالمین و نعت سید المرسلین صلوات اللہ علیہ وآلہ الطیبین و اصحابہ التابعین واضح باد کہ عاصی
گنہگار نالایق ساکن موضع بردوان پرگنہ عویلی ڈہاکہ جلاپور درسنہ یکہزار و دو صد و بست نہ ہجری
از مرزا پور متعلق بنارس بدار الخلافت شاہ جہان آباد و جناب ہدایت ارشاد و آب قبلہ قبلہ پرستان
و کعبہ کعبہ شناسان محقق حق و یقین مدقق مسائل دین متین امام العابدین رئیس العارفین پیشوای
سالکین رہنماے طالبین سرخیل محدثین سر دفتر مفسرین فضل فضلاء و زمان فصحاء و دوران
حقی مرآسم دین محمدی مبطل مذاہب گمراہان ابدی و صیقلہ نجات عرصہ رستخیز مولانا مرشدنا شاہ
عبدالعزیز محدث دام فیوضاتہ و برکاتہ حاضر شدہ بیعت حاصل کردہ چند سوالات دینی و دنیوی
کہ از ساہام کوز خاطر بودہ جناب مدوح گزرایندہ و جواباتیکہ ازان جناب ارشاد شدہ ہر یکے ازان
ہادی راہ ہدایت و تعلیم و مرشد طریق مستقیم است خدا تو فائق رفیق کند کہ عامل جواب مذکور شدہ فائز
و نجات آخرت بہرساند بنبہ و کرمہ سوال بکدام چیز از منہیات متنفر و راغب در او امر شود جواب
بسیار گفتن لا حول و لا قوۃ الا باللہ و نفی و اثبات کلمہ توحید و ضرب آن بر قلب بشد و تدو خواندن
معوذتین صبح و شام مفید نمائی است سوال بوقت فجر و دو رکعت سنت است و دو رکعت فرض بوقت
ظہر چہار رکعت سنت و چہار رکعت فرض و دو رکعت سنت و دو وقت عصر چہار رکعت فرض و دو رکعت
سہ رکعت فرض و دو سنت و بوقت عشا چہار رکعت فرض و دو سنت و سہ و ترمین خوانم سواک و آن
در پنج وقت کد ام کد ام نماز بکدام وقت خواندن ضرور شود یا اگر دو جواب فرض و سنت دینی
ہمین قدر اما اگر فرصت دست و ہر چہار رکعت بسلام واحد بعد از زوال آفتاب قبل از نماز ظہر ادا

باید کرد مسنون است و چهار رکعت قبل از نماز عصر از مستحبات است تا بین مغرب و عشاء صلوة الاوابین
 است و آن ہم مستحب است شش رکعت ہم آمده و بست رکعت ہم آمده بشرط فرصت هر قدر که شود باید
 نمود و نماز اشراق بعد از طلوع آفتاب تا یکپاس روز بر آمده و نماز چاشت از یک پاس روز بر آید تا
 قریب زوال و نماز تہجد بعد نیم شب تا صبح صادق ادا باید نمود و نماز اشراق دو رکعت است و چهار رکعت
 ہم آمده و نماز چاشت چهار رکعت است و نماز تہجد از دو رکعت تا دو از وہ رکعت بطور تراویح باید خواند
 و بعد از دو رکعت سلام باید گفت و بعد از چهار رکعت تسبیح و تہلیل خوانده در ترویج و دیگر شروع باید نمود
سوال بعد از نماز پنجگانه برائے خواندن تسبیح و مناجات ہر چہ ارشاد شود **جواب** بعد از نماز صبح
 لا اِلهَ اِلاَّ اللّٰهُ الْمَلِکُ الْحَقُّ الْمُبِیْنُ صد بار و رو باید ساخت و بعد از نماز ظہر اگر فرصت باشد حَسْبِيَ اللّٰهُ
 وَنِعْمَ الْوَكِیْلُ پانصد بار و اگر فرصت نباشد بست و پنج بار و بعد از نماز عصر تسبیح فاطمہ کہ مشہور و معروف
 است باید خواند و بعد از نماز مغرب کلمہ تہجد یعنی سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ پانصد بار باید خواند و بعد از
 نماز عشاء و رو بہ صیغہ کہ باشد صد بار متوجہ بہ سمت مدینہ منورہ شدہ و استحضار صورت مبارک
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نمودہ باید خواند **سوال** از مناجات مندرجہ کلام اللہ و احادیث رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم از مناجات تصنیفات خود عربی یا فارسی ارشاد شود **جواب** مناجات کلام اللہ
 بعضی بزرگان جمع نمودہ اند مصدر بلفظ ربنا و اقنشدہ و مناجات احادیث در کتاب حصن حصین
 بقید اوقات و حالات مرقوم است فقیر مناجات تصنیف نکرده است مگر والد بزرگ فقیر دعا موسوم عقصا
 تصنیف فرمودہ اند بزبان عربی آنرا نقل کنائیدہ باید گرفت و روز و شب یکبار باید خواند **سوال**
 برائے عفو جرائم و عاقبت بخیر **جواب** برائے عفو جرائم استغفار بسیار مناسب است و برائے عاقبت بخیر گفتار
 ذکر کلمہ طیبہ تلاوت آیت الکرسی بعد از نماز **سوال** برائے محفوظ ماندن از عذاب قبر **جواب** تلاوت
 سورۃ تبارک الذی بعد نماز عشاء قبل از خضن و سورۃ حم السجده نیز ہمین حکم دارد **سوال** چرا اینک از تزیین
 و تحریر نفس نجیث و ابلیس لعین محفوظ مانده شود **جواب** اکثر کلمہ لا حول و لا قوۃ الا باللہ و مدد است
 معوذتین بعد از نماز صبح و مغرب یا زودہ یا زودہ بار **سوال** سوائے رمضان المبارک روزہ بکدام ماہ
 باید کرد **جواب** سوائے رمضان المبارک روزہ نہم ذی حجہ نہایت کثرت ثواب دارد و گناہان دو سال
 را تکفیر کند و روزہ دہم محرم کہ روز عاشورہ است نیز بسیار مسنون و موجب کفارت یکسال است و سوائے

این دو روزه تا سه روزه در ہر ماہ نیز مسنون است بہتر آنست کہ سیزدہم و چہار دہم و پانزدہم باشد
یا اول یا آخر ماہ یا اول عشرہ ہر ماہ یک روزہ بگیرند نیز اول سنت میشود و روزہ دو شنبہ پنجشنبہ از
مستحبات است و روزہ صبح شب برات و روزہ شش عید روزہ عشرہ ذی الحجہ سوازی روزہ عید روزہ ہر
ایام کہ میسر شود در ماہ رجب از مستحبات است ثواب بسیار بران موعود سوال درود و استغفار بر
وظیفہ دوام ہرچہ ارشاد شود جواب درود باین صفت ہر شب اگر باشد والا شب جمعہ صد بار دعا
باید کرد **اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی سَيِّدِنَا مُحَمَّدِنَ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ وَآلِهِ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ وَبِهَيْبِنِ اسْتِغْفَارَاتِ سَيِّدِ الْاَسْتِغْفَارِ**
ست و در وقت نختن با ملاحظہ معانی باید خواند و سید الاستغفار در کتاب سبیل الرشاد مذکور است و تمام
آن کتاب جو ہر نفیسہ است نقل باید کرد و وظائف و صلوات را موافق آنچه در آن مرقوم است بجای باید
آورد و آن کتاب گو یا خلاصہ سلوک طریق خاندان ماست خصوصاً فوائد سلوکیہ کہ از حضرت والد بابا سوری
طالبان و مریدان فیضان نموده و ران مجموعہ مندرج است حضرت شاہ محمد عاشق قدس سرہ کہ از اجل
خلفائے حضرت والد ماجد بودند آنرا تالیف فرمودہ اند بقدرش جزو خواہد بود سوال آداب تلاوت قرآن
جواب آداب تلاوت قرآن تہذیب و استقبال قبلہ حتی الامکان و حروف را بخوبی ادا کردن و ہر چند
زود نگذاشتن در مقام وقف و وقف کردن نیست آداب ظاہری و آنا آداب باطنی پس ہمدی را
تصور کردن گو یا کہ بحضور رب العزت تلاوت میکنم و او تعالیٰ در مقام استادن نشسته میشود و ہنسی را
تصور کردن کہ این کلام را بلا واسطہ از زبان حضرت رب العزت میشنوم و فرق در میان مقامین
اینست کہ در صورت اول زبان از خودش و گوش از حضرت رب العزت و در صورت دوم زبان از حضرت
رب العزت و گوش از خود با ہمین مقام ارشاد فرمودہ است حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ خاتم
شیخ الشیوخ در عوارف از ایشان نقل کرده اند **إِنِّي لَأَقْرُبُ الْآيَةِ حَتَّى أَسْمَعُهَا مِنْ قَائِلِهَا** یعنی منخوام
آیہ را و تکرار میکنم تا اینکہ شنوم آیہ را از قائل آن و شیخ الشیوخ بعد نقل این کلام در عوارف
گفتہ کہ حضرت امام صادق رضی اللہ عنہ در این وقت بمنزلہ شجرہ موسیٰ میشد و آئی **أَنَا اللَّهُ رَبُّ**
الْعَالَمِينَ میگفت سوال برائے دفع عذاب مرگ ہرچہ ارشاد شود بعل آرد جواب برای سہل شدن
سکرات موت مداومت آیہ الکرسی و سورہ اخلاص مروی است و برائے دفع عذاب القبر مداومت
سورہ تبارک الذی بعد از نماز عشا و قبل از نختن در حدیث آید و ہمچنین خواندن سورہ الدخان مروی است

سوال۔ سوال و جواب گور بدستخط و مہر حضرت پیر و مرشد عنایت گورد جواب۔ جواب گور موافق احادیث مرقوم میشود حاجت مہر نیست و این جواب و در زبان باید ساخت پارچہ لک از خوشبو نوشتا نزد خود باید داشت جواب انیست اشہد ان لا الہ الا اللہ و اشہد ان محمدًا عبده و رسولہ رضیت باللہ ربًا و بالاسلام دینًا و بحمدہ نبیًا و رسولًا و بالقرآن امانًا و بالکعبۃ قبلۃ و بالمؤمنین اخوانًا و بالتصیق و بالفاروق و بیری الثورین و بالمرقتی ائمتہ رضوان اللہ علیہم مرحبا بالملکین الشاہدین الحاضریین و اشہد بانا نشہد ان لا الہ الا اللہ و ان محمدًا رسول اللہ علی ہذہ الشہادۃ حیجی و علیہا موت و علیہا نبعت انشاء اللہ تعالیٰ سوال یک پارچہ مستعمل برائے کفن عنایت شود جواب انشاء اللہ تعالیٰ داوہ خواہد شد سوال اگر شجرہ بدستخط پیر مرشد بعبارت عربی یا فارسی بطور مناجات نظم کرد بسیار بر مرادست جواب فقیر بسبب ضعف بصارت نمیشن نمیتواند و شجرہ قادریہ بلغت فارسی دوم بلغت ہندی مع مناجات منظوم است ہرچہ پسند آید نقل آن بکیرند سوال شجرہ در قبر نہادہ خواہد شد یا نہ و اگر نہادہ خواہد شد ترکیب آن عنایت شود جواب شجرہ در قبر نہادن معمول بزرگان است لیکن این را دو طریق است اول انیکہ برسینہ مرودہ درون کفن یا بالار کفن گزارند این طریق را فقہاء منع میکنند و میگویند کہ از بدن مرودہ خون ریم سیلان میکند و موجب سوراخ با سار بزرگان میشود و طریق دوم انیست کہ جانب سر مرودہ اندرون قبر طاقچہ بگذارند و در آن کاغذ شجرہ را انہند سوال آنچه در رویت از جناب مرتضیٰ علی علیہ السلام طریقہ یا جناب مرحمت شدہ قلمی فرمودہ مرحمت گردید یا منحص آن نویسانندہ عنایت شود جواب برویت جناب مرتضیٰ علی کرم اللہ وجہہ مشرف شدہ بیعت نمودہ نوم ایشان بعد از تذکرہ ہا فرمودہ بودند کہ در زمان ما یعنی صحابہ کرام برائے وصول الی اللہ سہ طریق مسلوک بودند دو طریق ازان موقوف شدہ یعنی صلوة و تلاوت قرآن شریف سوم کہ ذکر است باقی دوران طریق نیز تفاوت بسیار راہ یافتہ بعد ازان طریق صلوة و تلاوت قرآن فرمودند طریق صلوة کہ بطور شغل ادا کردہ شود طول و تفصیل بسیار دارد و اینوقت بسبب تشویشات مرض خود و صبیہ امکان تحریر نیست طور تلاوت برائے بتندی انیست کہ خود را قاری و حق را مستمع تصور و تمیل نماید کہ حضرت رب العالمین قرآن میخوانم چنانچہ شاگرد و بعضا استاد میخواند و بر آنتمہی انیست کہ حق را قاری و خود را مستمع قرار دہد و زبان خود را نائب تصور کند و گوش را مستمع گویا حضرت حق بزبان من کلام

میکند و من می شنوم و یقین است که درین تصور سبب غلبه محبت حالی که عاشق صادق را در وقت
استماع کلام محبوب بالمشافه رو میدهد حاصل خواهد گردید و گره کشائی مدعا خواهد شد و الله اعلم
سوال ترکیب زیارت حضرت خضر علیہ السلام و استمداد مراد از آنجناب هر چه ارشاد شود عمل آورد
جواب ترکیب زیارت حضرت خضر علیہ السلام این وقت بنو انشاء الله تعالی متعاقب بر آورده نوشته
خواهد شد سوال هر گاه کسی بحالت مرض الموت در یافت که امید زندگی نیست خواه بعد یک و زیاد و روز
یا زیاد از آن فوت کند درین حالت پس از اورا ک انیم یعنی و قبل از موت مریض را بشرط بحال بودن
هوش و حواس او یا در فترت مریض را برے رفاہیت و نجات مریض چه تدبیر باید کرد جواب مریض را
چون حالت بهم رسد که مایوس از زندگی گردد و قریب اجل متحقق شود و ارشاد آن اورا باید که اول غسل
و یا با وضو یا تیمم بوجه حسن پاک سازند و در عقبه چارپایه اورا فرش کنند و در پیش او را بوجه حسن
صاف و شست و شو نموده بپاشیدن گلاب و نگا هداشتن عطریات خوشبو سازند بعد از آن ذکر
دنیا و فکر یا قیامتگان بحضور او موقوف دارند بجا و نوحه اصلاً تجویز نکنند و با کسیکه تعلق بفوت شونده
وارد از زن و فرزند مواجبه نمایند اگر خود بخود آرزو یاد کند و بار بحضور او آرزو بدادست کلمه استغفار
رو بروی او بچهر نمایند تا بخودی خود او را یاد آید و بر زبان براند او را بتا کید امر نکنند که کلمه استغفار
بخواند بل خود وقتاً بعد وقت کلمه استغفار بآواز بلند بخواند تا او را یاد و یاد گردد و همچنین بول قبر و نحو
حساب و شدائد عقبی ذکر نکنند بلکه وسعت رحمت الهی و بخشش گناہان و شفاعت پیغمبر صلی الله علیہ
و سلم عموماً و ذکر ارواح صالحین لایسما مشائخ و پیران طریقت پیش او نمایند و امر زائل شدن
گناہ گناہکاران و قبول اعمال اندک پیش او مذکور نمایند تا رجاء او بر خوف غالب باشد آنچه در این
وقت وصیت کند بخوشدلی قبول نمایند و ضامن شوند که این وصیت را البته بجا خواهند آورد تا خاطر
او متروک نشود و بحضور او سوره یسین و سوره الحمد سوره اخلاص خوانند و ذکر سوره آیات قرآنی گاه گاه
میکردند باشند سوال ترکیب نماز استسقاء و کسوف و خسوف عاشق و عنایت شود جواب بر گناہ استسقاء
رئیس با جماعه مسلمین در عید گاه سه روز متواتر بیرون آید و بر آمدن پیاده بهتر است و در پارچه کهنه و عمل
بیرون آید و تزیین و تمل مثل عید کنند و تبدل و خشوع و شرمندگی در عید گاه رفته دور کعبت نماز
نفل بقرات جہر بخوانند بعد از آن خطبه بگویند و دعا استغفار از گناہان بسیار کنند و امام را باید که نقل چار

از زیر به بالا و از بالا بزیر و از راست بچپ از چپ راست بکند و بجز کوشش دعا و زاری بجا آرد
 دعائیکه در حدیث آمده است آنرا بخواند و دعائیست اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا غُثًّا مُغِيثًا مَرِيًّا قَرِيًّا نَافِعًا
 غَيْرَ ضَائِرٍ عَاجِلًا غَيْرَ اَجَلٍ اَللّٰهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَبَهَائِكَ وَالنَّشْرَ رَحْمَتِكَ وَاجِبِيْ بِلَدِّكَ الْمَيْتَةَ نَازِ
 كَسُوْفٍ بَدِيْنٍ طَرِيْقٍ هَسْتِ كِه اِمَامِ جَمْعِهٖ بَامِرْدَمَانِ دُوْر كَعْتِ نَازِ نَظْلِ مَا نَسَا نَازِ نَازِ بِاَلْقِرَارِ تِ پُوْشِيْدِ نَجْوَا
 مِر قَدْرِ كِه طَوْلِ قِرَارِ تِ مِيْسِرْ شُوْدِ بَهْتِرْسْت و دَر دَعَا و سْتَفْعَا رِ مَشْغُوْلِ بَاشْدِ تَا كِه اَنْتَابِ رُوْشِنِ كِرْدُوْدِ و دَر
 نَازِ خَسُوْفِ جَاعَتِ نِيْسْتِ مِر شَخْصِ دُوْر كَعْتِ نَازِ نَظْلِ تَنَهَاتِنَهَا نَجْوَانِدُوْدِ دَعَا و سْتَفْعَا رِ مَشْغُوْلِ بَاشْدِ كِه
 مَا هَتَابِ مَنجَلِيْ كِرْدُوْدِ و طَرِيْقِ نَازِ عَاشُوْر اَدْرِ كَتَبِ مَشَاخِ چُنِيْنِ مِر قَوْمِ يَافْتِ كِه رُوْزِ عَاشُوْر اَوْتِيْكِه اَنْتَابِ
 بَلَنْدِ كِرْدُوْدِ و كَعْتِ نَازِ نَظْلِ نَجْوَانِدُوْدِ رِ كَعْتِ اَوَّلِ بَعْدِ نَاقِحِ آيَةِ الْكُرْسِيِّ كِيَا رُوْدِ رِ كَعْتِ دُوْمِ بَعْدِ نَاقِحِ اَخْرَسُوْدِ
 حَشْرِ نَجْوَانِدُوْدِ بَعْدِ اَز سَلَامِ و رُوْمِ مِر قَدْرِ كِه خَوَابِرِ نَجْوَانِدُوْدِ رِ بَعْضِ رَوَايَتِ مَشَاخِ چُنِيْنِ نُوْشْتِه شَدِ كِه شَشْ رِ كَعْتِ
 نَجْوَانِدُوْدِ رِ كَعْتِ اَوَّلِ سُوْرَةِ الْاَشْمُسِ و دَر رِ كَعْتِ دُوْمِ اَنَا اَنْزَلْنَاهُ و دَر رِ كَعْتِ سُوْمِ اِذَا زَلَزَلَتْ الْاَرْضُ و رِ چَهَامِ
 قُلْ هُوَ اللّٰهُ و دَر چَهَامِ قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ و دَر شَشْتِمِ قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ بَعْدِ اَز فِرَاغِ سِرِّ سَجْدِ نَهْدِ و حَاجَتِ خُوْدِ
 نَجْوَابِ سُوَالِ دَرِيْنِ زَمَانِهٖ وَجِهِ طَلَالِ چِگونِهٖ مِيْسِرْ شُوْدِ و جَوَابِ وَجِهِ طَلَالِ دَرِيْنِ زَمَانِهٖ و دَر زَمَانِ سَابِقِ
 نِيْزِ بِجَا رِ صَوْتِ حَاصِلِ مِيْشُوْدِ و مِيْشَدِ اَوَّلِ نُوْكِرِيْ بَشَرِ طِيْكِه اِعَانَتِ كَفْرِ و ظَلْمِ دَر اِنِ نَبَاشْدِ و كَارِ
 غَيْرِ مَشْرُوْعِ نِيْزِ دَر اِنِ نَبَاشْدِ دُوْمِ زِرَاعَتِ بَشَرِ طِيْكِه اِدَايِ حَقُوْقِ عَامِلَانِ بُوْجِهِ مَشْرُوْعِ كِرْدُوْدِ
 سُوْمِ تِجَارَتِ و رَا مَوْرِ مَبَاحِ بَشَرِ طِ اِدَايِ حَقُوْقِ و عَدَمِ تَطْفِيْفِ و رِ كِيْلِ و وِزْنِ و غَشِّ و غَيْرِ ذَلِكِ چَهَامِ
 صِنَاعَتِ و حِرْفَتِ بَهِيْنِ شُرُوْطِ سُوَالِ تَرْكِيْبِ زِيَارَتِ قُبُوْرِ جَوَابِ مِر كِه اِهْ كِه بَرَايِ زِيَارَتِ
 قُبْرِ اَز عَوَامِ مُؤْمِنِيْنِ بَرُوْدِ اَوَّلِ بَشْتِ بَقِيْلَهٗ رُوْبَسِيْتِه مِيْسْتِ ثَابِتِ و سُوْرَةِ نَاقِحِ كِيَا رُوْدِ اَخْلَاصِ
 سَهٗ بَارُوْدِ و رِ قَتِ و رِ آدِنِ بِمَقْبَرِهٖ اِيْنِ الْفَاظِ بَكُوْبِدِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ
 يَغْفِرُ اللّٰهُ لَنَا و لَكُمْ و اَنَا اِنِ شَارَ اللّٰهُ كَيْمٌ لِّلْحَقُوْنِ و اَكْرِ قُبْرِ بَزْرِكِيْ و اَلْوَلِيَا و صَلَوَاتُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
 اَنْ بَزْرِكِ كِرْدِهٖ نَبَشِيْنِدِ و بَسْتِ و كِيَا رِ بِجَا رِ حَضْرِ سُبُوْحِ قُدُوْسِ رَبَّنَا و رَبِّ الْمَلٰٓئِكَةِ و الرَّوْحِ
 كُوْبِدِ و سُوْرَةِ اَنَا اَنْزَلْنَاهُ سَهٗ بَارِ نَجْوَانِدُوْدِ رَا اَز خَطْرَاتِ خَلَاصِ كِرْدِهٖ مَقَابِلِ سِيْنَهٗ اَنْ بَزْرِكِ
 اَرْدِ بَرَكَاتِ رُوْحِ دَرُوْلِ اِيْنِ زِيَارَتِ كَنْدِهٖ خَوَابِرِ سُوَالِ بَرِيْ دَر يَافْتِ اِيْنِكِهٖ اَهْلِ قُبْرِ
 كَامِلِ سِتِ يَانِهٖ و دَر صَوْرَتِيْكِهٖ اَهْلِ قُبْرِ كَامِلِ بَاشْدِ اَز دَوَسْتِ اَدَبِ صَوْرَتِ بَايِدِ كِرْدِ و جَوَابِ بَعْضِ

از اہل قبور مشہور بکمال اندو کمال ایشان متواتر شدہ طریق استمداد از ایشان آنست کہ جانب
سر قبر او سورہ بقرہ انگشت بر قبر نہادہ تا مفلحون بخوانند باز بطرف پائیں قبر بیاید و آمن الرسول تا آخر
سورہ بخواند و بزبان گوید اے حضرت من برائے فلان کار در جناب الہی التجا و دعا میکنم شما نیز
بدعا و شفاعت امداد من نماید باز رو بقبلہ آرد و مطلوب خود را از جناب باری خواہد و کسانیکہ کمال
ایشان معلوم نیست و مشہور و متواتر شدہ دریافت کمال آنها بہ اہل طریق است کہ بعد از فاتحہ درود
و ذکر سبح دل خود را مقابلہ سنیہ مقبور بدارد و اگر راحت و تسکین تو رہے دریافت کند بداند کہ این
قبر اہل صلاح و کمال است لکن استمداد از مشہورین باید کرد سوال ترکیب استخارہ و غیرہ برای دریافت
حالات آیندہ جواب در قول جلیل مشہورست و مذکورست و طریق سہل آنست کہ شب چہارشنبہ
و پنجشنبہ جمعہ متواتر بعد از نماز عشاء و فراغت از امور دنیوی بسم اللہ الرحمن الرحیم را صد بار خوانندہ
الم نشرح ہفتدہ بار بسم اللہ بر سینہ و روی خود م نماید و دعا نماید بجناب باری کہ در فلان امر آنچه
واقع شدنی است در خواب یا قیظہ بہتف ہاتف بمن بنامے بعد از ان صد بار این درود بخوانند اللہم
صل علی سیدنا محمد بعد کل معلوم لک اگر خواہند دعا استخارہ کہ در حدیث آمدہ است مع استخارہ
برائے مطلب خود سہ بار بخوانند بحال قلب خود نظر کنند اگر عزم درست در ان کار باشد عمل آریند
و اگر در عزم متور گردند موقوف دارند دعا استخارہ در مشکوٰۃ موجود است سوال برای مشکلات
و صعوبات دنیوی جواب دعا الکرب با طہارت و وضو و بے قید عدد درین باب مجرب است دعا
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ الشَّهِدَةِ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سُبْحَانَ الشَّهِدَةِ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ
الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْقَنِيئَةَ مِنْ كُلِّ يَوْمٍ سَلَامَةً مِنْ
كُلِّ آثَمٍ لَا تَدْرُعُ لِي ذُنُوبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا آهَمًا إِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا حَاجَةَ لِي مِنْ خَوَائِجِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
إِلَّا تَقْضِيَتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ در اعمال مشائخ ختم خواجگان نیز مجرب است طریقہ اومعروف و مشہور
و ختم یا بدیع العجاب یا بخیر یا بدیع یکتر اردو صد بار در اول و آخر درود و صد بار نیز خوانندہ تنها
بخوانند خواہ بجاعت سوال برائے حفظ آبرو و حرمت جواب اسم یا عزیز چیل یکبار خوانندہ برو خود
دیدن وقت صبح و سہ وقتیکہ ارادہ رفتن در بار بحضور صاحبان حکومت منظور باشد مجرب است اگر بہین
اسم را در انگشتی نقرہ کہ نگینہ اش نیز از نقرہ باشد در کل مربع کنندہ کنایندہ در وقت شرف قمر کہ در ہر

میباشد و از اهل نجوم تحقیق آن میتواند شد تیار ساخته بعطر خوشبو نموده با احتیاط نگا بهار و در وقتیکه بدر بار پیش اهل حکومت رفتن منظور باشد در خنصر دست راست پوشیده بردند و همچنین در وقتیکه

ع	ز	ی	ز
ز	ی	ز	ع
ی	ز	ع	ز
ز	ع	ز	ی

در عدالت و در کجبری بنشینند نیز مجرب است شکل مربع نیست
سوال برائے فراغت رزق جواب وقت چاشت چهار کعبه
نماز بگزارند بعد از فراغ بسجده روند و در سجده یکصد و چهار مرتبه

یا و تائب بخوانند و اگر فرصت نباشد پنجاه مرتبه بخوانند و سوره الکہف در روز جمعه خواندن نیز موجب وسعت رزق است و همچنین سوره واقعه در یکشب دو بار خواندن بعد از مغرب و بعد از عشاء نیز مجرب و بعد از نماز صبح صد بار یا معنی و اگر فراغت باشد یکبار و یکصد بار و سوره منزل بعد از نماز عشاء بست یکبار و اگر فرصت نباشد هفت بار و اگر اینقدر هم فرصت نباشد یکبار لیکن چون باین آیت رسیدت المشرق والمغرب لا اله الا هو فاشجده و کیدا حسبنا اللہ و نعم الوکیل بست و پنج بار بخوانند بعد ازین سوره تمام کند سوال برائے اداے قرض جواب دعای مشهور بعد از نماز سه بار خواندن

مغرب است و دعایست اللهم انی اعوذ بک من الهم والحزن و اعوذ بک من العجز والكسل و اعوذ بک من الجبن والنبل و اعوذ بک من غلبۃ الدین وقهر الرجال اللهم کفنی بجلالک عن حرامک و غنی بفضلک عن عین سواک سوال برائے محفوظ ماندن از جمع آفات و بلیات و مکروهات دنیاوی جواب سی و سه

آیت بعد از نماز شام باید خواند اگر فرصت نباشد آیه الکرسی و ده بار بوقت صبح و یا حفظ دو هزار بار بخواند حزب البحر درین باب مجرب است سوال آنچه در باب محفوظ ماندن از جمع آفات خواندن سی و سه آیه حکم فرموده بودند کدام کدام سی و سه آیت است یا مطلق سی و سه آیت از هر سپاره که باشد تفضیل آن ایما گردد

جواب سی و سه آیه این است چهار آیه از اول بقره تا مظلوم و سه آیه از آیه الکرسی تا خالدون و سه آیه آخر سوره بقره از لیسما فی السموات تا آخر و آیه سوره اعراف از قوله تعالی ان ربکم اللہ تا الحسین و آیه از آخر سوره بنی اسرائیل از قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن تا آخر و آیه از سوره الصافات تا لاذب و سه آیه از سوره رحمن از یا معشر الجن تا فلا تنصرون و سه آیه از سوره حشر از انزلنا هذا القرآن تا آخر سوره حشر و دو آیه از اول سوره جن قل ادعی الی تا شیطا سوال برائے تفسیر حکام اینکه همواره حکام زمان شفیق مهربان باشند و نبوع ایند از ساند جواب و تئیکه نزد ایشان

بروند یا حسن کل شیء و راحۃ یا حسن ہفتدہ بار خواندہ بر روی ایشان دم کنند و در خانہ خیر و متوجہ بخانہ
حاکم شدہ یا مقلب القلوب و و صد بار بخوانند و دعا کنند کہ حق تعالی دل اورا مسخر سازد و
سابق عمل یا عزیز کہ مرقوم شدہ در نیباب مفیدست سوال اکثر در خواب حالات عجیب و غریب
کہ گاہے اتفاق دیدن آن بلکہ بوہم و خیال ہم زسیدہ دیدہ میشود از ان موجب کہ در تہا میگردد
درین باب ہرچہ ارشاد شود جواب وقت نوم معوذتین و آیتہ الکرسی یکبار خواندہ بر سینہ و روی
خود دم باید کرد و اگر ازین ہم دفع نشود این اسم را سہ بار خواندہ براعلیٰ بدن خود دم باید کرد
بعد از ان وقت خواب این دعا را باید خواند یا سبک اللہم وضعت جنی و یک ارفعہ ان شاد اللہ
تعالیٰ اخطی من نومی جنی با تحفظ بہ عبا وک الصالحین و اعوذ بک من ہمزات الشیاطین
و ان یخضرون اسم نیست یا شدید سوال ترکیب سفر کردن بہر نوع کہ ارشاد شود بعمل آرد جواب
و تیسکہ ارادہ سفر سازد و مستعد روانگی شود و در رکعت نفل بگذارد و این دعا بخواند بسم اللہ خر جناد
بسم اللہ و لجنات علی ربنا توکلنا اللہم اننا نسأک بحر الخرج و خیر المویج اللہم ہون علی السفر
بدا و اطوی البعد کن فی صاجبا فی السفر و خلیقہ فی الابل اللہم اعذنی من وعشاء السفر و کاتبہ
المنقلب و شوء المنظر فی المال و الابل و الولد اللہم زدونی فی سفری ہذا الیر و التقوی و من
العمل ما ترصی بعد از ان انگشت شہادت دست راست را گرد سر خود گرداگرد مال و متاع و جانورا
در نقاسے خود بگرداند و بگوید بسم اللہ لا الہ الا اللہ حواکینا حصار و محمد رسول اللہ قفل و مسمار و خلقت فی
حرز اللہ فی کنف اللہ و فی حایۃ اللہ الذی ہو اعز و اجل و اکبر مما آخاف الہی بسم دست پا و زبان و
گوش و ہوش کسانیکہ مارا بدخواہند و بد ارادہ کنند از وزوان و رہن زمان و عیاران و ظالمان و شرار
خلائی از زندگان و زندگان و پندگان بالف لاف لاف لاف و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم
و صلے اللہ علی خیر خلقہ محمد و آلہ و صحابہ جمعین و بعد از خواندن این حصار سہ بار دستک زند
و روانہ شود و بر سواری دست راست اول خود را بہ بند و بسم اللہ بگوید و جائیکہ خطر باشد ہم
یا خفیظ نہصد و نو و دست بار خواندہ بر جان و مال در نقاوم کند و سورہ لایلاف بے طہارت و جلس
و استقبال قبلہ اکثر اوقات خواندہ باشد سوال برائے دفع شراعدائے دنیوی ہر چہ ارشاد شود عمل
آرد جواب برائے دفع شراعدائے دنیوی وقت بے وقت و بے قید طہارت عدد و شرائط دیگر مدوام

این دعا مجرب است و وقت خواندن این صورت اعداد در خیال آورده سنگ بر سینه آنها بزند
بسیار مجرب است اللهم انا نجعلک فی نخوریهم و نعوذ بک من شرورهم و خواندن سوره تبت بیا
و سوره فیل بر آسے دفع اعدا نیز مجرب است سوال حسب و نسب شرافت و نجابت چیست جواب
حقیقت حسب بزرگی خاندان شخصی است بشرطیکہ در آباے فریبہ باشد تا ہفت پشت مثلا شخصی
از اولاد ملوک یا از اولاد امرا و کبار یا از اولاد شیخ عمدہ یا از اولاد عالمی مشہور بودہ باشد و حقیقت
نسب بزرگی خاندان شخصی است کہ در آباے بعید و باشد مثلا حسینی بودن یا شمی بون علوی بودن
و قریشی بودن و ابراسیمی بودن و علی ہذا القیاس و بعضی اشخاص یہاں شد کہ در ہر دو امر تفوق دارند
مثلا اولاد حضرت غوث الاعظم کہ ہم سید اند و ہم شرف اولاد این قسم بزرگ دارند و بعضی حسب دارند
نسب ندارند مثل تیموریہ و راجپوتان و اولاد امام اعظم علیہ الرحمۃ و بعضی ہا نسب دارند و حسب ندارند مثل
قدوایان جاہل و سادات پارہہ و شرافت و نجابت در عرف عوام اکثر در مقام بزرگی نسبت مستعمل میشود

مخت

ایضاً از ارشادات مولانا شاہ عبدالغفر زریں علیہ

بحسب سوال سائل خمر نرود ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ معرف است باین تعریف ہو الذی من بار العنب اذا
اشتد و علا و قذف بالزبد پس ہر گاہ اورا ادنی طنج نمایند اورا در عربی بازق و در فارسی باوہ نامند و
آن نیز بالاجماع حرام است زیرا کہ طنج یسر موجب انقلاب حقیقتش نمیشود و خاصیت اسکار کہ بسبب وقت
قوام و سرعت نفوذ در ولایت متغیر نیگردد و ہر گاہ آنقدر بزرگ نہ کہ ثلث او برود و آنرا ثلث مے نامند و
آن بر قاعدہ حنفیہ حلال است زیرا کہ بسبب تغیر قوام از وقت بغلظت از حد خمر بر آید بسیار شراب مسکرو
ملحق گشت کہ قدر مسکر از ان حرام است و کم از حد اسکار مباح است نزد دیگر علما و اہلسنت آنہم حرام
است لان ما اسکر کثیرہ فقلیلہ حرام و اگر آنقدر بزرگ نہ کہ نصف او برود و آنرا نصف و جمہوری نیز گویند
زیرا کہ جمہور آنرا ہم حلال میدانند و اگر آنقدر بزرگ نہ کہ دو ثلث آن برود و آنرا اطلاق گویند و ہین است کہ
اورا خلیفہ ثانی بر آسے اہل شام کہ خوگر بخوردن شراب بود و بعد اسلام ترک آن نمودند تبلا با امر
گشتہ و شکایت آن پیش خلیفہ ثانی برود خلیفہ ثانی بمشورہ صحابہ تجویز نمودند و در شرح و قایہ وغیرہ
مثلث را بحد مطلق تعریف کرده و انمود و آنرا ہم مختلف فیہ گفته و مراد از ان آنست کہ بعد ہا

ثلثین آب اندازند و نگا بردارند تا آنکه اشتداد و غلیان پدید آید و وجه الحرمتہ کما ہو عندہم ہو الا سکار
و التلیل و اکثر سوار فیہ و وجہ الحکمۃ ہو عند ابی حنیفہ رضی الخرج عن حدیث الخمر و بر فقہاء حنفیہ کہ در غیر خمر
حقیقی قدر سکر را حرام میدانند و مخالفت احادیث مشہورہ و الہ بر این کہ ما سکر کثیرہ نقلیہ حرام و فی
لفظ ما سکر منہ الحجۃ فخر عتہ حرام و فی لفظ آخر ما سکر منہ الفرق فلما الکف منہ حرام و اثرہ بسیار تنگ
میشود و توجیہات ضعیفہ یلجی میشوند اقوالہا ان ہذا التحرمیم لیس تحریمًا بالتحقیق بل لاجل سد الذریعۃ
حتی لا یتوسل بقلیلہ الی کثیرہ کالنہی عن القبۃ للصائم الشاب النہی عن النظر الی وجہ الانبیاء
لانہ یدعو الی الفساد و الافعۃ الحرمۃ ہو الا سکار و لیس فی التلیل اسکار فلما وجہ الحرمتہ و اما الخمر
فلما استہا فقلیلہا کثیرا سوار ہذا ہو تحریم ندب ابی حنیفہ رضی الخرج عندنا فی ہذہ المسئلۃ ما ہو عندہم
واللہ تعالیٰ اعلم

سوالات عشرہ کہ شاہ بخارا از عمدۃ المفسرین زبدۃ المحدثین صاحب الادب و التمیز
مولانا شاہ عبدالغیر دہلوی رحمۃ اللہ علیہ کردہ ہو و جواب مولانا صاحب تفصیل فی احوال
بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین الرحمن الرحیم ملک یوم الدین والصلوٰۃ والسلام علی خاتم النبیین سید المرسلین
محمد وآلہ اجمعین سوال اول آنکہ فرقہ امامیہ کہ فی زمانہ ما ندب ایشان مروج است بر اسلام و
ایمان آہنہا چہ گفتہ آید طریق سلام و ملاقات بانہا کردہ آید یا نہ و ہم آنکہ اگر کسی قذف عائشہ رضی اللہ
تعالیٰ عنہا و یا سب صحابہ کبار رضوان اللہ تعالیٰ علیہم نماید و سنی اوراہ قتل ساندور قصاص آن چہ حکم
است و علی ہذا القیاس و در خوارج و نواصب سووم آنکہ در اجماع تفضیل شیخین کہ نزو اہل سنت محقق
است آیا تفضیل شیخین بر مرتضیٰ علی رضی اللہ عنہ من کل الوجوہ ثابت است یا نہ چہ ہر ہم آنکہ ما است تفضیلیہ
جائز است یا نہ و در صلوٰۃ مقتدیان او کلاہل سنت باشد چہ حکم است چہ ہم آنکہ در سب مروان و معاویہ
نزو اہل سنت چہ تحقیق رفتہ ششم آنکہ اگر حنفی المذہب در بعضی احکام بر مذہب شافعی مثل رفع یدین
و غیرہ عمل نماید چہ حکم است ہفتم آنکہ در تحصیل علم منطلق و انگریزی مثلاً شخصی استتعال آن دارو
برجواز و عدم آن چہ حکم است و ایضاً در علم فارسی کہ سوائے حدیث و قرآن باشد چہ حکم است و در فتاویٰ

سراج المنیر من تصنیف تاج محمد مفتی در این باب لفظی چند که مشاہدہ نموده بود گذارش مینماید بکذا
 عبارتہ تعلم العلم کیون فرض عین و هو قدما یتحتاج الیہ و فرض کفایتہ و هو ما زاد علیہ لینیفیع غیرہ
 و مندوب و هو التبحر فی الفقه و حرام و هو علم فلسفہ و الشعبدۃ و التنجیم و الرمل و علم الکابن و السحر
 و دخل فی الفلسفہ علم لمنطق انتہی کلامہ و نیز بر جواز نوکری نصاریٰ چه حکم است ہشتم آنکہ در
 استماع غمانزد ابو حنیفہ کوفی رحمۃ اللہ علیہ چه حکم رفتہ و کسے از اہل سنت بحال آن حکم کرده است
 یا نہ ہنم آنکہ در مقدمہ فتنائے مشکل چه حکم است نکاحش رواست یا نہ و ہنم آنکہ بر تقدیر ثبوت
 کل و خال حرام بر حلت و حرمت حقہ چه حکم است و این حدیث من اکل البنج لقمۃ فکان زنی بامہ
 سبعین مرۃ و من زنی بامہ مرۃ فکان ہادم الکعبۃ سبعین مرۃ و ایضا من اکل البنج و مات علی ہذا
 تحشرہ اللہ عز و جل فی القیامۃ مکتوبا بین عینیہ ہذا آئس من رحمۃ اللہ عز و جل صحیح است یا نہ
 چنانچہ علاء الدین محمد ابراہیم التبریزی کہ اہل امامیہ است در تنبیہ الغافلین تحقیق این نموده و

گفتہ کہ این قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

اجاہہامولانا شاہ عبدالعزیز محدث و مفسر بلوہی رحمۃ اللہ علیہ

جواب سوال اول آنکہ شبہہ نیست کہ فرقہ امامیہ منکر خلافت حضرت صدیق اکبر اند و در کتب فقہ مسطور
 است کہ ہر کہ انکار خلافت حضرت صدیق اکبر کند منکر اجماع قطعی شد و کافر گشت قال فی فتاویٰ عالمگیری
 الرافضی اذا کان یسب الشیخین ویلعنہما العیاذ باللہ فہو کافر وان کان یفضل علیا کرم اللہ وجہہ
 علی ابی بکر رضی اللہ عنہ لا یکون کافرا لکنہ بتبدع و لو قذف عائشہ رضی اللہ عنہا یا الزنا فقد کفر و ایضا
 من انکر امامتہ ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہ فہو کافر علی قول بعضہم و قال بعضہم ہو بتبدع و لیس بکافر
 و الصیح انہ کافر و کذلک من انکر خلافتہ عمر رضی اللہ عنہ فی اصح الاقوال و یجب انکار الرافضی فی
 قولہم برح الاموات الی الدنیا و تناسخ الارواح لے ان قال و ہولاء القوم خارجون عن ملۃ
 الاسلام و احکامہم احکام المرتدین انتہی و ہر گاہ بموجب روایات فقہ کفر آنها ثابت سدس در ملاقات
 ایشان نیز حکم ملاقات کفار جاریست یعنی ابتدا بسلام نباید کرد و الا عند خوف الضرر العظیم اللہ اعلم
 و رد جواب نیز بقدر ضرورت اکتفا باید نمود و اگر در افعال تعظیمیہ دیگر غیر از سلام خود بعمل آرند در مقام
 مکافات بقدر مشروع بعمل باید آورد و همچنین در عیادت و تعزیت و تہنیت و اجابت دعوت مکافات

ابن عساکر گفتہ کہ
 صدیق رضی اللہ عنہ تہنیت
 دارد و اصحاب دیگر
 صدق لقب است و قبل
 از وی بیچینے این لقب
 لقب شدہ و دوم آنکہ
 غار حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 فارغ است قبول بجنود
 سوم رسول مقبول بجنود
 انصار و ماجربین اور این
 نماز کردہ از دیگر نماز و حجاب
 معلوم است کہ اول کیسے
 حال بردار و حجاب دوم
 آنکہ نشست کیسے در پشت
 آید و حجاب است سوم
 آنکہ اول کیسے در سلام
 مسجد بارہ
 آنجا بپوشید چہم
 آنکہ ہنوی سعادت مندگی کہ
 نشست بولت سلام شرف
 شدہ آنجا بپوشید چہم
 اول کیسے و زیارت حجاب
 خود را بردار و آنجا بپوشید
 ششم آنکہ اول کسی کہ
 یا حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 نماز کردہ آنجا بپوشید
 ۱۲

Marfat.com

منظور باید داشت چنانچه حکم کفار بہین است و کذا حکم الخوارج والنواصب جواب سوال ثانی
 آنکہ قاذف عائشہ رضی اللہ عنہا بلاشبہ مرتد است اور آپیش حاکم برودہ بشہود و اثبات قذف و سب
 برنمودہ قتل باید رسانید بحکم حدیث من بدل دینہ فاقتلوه و اینہم براے آنست کہ قصاص
 از قاتل دفع شود والا چون شخصے بگوش خود این کلام شنیع را بشنود و تکلم آن کلام را بکشد عند اللہ
 ما خود نمیشود و اما عند القاضی اگر شہود معتبر ندارد مستوجب قصاص خواهد گشت و بہین است
 حکم خوارج و نواصب اگر قذف و سب نمایند جواب سوال ثالث آنکہ تفضیل شیخین حضرت
 مرتضیٰ علی رضی اللہ عنہم جمعین من کل الوجوہ نیست بلکہ علماء محققین نوشتہ اند کہ تفضیل احد
 ایشان علی الآخر من جمیع الوجوہ محال ہے تفضیل حضرت مرتضیٰ علی در جہا و سیفی و سنائی و فن قضا
 و کثرت روایت حدیث و ہاشمیہ و حنفیہ و لایسماز و جیت حضرت بول زہرا بر حضرت صدیق اکبر
 قطعی است بہین تفضیل آن جناب در قدم اسلام و اول من صلی بودن بر حضرت فاروق نیز قطعی است
 بلکہ مراد از تفضیل شیخین بر جناب مرتضیٰ نیست مگر تفضیل انہما و تشبہ بہ بنی من حیث سیاست الائمہ
 و حفظ الدین سد باب الفتنہ و ترویج احکام الشریعہ و اشاعتہ الاسلام فی البلدان اقامتہ الحد و التعمیر
 و بہین است مقاصد خلافت کبری و لهذا تقدیم شیخین برین امر جمع علیہ صحابہ ہو بلکہ در صواعق محرکہ و دیگر
 کتب حدیث معتبرہ مذکور است کہ جناب سالتاب صلی اللہ تعالیٰ علیہ آله وسلم فرمودند سالت اللہ ان یقدر
 یا علی فابی اللہ الاتقدیم ابی بکر جواب سوال رابع آنکہ تفضیلیہ و قسم اند اول کسانیکہ حضرت علی
 مرتضیٰ را بر شیخین تفضیل میدہند و لیکن در محبت شیخین و تقسیم انہما و مناقب و مدح انہما و اتباع روشن طریق
 و تمسک باقوال و افعال انہما سرگرم و راسخ قدم اند مانند آنکہ اہل سنت با وجود تفضیل شیخین جناب
 مرتضیٰ علی رضی اللہ عنہم بوجہ کہ مذکور شد نسبت بہ جناب مرتضیٰ کمال سوخ و محبت و اتباع طریقہ و تمسک
 بقول و فعل آن جناب سرگرم اند و این قسم تفضیلیہ افضل سنیان اند لیکن برین مسئلہ خطا کردہ اند و خلاف
 ایشان را با جمہور اہل سنت از قبیل خلاف اشعریہ با ماتریدیہ باید فہمید اماست این قسم تفضیلیہ جائز
 است و بندی از علماء اہل سنت و صوفیہ انہما برین روش بودہ اند مثل عبد الزاق محمد و سلمان
 فارسی و حسان بن ثابت و بعضی صحابہ دیگر و ششم دیگر از تفضیلیہ کسانے باشند کہ گویند ما را محبت
 مرتضیٰ علی رضی اللہ عنہ و اولاد و اتباع طریقہ انہما و تمسک باقوال و افعال انہما کافی است

بہین

توضیح

و شیخین و صحابہ دیگر را بدنگویم لیکن بانہا سروکاسے ہم ندریم نہ محبت نہ عداوت نہ اتباع و نہ ترک
اتباع و نہ تمسک باقوال و افعال اینہا و نہ اعتراض و این قسم تفضیلیہ بلاشبہہ بتبدع اند
و حکم امامت ایشان حکم امامت بتبدع است و سبکس از معتبران اہل سنت این قسم تفضیلیہ نبودہ است
جواب سوال خامس آنکہ مروان علیہ اللعنتہ را بدگفتن بدل از و نیز از بودن خصوصاً و سلوک
کہ با حضرت امام حسین علیہ السلام مینمودند و عداوت مستقرہ از ان بزرگواران در دل داشت از لوازم
سنت و محبت اہل بیت است کہ از جملہ فرائض ایمان است و اما معاویہ بن ابی سفیان پس صحابی
است و در حق او بعضی احادیث نیز وارد است و علمای اہل سنت در حال او مختلف اند علماء مالوراء النہر و غیر
و فقہار این ہمہ حرکات و جنک و جدل اورا کہ با جناب مرتضیٰ علیؑ نمود حمل بر خطایہ اجتہاد و کدازند
و محققین اہل حدیث بعد تتبع روایات صحیحہ دریافتہ اند کہ این حرکات او خالی از شائبہ نفسانی نبود
و خالی از تہمت تعصب امویہ و قریشیہ کہ بجناب ذی النورین داشت نبودہ است پس نہایت کاش
اینست کہ مرکب کبیرہ و باغی باشد و الفاسق لیس باہل لعن اگر مراد از سب ہمین قدر است این فعل اول
بدگفتن و بدو استن بلاشبہہ بر محققین نہیں واضح است و اگر مراد از سب لعن و شتم است پس معاذ اللہ
کہ کسی از اہل سنت پیرامون آن گرد و چہ نزد اینہا برائے فاسق و مرکب کبیرہ استغفار مامور بہ است
نیکون لعن حراً ما خاصتہ کہ او مرد صحابی است شفاعت رسول اللہ عم و عفو صاحب حق یعنی جناب مرتضیٰ
علی رضی اللہ عنہ و در حق او زیادہ بر فساق دیگر متوقع و مرجوحست و بالقطع معلوم است کہ بعضی صحابہ در
زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و صحابہ وسلم مرکب کبیرہ شدہ اند مثل ابی عزا سلمی کہ زنا کردہ بود مثل
حسان بن ثابت کہ در قذف عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا شریک گشتہ آنحضرتؐ اینہا را حکم تکفیر نفرمودہ
اند و ہنوز قذف عائشہ رضی اللہ عنہا منصوص التحريم در قرآن نشدہ بود برخلاف اینوقت کہ
حالا قاذف عائشہ بلاشبہہ کافر است لانکارہ نص القرآن **جواب سوال ششم** آنکہ اگر خفی المذنب
بر مذہب شافعی عمل نماید در بعضی احکام یکے از سہ وجہ جائز است اول آنکہ لائل کتاب سنت و نظر
او در ان مسئلہ مذہب شافعی را ترجیح دہد و دوم آنکہ در ضعیفے مبتلا شود کہ گذارہ بدون اتباع مذہب شافعی
نماند مثل احکام میاہ درین دیار یا احکام مفقودہ سوم آنکہ شخصی باشد صاحب تقوی و او را عمل با احتیاط
مشظور اتقوا احتیاط و مذہب شافعی یا بد مثل دادن صدقہ فطر زائر از قدر دو آتار یا گوشت طاووس

مروان

علی بن ابی سلمی

نخوردن و علیٰ ہذا القیاس لیکن درین ہر سہ وجہ فشرط دیگر ہم است و آن آنست کہ تلفیق واقع نشود یعنی بہ سبب ترکیب سبب صورتی متحقق شود کہ بہر دو مذہب روانہ باشد مانند آنکہ قصداً ناقض وضو بداند باز بہمان وضو نماز عقب امام بے قرارت فاتحہ بگذارد کہ در بیچ مذہب روانہ شد وضو بر مذہب حنفی باطل گشت و نماز بر مذہب شافعی و اگر سوائے این وجوہ ثلاثہ ترک فتدای حنفی نمودہ فتدای شافعی کرد یا بالعکس کردہ قریب بحرام است زیرا کہ سبب است درین جواب ال سابع آنکہ در تحصیل علم منطق بیچ باک نیست زیرا کہ علم منطق از علم مقصود بالذات نیست بلکہ از علوم آلہ است مانند نحو و صرف و آلہ ہر چیز اورصلت و حرمت حکم آن چیز است کہ ذی آلہ است مثل توبہ و توبیخانہ و اسب و سلاح خانہ کہ آلہ حرب است پس اگر حرب عبادت است مثل جہاد و کفار و دفع سراق و قطع الطرق و استعمال آلات و اتخاذ ادوات آن حرب نیز از قبیل عبادت خواہ شد و اگر آن حرب حرام و معصیت است مثل بغی و قطع الطرق پس استعمال آلہ آن حرب نیز حرام و معصیت خواہد بود و بگذرنی کل آلہ مع ذی آلہ نہایت کار آنکہ اگر کسی علم منطق تحصیل کردہ در تائیدات مذہب باطلہ تشکیکات عقائد حقہ استعمال کند البتہ درین کار گنہگار با شدہ و نفس تحصیل علم آدمیم بر آنکہ در کلام قدما ہجو این علم و منع از استعمال آن بکثرت وارد شدہ آنرا بر چه چیز حمل باید کرد جوابش آنکہ ہجو منع از تحصیل این علم محمول بریکے از دو چیز است یا آنکہ مراد ایشان منع از انہماک در اشتغال این علم باشد بوجہ کہ مقصود بالذات گردد و از حد و سائل خارج شود و تمام عمر در ان مصروف گردد و از تحصیل مقصود بالذات باز وارد و اشتغال بجمع علوم الیہ مثل نحو و صرف و معانی و بیان باین وجہ ممنوع و حرام است و یا آنکہ در ان زمان بیشتر اشتغال این علوم در تائیدات مذہب اعتزال و فلسفہ رنج بود و در امثلہ حدود و رسوم و قضا یا و قیاسہ اشکال مسائل قدم عالم و اثبات بیہوشی و صورت و غیر ذلک مستعمل میشد و بہر کہ باین علم اشتغال میگشت ذہن او باین مزخرفات حملو و مشغول میگردد و رفتہ رفتہ رسوخ و ذہن او پیدا میگردد و باین جہت حرام و معصیت گردید حال این امور از منطق بالکل بر طرف شدہ و آنرا اہل حق جزوے از اجزای علم کلام کہ زمین علوم و نییہ است گردانیدہ اند حرمت و معصیت بودنش نیز بر طرف شدہ اذ الحکم ترفع باز ترفع بعدہ و آنچه در فتاویٰ سراج المنیر مرقوم است و دخل فی الفلسفۃ لمنطق مراد از بہان منطق است کہ

جزو فلسفہ بود و اشکله آن در مسائل فلسفہ مستخرج شدہ بود نہ این منطلق مجرد کہ جزو علم کلام است
واللہ اعلم بالصواب و تعلم انگریزی یعنی آئین خط و کتابت و لغت و اصطلاح اینہا را دانستن
باکے ندارد اگر بہ نیت مباح باشد زیرا کہ در حدیث وارد است کہ زید بن ثابت بحکم آنحضرت صلی اللہ
علیہ علی آلہ و اصحابہ وسلم روش خط و کتابت یہود و نصاری و لغت آنہا را آموختہ بود برای این غرض کہ
اگر برائے آنحضرت عم خطے باین لغت و رسم خط برسد جواب آن تواند نوشت و اگر بجز خوش آمد آنہا و اختلاط
بآینہا تعلم این لغت نماید و باین وسیلہ پیش آینہا تقرب جوید پس البتہ حرمت و کراہت وارد و قدم آنفا
ان الآلۃ لہ حکم ذی الآلۃ و نوکری نصاری بلکہ جمیع کفرہ چند شتم است بعضی مباح و بعضی مستحب و بعضی
حرام و بعضی کبیرہ قریب سرحد کفر تفصیلش آنکہ اگر کافر این کس را براسہ اقامت رسوم صالحہ در انجام
امر محمود مثل دفع وزدان و قطاع الطریق و اقامت موافق شرع شریف در عدالت بنا و قناطر و تریب
و ترسیم عمارات نافع مثل مہالنسرای و غیر ذلک استیجا رکند بلاشبہہ جائز است بلکہ مستحب بدلیل قصہ
حضرت یوسف علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ از پادشاہ مصر کہ در آنوقت کافر بود وارد علی خزانہ مصر در خواست
تا اقامت عدل و تقسیم نماید بدلیل قصہ والدہ حضرت موسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام نوکری
فرعون را براسہ شیر دادن حضرت موسی علی نبینا و علیہ السلام قبول کرد و اگر برای امور دیگر نوکر بود
اختلاط با کفرہ لازم آید و مشاہدہ رسوم و اوضاع منکرہ آنہا در ان خدمت اتفاق افتد امانت بر ظلم
شود مثل نشی گری و خدمتگاری و سپاہ گری یا تعظیم مفرط برای آنہا و تذلیل خود در شستن ج ایشاد
ضروافند حرام میگردد و اگر برای قتل مسلمانے و برہم کردن ریاست یا ترویج کفر و تجسس مطاعن دین
و نحو ذلک نوکری بکبیرہ کبیرہ غلطے است بسرحد کفر جواب سوال ثامن آنکہ اشاع غنا مجرد از غرہ
و ملاہی و رندہب امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ روایات مختلفہ است صح آنت کہ جائز است و فہم جائز
و احادیث کثیرہ مؤید این روایات اند قال شیخ الاسلام ابن الہمام قید حرمتہ اتغنی بما اذا کان فی
اللفظ ما لا یحل کصنفہ المذکر والمرآۃ المغنیۃ الحسینۃ و وصف الخمر المہیج الیہا و المہزنیات و الخائنات
و ہجاء مسلم او ذمی الا اذا اراد انشا و الشعر للاشہاد و او یعلم نصابہ بلاغتہ نعم اذا قیل لک علی اللہ
منع وان کان مواعیظ و حکما للذہ نفسہا لالذک اتغنی وقت الولیۃ و العقیقہ و عند الولادة و عند
مچی الغائب اتھی و قال فی الزلیعی اختلفوا فی اتغنی المجر و قال بعضہم انہ حرام مطلقاً و منہم من یقول

تناوی عزیز

۱۸۶

لاباس بالتغنی لیفیدہم القوانی والفساخۃ ونہم من قال یجوز التغنی لدفع الوحشتہ اذا کان وحده ولا
 یكون علی سبیل اللہ وقال السخری فی البدائع والسامع فی اوقات السرور تاکید للسرور مباح ان
 کان ذلک السرور مباحاً کالتغنی فی ایام العید و فی العرس و فی وقت مجی الغائب و وقت الوسمیۃ و لعقیقۃ
 و عند الولادة و عند النحانۃ و عند حفظ القرآن **جواب ال تاسع** آنکہ خنثاے مشکل را بہر و شہوت
 در یک مرتبہ نمی آید بلکہ غالب مغلوب می باشد اگر شہوت فرج غالب است نکاح او با مرد باید کرد و اگر
 شہوت او در ذکر غالب باشد نکاح با زن باید ساخت و در اجراء شہوت دیگر او را صبر لازم است
جواب ال عاشر آنکہ کل دُخان حرام حدیث نیست و در طلت و حرمت حقہ اختلاف است اصح آنست
 کہ مکروہ تحریمی است از جهت بوے بد کہ از دہان حقہ کشی و آید مثل پیاز خام و سیر خام و از جهت تشبہ
 باہل ناری کہ دو داز و روئے ایشان خواہد بر آمد من اکل البنج و مات الخ اصلاً و کتب حدیث نیست بلکہ
 از الفاظ رکبکہ این بہر دو کلام صریح معلوم میشود کہ مجعول و موضوع است و نوشتن علامہ الدین تبریزی
 اعتبار سے ندارد کہ در این باب اعتبار بر قول محدث معتبر کہ حدیث را بیان نماید یا دیگر و اما دعا و احادیث
 غیر معتبرہ برای تحریف و ترہیب ذکر میکنند و از حال آن احادیث مطلع نباشند تفصیل مسئلہ حقہ این است
 کہ در کشیدن تا کہ وجہ حرمت متحقق نیست زیرا کہ علت حرمت و زنیات منحصراً بر دو چیز است سمیت و
 سکریۃ و این جنبش خالی ازین بہر دو چیز است لیکن در استعمال آن باین کیفیت کہ دُخان او را
 درون بکشند و جبہ از کراہت ہم میرسد کی بوے بد کہ از دہان حقہ کشی آید دوم تشبہ باہل ناری
 و این ہم علت کراہت است چنانچہ در تحریف و دست بر تہنگاہ نہادہ ایستادن و در ختم بجدید نہی در
 شرع وارد شدہ سوم آنکہ استعمال این وضع مسلم را ملابس نار میگرداند و ملابست بانار مکروہ است
 لانہا صورۃ عذاب اللہ تعالی و لہذا از کی یعنی داغ نہادن نہی و کراہت آمدہ و ہر چند این ملافہ مستلزم
 نہی تنزیہی است اما بسبب اجتماع منجر بکراہت تحریمی شد و بعضی از اہل معقول گفتہ اند کہ لفظ
 کل دُخان حرام بہر چند حدیث نباشد از کلام درست است زیرا کہ دُخان نزد اہل عقل مرکب از دو چیز است
 ارضیت و ناریت و بہر دو حرام اند فالمرکب منہا کیون حراماً جواب ازین سخن آنکہ حرمت ارضیت ناریت
 بعلت سمیت است و چون علت مرتفع شود طلال گردد مثال استعمال نورہ با برگ بان وطن ارضی
 وطن مختوم در ادویہ پس اگر استعمال این دُخان بطریق اصلاح بدن باشد مثل تحلیل ریح

ورفع قبض عنت حرمت نخواهد داشت و در بعضی کتب در حرمت آن از آیه یوم تاتی الساربان
 مبین لغشی الناس بد عذاب الیم استدلال کرده گفته اند ازین آیت معلوم شد که دغان آله عذاب
 و آله عذاب را استعمال کردن درست نیست و جواب ازین شبهه اما صغری و کبری هر دو ممنوع اند
 زیرا که دغان چنانکه آله عذاب است آله تنعم هم است چنانچه در استعمال عود که در حدیث صحیح وارد است
 که مجامع الالوة یعنی عود رطب را برای بهشتیان در بیشتر در مجامع خواهند آورد نیز استعمال آله عذاب
 مطلقاً ممنوع نیست زیرا که عذاب قوم نوح علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام آب طوفان بود

تمتہ و لائل شیعہ بیان حدیث ثقلین

منقول از تحفه اثنا عشریہ باب ہفتم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

باید دانست کہ اقسام دلیل نزد شیعہ چارہست کتاب خبر و اجماع و عقل کتاب کہ قرآن مجیدست بزعم
 ایشان قابل استدلال نیست زیرا کہ اعتقاد بر قرآنت او حاصل نمیشود الا وقتیکہ خود باشد بواسطہ امام معصوم
 و قرآنی کہ از ائمہ است در دست ایشان موجود نیست و این قرآن را ائمہ بزعم ایشان معتبر دانستہ اند
 و قابل استدلال و تمسک نشمرده چنانچہ از کلینی وغیرہ کتب معتبرہ ایشان منقول خواهد شد این مطلب
 بچند وجہ ثابت است اول آنکہ جماعہ کثیر از امامیہ از ائمہ خود روایت کرده اند کہ قرآن منزل تحریف کلمات از
 مواضع آن اسقاط آیات بلکہ سوز نیز بوقوع آمدہ و ترتیب ہم متغیر شد و حال آنکہ موجود است مصحف عثمان است
 کہ ہفت نسخہ آنرا نوشتہ با کتاف عالم شہرت داد و کسی را کہ قرآن منزل بر اصل ترتیب وضع بینخواند ضرب
 و شلاق نمود تا آنکہ طوعاً و کرہاً ہمہ آفاق بر این مصحف اجماع کردند پس این مصحف قابل تمسک و استدلال
 نہاشد و نظم و الفاظ او دعای و خاص او محل اعتماد نباشد چہ جائزہست کہ این احکام کہ درین قرآن موجود اند
 ہمہ آنها یا اکثر آنها منسوخ باشند آیات و سورتے کہ اسقاط کردہ اند یا مخصوص باشند آیات و سورتے
 و جہ دوم آنکہ تاقلان این قرآن بلا تشبیہ مثل تاقلان تورات و انجیل اند کہ بعضی از ایشان اہل نفاق
 بودند مثل عظیمیہا و صحابہ کبرایہ ایشان بعضی از ایشان مداسن و بنا طلب وین فروش مثل عوام صحابہ
 کہ بطبع مال و مناصب تابع رئیسان خود کردہ اند و از دین مرد شدند مگر چہا کس یا شش کس باقی بہ

سنت پیغمبر را جواب دادند و با خاندان او دشمنی و عداوت پیش گرفتند و کتاب را تحریف و خطاب اورا تعبیه کردند مثلاً بجای من المرآفین الی المرآفین و بجای ائمه ہی از کی من ائمتکم امته ہی از لی من امته نوشتند و علی بن ابی طالب را چنانچه در دعای صحنی قریش که اورا قنوت امیرالمؤمنین متواتر از نگارندگان مذکور است و بعضی آن دعا در باب ثانی گذشت پس چنانکه بر تورات و انجیل اعتماد نتوان کرد و عقیده و عمل از ان نتوان گرفت همچنین باین قرآن موجود تمسک نباید کرد و همچنین حکام آنها منسوخ شد اند به قرآن مجید هم چنین ازین قرآن ہم چیزے بسیار نسخ شده و تاسخ را غیر از ائمہ کسی نمیداند سوم آنکه ثبوت نزول قرآن اعجاز اولیٰ بلکہ ثبوت نبوت پیغمبر نیز موقوف است بر ثبوت صدق ناقصین چون ناقصین ثبوت نبوت پیغمبرین جماعه باشند که بسبب غرض فاسد خود نفسی را که حضور یک کک بست و چهار هزار کس پیغمبر فرموده بود اخصا و کمان نمودند و سبکس عند الحاجة اظهار نساخت تا آنکه حق خاندان نبوت تلف شد و اصل عظیم دین که ہم جنب نبوت است یعنی امامت بر ہم گشت بر نقل اینها چه اعتماد شاید بنا بر غرض فاسدی اینهمه توطیها بر بسته باشند که فلائی بنی بر معجزه با آورد و قرآن بر دنازل شد و همه بلغا از معارضه او عاجز شدند و در واقع هیچ نباشد و اما خبر پس عال آن درین باب تفصیل گذشت تازه این است خبر را میباید که ناقلی باشند پس ناقل خبر شیعه اند یا غیر شیعه و غیر شیعه را خود اصلا اعتبار نیست زیرا که صدر اول ایشان که مقاطع الا سائید اند مرتدین و منافقین و مخرفین کتاب الله و معاندین خاندان رسول بوده اند و شیعه با هم در اصل امامت تعیین کرده و اعدا ایشان اختلاف فاحش دارند و اثبات یک قول از اقوال ایشان نمیشود الا به خبر زیرا که کتاب ازین مذکورات به نیجه که الزام مخالف نماید ساکت است پس اگر ثبوت خبر و حجت آن موقوف بر ثبوت آن قول بود و در صرح لازم آید و نیز حجتی بودن خبر بسبب آنست که قول معصوم است یا بواسطه معصوم از معصوم دیگر رسیده و عصمت شخص معین ثابت نمیتواند شد الا بخبر زیرا که کتاب ساکت است و عقل عاجز و معجزه بر تقدیر صدور نیز موقوف بر خبر زیرا که مشاهده تمدی و معجزه هر کس را اتفاق نمی افتد و اجماع نیز بسبب قول معصوم در ان حجت است و باز در نقل اجماع لغائبین خبر در کار است و عصمت شخص معین را به خبر مساوی به خبر معصومی دیگر که بواسطه او رسیده ثابت کردن و در صرح است و نیز حجت خبر موقوف بر نبوت نبی و امامت امام است و چون اصل ثابت نشد فرع چگونه ثابت شود بالجملة نزد شیعه تو اتر خود از چیز اعتبار افتاد زیرا که کمان واقع از عدد متواتر نبلور آمد و اظهار غیر واقع و حکم رواست و اخبار را حاد و خوبا لاجماع درین مطاب

معتبر نیست پس استدلال به خبر ممکن نیست و اما اجماع پس بطلان آن اظہر است زیرا کہ اجماع بعد از نبوت
 نبوت و شرع است چون نبوت و شرع ثابت نمیتواند شد اجماع چگونه ثابت شود و نیز حجیت اجماع نزد
 ایشان با لاصالت نیست بلکه بنا بر آنست کہ قول معصوم نیز در ضمن آن میباشد و هنوز در
 بودن معصوم و تعیین آن کہ کدام است و نقل قول او بحث و تفتیش میرود و نیز اجماع صد اول و ثانی
 یعنی قبل از حدوث اختلاف و راست خود معتبر نیست زیرا کہ اجماع کردند بر خلافت ابو بکر و عمر و حضرت
 متع و بر تحریف کتاب و منع میراث پیغمبر و دفع امام بر حق از حق خود و غصب تعلقات خاندان رسول
 و بعد از حدوث اختلاف و راست و تفرق ایشان بفرق مختلفه اجماع چه قسم متصور شود خصوصاً
 در مسائل خلافیه کہ احتیاج با استدلال و اثبات به حجیت منحصر در آنهاست و قول معصوم در اجماع
 و موافقت قول با قول سائر است ثابت نمیشود مگر با اخبار و حال اخبار و در تعارض تساوی و ضعف
 و دین قسے کہ هست روشن است و نیز نقل اجماع در ہر مسئلہ خلافیہ بالخصوص امری است کہ شدنی
 و علماء شیعہ را بلکه اثنا عشریہ ابالخصوص درین نقل با ہم کاذب و تباہ واقع است بعضی ازینہا نقل
 اجماع فرقه خود میکنند و دیگران تکذیب میکنند و کار بینانید و چون اجماع یک فرقه از امامیہ کہ یک فرقه
 از شیعہ اند با فرقه دیگر کہ یک فرقه از امت اند بہ نقل خود ایشان ثابت نشود اجماع جمع است ثابت
 کردن چه قسم متصور باشد این ابجد مثال روشن کنیم صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم عالم الاسلام کہ از علمائے
 اثنا عشریہ است و شرع حدیث عقل بتقریب میگوید کہ کلام شیخ ابی الفتح اکرادگی فی کثر الفوائد بدل علی اجماع
 الامامیہ علی البداوانہ من خصائصہم فانکرہ سائر الفرق و کلام العلامۃ الحللی فی النہایۃ
 و التہذیب و کشف الحق بدل علی الاصرار فی الامکار و نیز شیخ شہید ثانی کہ از اجلہ علمای ایشان
 است فصل مستقل دارد و آنکہ شیخ ایشان در جاہ ادعی اجماع فرقه شدہ است حالانکہ خود او در جاہ ادعی
 و دیگر مخالف آن گفتہ نقل از ان فصل ۷۷ آریم قال فصل فیما یشتمل علی مسائل ادعی شیخ فیہا مع
 انہ و نفسہ خالف فی حکم با ادعی الاجماع فیہ آوردنا ہا للثنبیہ علی ان لا یفتقر الفقیہ بعوی
 الاجماع فقد وقع فیہ الخطا و المجاز کثیراً من کل واحد من الفقہاء یتیمان شیخ المرکز فیہا ادعی
 فیہ الاجماع من کتاب النکاح و عوایہ فی خلاف الاجماع علی ان الکتابۃ اذا سلمت و انقضت عدتہا
 قبل ان یسلم الزوج ینفسخ النکاح و قال فی النہایۃ و فی کتاب الاجبالا نسخ النکاح بینہما تہ گفت فصل

در آنچه مشتعل باشد بر مسائل دعوی کرده است ابو جعفر اتفاق را در آنها با وجود آنکه در عبارات خود مخالفت کرده است و در علم آنچه دعوی اجماع کرد در آن وارد کردیم آنرا برای خبر و ار کردن بر آنکه عالم فریب نخورد بسبب دعوی اتفاق پس تحقیق واقع شده در آن خطا و مجاز بسیار از هر یک از علما خصوصا از شیخ مرتضی پس آنچه دعوی کرده است در آن اجماع را از کتاب نکاح و دعوی اوست در خلاف اجماع بر آنکه در کتابیه و قتیله اسلام آورد و بگذرد عدت او پیش ازین که مسلمان شود شوهر نسخ میشود نکاح و گفته است در بنایه در کتاب اخبار است نسخ میشود نکاح در میان آن هر دو و همین قسم هر باب از ابواب فقه تکذیب شیخ رسید بنیاید و این رساله پس در از است قریب صد مسئله بلکه زاید در آن مندرج است و اما عقل پس تمسک بآن در شرعیات است یا در غیر شرعیات اما در شرعیات پس نزد این فرقه اصلا قابل تمسک نیست زیرا که از اصل منکر قیاس اند و او را حجت نمیدانند و اما در غیر شرعیات پس موقوف است بر تجربه آن از شواهد و هم والف و عادت و احترام از خطا در ترتیب و صورت اشکال و این معنی بدون ارشاد امام حاصل نمیتواند شد زیرا که هر فرقه از طوائف آدمیان بعقل خود چیزها را ثابت کنند و چیزها را منکر شوند و با هم در اصول و فروع مخالف نمایند و به عقل ترجیح نمیتوان داد و الا همان مخالف و تراحم در ترجیح هم تحقق خواهد شد پس لا بد و راه عقل حاکمی و مرجع باید که احد الجانبین را اصواب و دیگر را خطا قرار دهد و این قسم حاکم و مرجع غیر از نبی و امام نمیتواند شد و چون ثبوت امامت که موقوف علیه عقل است در چیز توقف است تمسک بعقل نیز محمل اعتماد نباشد و معنی کلام در دلائل شرعیه است و امور شرع را بعقل صرف ثابت نمیتوان کرد زیرا که عقل از معرفت آنها بتفصیل عاجز است بالا جماع آری عقلی که مشدود و مدو گیرنده از شریعت باشد و اصل آن حکم را از شارع گرفت باشد میتواند قیاس چیز دیگر بیان کرد لیکن چون قیاس نزد این فرقه باطل است پس عقل را مطلقا در امور شرعیه دخل ندارد خاصه در قواعد و کلیات شرع هنوز تردد و اضطراب است عقل را در چه چیز بکار خواهند برد و ثبت العرش اولاً ثم النشث ثابت ساز عرش را اول بازنقش و بکار را قانده چلیله باید دانست که قیام جمع بر این عقلیه با عقدا و بدیهات است پس اگر جمیع انکار بدیهات پیش گیرند مثل سونسطاتیه که *أَلْوَا حِدُ نِصْفُ الْإِنْسَانِ وَالنَّفْسُ وَالْأَثْبَاتُ لَا يُجِبُّعَانِ وَلَا يُرْتَفَعَانِ وَالْجِسْمُ الْوَاحِدُ لَا يَكُونُ فِي آيٍ وَاحِدَةٍ فِي مَكَانَيْنِ وَالْغَائِبُ عَنِ الْحَوَاسِ*

لیکن کہ حکم الحاضر و مایسے ہائیں لاشے لایکون عین ذلک لاشے و امثال این قضایا را انکار
کنند اثبات ہیچ مطلبے نزد ایشان بر این عقلمیہ نتوان نمود همچنین قیام جمیع دلائل شرعیہ
و مقدمات و ینبیه بر اثبات ملت حنیفیہ است کہ از زمان حضرت ابراہیم خلیل تا این وقت
در جمیع ادیان مسلم است اصول آن متفق علیہ جمیع ملل مثل ان المعبود واحد و الله یرسل
الرسل و ینظر المعجزه و ان الملائکة مرسلوا اللہ الی الخلق مقصودون عن الکذب و الخبیثۃ
فی التبلیغ و ان للہ احکاماً یکیفیہ علی عبادہ و یجازی بہا و علیہا یوم البعث و النشور
یا نجیۃ و النار و ہر آئینہ معبود یک است و تحقیق او تعالیٰ می فرساید پیغمبران را و ظاہر میکند معجزہ را
و ہر آئینہ فرشتگان فرستادگان خدا اند بسوی خلق محفوظ اند از ورغ و خیانت در رسانیدن
و بدرستی کہ خدا راست حکمہائے تکلیف و اذن بر بندگان او جز امید بہ آن بر آن روز برنخست
و پراگندہ شدن بہ بہشت و دوزخ و اثبات اصول و قواعد ملت حنیفیہ بر طور شیعہ ممکن نیست
پس اثبات ہیچ مطلبے از مطالب و ینبیه بدلائل نزد ایشان ممکن نیست پس این فرقہ سفسطائیہ
دین اند تفصیل این اجمال و ایضاح این ابہام آنکہ ایشان نبوت حضرت خاتم الانبیاء را کہ
ماخذ این اصول و قواعد است نسبت باین امت از امیر المؤمنین ائمہ اطہار روایت کنند و معلوم
بالقطع است کہ ایشان بلا واسطہ از امیر المؤمنین ائمہ اطہار روایت ندارند مگر بوساطت و وساطت ایشان
را حال معلوم است کہ خود ایشان آنہا را تکذیب مینمایند و متہم میدارند فی الواقع ہم وساطت ایشان
چنانچہ نبوت خاتم الانبیاء روایت کردہ اند همچنان جسمیت صورت حق تعالیٰ نیز روایت کردہ اند
دروغ صریح بر بستہ و نیز وساطت در روایت شرائط امامت و تعیین ائمہ مخالف و تعارض دارند
بحدیکہ تطبیق اصلاً ممکن نیست پس کذب بعضی از ایشان لا علی لتعین متیقن شد و تو اتر کا زبان
و دروغگویان را کہ بہت غرض فاسدی تشہیر افترائی نمودہ باشند چنانچہ در مقدمہ خلافت
و در قرن اول بعجل آورند اعتباری نیست و سوائے چهار صحابی پیشش صحابی نزد ایشان قابل
اعتماد نیست و تو اتر این روایات از ان چهار کس پیشش کس بالقطع معلوم الانتفا است و اگر
بالفرض از انہا تو اتر ہم شدہ باشد خبر چہار پیشش درین قسم امور کہ عقل اکثر عوام استبعا و بلکہ
در بعضی جا ہا حکم باستحالیہ ہم میکند چہ قسم افادہ یقین نماید و صحابہ دیگر ہمہ نزد ایشان مرتد و خارج

از دین و صاحب الاغراض الفاسده و درونگویان و کذابان بوده اند و معجزه اشیعہ از انہا
 روایت ندارد روی سلیم بن قیس الہلالی فی کتاب فات النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن ابن عباس
 عن امیر المؤمنین غیر واحد عن الصادق ان الصحابة ارتدوا بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم الا
 اربعة النفس و فی روایتہ عن صادق الاستثنا پس آنچه این گروه مرتدین بزعم ایشان از ادعا
 رسالت و اظہار معجزہ علی وفق الدعوی و نزول قرآن و عجز بلغا از معارضہ آن و احوال جنت
 و نار و تکلیفات شرعیہ و نزول وحی و ملائکہ بلکہ نبوت انبیاء ماضیین و دعوت ایشان توحید
 فی العبادۃ و نبی از اشراک و در ان روایت کنند مردود باشد زیرا کہ خبر جمع است کہ اجماع کردند
 برخلاف وصیت پیغمبر کہ بحضور یک کتب است چہا ہزار کس تا کیدات تمام فرمودہ بود علی الخصوص کہ
 روایت این جماعت ہم نزد خود شیعہ متواتر شدہ نزو فرق دیگر کہ ہر نگان جماعہ نہ متواتر شدہ و اگر بجز شہرت
 و شیوع در ان قرن و ما بعد آن قرن اکتفا کردہ شود پس کمال بے احتیاطی در دین لازم آید زیرا کہ
 آن قرن و ما بعدہ من القرون ہمہ بر مخالفت اوامر و نواہی پیغمبر کمر بستہ اند و قرآن را تحریف کردہ
 و احکام بسیار خلاف ما نزل اللہ در ان قرون بجدے شائع و مشہور گشتہ کہ از اصل شریعت ہم مشہور
 تر گردیدہ مثل غسل الرطلین در وضو کہ حادثہ ایست بغایت کثیرۃ الوقوع و ہر بچہ وقت اشخاص لاتعم
 ولا تحضی دیدہ اند و ہمہ بر غلط روایت نمودہ و همچنین مسح علی الخفین و این قسم بدعات را کہ میسار
 آن قرون از طرف خود احداث کردہ در واج دادہ اند برابر احکام اصلیہ شریعت و انتہ مثل سنت
 تراویح و حرمت متعہ و غیر ذلک پس این جماعہ بیدین و بیباک چہ بعید است کہ اتفاق نمودہ باشد
 بر امر نبوت و نزول وحی و ملائکہ و ذکر بہشت و دوزخ بر اے تحویف مردمان ترغیب ایشان
 و تواتر و تہ مفید نقین میشود کہ اہل تواتر را غرضے فاسد در میان نباشد از نیجا اغراض بعد شہاد
 موجود اند و احتمال است کہ چند کس از نیجا انتشار روایت این دعوی و صدور معجزہ بر اے غرضے
 شدہ باشند و سائر ایشان بجهت طمع موافقت و مداہنت کردہ از ایشان قبول نمودہ تشہیر کردہ
 باشند و نیز احتمال است کہ از کاتبان و منجمان پیشین شنیدہ بودند کہ شخصی در قریش پیدا شود
 و بدست او ملک روس زمین و جزائن ہیشمارا اقتدار اولاد و عبد مناف نامش فلان نام پدرش
 فلان پس ہر مثلے را بنجیال ناقہ کشتی متابعت او در سرفتاوہ باشد ہر صاحب سبق را تلمذ

بزنان ایران زمین که سفید پوست و نازک بدن میباشند در خاطر منظور کرده باشد و هر
 و نیا پرست را سیر بسایین کسری و گلگشت فردین و شیراز و سکونت در قصور قیصر و امن کش
 طبع شده باشد و از یهود نیز جمعی بموجب اخبار و کتب قدیمه خود این ماجرا دانسته نص از تورات
 موافق مدعا کے او بر آورده و قصص و اخبار را بخارا بعبارت بلیغہ برائے او درست کرده و داده باشند
 و معیناً هنوز ثبوت نزول تورات و وقوع قصص انبیاء هم در تورات و وار و گیرت با موافقت
 آنها و تا موافقت چه میکشاید و چه میروید یا جمله اول جا بلان عرب باین اغراض اتباع نموده باشند
 باز مروج را غلط بر غلط اقتاد بنا بر مطامع و مستلذات دنیوی و نفسانی پے در پے اتباع آن جم غفیر
 لازم شمرند و رفتہ رفتہ صورت دینی و مذہبی قرار گرفت چنانچہ در اکثر امور شرعیہ بر علم شیعہ همین قسم روداد
 واقع است مثلاً آنچه در تواتر غسل رطلین شیعہ میگویند همین تشقیقات و احتمالات است کہ مذکور شد بلکه
 در نیجا زیادہ تر و قوی تر زیرا کہ غسل رطلین نسبت بمسح رطلین مشقتی و کلفتی دارد و در قبول مشقت و
 بیخ و تشہیر آن بحسب ظاہر فائدہ دنیوی دریافتہ نمیشود و بخلاف امر نبوت کہ مقدمہ ریاست عامہ است
 کہ خیلے و لچبے خاطر نشین است محل طمع و حرص برائے این امور ہزاران بلکہ لکوک جان خود را
 برباد میدهند اگر اجتماع بر یک کلمہ یک روایت نمایند چه عجب باشد و مدد و روغ ایشان این
 ہم شدہ باشد کہ ہر گاہ کسی با ایشان منازعت نمود بہ محار بہ برخاست نکبت کشید و تباہ
 و خراب شد عوام را خصوصاً کسانیکہ در زمان متاخر پیدا شدند اعتقاد و حقیقت روایت او اہل خود
 قوی تر شد چنانچہ شیعہ در امر خلافت خلفائے ثلاثہ و شہرت آن در مردم آن زمان قوت اعتقاد
 متاخرین اہل سنت ہمین قسم احتمالات دارند و اگر تواتر این قسم اشخاص مفید علم قطعی شود باید
 کہ تواتر یهود نیز کہ بالاتر ازین اشخاص مذکورین در تحریف کتاب اللہ و تکذیب و مخالفت
 انبیاء و پیرو و وصایای آنها نبودند و تا سید دین موسی علیہ السلام مفید یقین شود زیرا کہ یهود
 نیز نص صریح حضرت موسی تواتر نقل میکنند کہ فرمود شریعی موبدہ ما و امس السموات و الارض
 یعنی شریعت من ہمیشہ کردہ شدہ است تا وقتیکہ آسمان است و زمین + و تعظیم السنت موبدہ
 ما و امس السموات و الارض تعظیم سبت ہمیشہ کردہ شدہ است تا وقتیکہ آسمان و زمین
 است و همچنین تواتر نصاری کہ نص صریح حضرت عیسی را بر آنکہ او ابن اللہ است دان سالہ

ابن البشر قد ختمت قبل مجئہ بمحقق رسالت پس آدمی تمام شد پیش از آمدن اور روایت کنند
 و قرآن محرفی کہ بدست این جماعہ است حکم توریث و انجیل محرف دارو کہ ازوے ایشاہے
 بسیار و سورہاے بشمار ساقط کردہ اند و کلمات اور تبدیل نموده و ترتیب و تغیر و ادہ اگر باین
 قرآن متواتر کذافی تمسک جائز باشد بانجیل نیز جائز باشد و در انجیل مرشش کہ انجیل ثانی است
 و از صحاح این نص موجود است و انانجیل اربعہ نژاد ایشان متواتر اند قال عمر اس رَجُلٌ اَشْجَارًا
 فِي اَرْضِهِ وَبَنِي حَوَالِهَا الْجَدْرَانِ وَحَفَرٍ فِيهَا بَدْرًا وَبَنِي عَلِيمًا بِيَوْمِ تَأْفَلَمَّا كَمَلَتْ عِمَارَةُ
 الْبُسْتَانِ اَوْ دَعَا عِنْدَ التَّرَاعِجِ وَسَافَرَ اِلَى بَلَدٍ اٰخَرَ وَاَقَامَ بِهَا فَلَمَّا حَانَ اَنْ
 يَبْضُجَ الشَّمَاةُ اَرْسَلَ عَبْدًا مِّنْ عَبِيدِهِ اِلَى التَّرَاعِجِ لِيَاخُذَهُ تِمَارَةً فَلَمَّا جَاءَ وَاَمْرًا
 اَنْ يَاخُذَ تِمَارَةً ضَرْبُوهَا وَاَرْسَلُوهُ خَائِبًا ثُمَّ اَرْسَلَ عَبْدًا اٰخَرَ فَاذْوَدَهُ وَضَرْبُوهَا شَبَّحُوا
 رَاةً ثُمَّ اَرْسَلَ اٰخَرَ فَنَقَلُوهُ فَكَانَ يُرْسِلُ عَبِيدَهُ اِلَيْهِمْ تَتْرَبِي فَيَضْرِبُونَ بَعْضُهُمْ
 وَيَقْتُلُونَ بَعْضُهُمْ وَكَانَ لَكَ ابْنٌ وَّاحِدٌ يُحِبُّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَاكْدٌ سِوَاةٍ فَاَمْرًا سَلَدَ اِلَيْهِمْ فَلَمَّا
 رَاَهُ الْفَارَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ هَذَا الَّذِي يَرِثُ بَعْدَهُ الْجَنَّةَ فَهَلُمَّوْا نَقَلُوهُ وَنَدَبَتِ الْبُسْتَانِ
 فَرَبَّوْا عَلَيْهِ فَنَقَلُوهُ فَلَا جَرَمَ يَغْضِبُ عَلَيْهِ صَاحِبُ الْحَاظِطِ وَيُرْجِعُ اِلَيْهِمْ وَيُنَزِعُهُمْ مِنْ
 اَيْدِيهِمْ وَيُرْدِيهِمْ وَيَضَعُهُ عِنْدَ اٰخِرِيْنَ . گفت نشايند شخصی و رخت ہا را در زمین خود و بنا کرد
 گرداگرد آن دیوار ہا و کندوران چاہے ساخت بر آن خانہ ہا پس ہر گاہ تمام شد عمارت باغ
 سپرد آنرا نزد مزارغان و سفر کرد بسوے شہر دیگر و اقامت کرد در آن پس ہر گاہ وقت رسید این
 کہ بختہ شود میوہا فرستاد غلامے را از غلامان خود بسوے مزارغان تا کہ بگیرد میوہاے آنرا پس ہر گاہ
 کہ آمد و خواست این کہ بگیرد میوہ را از وند اورا و فرستاد وند اورا بے مطلب باز فرستاد و غلامے و دیگر
 را پس اندا وند اورا و از وند اورا و خون آلودہ کرد وند اورا و شکستند سر اورا باز فرستاد و دیگر را پس
 کشتند اورا پس بود کہ میفرستاد و غلامان خود را بسوے ایشان پے در پے میزدند بعض ایشانرا
 و میکشتند بعض ایشانرا و بود اورا یک سپر کہ دوست میداشت اورا و نبود اورا پس سوے
 وے پس فرستاد اورا بسوے ایشان پس ہر گاہ دیدند کافران گفت بعض ایشان بعض آنست
 آنکہ وارث شود بعد وے باغ را پس بیاید قتل کنیم اورا و وارث شویم باغ را پس حملہ کردند بروے

پس کشتند اورا پس ضرور غضبناک شود برین کار صاحب باغ در جمع کنند بسوی ایشان و بتانند
آن باغ را از دست اے ایشان ہلاک کند ایشانرا و بہ نهد اورا نزد یک دیگران پس از نیجا معلوم شد
کہ اثبات ملت حنیفیہ کہ سبیل آن قول بہ نبوت خاتم الانبیاء است بدون اتباع اہل سنت در
اصول مذہب نمیتواند شد زیرا کہ ایشان اصول دین خود را اخذ کردہ اند از جامعہ صحابہ کبار مثل عشرہ
مبشرہ و عبادلہ اربعہ و مکشربین و دیگر اہل بدر و اہل بیعت الرضوان مہاجرین اولین کہ حق تعالی در کتاب
خود بر صدق و صلاح ایشان گواہی دادہ قولہ تعالی اُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ و قولہ تعالی مُحَمَّدٌ
رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفْرَانِ و قولہ تعالی وَرَحِمْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ
وَرَضُوا بِمَنَّا وَاللَّهُ يَخْتَارُ و قولہ تعالی لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ
إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ بَازِ أَوَّلِ أَهْلِ سُنَّتِ اِبْنِ نَصُوصِ رَاوِرِ قُرْآنِ اِحَادِيثِ شَنِيدِ اِحْزَالِ
ایشان تفحص واجبی نمودند معلوم کردند کہ ہر سہہ ایشان صادق الاعتقاد و شدید المحبت و الرسوخ
بودہ اند و در اعلائے اعلام شریعت غیر اہل بیعت و جبہ تصور نگردہ اند و در حفظ احکام ملت حنیفیہ ضیاء
نبوعی بدست روان داشتہ اند و کتاب خدا را بہتر از جان خود عزیز میداشتند و دین الہی را در محافظت
و حمایت فوق الانفس و المہج می انکاشتند و سنن رسول اورا در عادات فضلا عن العبادات مہمکن
تقویت میکردند و عوام صحابہ بچہت خوف سیاست و برکت صحبت ایشان نیز بہین و تیرہ داشتند و تابعین
ایشان با حسان نیز بتاثر صحبت ایشان و بانعکاس اشعہ انوار ایشان سلوک بہین طریق لازم گرفتہ
اند و ہذا قرنا فقرنا و اتباع و انقیاد این جامعہ مہم غیر را محض بوضوح حق بودند بر اے جذب نفعی و
رفع ضررے بلکہ ہر کہ از جاہیر عرب بداع مولفۃ القلوب متسم شدہ بود و گور عیس قوم و صندید عشرہ باشد
اورا تحقیر و اہانت مینمودند مثل ابوسفیان مرقع بن حابس کہ در مجلس خلیفہ ثانی باوصف یاستے کہ
داشتند خوار بہا کشیدہ اند و صرف النعال جایافتہ و فقر و مساکین ایل ایمان غلامان کم اصلا انہما
مثل صہیب و عمار صد مجلس بودند و عند الاقتدار ولایت ملک و سلطنت را بخویشاوندان اقارب خود
ندادند و قدم اسلام و کثرت صحبت پیغمبر و شدت رفاقت اورا در تقسیم این مناصب ملاحظہ کردند اکثر ایشان
بعد از قیل و قال و جنگ و جدال و کشتہ شدن بزرگان و اقارب خود و اصرار بر کفر و بعد از رویت
معجزات توہیہ ایمان آوردہ اند و اگر بقول کہنہ و منجین و اہل کتاب بطمع مال و مناصب میگردیدند

بایستی که در اول و هله اظهار ایمان مینمودند و زمان و راز و برهنه زنی امور پیمبر عداوت او نمیکند از این جهت
 و چون نقل روایت ایشان ثابت شد دعوی نبوت و ظهور معجزات و نزول قرآن و عجز بلغا از معارف
 آن یقین حاصل شد که فی الواقع چنین بود و نبوت صدق و صلاح ایشان بشهادت قرآن و رسول
 بوجه دائر نیست تا معذوری لازم آید بلکه بوجه تا کید اعتقاد و مزید یقین است الا نحص حال
 ایشان کافی است در اعتقاد و صحت خبر ایشان صدق متواترات ایشان اتباع سبیل ایشان لزوم طریقه
 ایشان پس اگر شیعه بقرآن یا خبر رسول یا اجماع تمسک کنند لابد منزل کرده باشند از حرف شیعیه خود
 و شوبی از مذہب اهل سنت بر خود لازم گرفته والا این تمسک ایشان مثل لامع سراب نقش بر آب بی حقیقت
 و بی ثبات خواهد بود پس واضح شد که بنا بر اصل شیعیت هیچ دلیل از دلائل ایشان راست نمیشود و چون
 دست بدامن اهل سنت زدند و باین قرآن و اصول ملت ضعیفه قائل شدند لابد جمیع امور متواتره
 ایشان مثل تفویض امر نماز با بکر صدیق و فضائل مناقب و غسل رطلین و مسح خفین که مانند قرآن و اصول
 متواتر ثابت شده اند قائل باید شد و قبول باید کرد والا شکم بی اصل لازم خواهد آمد نان کسے خوردن
 و شکر دیگر بجای آوردن لطف ندادن و جرم منع باوه ای را بد چه کافر نعتی است پس شوم و کج و ستمگر
 ستان ز لیکن به این فائده را باید که از دست ندهی که بی مفید است نیز از ابواب سابقه معلوم شد که
 بنا به مذہب تشیع بروایات صحاب ائمه است از احوال آن صحاب نیز معلوم شد که اکثر آنها دروغ
 گو بودند و خود ائمه آنها را تکذیب فرمودند و هیچ امامی نبوده است الا بعض صحاب و امام لاحق تکذیب
 نموده بدلیل آنکه آن بعضی با امامت او قائل نبودند و معتقد امامت شخصی دیگر یا قائل توفی القطاع
 امامت بودند معذرت سبب حسن ظن که با صحاب ائمه دارند تکذیب امام لاحق بلکه تکذیب خود آن امام را بجا
 نمیشمارند و بروایات همه آنها اعتماد کلی دارند پس چرا بیاران و صحاب رسول که کتر از امام در تاثیر
 صحبت نخواهد بود حسن ظن نمیکند و روایات آنها را مقبول نموسازند غایت مافی الباب آنکه بعضی
 روایات از ائمه مخالف روایات صحابه خصوص در مقدمات متعلقه با امامت نزد ایشان رسیده باشد
 و شبهه در صدق صحابه ایشان را پیدا شده باشد لیکن چون این مخالفت در صحاب بر امام جاریست
 و این شبهه در همه آنها ساری معذرت مانع قبول روایت نشده پس در حق صحاب چرا مانع قبول روایت
 شود و ما هذی الا التَّعَصُّبُ الْمُحَضُّ وَالْعِنَادُ الْجَعْتُ وَالتَّحْقِیرُ لِجَنَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

والا ہانتہ بتا غیر صحبتہ لاجول ولا قوۃ الا باللہ حالانکہ خود ائمہ عذر این مخالفت را بیان فرمودہ
 و صحاب را بصدق وصف نموده و در صحاح ایشان مروی و ثابت است لیکن غشاوۃ لتعصب
 چشم ایشان را گور و گوش ایشانرا کرساختہ است من کتاب الکافی للکلینی فی باب اختلاف الحدیث
 بحذف الاسناد عن منصور بن حازم قال قلت لابی عبد اللہ ما بالی اسئلک عن المسئلۃ فتجیبنی فیہا
 بالجواب ثم یحیک غیری فتجیبہ فیہا بالجواب آخر فقال نجیب الناس علی الزیادۃ والنقصان قال
 قلت فاخبرنی عن صحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صدقوا علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ام کذبوا قال
 بل صدقوا قال قلت فما بالہم اختلفوا فقال اما تعلم ان الرجل کان یاتی علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم فیسأله عن المسئلۃ فتجیبہ فیہا بالجواب ثم یحیک بعد ذلک بما ینسخ ذلک فنسخت الاحادیث بعضها
 بعضا ایضا بحذف الاسناد عن محمد بن مسلم عن ابی عبد اللہ قال قلت لہ ما بال اقوام یردون عن
 فلان فلان عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا یتہمون بالکذب فیحیی منکم خلافہ قال ان الحدیث ینسخ کما
 ینسخ القرآن از کتاب کافی مر کلینی را در باب اختلاف حدیث بدور کردن اسناد از منصور بن حازم است
 گفتم مرا بی عبد اللہ را چیست حال من می پرسم ترا از مسئلہ پس جواب میدہی مرا در ان بجوابی
 پس می آید ز تو سواری من پس جواب میدہی او را در ان بجواب دیگر پس گفت ہر آئینہ ما جواب میدیم مردم
 را بر زیادت و کمی گفتنم پس خبر وہ مرا از صحاب رسول خدا صلعم راست گفتند بر محمد یا دروغ گفت بلکہ
 راست گفتند گفت گفتنم پس چیست حال ایشان کہ اختلاف کردند پس گفت ہر آئینہ مروی بود کہ می آید بر
 رسول خدا صلعم پس می پرسید او را از مسئلہ پس جواب میداد او را در ان بجواب باز جواب میداد بعد ازین یا آنچه
 نسخ میکرد آنرا پس نسخ میکردند حدیث ہا بعض آن بعض را و نیز بہ حذف اسناد از محمد بن مسلم از ابی عبد اللہ
 گفت گفتنم او را چه حال است تو ہا را روایت میکنند از فلان فلان از رسول خدا صلعم و تہمت کرده نمیشوند بدروغ
 پس می آید از شما خلاف آن گفت ہر آئینہ حدیث نسخ کرده میشود چنانچہ نسخ کرده میشود قرآن فائدہ
 اخری اجل من الاولى و لقبنا ہا بسعادت الدارین فی شرح حدیث الثقلین ثمن شار فلیجعلہا مع
 الابواب الخمسۃ التي بعد ہا رسالۃ علیحدۃ فائدہ دیگر است بزرگتر از اول لقب دادیم آنرا سعادت
 ہر دو جہان در شرح حدیث ثقلین پس ہر کہ خواہد باید کہ کند آن را با ابواب پنجگانہ پس از وہی ہستند
 رسالہ جدا باید دانست کہ باتفاق شیعیہ سنی این حدیث ثابت است کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودانی

تارک فیکم لتقلین ما ان تمسکتتم بہا لن تضلوا بعدی احدہما اعظم من آخر کتاب اللہ وعترتی اہل
 بیٹی ہر آئینہ من گزاشتم در شاہ و چیز گران آنقدر کہ اگر گرفتید بانہا ہر گمراہ نشوید بعد من یکے
 از ان ہر دو بزرگتر است از دیگر قرآن شریف و اولادین از اہل بیت من پس معلوم شد کہ مفروضات
 ربی و احکام شرعی ما را پیغمبر حوالہ باین دو چیز عظیم القدر فرمودہ است پس ندبہ کہ مخالف این
 دو باشد در امور شرعیہ عقیدہ و عملاً باطل و ناستبرست و ہر کہ انکار این دو بزرگ کند خارج از دین
 شود حالاً در تحقیق باید افتاد کہ ازین دو فرقہ یعنی شیعہ و سنی کدام یک متمسک باین دو جبلتین است
 و کدام یک استخفاف این دو چیز عالیقدر میکند و اہانت مینماید و از وجہ اعتبار ساقطی انکار و وطن
 در ہر دو پیش میگیرد و این بحث را بنظر تامل و انصاف باید دید کہ طرفہ کاسی و عجیب ماجرا است
 و درین بحث غیر از کتب معتبرہ شیعہ منقول نخواہد بود چنانچہ در تمام رسالہ از ملتزمات است اما کتاب امام
 و شیعہ از وجہ اعتبار ساقط شد مثل تورات و انجیل قابل تمسک نماند زیرا کہ تحریف بسیار و در راہ
 یافتہ و احکام بسیار از و منسوخ شدہ و آیات سور بسیار کہ نسخ احکام مخصوص عموماً بودند بدزوی
 رفتہ و انجہ باقی است بعضی الفاظ او مبدل و بعضی زائد و بعضی ناقص رومی الکلبینی عن ہشام بن
 سالم عن ابی عبد اللہ ان القرآن الذی جار بہ جبرئیل الی محمد صلی اللہ علیہ وسلم سبتہ عشر الف آیتہ از ابی
 عبد اللہ ہر آئینہ قرآن آنکہ آورده بود آنرا جبرئیل بسوی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہفتاد ہزار آیت بود و رومی
 عن محمد بن نصر عتہ انہ قال کان فی لم یکن اسم سبعین رجلاً من قریش باسما تہم و اسما را با تہم و
 روایت کرد از محمد بن نصر از رومی گفت بود و در لم یکن نام ہفتاد مرد از قریش بنا ہما ایشان ناہا پد
 ایشان و رومی عن سالم بن سلیمہ قال قرأ رجل علی ابی عبد اللہ و انما سمعہ حروفاً من القرآن لیس
 ما یقرأہ الناس فقال ابو عبد اللہ ما کففت عن ہذہ القراءۃ و اقرأ کما تقرأہ الناس حتی یقوم القائم
 فاذا قام القائم قرأ کتاب اللہ علی صدہ و رومی الکلبینی وغیرہ عن الحکم بن عتبہ انہ قال قرأ علی بن
 حسین و ما ارسلنا من قبلك من رسول ولا نبی ولا محدث قال و کان علی بن ابی طالب محمد ثاوردی
 عن محمد بن الجہم الہلالی وغیرہ عن ابی عبد اللہ ان امثہ ہی اولی من امیہ لیس کلام اللہ بل محرف
 عن موضعہ والمنزل امیہ ہی ازکی من امیتکم و روایت کرد از سالم بن سلیمہ گفت خواندم روی بر ابی
 عبد اللہ و من می شنیدم آنرا حرفہا از قرآن نبود و انجہ مینخواندم و من پس گفت ابو عبد اللہ با زبان باز

ازین قرأتها و نحوان چنانچه میخوانند آنرا مردم تا که قائم شود امام مهدی پس سرگامه که قائم شود امام مهدی
 بخواتم کتاب خدا را بر طریقه آن در روایت کرد کلینی و غیره از حکم بن عتبہ بر آئینہ کے گفت کہ خواند علی
 بن حسین نفرستادم پیش از تو بیچ پیغمبرے و نہ صاحب الہام گفت و بود علی ابن ابیطالب صاحب
 الہام و روایت کرد از محمد بن الجهم اہلالی و غیرہ از ابی عبد اللہ ہر آئینہ جماعت کے بالترہست از جامعہ
 نیست کلام خدا بلکہ بیجا کرده شدہ است از طور خود و نازل کردہ شدہ چنین است امامان کہ آنها پاک تر اند
 از امامان شہا و نزو ایشان ثابت و مقرر و مشہور است کہ بعضی سورتہا ماساقت شد مثل سورۃ الولایۃ و بعضی
 سورتہا کثیر با مثل سورۃ الاحزاب فانہا کانت مثل سورۃ الانعام پس ازین سور آنچہ در فضائل اہل
 بیت و احکام امامت ایشان بود ساقط کردند و لفظ و کلمہ قبل از لا تحزن ان اللہ معنا نیز ساقط
 کردہ اند و لفظ عن ولایۃ علی بعد ازین آیت وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مُسْتَوْفُونَ و لفظ و یلکم نبواً امیۃ
 بعد ازین آیت خیر من اٰلک شہر و لفظ علی بن ابیطالب بعد ازین آیت و کنۃ التدا المؤمنین
 القتال و لفظ آل محمد ازین آیت و سِیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوا آلَ مُحَمَّدٍ اُمَّیْ مُنْقَلِبٍ یُّقَلِّبُونَ و لفظ علی بعد
 از و لکل قوم ہا و ذکر کل ذلک ابن شہر آشوب المازندرانی فی کتاب الثالب لہ و علی ہذا القیاس
 کلمات بسیار و آیات پیشا را شمرده اند پس حالانزد ایشان در میان قرآن مجید محفوظ و در میان
 تورات و انجیل فرقی نماند و تمسک باین ہر سہ وجہ ندارد کہ محرف و مبدل و منسوخ بنا سخ
 مجہول اند و ما عترت رسول پس باجماع اہل لغت عترت شخص اقارب و را گویند و اینہا نسبت بعض
 عترت را انکار کنند مثل حضرت رقیہ و حضرت ام کلثوم بنات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بعضی را
 داخل عترت نمیشمارند مثل حضرت عباس عم رسول اللہ و اولاد او و مثل حضرت زبیر ابن صفیہ
 عمہ رسول و اکثر اولاد حضرت زبیر را نیز دشمن دارند و بد گویند مثل زبیر بن علی بن الحسین کہ خلیعہ عالم
 و متقی و متورع بود و از دست مردانیان شہید شد پس او بجای ابن زبیر را نیز دشمن دارند و همچنین ابراہیم
 بن موسی کاظم را و همچنین جعفر ابن موسی کاظم را و اولاد او را ملقب بکذاب کردہ اند حالانکہ ادا کبار اولیاد
 اللہ بود و بایزید بسطامی از و اخذ طریقت کردہ و بغلط شہرت یافتہ است کہ بایزید بسطامی مرد جعفر
 صادق است و جعفر ابن علی را کہ بر او حضرت امام حسن عسکری بود نیز ملقب بکذاب نمودہ اند و
 حسن بن الحسین لثنی و سپر و عبد اللہ محض را نیز کہ محمد اکبر لقب محض است مرتد و کافر شمارند

و ابراهیم بن عبداللہ را ذکر یابن محمد باقر را و محمد بن عبدالمدین الحسن بن محمد بن القاسم بن الحسن و
 و یحیی بن عمر را کہ از احفاد زید بن علی بن الحسن است نیز کافر و مرتد دانند و جامعہ سادات حسنیہ و
 حسینیہ را کہ قائل با امامت و بزرگی زید بن علی بوده اند ضال و گمراہ شناسند حالانکہ کتب انساب و
 تواریخ سادات و لالت صحیح میکند بر آنکہ اکثر اہلبیت حسنیان و حسینیان مقتدا امامت زید بن
 علی و فضیلت آن بزرگوار بوده اند و جاہیر اثنا عشریہ و ریح آن بزرگواران اعتقاد کفر و تداوی و خلوت
 در نار دارند چنانچہ در باب معاد از کتب ایشان منقول خواهد شد و در چشم ہم ظاہر است زیرا کہ منکر امامت
 یک امام نزد ایشان مثل منکر نبوت یک بنی کافرست و الکا فر مخلص النار و اینہم بزرگواران
 منکر امامت امام وقت خود بلکہ امامت بعضی از ائمہ ماضیین نیز بوده اند و طائفہ قلیلہ از اثنا عشریہ
 بران رفتہ اند کہ اینہا و اعراف خواهند بود مثل حضرت عباس عم رسول و بعضی گویند کہ بعد از عذاب
 شدید شفاعت جلد و خود نجات خواهند یافت این ہر دو قول یک و مردود اند و موافق قواعد و
 اصول ایشان ہمان قول اول است زیرا کہ شفاعت در حق کفار بالا جامع مقبول نیست و اعراف
 و انخلد نیست و معہذا بودن ایشان را در اعراف و جہنم نیست کہ اینہا منکر امامت بودند و منکران
 امامت کفار اند و با وصف اینہم روایت میکنند کہ محب علی لا یدخل النار و در محبت ایشان با
 امیر المؤمنین بیچ شبہہ نیست اما تا صبت این فرقہ را تا شاہا باید کرد کہ چہ قدر بزرگان را کہ جگر
 پارہای ایمہ بر اوران ایمہ بودند چہ مرتبہ اہانت و استخفاف مینمایند در حق چند کس کہ بعد از اہلبیت ایمہ
 اثنا عشر و بعض اقرار با ایشان باشند در پروردہ محبت ہزاران عیوب و قبائح نسبت کنند و استخفاف
 اہانت زیادہ از حد نمایند بالا تر از خوارج و نواصب آئے + دوستی بے خرد خود دشمنی است و بعد از
 متبع کتب و روایات ایشان تفصیل آن قبائح و عیوب کا شمس فی نصف النہار ہویدا میگردد
 و لکن در نیچا چندے از کفریات ایشان بطریق نمونہ از خوارے نسبت سے افتد اول آنکہ گویند
 امام وقت و صاحب زمان بآن مرتبہ جہان و ہراسان و خائف و بزول بوده است کہ از
 مدت ہزار سال بخوف جامعہ قلیلہ مخفی شدہ و ہرگز وجود انقلاب و دل و برہم شدن عباسیہ و تسلط
 چنگیزیہ کہ بعد از قبول اسلام خود را محب اہل بیت میگفتند و بعضی از ایشان مذاہب تشیع اختیار کردہ
 بودند و بعد از تسلط صفویہ بر عراقین و خراسان کہ محب صادق شیعہ و خیر خواہ این گروہ است

و بعد از وراج این مذہب در سلاطین و کن و بنگالہ و پورب و امارت و وزارت این فرقه در ہندوستان
 سرگز بر نئے آید و اورا اطمینان حاصل نہیں شود و دوم آنکہ از حضرت صادق در جمع کتب ایشان روایت
 است کہ فرمود یا مفسر الشیعہ خدمتہ جوارینا لکنا و فرجہن لکم اللہ اللہ نفوس جبیشہ ایشان قسم
 این بہتان عظیم را سہل دانستہ و باین جناب پاک نسبت کرده است و سوم آنکہ بر حضرت نسبت میکنند
 کہ فرمودند در حق حضرت کلثوم بنت سیدۃ النساء علیہا السلام اول فرج غصبت بنا سبحان اللہ
 چہ کلمہ ایست کہ از زبان ایشان بر می آید نزدیک است کہ آسمان فرو افتد و زمین بشکافد اول در حق
 آن سیدہ پاک بصفۃ الرسول فلذہ کبدا البتول چہ فحش و سوادوب است و کدام خصالت جبیشہ را
 بر امن پاک آن طاہرہ مطہرہ مے بندند و دیگر در حق حضرت امیر و حضرت حسین چہ تدبیر خفاظی
 و بے ناموسی ثابت میکنند و در حق حضرت صادق کہ این کلمہ بران جناب تہمت مینمایند چہ قدر
 بے حیبتی و بے غیرتی اعتماد دارند این لفظ را اول بزرگان بر زبان نمی آرند علی الخصوص ذکر
 این عقیقہ مستور الاسم و المسی از اقارب بلکہ بزرگان خود امریست کہ از اول و او باش نیز
 از ان احتراز واجب میدانند بازاریان دہلی را دیدم کہ در ہنگامہ فاغنتہ قند ہار کہ خود را بڑا نیا
 لقب کرده اند زنان بسیاری را بے ناموسی شد و سرگز من بعد نام این فعل قبیح بر زبان نیارند
 و عار کردند و احتمال آنکہ در بصفۃ طاہرہ رسول این قسم فعل جبیشہ واقع شود جبراً و کرباً کار بیج
 مسلمان نیست لا حول ولا قوۃ الا باللہ چہارم آنکہ گویند کہ حضرات بنات اخوات خود را بکفرہ فخرہ
 بڑے میدادند مثل حضرت سکینہ کہ در نکاح مصعب بن زبیر بود علی ہذا القیاس دیگر قریبات خود را عقید
 کفرہ نواصب می در آوردند چنانچہ در کتب انساب سادات تفصیل مشروح است بحکم آنکہ نسبت کنند
 بہ حضرت صادق کہ قرآن مجید را بزرگترین بر تافت اہانت نمود و طغنی کہ بر عثمان بابت احراق مصحف
 ابن مسعود نمودہ اند بعینہ بحضرت صادق ثابت کنند روی الکلبینی عن زید بن جہم الہلالی عن
 الصادق انہ قرار ولا تکونوا کالتی لقصت غزہا من بعد قوۃ انکاثا تتخذون ایانکم وظلاً بکم ان
 تكون ایئہ ہی ازکی من ایئکم فقلت جعلت فداک ایئہ قال ای واللہ قلت انما یقرآ ربی
 قال و ما ربی و اومی پیدہ فطرہا اہانتہ روایت کرده است کلینی از زید بن جہم الہلالی از صادق
 علیہ السلام بدستیکہ میخواند و نباشید مانند زنی کہ شکست ریسان خود را بعد از دورستی پارہ پارہ

میکنند سوگند های خود را موجب ظلم در میان خود تا که باشند اما آن که آنها پاک تر اند از امام های
 شما پس گفتیم گروه شوم قربان تو ائمه است گفت آری قسم خدا قسم جز این نیست که خوانده میشود و اربنی گفت
 چیست اربنی و اشارت کرد بدست خود پس برانداخت آنرا با هانت ششم آنکه آنچه منافی ایمان بود علامت
 مومن است بعضی حضرت امیر المومنین بسوی ائمه نسبت کنند و میخواهند بشهادت حضرت امیر رخنه در
 ایمان ائمه اندازند که حضرت ائمه بر تقیه و اخفای حق و اظهار باطل در طول حیات خود با وصف
 عدم خوف هلاکت در حق شان اصرار داشته اند نص متواتر امیر المومنین که در نبج البلاغه موجود است
 نیست قال علیه السلام علامته الایمان ان لا توثر الصدق حیث یضکر علی الکذب حیث یتفکک
 کذافی نبج البلاغه گفت علیه السلام نشانی ایمان نیست پسندگنی راستی را جائیکه زیان دهد ترا
 بر دروغ جائیکه سود دهد ترا چنان است در نبج البلاغه گفت بعضی تفاسیر آیات قرآن با ائمه
 نسبت کنند که هرگز بر قواعد عربیت و نحو است نمی شنید پس سماع آن تفسیر بر قصه حضرت
 در فنون عربیت و ناواقفیت ایشان بر قواعد نحو استدلال کند و همچنین بعضی تفاسیر که محل
 ربط کلام و موجب انفکاک نظم و انتشار ضما و برهمنی سیاق سخن باشد بجزرات منسوب سازند
 تا مردم را سوراغ عقاد و در کمال علم ایشان حاصل شود و ششم آنکه از ائمه روایت کنند که ایشان از
 جهاد منع میفرمودند با وصف آنکه در قرآن مجید میسر که درین امر تاکید و تقید فرموده اند بر هر طفل مکتب
 پوشیده نیست پس ایقاع مخالفت کنند در نقلین حال آنکه تهمه حدیث نقلین این عبارت هم روایت
 کرده اند که لن یتفرقا شیء یرد علی الخوض هرگز جدا نشوند آن هر دو تا که وارد شوند نزد من بر حوض
 و ازین عبارت صریح متفاد میشود که پیغمبر معیار معرفت اقوال و مذاهب حضرت طاهره بنا بر آنکه
 مردم بر ایشان دروغ خوانند بست و افترخوانند کرد با عنایت فرموده است و آن همین است که
 روایاتی که از ایشان بشنویم بر قرآن عرض کنیم هر چه را قرآن قبول داشت صحیح است و هر چه را تکذیب
 کرد کفر است و قرآن محفوظ متواتر لائق تر است بآنکه معیار باشد از عترت طاهره چه عترت بکم بشریت
 موت و غیبت مکانی و بعد زمانی و دیگر لواحق دارند که کلید باب دروغ بندی و افتر سازی است
 بخلاف قرآن که بسبب شهرت و تواتری که دارد پیش هر کس در هر وقت هر مکان موجود است و در حفظ
 آبی محفوظ لایاتیه الباطل من بین یدیه و لامن خلفه تنزیل من حکیم جمید نهم آنکه تجویز جماع مطلق

بجناب ایشان نسبت کنند و این در حقیقت تجویز زنا است معاذ اللہ من ذلک فہم آنکہ بازی کردن
بقتضی خصیتین و رعین نماز بجناب ائمہ نسبت کنند حاشا ہم ذلک اول نماز کہ اعظم ارکان دین است
چہ جائے لعب و بازی است دوم آنکہ این بازی کد ام لطافت دار و یازدہم تجویز نماز با وجہ اولی
جامہ نجاسات غلیظہ بجناب ائمہ نسبت کنند تعالیٰ جناب ہم عن ذلک و یازدہم خوردن بچہ جانور مرده
بجناب ایشان نسبت کنند حاشا ہم عن ذلک سیزدہم تجویز بوس کنار بازن در رعین نماز بجناب حضرت
نسبت نمایند و روایات منقولہ از کتب ایشان درین ہمہ مسائل کہ مذکور شد انشاء اللہ تعالیٰ و رب
فروع بیاید چہار دہم منع مردم از تعلیم و اجبات دین مرزنان را بجناب ائمہ نسبت کنند روی نسخ
الطائفہ عن اویم بن حر قال سألت ابا عبد اللہ علیہ السلام عن المرأة تری فیما یری النائم علیہا
غسل قال نعم لا تخدوا من فی شیخ نہ علة روایت کرد ابو جعفر طوسی از اویم بن حر گفت پرسیدم
از ابا عبد اللہ علیہ السلام از زنی کہ یہ بیند در آنچہ می بیند خواہند بروی غسل است گفت آری
حدیث نکتید از ایشان پس خواہند گرفت این را علت و درین صورت لازم می آید کہ جناب
ائمه راضی باشند بخواندن نماز در حالت جنابت کہ آن کفر است بالاتفاق حالانکہ رضا
با بکفر نیز کفر است بالاتفاق معاذ اللہ من ذلک و نیز راضی باشند بجهل مکلف بواجبات
شریعت و ہوناقض منصب الامامۃ قاضی فی استحقاقها قاطع للعدالة والمروة و ازین خدمت
و قبیح تر درین باب روایت صاحب المحاسن است کہ از کاظم علیہ السلام آورده۔ آنہ قال لا تعلموا
ہذا الخلق اصول دہم ہر آئینہ می گفت تعلیم نکنید این مردم را عقائد دین ایشان سبحان اللہ
این چہ روایت قبیح و حکایت شنیع است کہ نسبت بجناب میکنند چون ایشان از تعلیم اصول دین
مردم راضی فرمایند و گیران چہ قسم تعلیم کنند چو کفر از کعبہ بر خیزد و کجا ماتم مسلمانان۔ یازدہم
ترک عمل با و امر اللہ نسبت بجناب ائمہ کنند خصوصاً بجناب باقر و حضرت صادق علیہما السلام
کہ ایشان ترک تقیہ میکردند حالانکہ از حضرت صادق روایت کنند التقیہ دین آباءن پس این
حضرات در دین آباء کرام خود چہ قبیح یافتند کہ ترک اوند شازدہم خلاف نص صریح کتاب اللہ
بجناب ائمہ نسبت کنند تا ایقاع مخالفت فیما بین ثقلین نمایند و مردم را در امر دین متحیر سازند
گویند در زوسیسم غیر مسکوک حضرت ایشان زکوٰۃ واجب ندانستہ اند و خود ہم نداده اند معاذ اللہ

میخواهند که حضرات را در وعید و الذین کینزون الذهب والفضة ولا ینفقونہا فی سبیل اللہ داخل نمایند
 ہفتادیم گویند کہ جائہ ویرین و گریبان چاک کردن مردان را از زنان را در موت پسر و پدر و دیگر اقارب
 حضرات ائمہ جائز داشته اند معا و اللہ ایشا ترا در بے صبران جزع کنندگان داخل مینمایند از بشارت
 قرآنی کہ در حق صابریں وارد است خارج میسازند و در وعید المؤمنین مناسن شوق البیوب شامل اعتقاد
 میکنند بشرتم تخصیص قصاص بغير اعمی کہ خلاف نص قرآنی است بجناب ایشان نسبت میکنند
 نوزدهم حکم با ستر قاق و لہذمی کہ مسلمانے را قتل کرده باشد نسبت بحضرات ائمہ نمایند خلاف قاعده
 شرع است لا تزروا زرة و زرا خری ولا یجزی و اللہ عن ولده و لا مولود ہو جاز عن والده اگر انقسم
 انتقام گرفتن در شرع جائز بود فرق در میان توره چنگیز خانی و شریعت محمدی چه خواهد بود و جواز استرقاق
 ولد حربی بآن است کہ توقع مجاہدہ است از ان اولاد برائے تظلیل سواد آنها اولاد ذمی قاتل با آنکہ
 نہ مستعد حرب اندونہ داخل سواد اہل حرب بچہ وجہ استرقاق درست باشد کہ صحیح نقض عمدت
 و مخالف جمیع ادیان و ملل کہ و نا بعد را واجب دانند نیز مخالف نص قرآنی کہ النفس بالنفس بیستم آنکہ
 از حضرات ائمہ نقل کنند کہ از روز قتل عمر کہ بزعم ایشان نهم ربيع الاول است تا سہ روز از انم و گناہ صغیر
 و کبیرہ بر کسے نوشته نمیشود پس در نیصورت اباحت کفر و جمع معاصی در ان سہ روز بجناب ائمہ نسبت
 نمایند بست و یکم جواز استعمال آبے کہ باوا شنبجا کرده باشند در شرب و دیگر حوائج و طہارت بجناب آن
 علیین و طاہرین نسبت کنند بست و دوم۔ از حضرت ائمہ روایت کنند کہ امہ مرحومہ لقب امہ
 ملعونہ است رواہ الصیرفی عن ابی عبد اللہ علیہ السلام و بعضے روایات تشبیه امہ مصطفویہ بنماز کہ
 از حضرت صادق روایت کنند کہ رواہ الکلمینی عنہ علیہ السلام حال آنکہ در نص قرآنی خیر امہ ایشان
 را خطاب داده اند و در حق ایشان فرمودہ و کذ لک جعلنا کم امہ وسطاً بالجملہ غرض این طائفہ ایقاع
 مخالفت است فیما بین الثقلین تا سہ کلاہ دین شریعت گم شود و تمسک بکتاب اللہ بسبب
 ادعای تحریف و زیادہ و نقصان و تغیر و تبدیل بر ہم خورد و تمسک بعترۃ بجهت تکفیر و حکم باز
 نداد بعضے و روایت مخالف کتاب اللہ از بعضے متعذر شود و خلافت خدا مثل بہائم و انعام غیر مقید
 بقیدے ہر چه خواستہ باشند کرده باشند

تمت

رسالہ وسیلۃ النجاة

تصنیف فخر المحدثین فی العلم والتمیز مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی رحمۃ اللہ علیہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد لله حق حمده والصلوة والسلام على جسيبه وجنده اللهم يا مقرب القلوب ثبت قلوبنا على ونيك
سبب تاليف شخصي از آشنایان که بذهب تشیع الفت داشت استدعا نمود که چند کلمه در
بیان و لائل حقیقت فرقه ناجیه بایر نوشت حکم الدین النصیحة اجابت آن مسئول کرده آمد این رساله
را وسیلۃ النجات نامیده شد السلام علی من اتبع الهدی سوال در میان اهل سنت و شیعہ
گفتگو بسیار واقع شد سنیاں دعوی میکنند کہ مذہب ما برحق است و موافق قرآن و حدیث است
و کتابہاے شیعہ ہمہ باطل و اقر نسبت مذہب اہل بیت ہست بلکہ مذہب اہل بیت بہین است کہ
ما میداریم و شیعہ ہم بہین دعوی میکنند کہ قرآن مذہب ما است و طریقہ ما طریقہ امام جعفر صادق است
و کتابہاے سنیاں غیر معتبر میگویند و این بارہ جواب شافی از آیات قرآنی کہ در ان جا دوم زون
کے نباشد و غدر منتقل گردد و بایر نوشت کہ طالبان راہ نجات بر آن عمل نمایند و از مذہب باطل
دست بردارند جواب لے برادر اول بناے ہر مذہبے را در یافت کن کتابہاے ہر فریق را کیسو
گذار و در طاق بنہ و چون بر بناے ہر یکے واقف شوی آن بنا را بر آیات قرآنی مطابق کن و بنا
ہر کدام مذہب کہ محکم و راسخ بینی آنرا مذہب حق دانستہ کتابہاے آنہا میخوان و بعلم آرو بناے
ہر مذہبے کہ باطل یا بی کتابہاے آنہا را و سادس شیطانی دانستہ در آب انداز و گرد آن ہرگز نگرد
و آنہارا پارہ پارہ کن و یقین دان کہ آن مذہب اہل بیت نیست بلکہ مذہب شیطان است پس بدانکہ
بناے مذہب اہل سنت بر ایمان و تقوی و صلاح و راستی ابو بکر و عمر و عثمان و علی و غیر ہم از مہاجرین
و انصار و دیگر اصحاب سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ ہزار ہا کس بودند ہمراہ آنحضرت
صلعم در راہ خدا جہاد و نماز کردند و تادرت حیات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہمیشہ در نصرت حمایت

او بودند و بعد وفات آنحضرت صلعم در خلافت خود عدل و انصاف در راستی گزیدند و خدمت اہلبیت
 محبت آنها بجا آوردند و امیر المؤمنین علی علیہ السلام ہمیشہ با آنها نشست برخواست نزد و ہمراہ آنها
 با کفار جہاد کردہ و در پس آنها نماز خواندہ و ہمیشہ با آنها محبت داشتہ و بعد وفات آنها و رحق آنها
 دعائے خیر نمودہ بسیار مدح و مناقب آنها بیان فرمودہ و بناے مذہب شیعہ بر کفر و نفاق خلفاء
 ثلاثہ و غیر ہم ہزاران صحابہ سید ابرار است کہ اینہا میگویند کہ ہمہ آنها ایمان نفاق آوردہ بودند
 ہجرت ہم برائے ریاست و طمع دنیا کردہ بودند و ہمہ جہاد و عبادت آنها برائے ریاست و ہجرت برائے خدا
 و بعد وفات آنحضرت ص با اہل بیت او انداز ساندند و مرتضیٰ علی رضی را یاری نکردند و حق او نبرد
 گرفتند و متابعت و نماز علی علیہ السلام ہمراہ اینہا بنا بر خوف و تقیہ بود حتی کہ علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 و ختر طاہرہ خود را در کلح عمر برائے تقیہ داد و نام پسران خود ابو بکر علی و عمر علی و عثمان علی ہم برائے تقیہ
 نہاد و صحابہ مخلصین اندک بودند ابو ذر و مقداد و سلمان و عمار و جابر رض و چند کس دیگر لے بر او چون بنا
 ہر دو مذہب در یافتی پس بدانکہ دلیل بر بناے مذہب اہل سنت آیات قرآنی بسیار اند کہ ہر یک
 ازان برائے اثبات و استحکام آن بنا کافی است و بنا پر اختصار درین مقام چند آیات نوشتہ میشود
 قَوْلُ تَعَالَى وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ مِنْ هَاجِرِينَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ
 يَأْتُونَ رَسُولَهُمْ بِأَسْبَاطِ أُولَادِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقِينَ کہ اولین اند از ہاجرین انصار و آنانکہ
 پیروی و متابعت سابقین کردند بے نیکی یعنی با ایمان طاعت راضی شد خدا تعالیٰ از آنها و غنی
 شدند از خدا تعالیٰ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْهَا
 بِهشت ہا کہ جاری اند زیر منازل یا درختان آنها نہر با خال الدین فیہا ابداً انہمہ ہاجرین و انصار
 و متابعت کنندگان آنها در بہشت ہا باشند ہمیشہ این آیت بر ملا ندا میکند کہ ہاجرین و انصار سابقین ہمہ
 بہشتی اند و متابعت کنندگان آنها کہ بعد آنها بودند و طریقہ آنها اختیار کردند آنها ہم بہشتی اند و شک
 نیست کہ ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ از ہاجرین اولین است کہ وقت ہجرت ہمراہ پیغمبر صلعم بود و عمرو
 عثمان و علی رض و بسیارے دیگر از ہاجرین اولین اند و ہر کہ ابو بکر رض را از ہاجرین اولین نماند
 انکار این آیت کافر باشد قال اللہ تعالیٰ إِذَا خَرَجْتُمْ مِنَ الدِّينِ كَفْرًا تِلْكَ الْأُمَّةُ الَّتِي كَفَرَتْ
 إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا چون بیرون کردند رسول خدا را سے اللہ تعالیٰ علیہ

و آلہ وسلم کفار مکہ در حالیکہ دوم دو کس بودند چون بودند هر دو در غار چون میگفت رسول خدا
 صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم مرا بخود را کہ ابو بکر صدیق است اندر و گمین مشو بد رستی مکہ خدا با است
 و متابعت کنندگان آنها بواقعی مهاجرین و انصار اند کہ بعد انہما ایمان آوردند و ہجرت و نصرت
 کردند و حق تعالی درین آیت خبر داد کہ آنها ہمیشہ در بہشت خواهند بود پس ثابت شد کہ ایشان
 قطعی بہشتی اند ہر کہ ایشان را بہشتی ندانند بسبب انکار این آیت کافر باشد و اگر درین مقام
 شیطان بیاید و ترا وسوسہ دہد کہ شاید مراد ازین آیت مهاجرین باشند کہ شیعہ در حق آنها
 حسن ظن دارند کہ ہجرت آنها فی سبیل اللہ بود و ہجرت ابو بکر و غیرہ براسطہ طبع و نیا بود جواب او گو
 کہ لے ابلیس دروغ میگوئی بلکہ ہجرت جمیع مهاجرین براسطہ خدا بود چنانچہ در آیت کہ اول بعد
 ہجرت در باب قتال نازل شدہ اذین للذین یقاتلون بانہم ظلموا اذن و دستوی دادہ شدہ
 بجنگ کردن کفار مرکسانے را کہ میخواہند کارزار کردن را یعنی مهاجرین را بسبب آنکہ آنها از دست
 کفار ظلم کشیدہ بودند ان اللہ علی نصرہم لقد یؤوبون و بد رستی مکہ خدا تعالی بر نصرت کردن آنها
 ہر آیتہ قاورست الذین اخرجوا من ديارهم بغیر حق اولا ان یقولوا ربنا اللہ انما کہ
 بیرون کردہ شدند از سر ہاے شان بغیر حق مگر آنکہ میگفتند آنها کہ پروردگار ما تعالی است یعنی
 از ایشان بیج گناہے نشدہ کہ بسبب آن بیرون کردہ شدند مگر فقط بسبب ان آنها را بیرون
 کردند پس ازین ثابت شد کہ ہجرت جمیع مهاجرین خالصا اللہ تعالی بودند براسطہ دنیا پس ثابت شدہ
 کہ ہمہ مهاجرین منصوب انداے برادر ہر کہ ایمان بقرآن دارو چون بروے ثابت شد کہ خدا تعالی کسی را
 جنتی فرمود و گفت کہ آنها در جنت برسبیل ابد و دوام باشند تمام اعتراضات او در حق فی ساقط گشت
 چرا کہ حق تعالی عالم الغیب است و میداند کہ از فلان بندہ در فلان وقت حسنہ یا در فلان وقت سنیہ
 بظہور خواهد آمد و با وجود آن اگر او را فرماید کہ این را جنتی نمودم درین ضمن اشارت بمنفرت جمیع زلات
 و مستحق گشت پس دیگر بنندگان را در حق آن کس طعن و تشنیع نمودن اعتراض جناب الہی کردن
 گویا کہ اعتراض کنندہ میگوید کہ این بندہ بدست خدا تعالی اورا چرا بہشتی میکند و ظاہر است کہ
 اعتراض کردن درین مقام کفر است و بندہ را کہ خدا تعالی بہشتی خواندہ است البتہ فی بہشتی است
 و اعتراض کسے در حق فی ضررے ندارد و او را دوزخی نمیکند لیکن اعتراض کنندہ دو کافر است

پس باین وجه تمام شبہات شیاطین ساقط شد و اطمینان حاصل کہ جواب آن پرداختہ شود اما برائے
تسلی سائل رحم الشیاطین کر وہ میشود پس اگر شیطان بیاید و ترا وسوسہ کند کہ در سورہ انفال و قصہ
بدر نازل شدہ قولہ تعالیٰ یٰٰٓأَیُّهَا الَّذِیْنَ آمَنُوا إِذَ الْقِیٰمِۃِ الَّذِیْنَ كَفَرُوا وَ انَّا حَفَافٌ لَّو لُوْهُمُ
اَلْاَدْبَارُ ترجمہ آیت اے کسانیکہ ایمان آورده آید چون ملاقات کنید بکفار پس پشت بر پیداز جنگ
کفار قولہ تعالیٰ یَوْمَ یُؤْتِیْهِمْ یَوْمَئِذٍ دُبُرَهُمْ اِلَّا مَتَّعُوْا بِالْقِتَالِ اَوْ صَحَّحُوْا اِلَیْ نِیْمَتٍ فَقَدْ بَاءَ
بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَ مَا وَدَّ جَهَنَّمُ و ہر کہ پشت دہد از جنگ کفار مگر در حالیکہ برگروندہ باشد برائے
جنگ یا پناہ آرنده بسوی جماعت مومنین پس تحقیق رجوع کرد بخشے از خدا و جا و او جہنم است و گوئید
کہ صحابہ در جنگ احد و حنین گریختہ اند در جواب او بگوید در کہ مقام نزول آیت است کہ گریختہ بلکہ
بہم ثابت قدم ماندند چنانچہ حق تعالیٰ میفرماید وَ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ترجمہ آیت
بدرستیکہ نصرت داد شمار خدا تعالیٰ در جنگ بدر و حالانکہ شما خوار بودید و چشم کفار بسبب قلت و قصہ
بدر فرمود اذ یوحی ربک الی المذابکة ایتی معکم ترجمہ یا وکن لے محمد صلی اللہ علیہ وسلم چون
وحی میگردید پروردگار تو بسوی فرشتگان کہ من باشا ام قولہ تعالیٰ فَتَبَتُّوْا الَّذِیْنَ آمَنُوْا ترجمہ
پس ثابت دارید مومنان را و آیت مذکورہ بر کفر و لالت ندارد بلکہ بر آنکہ گریختن از جنگ کفار حرام است
و حق تعالیٰ است اگر خواہد بخشدا اگر خواہد عذاب کند و لهذا چون در جنگ احد فرار واقع شد حق تعالیٰ
از ان عفو فرمود قولہ تعالیٰ وَ لَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ پس اعتراض ساقط شد و در روز حنین اولاً
فرار نمودن یا چون عباس رضی آواز داد یا عبا و اللہ ہزار سول اللہ بہ نداے او در آمدند و جنگ عظیم
نمودند و توبہ متحقق گشت و از بس کہ ایشان ناصران دین خدا تعالیٰ بودند حق تعالیٰ بموجب وعدہ
خود قولہ تعالیٰ لِنُصْرَتِ اللّٰهِ مَنِ نَّصْرَتْهُ نصرت ایشان کردند و غلبے از ملائکہ برائے ایشان
فرستاد و بشارت نزول سکینہ کہ خاصہ مومنین کامل الایمان است و در بارہ ایشان نازل فرمود
چنانچہ میفرماید قولہ تعالیٰ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِی مَوَاطِنَ کَثِیْرَةٍ وَّ یَوْمَ حُنَیْنٍ ترجمہ بدرستیکہ
نصرت داد شمار خدا تعالیٰ در غزوہ ہاے بسیار و حنین و میفرماید قولہ تعالیٰ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ
سَکِیْنَتَهٗ عَلٰی رَسُوْلِهِ وَّ عَلٰی الْمُؤْمِنِیْنَ ترجمہ پس نازل فرمود خدا تعالیٰ سکینہ و آرام خود را
بر پیغمبر خود صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و بر مومنان کہ بہ نداے عباس بازگشتند و آمدند تبارک

مافات کرده قتال شدید نمودند قوله تعالی وَاَنْزَلَ مَجُودًا مِّنْ سَمَوَاتٍ مَّاءً لِّیَسْبِغَ لَکُمْ وَاَنْزَلَ مَجُودًا مِّنْ سَمَوَاتٍ مَّاءً لِّیَسْبِغَ لَکُمْ
 ملائکہ کہ شامے صحابہ بچشم خود دیدید آنها را و قوله تعالی وَعَذَّبَ الَّذِیْنَ کَفَرُوا تَرْجُمَةً وَعَذَابًا کَرِیْمًا
 و شکست داد کفار را ای عزیز تامل فرما کسانیکہ بقدر رحمت الہی و شکر حال آنها باشد ہر گاہ کہ
 بمقتضای بشریت بلغزند فرشتگان بر اسے امداد آنها آیند و سکینہ الہی در بارہ آنها نزول یا بیکار مسلمانان
 باشد کہ تمام آیات رحمت و مغفرت را فراموش کند و آنها را ہدف مطاعن سازد و معاوہ اللہ تعالیٰ من حیث
 الباطن و شر الشیطان و شرکہ و باز اگر شیطان بیاید و ترا وسوسہ کند کہ شاید آنها منافق باشند
 کہ در اوقات منافقان ہم بودند چنانچہ در قرآن مجید ذکر منافقان ہم بسیار آمد در جواب کجور کہ آری
 منافقان بودند لیکن منافقان در اعراب بودند و ہتھانان کہ مساکن آنها گرویدینہ بویا بعضی از مساکن
 دور اہل مکہ یعنی مہاجرین و در انصار کہ ایمان و نصرت شان منصوص است کہ منافق نبود چنانچہ
 میفرماید قوله تعالی وَصَحَّحْنَا لَکُم مِّنْ اِلَہَا اِبْنِ مَنَافِقٍ وَصَحَّحْنَا لَکُم مِّنْ اِلَہَا اِبْنِ مَنَافِقٍ
 باشند و اہل مدینہ از بادینہ نشینان منافقان اند قوله تعالی وَمِنْ اٰہْلِ الْمَدِیْنَةِ مَرَدٌ مِّنْ اِلَہَا اِبْنِ
 لَا تَعْلَمُوْهُمْ تَحْنُ لَعَلَّہُمْ تَحْنُ لَعَلَّہُمْ تَحْنُ لَعَلَّہُمْ تَحْنُ لَعَلَّہُمْ تَحْنُ لَعَلَّہُمْ تَحْنُ لَعَلَّہُمْ
 نمیدانی لے محمد آنہار کہ عالم الغیب نیستی و میدانیم آنہار ا بعد از ان حق تعالی آنہار ہم متنازع ساختہ چنان
 میفرماید قوله تعالی مَا کَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰی مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰی يَمَيِّزَ الْغٰیْبِيْنَ مِنَ الظّٰہِرِيْنَ
 ترجمہ نیست و نہ سر و خدا تعالی را کہ بگذار و مومنان را بر حاکمیتکہ شما ہستید بر آن یعنی مختلط مومن و
 منافق تا کہ تمیز و ہر دو جدا کند پدید را از پاک یعنی منافقان را از مومنان پس حق تعالی تمیز داد و آنحضرت
 صلعم را از حال آنها مطلع گردانید و آنحضرت ص بخدیفہ بن الیمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ صحابی
 است اظہار فرمود برای فضیحت و رسوائی پسران ایشان کہ مومنین مخلصین بودند بر دیگران ظاہر نکرد
 اگرچہ بسیاری از منافقان بسبب علامات نفاق فضیحت ہم شدند و ہمہ کس آنها را در یافتند لیکن حق
 سبحانہ و تعالیٰ بوجہ قباخ و در قرآن یاد فرمودہ و در حق آنها وعید شدید بیان نمودہ بوجہ حسن
 ظاہر شد و در صحابہ کہ اہل سنت و در حق آنها حسن اعتقاد دارند کہ منافق نبود چنانچہ حق تعالی در
 حق منافقان می فرماید قوله تعالی فَاِنْ يَتُوبَا لَکَ خَيْرًا لَّصَّمْنَا تَرْجُمَةً لَّہُمَا اِنْ لَّمْ يَتُوبَا لَکَ
 نفاق خود باشد بہتر ایشا از قوله تعالی وَاَنْ يَتُوبَا لَکَ خَيْرًا لَّصَّمْنَا تَرْجُمَةً لَّہُمَا اِنْ لَّمْ يَتُوبَا لَکَ
 نفاق خود باشد بہتر ایشا از قوله تعالی وَاَنْ يَتُوبَا لَکَ خَيْرًا لَّصَّمْنَا تَرْجُمَةً لَّہُمَا اِنْ لَّمْ يَتُوبَا لَکَ

ترجمہ اگر روگردانند از توبہ و بر نفاق خود مانند عذاب کند خدا تعالیٰ آنها را عذاب سخت و در دنیا و آخرت قوله تعالیٰ وَمَا كُفِّرُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ تَوْبَةٍ وَلَا نَصِيحَةٍ ترجمہ نباشد ایشان را در زمین بیج یارے و نہ مدد گاہے یعنی در زمین کسے یاری آنها نکند و خدا تعالیٰ در حق مہاجرین بر خلاف این قبائح اوصاف حمیدہ میفرماید و وعدہ نصرت میدہ چنانچہ در آیت سابقہ در باب اذن قتال حق مہاجرین خواندم لفظ قوله تعالیٰ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ترجمہ تحقیق خدا تعالیٰ بر یاری کردن مہاجرین قادر است یعنی آنها را یاری خواهد داد ہمدین آیت ذکر سین مہاجرین میفرماید قوله تعالیٰ وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَكُونُ مَعَهُ. ترجمہ البتہ یاری خواهد داد اللہ تعالیٰ کسے را کہ دین اورا یاری دہد و شک نیست کہ حق سبحانہ و تعالیٰ جمیع صحابہ را کہ بعد آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم باقی ماندند خصوصاً خلفاء راشدین را یاری داد کہ ہزار ہا مشرکان و مرہمان را کشتند و ملک کسرے و قبصر را برہم زدند و خلفاء راشدین را تمام صحابہ یاری کردند پس معلوم شد کہ خلفاء ثلاثہ از مہاجرین فی سبیل اللہ اند کہ حق تعالیٰ وعدہ نصرت کہ بہ مہاجرین دادہ بود در حق ایشان بوجہ اتم راست کرو و معلوم شد کہ بواقعی اصحاب نیز ناصران دین خدا بودند و اگر منافق بودندے کسے دست آنها ہم نیک گرفت و در زمین کسے یار و نصیر آنها نبودے و نیز ظاہر شد کہ آنکہ منکرین قرآن گویند کہ علی رضی اللہ عنہ بعد آن حضرت طلب خلافت نمود و خانہ بنامہ مہاجرین انصار ہرے قائم کردن محبت بیگشت و کسے از آنها یاری او نکرد و حمایت او نمود این سخن نشان کفر صریح و کذب جلی و انکار این آیت است چہ حق تعالیٰ درین آیت وعدہ نصرت بہ مہاجرین کردہ و شک نیست کہ امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ مہاجرین اول است و مجالست کہ کسے اورا یاری نکردی پس ثابت شد کہ کسانیکہ این سخن بہ جناب پاک مرتضوی نسبت میکنند دشمن آنجناب اند کہ آیت منافقین در حق او میخوانند و میگویند قوله تعالیٰ وَمَا كُفِّرُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ تَوْبَةٍ وَلَا نَصِيحَةٍ ثابت شد کہ دوستان آنجناب اہل سنت اند کہ اورا نسبت نفاق میکنند بلکہ میگویند کہ اگر آنجناب بر طلب خلافت برخواستہ و ارادہ آن داشتی و از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لفظے در حق خود شنیدے البتہ تصرف او ناقذ گشتے و ہمہ یاری او برخواستندے چنانچہ در بارہ مہاجرین در روایاتے پس معلوم شد کہ آنجناب خلافت صدیق بر حق داشتے بیعت نمود و ہمیشہ ناصر و معین آنها بودہ و الحمد للہ علی نعمائے بارشبنو کہ حق تعالیٰ

در فضیحت منافقان چه میفرماید قوله تعالی لَنْ يَنْفَعَكَ اِيْمَانُكَ اِنْ كُنْتَ كَافِرًا وَ اَلَّذِيْنَ يَنْفَعُكَ اِيْمَانُكَ اِنْ كُنْتَ صَادِقًا
 ترجمه هر آینه اگر بازنیا بند منافقان از نفاق خود و اگر بازنیا بند کسانیکه در دل آنها بیماری است
 چون ضعف ایمان و مانند آن و اگر بازنیا بند کسانیکه خبر بدی افکنند در مدینه از غیب لشکر اسلام
 میفرماید اگر بازنیا بند و توبه نکنند این هر سه گروه البته بر گماریم و مسلط گردانیم ترا ای محمد بر ایشان پس
 همسایه تو نباشند در مدینه مگر اندک زمانه یعنی زود از شهر مدینه بیرون روند خوار و رانندگان قال اللہ تعالی
 اِنَّمَا تَقْفُوا اَخْبَارًا وَاَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ترجمه هر کجا که یافته شوند گرفته شوند و کشته شوند کشته شدنی
 بسیار ازین آیت ثابت شد کسانیکه توبه از نفاق نکردند در مدینه از آنها کسے نماند و آنها تخراب شدند
 و هلاک گشتند و کشته شدند پس معلوم شد تمام صحابه که بعد آنحضرت در مدینه باقی ماندند همه ناصران بن
 خدا و حق پرست و صحاب خلص بودند پس آنچه آنها بران اجماع و اتفاق کردند عین حق و هدایت
 باشد نه ظلم و ضلالت چون قباحت منافقان شنیدی وصف مهاجرین هم بر عکس این بشنو
 قال اللہ تعالی وَاَلَّذِيْنَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا النَّبِيَّ فَهُمْ فِي اللّٰهِ نِيَّاحِسْتَهُ ترجمه
 و کسانیکه هجرت کردند در راه خدا تعالی از پس آنکه ظلم کرده بودند بر ایشان کفار مکه البته جاویم
 ایشانرا به بلده نیکو یعنی در مدینه مطهره قوله تعالی وَاَلَّذِيْنَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا النَّبِيَّ فَهُمْ فِي اللّٰهِ نِيَّاحِسْتَهُ ترجمه
 آخرت بزرگتر است یعنی برایشان اگر کسی بقرآن ایمان داشته باشد همین یک آیت او را
 بر اے دفع تمام وساوس شیطانی کافیت چه حق سبحانه و تعالی در این آیه در حق مهاجرین
 فی سبیل اللہ و وعده کرده یکے در دنیا دوم در آخرت و شک نیست وعده دنیا بوفارسید و همه
 مهاجرین در مدینه جا گرفتند خصوصاً خلفا ثلاثه که هم در حیات خود با هم با نجا بودند و هم بعد وفات هم با نجا
 مدفون گشتند شیخین بمرقد منور جناب رسالت پناه صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم پیوستند عثمان رضی
 در بقیع رونق افزا گردید و اگر معاذا اللہ منافق بودند یک حکم آیت سابقه که در ذکر منافقین خوانند
 حق تعالی رسول خدا بر آنها مسلط کرد و آنها زود از مدینه بیرون شدند و گرفته شدند
 و کشته شدند بخواری و رسوائی و کسے سخن آنها هم نه شنید و چه جائے امامت خلافت پس کاشم
 فی نصف النهار واضح و لائح شد که آنها مهاجرین فی سبیل اللہ و قطعاً بهشتی اند و در آخرت اجر و ثواب

آنها بکلم و عدہ دوم بزرگتر خواهد بود همچنین دیگر صحابه آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کہ بعد وفات
 سے تمام در مدینہ باقی ماندند ہمہ ناصران دین خدا بودند و کامل الایمان و نفاق را بکلم آیت قرآنی
 گرد آندہا راہ نبود پس ہر چه آنها بعد آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بر آن چیز اتفاق
 و اجماع کردند عین ہدایت و دیانت باشد و کار مسلمان نیست کہ بانیہہ تصریحات قرآنی بر کس
 از آنها اعتراض کند و مع ہذا باز اگر شیطان بیاید و وسوسہ کند کہ شاید از آنها بعد پیغمبر علیہ السلام وقت
 اقتدار و غلبہ چیزے خلاف شریعت بظہور آمدہ باشد کہ بسبب آن شیعہ در شبہہ و قباوہ اندر جواب
 او بگو کہ دروغ میگوئی بلکہ ہر چه آنها در ایام خلافت قدرت خود کردہ اند برای اجراء احکام شرع و از باب
 امر معروف و نہی منکر کردہ اند نہ بنا بر تعصب و فساد و خیا نچہ حق تعالیٰ در وصف مہاجرین فرمایند
 کہ در باب اذن بقتال خواندم میفرماید قال اللہ تعالیٰ الَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ اَوْ اَمَّا الصَّلَاةِ
 وَ اَتُوا الزَّكَاةَ وَ اَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ اِنَّ اَجْرَهُمْ لَعِنْدَنَا لَفِي حَالٍ وَ صِفَتِ مَہَاجِرِينَ نَبِيَتْ كَلِمَةً
 تَمَكِّنُ وَ قَدَرَتْ وَ سِيمَ اَيْتَانِ اِذَا رَزَقُوا مِنْ اَرْضٍ اُخْرَى وَ اَمَّا مَن كَانَ مِنَ الْمَدِينَةِ فَاتَّخَذَ مِنْ اَرْضِ
 فَرَسِ اِذَا رَزَقُوا مِنْ اَرْضٍ اُخْرَى وَ اَمَّا مَن كَانَ مِنَ الْمَدِينَةِ فَاتَّخَذَ مِنْ اَرْضِ فَرَسِ اِذَا رَزَقُوا مِنْ اَرْضٍ اُخْرَى
 آید پس نسبت کردند ظلم بر آنها انکار این آیت باشد نحو ذلک لعلہم انہم انہم انہم انہم انہم انہم انہم انہم انہم
 شدہ قال اللہ تعالیٰ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ عَنْكُمْ فَنَسُوا بَدِئَهُمْ اَلَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْحَيَاةِ
 عَلَي الْمُؤْمِنِينَ اَعْرَضُوْا عَلَي الْكٰفِرِيْنَ تَرْجِمُوْا اِيْنَ اَدْرٰهٖ اَيْدِيْہِمۡ كَمَا يَكْفُرُوْنَ اِيْنَ اَدْرٰهٖ اَيْدِيْہِمۡ
 خود پس زود باشد کہ ببار خدا تعالیٰ یعنی قائم کند برے قتال مرتدان قومی را کہ دوست میدارند خدا آنها
 را و آنها دوست سے دارند خدا را مہربانان بر مومنان غلبہ کنند گان بر کافران قوله تعالیٰ
 يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَ لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ تَرْجِمُوْا اِيْنَ اَدْرٰهٖ اَيْدِيْہِمۡ كَمَا يَكْفُرُوْنَ اِيْنَ اَدْرٰهٖ اَيْدِيْہِمۡ
 در راه خدا نخواہند ترسید از ملامت بیخ ملامت کننده و اگر گوید کہ این آیت چه معنی دارد در جواب و بگو کہ
 در این آیت کمال مناقب صدیق اکبر و غیرہ صحاب رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم است کہ آنها
 علیہم کذاب را در خلافت صدیق اکبر بکشتند و دیگر فرقه با عراب کہ تفصیل آنها طول دارد مرتد شدہ بودند و انکار
 زکوٰۃ میکردند ہمہ آنها جہاد کردند و آنها را تیغ کشیدند و بسیار کوی از آنها باز اسلام آوردند ازین آیت ہمست
 ارتداد از صحابہ بوجہ باطل شدہ کہ فوق آن متصو نیست چه اگر کسی از صحابہ مرتد بوش معاذ اللہ غیر مومنان

کامل الایمان بانہا جہاد کروندے و آنہارا بکشتندے و شک نیست کہ بخلفا رثلثہ رضی اللہ عنہم کے ہیں کامل
 الایمان جنگ نہ کر وہ بلکہ علی و ابوذر رضی اللہ عنہما ان کامل الایمان متابعت و موافقت انہا کروند پس
 واضح گشت کہ انہا مومنان کامل الایمان قطعی حجتی و از مہاجرین فی سبیل اللہ اند کہ در وصف انہا
 آیات لائحہ و ارد شدہ قال اللہ تعالیٰ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
 أَبَدًا صَفَتْ شان است و ظاہر شد کہ تمام مہاجرین و انصار بر عین حق و کمال ایمان ہدایت بود
 و اجماع و اتفاق شان مرضی و مقبول الہی است پس کہے را کہ بر انہا طعن و تشنیع نمودن جائز نہ است
 بلکہ شب روز دعا و مغفرت و رحمت انہا خواندن و طیفہ مسلمانان است ہر کہ طعن و تشنیع کند و رحمت انہا
 دعائے خیر نکند و بانہا کینہ و اذیت فرستد از جماعت مسلمین خارج چنانچہ حق تعالیٰ مسلمانان را در قرآن
 بر سہ قسم منقسم ساختہ قولہ تعالیٰ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ قَامُوا إِلَيْهِمْ يَتَّبِعُونَ
 فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ذَلِكُمْ مِنَ اللَّهِ وَسَوْآتُهُ وَاللَّهُ فِي بُرْءِ الْفُقَرَاءِ كَمَا فِي بُرْءِ الْيَتَامَىٰ وَالْمُهَاجِرِينَ
 کفندگان اند آنانکہ بیرون کر وہ شد نماز خانہ ہا و اموال شان و رعایکہ طلب میکردند فضل خدا را و
 رضامندی و نصرت میکردند بین خدا و رسول اورا یعنی ہجرت ایشان بر خدا و رسول اوصی اللہ تعالیٰ
 علیہ وآلہ وسلم و برائے نصرت وین خدا تعالیٰ بودند برائے اغراض و نبوی قال اللہ تعالیٰ أُولَئِكَ
 الصَّادِقُونَ وَأَنْتُمْ كُرْهُوا إِلَيْهِمْ وَإِنْ كُنْتُمْ كَارِهِمْ فَارْتَدُوا عَلَيْهِمْ وَارْتَدُوا عَلَيْهِمْ قَوْلُ اللَّهِ
 وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَاللَّيْسَ لَهُمْ جُنُودٌ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَذَلِكُمْ
 سِرَّ بھرت و خان ایمان یعنی مدینہ مطہرہ پیش از ہجرت مہاجرین قولہ تعالیٰ يُجِبُونَ مَنْ هَاجَرَ
 إِلَيْهِمْ تَرْجَمَهُمْ دُورًا يَدَارُكَ كَيْفَ يَسْتَأْذِنُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ فِي الْبَنَاءِ وَالنَّاصِرِينَ وَالَّذِينَ
 تَعَالَىٰ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا نَمِيًّا يَأْتِيهِمْ أَنْصَارٌ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
 خود از انچہ عطا دادہ شود با ایشان یعنی آنچہ رسول کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم با ایشان عطا
 فرماید بآن راضی میشوند و قبول میکنند قولہ و يُؤْتُونَ عَنْ أَنْفُسِهِمْ وَكُلُّ كَانٍ يَصِحُّ
 خَصَاصَةً وایشا میکنند و مقدم میدارند انصار مہاجرین را بر نفسہا و خود اگر چه بہت برایشان
 حاجت یعنی اگر چه انصار ہم حاجت بہاں دارند اما بسبب علو بہت میخواہند کہ حاجات مہاجرین را اگر
 و تمام اموال برایشان قسمت یا بد قولہ تعالیٰ وَمَنْ يُؤْتِ نَفْسَهُ نَفْسًا وَآلِيكَ هُمْ الْمَفْكُوتُونَ

ترجمہ و ہر کہنگا ہدائتہ شود از بخل نفس خود پس آن گروہ ایشانند فلاح یافتگان ای عزیز حق سبحان
 تعالیٰ انصار را در این آیت بحبت مہاجرین و خدمت آن بزرگواران ستائش نموده و بین سبب
 فلاح را وابستہ ایشان فرمودہ پس ہر گراہ نجات و فلاح خود بستن منظور باشد مانند انصار
 محبت مہاجرین را شیوہ خود سازد و از کینہ و عداوت و طعن و تشنیع آنها دور بودہ شب روز و عا
 مغفرت و رحق آنها خواند تا در زمرہ قسم سوم محشور شود چنانچہ میفرماید قولہ تعالیٰ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن
 بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ - ترجمہ - اے پروردگار بسایم زما را و برادران ما را کہ
 سبقت کردند از ما با ایمان قولہ تعالیٰ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا - ترجمہ و گردان مردہا
 ماکینہ و عداوت برای کسی کہ ایمان آوردند یعنی در حق صحابہ عا و خیر میکنند و میگویند کہ حق تعالیٰ
 و اہلے ما را از کینہ صحابہ پاک سازد قولہ تعالیٰ رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ - اے پروردگار ما بپرستی کہ تو
 مہربان رحمت کننده هستی بر ما دعائے ما را اجابت فرما ازین آیت ثابت شد کہ در حق صحابہ عا خیر
 باید نمود و کینہ را یکسو باید نہاد و بہرچہ زباند رازی نباید کرد تا در زمرہ اہل اسلام محشور گردد و اگر نہ
 از ہر قسم مسلمانان خارج میشود و نفوذ باللہ من عذاب اللہ تعالیٰ این است بنا و مذہب اہل سنت
 و جماعت محمد اللہ سبحانہ این بنا نہیں راسخ است کہ اگر تمام جن و انس جمع شدہ خوانند کہ این بنا را
 برکنند و جنبش دہند نتوانند کرد چہ جنبش این بنا آنگاہ متصور گردد کہ چنانچہ اہل سنت کہ ایمان مہاجر
 و انصار و غیرہ صحابہ سید البرایات بنیات و نصوص محکمات قائم کردند و وساوس شیاطین را بوجہ
 دفع کردند کہ بہار منشور گشت و آخرے ازان مانند مخالفان ہم اگر در دعوی خود صادق اند بہین
 نبط آیات محکمات را کہ تاویل را بان راہ نبود بر کفر و نفاق جمیع مہاجرین و انصار قائم کنند آنگاہ
 بحث و گفتگوے کتابی و سوال و جواب علمی بکار برند و اگر نہ عبت زباند رازی کردن آیات و نصوص را
 انکار نمودہ برے خود آتش و زخ خریدہ از قسم سوم مسلمانان خارج میشوند خود معلوم است کہ در قرآن
 یک آیت ہم بر کفر و نفاق مہاجرین و انصار موجود نیست و چگونه این معنی صورت بند و کسانے را
 کہ حق تعالیٰ جا بجا مدح و مناقب بیان نمودہ باشد و ایمان و تقوی و جہاد و صلوة و غیرہ اعمال
 صالحات شان ذکر کردہ باشد قولہ تعالیٰ وَكَلَّمَ اللَّهُ الْحَسَنَىٰ بُوَّةً بَاشِدْ شَهَادَاتٍ بَخْلُودِ حَبِ

و بشارت نعیم مقیم و اودہ باشد باز چہ طور آہنہا را کافر و منافق گوید معاذ اللہ من الکفر و النفاق پس ظاہر شد کہ بنا کے مذہب منافقین بر آیات قرآنی نیست بلکہ بقصہ ہائے تواریخ و دایہیات عقل است و قرآن مکذب و سبطل آن قصہ ہا و مطس آن خیالات شان ست پس معلوم شد کہ مذہب ایشان مذہب اہل بیت نیست چرا کہ مذہب اہل بیت خلاف قرآن نباشد و معلوم شد کہ مذہب اہل بیت ہیں مذہب اہل سنت است کہ موافق قرآن ست و اگر ہنوز ہم ترا و سوسہ باقیماند بشنو کہ امام زین العابدین علی بن حسین علیہ السلام و علی آباہ الکرام و صحیفہ کاملہ کہ نزد شیعہ معتبر و معمول است چہ میفرمایند عن زین العابدین علیہ السلام۔ اللهم و اتباع الرسل و صدقوہم من اہل الارض بالغیب عند معارضة المعانین ہم بالتکذیب و الاشتیاق الی المرسلین کما فضلتمہم بحقائق الایمان فیکل و ہر وزمان ارسلت فیہ سؤلًا و اقمت لاہلہ و لیلاً من لدن آدم الی محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من ائمتہ الہدیٰ قدوة اہل التقی علی جمیعہم السلام فاذا کرہم منک بمغفرة و رضوان صل این عبارت آنکہ خدایا اصحاب جمع پیغمبران را کہ وقت تکذیب کفار تصدیق انبیا نمودند و ایمان بانہا آوردند یا دکن بمغفرت و رضوان و چون اصحاب محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بر اصحاب جمع پیغمبران فضیلت دارند چنانچہ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم سید المرسلین ست اصحاب او سادات اصحاب جمع پیغمبران اند و رحق آنها و علیہ تخصیص میفرمایند قولہ اللهم و اصحاب محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم خاصة خدایا علی الخصوص اصحاب محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نوازش فرما و یا بمغفرت و رضوان نما بعد ازین در مقام مدح صحابہ آید میفرمایند قولہ الذین احسنوا الصحابة ترجمہ آنانکہ نیک کردند صحبت پیغمبر و حق صحبت بجاء آوردند ایضاً و الذین بلوا بالبلاء الحسن فی نصرہ ترجمہ و آنانکہ دادند عطا رینک را در نصرت آن حضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم قولہ و کنفوه ترجمہ در بیان خود گرفتند و از شر اعدا محافظت نمودند آنحضرت را قولہ اسرعو الی وفادتہ و سابعوا الی و عوبتہ ترجمہ و سرعت نمودند در حاضری خدمت او و زود دعوت او را قبول نمودند قولہ و استجابوا لہ حیث تمعہم حجة رسالۃہ ترجمہ و اجابت و قبول نمودند چون شنو انید ایشان را حجت رسالت خود کہ قرآن است قولہ و فارقوا الازواج و الاولاد فی اظہار کلمتہ ترجمہ و گذشتن زنان و پسران خود را در ظاہر کردن کلمہ دین آنحضرت یعنی ہجرت برائے خدا و برائے اظہار کردن اسلام بودن برائے طمع دنیا و غیرہ قولہ و قاتلو الاباء و الابناء فی شہیت نبوتہ و انصر و اہم

ترجمہ۔ جنگ و جدل کردند با پدران و پسران خود در محکم ساختن نبوت او و غالب آمدند بر کفار بسبب نصرت آنحضرت و خدمت او هرگز اوین عقل باشد بروی مخفی نخواهد ماند که این همه اوصاف جمع صحابه اند از مهاجرین انصاریه همه احمایت و نصرت کرده اند و به پدران برادران خود جنگیده اسلام را قومی ساخته اند و در هر معرکه غزوات حاضر بودند و نصرت بر اعدای دین حاصل نموده اند و فقط چند کس جا بر و ابوذر و غیره تمام جنگها را فتح نموده اند و تمام کفار را کشته غلبه حاصل نموده اند چنانچه در غزوه بدر صد و سی و سه کس و در احد هزار کس و در حنین دوازده هزار و در تبوک سی هزار و همچنین در اکثر غزوات هزارها صحابه می بودند و همه آنها تصرف و حمایت میکردند و همه غلبه قوت دست میداد پس ثابت شد که بنده با امام زین العابدین عم مغفور و پشتی و لائق مدح و ثنا هستند پس بنا بر مذکور مخالفین که صحابه در چند تن حصر میکنند از بیخ برکنده شد و ظاهر شد که این قول ایهیت نیست بلکه وسوسه شیطان است که از ان پناه بخدا تعالی باید جست ایضاً مَنْ كَانُوا مُتَّبِعِينَ عَلَىٰ مَحَبَّتِهِ - ترجمه و آنانکه بودند پیچیده بر محبت آن سرور یعنی عاشق او بودند - ایضاً يَرْجُونَ مَجَارَةَ لَنْ يَتُورُوا فِي مَوَدَّتِهِ - ترجمه امیدوار بودند سو و کسی را که زیان نمدار و یعنی همه صحابه آنحضرت دوستی آنحضرت را برابر اے آخرت اختیار کرده بودند و این ایشانرا البته مؤمنند خواهد بودند موجب خسارت قوله وَالَّذِينَ هَجَرْنَا هَمَّ النَّشَارِ يَرُدُّوْنَ تَلْقُوا بِعُرْوَتِهِ - ترجمه و آنانکه بگذاشتند و ترک کردند آنها را قبله یا دشمنان چون دست زدند بحلقه هدایت آن سرور ایضاً وَاتَّقُوا مَنَّهُمْ الْقَرَابَاتُ إِذْ سَلَكُوا فِي ظِلِّ قَرَابَتِهِ - ترجمه و نیست و نابود شد از ایشان رشتهاے قرابت چون ساکن شدند در سایه قرابت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم یعنی چون صحابه با آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم ایمان آوردند و بخدمت وی گم گشتند تمام کفار عرب برای عداوت برخاستند و رشتهاے قرابت قطع کردند ایضاً فَلَا تَسْأَلُهُمْ آلَهُمْ مَا تَرْكُوا لَكَ وَفِيكَ - ترجمه پس فراموش کن در حق صحابه خدا یا آنچه ترک کردند برای تو و در راه تو یعنی جزای هجرت و نصرت ایشان البته عنایت فرما ایضاً وَارْضَهُمْ مِنْ رِضْوَانِكَ - ترجمه و خوشنود ساز و راضی کن ایشانرا از رضوان و خوشنودی خود قوله وَبِمَا خَلَقْنَاكَ عَلَيْنَا - ترجمه و جزاده آنها را بسبب آنکه جمع کردند مخلوق را بر تو قوله وَكَانُوا مَعَ رَسُولِكَ دُعَاةً لَكَ وَآيَاتِكَ - ترجمه و بودند آنها همراه رسول تو صلی الله علیه و آله و سلم خوانندگان خالص برای تو و بطرف تو یعنی چنانچه خود در صحبت آنحضرت کامل شدند و در خالصانند

دیگر آنرا ہم بطرف خدا میخوانند و بسیار کنندہ کسانرا کہ جمع کردند بر دین اسلام یعنی ہزار ہا مرد و زن
بسی آنہا و حلقہ اسلام آمدند اگر کسی طالب راہ قرآن و راہ اہل بیت خواہد برین مقام تامل نمودہ
بالفور تو بہ از وسوسہ شیطان نمودہ براہ قرآن خواہد آمد چہ جمع کنندگان خلق بر دین اسلام ہمہ صحابہ
بودند ہم در حیات آنحضرت ص و ہم بعد وفات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ آنکہ صرف ابوذر و عمار رضی اللہ عنہما یا چند کس
دیگر و تمام بلاد و کفر میگردند و تمام خلق خدا را تعلیم و ارشاد میکردند کہ حق ہم این سخن نگویید چہ جای کسیکہ
دعوی علم قرآن داشتہ باشد قولہ **وَاشْكُرْ لِمَنْ عَلَّمَكُمْ الْقُرْآنَ لَمَّا كُنْتُمْ فِي الْغَيْبِ** و یا **قَوْلُهُمْ** - ترجمہ - و جزا دہ ایشانرا بر ہجرت
کردن ایشان در راہ تو شہر ہا و قوم خود را - **أَيضاً وَخَرَجُوا مِنْ مِّنْ سَعْيِ الْمَعَالِشِ** اے ضیقہم - ترجمہ - و جزا
دہ بر بیرون شدن شان از فراموشی معاش خود بسوی تنگی آن یعنی بسبب ہجرت از خانہ خود و عیش خود
کنارہ گزیدن و در پیار غربت و تنگی افتادن و ندا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُنْتُمْ فِي غَيْرِ مَوَاقِفٍ** منظرہم -
ترجمہ - و احسان کن بر ان کسانیکہ بسیار کردی بوجود آنہا مطیعان خود را در عزیز ساختن دین تو از
مظلومان صحابہ یعنی مہاجرین اول مظلوم بودند بعد از آنکہ ہجرت کردند و فتح شد دین بسبب آنہا غایب
گشت و بسیار مردمان مسلمان شدند **أَيضاً** **اللَّهُمَّ وَأَوْصِلْ إِلَى التَّابِعِينَ** ہم با احسان الذین یقولون
رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ - ترجمہ - خدا یا و برسان بہ پیروان
صحابہ کہ یہ نیکی پیروی آنہا کردند و راہ آنہا اختیار نمودند بہترین جزا تو آن تابعین کہ مسکونید خدا یا
بیامرز ما را و برادران ما را کہ سبقت کردند از ما ایمان یعنی در حق صحابہ عاوی خیر و مغفرت میکنند این
کلام امام علیہ السلام اشارت است بآنکہ قسم سوم از مسلمانان یہان کسان اند کہ در حق صحابہ عاوی
خیر میکنند پس ثابت شد کہ موافق قرآن و موافق مذہب اہل بیت اہل سنت و جماعت تابعان
صحابہ اند کہ در حق آنہا دعا خیر میکنند و کینہ کسی از انہا ندارد و دعا حضرت سجاد علیہ السلام
در بارہ مغفرت ایشان است پس ایشان منفور و فرقی با خیر اند نہ مخالفان ایشان باز
بشنو کہ امام علیہ السلام در مدح تابعین چه میفرماید - **أَيضاً الَّذِينَ قَصَدُوا مَجْتَهَمَ آن تَابِعِينَ**
کہ قصد کردند محبت راہ صحابہ را - **أَيضاً وَخَرَجُوا مِنْ مِّنْ سَعْيِ الْمَعَالِشِ** و قصد بجانب ایشان کردند و دیدہ و
دانستہ براہ ایشان رفتند **أَيضاً** - و معنوا **عَلَيْكُمْ** و رفتند بر طریقہ مذہب صحابہ
قولہ **وَلَمْ يَنْتَبِہُوا فِي بَعْضِ تَهْمٍ** و باز نگردانید آن تابعین را شک و بصیرت صحابہ یعنی شک

نکرند در آنکه صحابہ بر ہدایت اند و بر بصیرت و روشنائی ایضا و لم یخجلوہم شکت فی فقوا آثارہم۔
 ترجمہ۔ وطلحان نکر و تخلید ایشا نرا شکے در متابعت و پیروی آثار آنہا یعنی صحابہ را بر حق دانستہ متابعت
 آنہا کردند و در حق بودن آنہا شک نیاوردند قوله وَاللَّيْثِيَّامُ بِهَدَايَةِ مَنَارِہِمُ۔ ترجمہ و شک نکرند و در
 اقتدا کردن بہدایت و روشنائی صحابہ یعنی صحابہ را بر ہدایت دانستہ اقتدا کے آنہا نمودند قوله
 مَمَّا كَانُوا يَفْتَنُونَ وَمُوَازِرِينَ ہُمُ۔ ترجمہ آن تابعین حمایت کنندگان و اعانت کنندگان صحابہ اند
 یعنی اگر کسی لمحہ یا گمراہ بجانب پاک صحابہ طعن کند آن تابعین بجواب طعن او را دور کنند و رحم نمایند ازین
 لفظ تمام و ساوس شیطان کہ مخالفان بر صحابہ تہمت میکنند باطل شد و معلوم شد کہ طعن بر حق ایشان
 کار مسلمانان نیست بلکہ شیوہ اہل اسلام جواب و رد طعنہ ہا بر صحابہ است و شک نیست کہ این و
 سوائے اہل سنت و ربیع فرقہ یافتہ نمیشود بلکہ روافض ہزار ہا طعن بگمان فاسد بجانب آن
 پاگان نسبت میکنند مچنین خوارج خذلیم اللہ تعالیٰ پس معلوم شد کہ فرقہ تاجیہ اہل سنت اند نہ مخالفان
 شان ہو المطلوب ایضاً یَدْرِيونَ بِہِمُ۔ ترجمہ۔ اعتقاد میدارند آن تابعین بہ دین صحابہ قوله
 وَيَتَّبِعُونَ ہَدْيِہِمُ۔ ترجمہ۔ وراہ میروند براہ صحابہ۔ قوله تَلْفِقُونَ عَلَیہِمُ۔ ترجمہ۔ اتفاق میکنند
 بر صحابہ یعنی بر حمایت و نصرت صحابہ متفق اند و ہر بے دین شیطان و ارآدہ بر صحابہ شبہ اندازد
 اور را جواب میدہند و میرانند قوله وَاللَّيْثِيَّامُ بِہِمُ فِيمَا آذَوْا بِالہِمُ۔ ترجمہ و تہمت میکنند صحابہ را در
 چیزے کہ ادا کردند و بر سائیدند از احکام دین احادیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بدیشان یعنی صحابہ
 را صادقین دانستہ تمام روایات احادیث ازیشان قبول کرده بران عمل میکنند پس ثابت شد
 احادیث کتابہاے اہل سنت کہ از اہل بیت و صحابہ مرویست ہمہ معتبر و مقبول است مذہب حضرت
 امام زین العابدین علیہ السلام است و ظاہر شد کہ روایات شیعہ و خوارج کہ از صحابہ مروی نیستند نزد
 امام زین العابدین علیہ السلام کذب افترا است و اگر در بعضی روایات شیعہ نسبت بہ بعضی اہل بیت
 یا بعضی صحابہ کنند چون آن روایات مخالف قرآن و مخالف مذہب حضرت امام زین العابدین عم
 بر آید ظاہر شود کہ نہ آن قول اہل بیت است و نہ قول صحابہ بلکہ کدام مفتری و کذاب است ظاہر شد
 افترا کرده باشد پس بقول امام زین العابدین عم تمام روایات و کتب شیعہ باطل و افترا است
 اہل اسلام و مہبان قرآن و اہل بیت را ازان کنارہ گرفتند فرض عین است از مومن طالب

نجات آنچه مذکور شد از کلام الہی و کلمات حضرت سجاد اگر کسی طالب راہ جنت باشد یک کلمہ از یہا
در حق او کفایت است و اگر سعادت ازلی نصیب او نشد و کلمہ ختم الصدق علی قلوبہم بر کفر خود ثابت ماند
او بسبب انکار قرآن بر اسے خود دوزخ خرید کرد و اورا بحث کردن در طریقہ مسلمانان چه سود خواهد
داشت وَاللّٰهُ اَبَدُیْ وَعَلٰی کَرَمِہٖ اِعْتَمَادُیْ سُبْحَانَ رَبِّکَ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا یَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلٰی الْمُرْسَلِیْنَ
وَ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ

تمت

رسالہ مولانا شاہ عبدالغفر رضی

در دفع اعتراضات بر بعض عبارات حضرت مجدد الف ثانی علیہ الرحمۃ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین والعاقبۃ للمتقین والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین۔
مورد اشکال موافق آنچه ازین عبارات مفہوم میشود چند چیز است۔ اول آنکہ مقام محبت ارفع است
از مقام خلعت پس با وجود حصول مقام محبت تحصیل مقام خلعت چه در کار است جوایش آنکہ صاحب
اشکال خود اقرار کرده است بآنکہ شب معراج بجناب حضرت خاتمیت مقام محبت عطا شدہ بود
چنانچہ از خبر بہقی آورده و از جامع صغیر نقل کرده بعد از ان خود نقل نموده کہ آنحضرت ظہر خلیل گفتہ اند
و نیز از کتب صحیحہ آورده ان اللہ اتخذنی خلیلاً کما اتخذ ابراہیم خلیلاً پس معلوم شد کہ با وجود حصول
مقام محبت کہ ارفع از مقام خلعت است حصول مقام خلعت در کار بود و الا حصول آن فخر نبی فرمودند
و نمی گفتند ان اللہ اتخذنی خلیلاً کما اتخذ ابراہیم خلیلاً و نیز از احادیث صحیحہ صاحب اشکال خود
فہمیدہ است کہ جمع کمالات از خاتمیت و او العزیز و رسالت با جناب عطا شدہ است و
ظاہر است کہ درین کمالات بعضی ارفع اند و بعضی غیر ارفع پس معلوم شد کہ با وجود حصول

ارفع حصول غیر ارفع ہم درکار میشود خصوصاً وقتیکہ آن غیر ارفع طریق حصول ارفع باشد
 و در راه آن واقع شود کہ در صورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیہ حصول ارفع است اگر
 نظر بآن کنند کہ آن غیر ارفع فی نفسہ کمال است نیز مطلوب است و اگر نظر بآن کنند کہ آن
 غیر ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب است مثل آنکہ جسم رانامی بدون کمال است
 و حساس بودن کما لے است و بگر ارفع از ان و لطف و عقل کما لے است و در این دو کمال آن
 ہر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن ہر دو کمال بہر دو وجہ مطلوب اند ہذا تھا
 و بغیر ہا و ہچنان مقام خلعت را نسبت با مقام محبت باید فہمید و دوم آنکہ مقام خلعت ہم جناب حضرت
 راصلی السد علیہ وسلم حاصل بود چنانچہ احادیث صحیحہ بآن ناطق است پس حصول آن بعد از ہزار
 سال چہ معنی دارد و جوایش آنکہ حصول مقام خلعت آنجناب را بلاشبہہ یقینی و قطعی است بدلیل
 احادیث صحیحہ ہم باین دلیل کہ در راه مقام محبت واقع است و موقوف علیہ مقام محبت است
 و حصول الموقوف بدون الموقوف علیہ محال لیکن تصرف در ان مقام خلعت فرمودن طالبان را
 بالاصالہ بآن مقام رسانیدن و طریق تحصیل این مقام را بدون مفصل ساختن موعود بود
 کہ بعد از ہزار سال حاصل خواهد شد مانند آنکہ موافق احادیث صحیحہ متواترہ خلافت تمام روز زمین
 از مشرق تا مغرب و از جنوب تا شمال آنحضرت را بطریق اجمال حاصل بود بدلیل عطیت مفاتیح
 کنوز الارض و در روایت دیگر است کہ وضعت مفاتیح کنوز الارض فی یدی و در صحیحین وارد است
 کہ زدیت لی الارض مشارقہا و مغاربہا سیبلغ ملک امتی ما زوے لی منها و در روایت دیگر آن
 المدزوی لی الارض مشارقہا و مغاربہا و عطیت مفاتیح کنوز الارض و در بعض روایات کہ در
 صحاح آمدہ جانی جبریل بمفاتیح کنوز الارض علی فرس ابلق حال آنکہ نمعنی در زمان سعادت
 نشان آنجناب و در عہد کرامت مہد خلفاے راشدین واقع نشد بلکہ فتح ہند بردست سلطان
 محمود غزنوی و فتح ترکستان بردست دیگران و فتح روم بالکلیہ بردست عثمان ترکمانی و
 اولاد او بوقوع آمدہ و ہنوز ملک حبشہ و ملک وسیع چین و خطا از قلمرو آنحضرت خارج است
 انشاء اللہ تعالیٰ در عہد حضرت مہدی و حضرت عیسیٰ بوقوع خواهد آمد و خلافت الارض کہ
 میراث حضرت ابوالبشر است کما لے است عمدہ در انوقت آنجناب را توسط بعضی افراد

است کہ اعوان مہدی و عیسیٰ علیہما السلام خواهند بود حاصل خواهد شد چنانچہ در جامع صغیر این
 معنی اشارتے واقع شدہ کہ خیر امتی عصابتان عصابتہ تغزوا الہند و عصابتہ تکون مع عیسیٰ
 ابن مریم حالاً مثل آفتاب روشن گشت کہ آنحضرت را جمیع کمالات حاصل ہو و تصرف در ان
 کمالات بتوسط بعضی افراد است واقع شدہ در رنگ آنکہ آنحضرت را علوم اولین و آخرین حاصل ہو
 چنانچہ در صحاح ستہ وارد است کہ او تیت علم الاولین و الاخرین لیکن تصرف در علم کلام مثلاً بتوسط
 شیخ ابوالحسن اشعری و شیخ ابو منصور ماتریدی و استاد ابواسحاق اسفرائینی و امام غزالی و امام رازی
 و امثال این مردم آنجناب را حاصل شد و همچنین تصرف در علم فقہ و تفصیل احکام شریعیہ از کتاب الطہار
 تا کتاب السلم و شفعہ و فرائض و وصایا بتوسط حضرت امام اعظم و امام شافعی آنجناب را حاصل
 شد و همچنین تصرف در آداب طریقت و مقرر کردن اشغال و اوراد و ذکر جہر و خفی و طرز مراقبہ آنحضرت
 را بتوسط حضرت سید عبدالقادر جیلانی و حضرت خواجہ بہار الدین نقشبند و حضرت خواجہ بزرگ معین الدین
 چشتی و امثال این بزرگواران حاصل شد قولہ و کمالات مختصہ آنجناب کہ در علم بود ہمہ عطا تو فیہ
 بحث ظاہر زیرا کہ اگر مراد عطاء تقدیری است پس مسلم است لیکن در اراق اللہ اتخذنی خلیلاً نیز
 اتخا و تقدیری مراد خواهد شد و اگر عطاء وقوعی است پس منع ظاہر است زیرا کہ مقام محمود و مقام
 وسیلہ ہنوز حاصل نشدہ در ہر بیخ وقت بعد استماع اذان است مامور باین دعا گردیدہ کہ آت
 محمدان الوسیلۃ والفضیلۃ والبعثۃ مفا محمود الذی وعدتہ انک لا تخلف الیعا و چنانچہ ہر بیخ وقت
 باین دعا ہم مامور شدہ کہ اللهم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی ابراہیم و علی آل ابراہیم انک
 حمید مجید قولہ و خلاف مقتضی طبیعت بودن از کجا ثابت شد و لیل برین از نقل باید آو و جوابش
 آنکہ مراد اینجا از طبیعت طبیعت عنصری نیست بلکہ مراد از طبیعت طبیعت کمالیہ است کمال آنحضرت
 صلے اللہ علیہ وسلم مقتضی آن بود کہ تہذیب ظاہر باعمال جوارح و تہذیب قلب و نفس و عقل
 باعمال باطن فرماید و تصرف در ماوراء آن تفویض بکمل است نمایند زیرا کہ اہم المقاصد و موقوف
 علیہ جمیع کمالات بہین را میدانند و این بر دانتان سیرت مصطفویہ از شغل جہاد و تعلیم ارکان
 اسلام و قواعد اجمالیہ سلوک از مداومت ذکر لسانی و تکثیر مناجات و ادعیہ از کار و تفقد احوال
 قلب از حب و بغض و احوال بدر کہ از قیظہ و غفلت و توجہ آن قوت و ذاکہ در ضمن ہر تعبیر مجہود

خواه انفسی باشد خواه آفاقی بسور مبدر و آیتا رجب المدبر با سوی و بدل جان و مال و اهل
اولاد و رجب او و مانند این اعمال اوضح من الشمس است این من الالمس چنانچه در تفسیر آن
لک فی النهار سبحا طولیاد و احادیث مروی و مذکور است و قاعده مقرری است که شغل با لوف
بحکم العادة طبیعه ثانیه مقتضی طبیعت میشود و خلاف آن خلاف مقتضی طبیعت نیست و لیل انی
این مطلب با دلیل نقلی پس در احادیث صحیح موجود است که مر رسول اللہ بجلوسین فی مسجد فقال
کلاهما علی خیر واحدہما افضل من صاحبہ اما ہولاء فیدعون اللہ فان شاء اعطاهم ان شاء منعہم
واما ہولاء فیتعلمون الفقه او العلم یعلمون الجاہل فہم افضل و انما بعثت معلما ثم جلس فہم و دلیل اصرح
بر مقدمہ آنست کہ حق تعالی در مقام عتاب میفرماید و اصبر نفسک مع الذین یدعون ربہم
بالغداة و العشی یریدون و جبہ اگر خلاف مقتضی طبیعت آنحضرت نمیبود امر بصبر چرا میفرمود و
بہنچنین آیه و لا تطرد الذین یدعون ربہم بالغداة و العشی یریدون و جبہ و دلیل می برین
مقدمہ آنست کہ تعلیم این امور یعنی تہذیب ظاہر و آنچه در حکم ظاہر است از عقل و قلب و نفس
موقوف علیہ جمیع کمالات است و نبیاد تمام کارخانہ ولایت اگر درین امور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
قدم نمی نہادند و بہمال جہد تصرف در آن نمی نمودند بنیاد کارخانہ خراب بود و بحکس از امت تمام مقام
آنحضرت درین تعلیم نمیتواند شد زیرا کہ این امور بغير نصوص صاحب شریعت نمیتوان دریافت
و کشف و عرفان دریافت این مطالب نمیرسد بخلاف کمالات دیگر کہ دریافت آن بکشف و
فراست نیز میتوان شد و شدہ است لیکن کشف و معرفت ہم موقوف بر تہذیب ظاہر و مانی حکمہ
است پس تعلیم تہذیب ظاہر و مانی حکمہ معنی است از تعلیم تفصیل مکشوفات اگر گوی این کلام
و این آیات و احادیث بلکہ تتبع سیرت جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم چنانچہ دلالت میکند بر ترک
تصرف ایشان در تسلیک طریق خلعت ہنجان دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع
ولایات بعین ماذکر فی المقدمات گوئیم فی الواقع شغل و تصرفیکہ آنجناب را در تہذیب ظاہر
و مانی حکمہ الظاہر بودہ در تہذیب باطن و کشف باطن نبود چنانچہ از تتبع سیر ہویدا است
لیکن در مقام خلعت و دیگر ولایات فرق بدیہی است بسہ وجہ اول آنکہ از مقامات دیگر
نشان دادہ اند و طریق تحصیل آن بیان نمودہ تارہ صریحا و تارہ کنایہ مثلا بحکم و بحیونہ

سورہ مزمل

سورہ انفصام

سورہ مائدہ

اسدوہ نوب
سورہ فتح

در صلح بحب اللہ و رسولہ و بحبہ اللہ و رسولہ و رضی اللہ عنہم و رضوا عنہ و لقد رضی اللہ عنہم و رضوا عنہ
 اذ یبایعونک تحت الشجرۃ فاعلم ما فی قلوبہم و ان اللہ امرنی بحب اربعۃ من اصحابی و ان خبرنی
 انہ یحبہم الی غیر ذلک من الآیات والاحادیث الدالۃ علی ان بعض الافعال والاشغال
 علامتہ حب اللہ کے کون الشخص محبا للہ و بعضہا موصل الی محبوبتہ اللہ بخلاف مقام خلیت کہ مرکز
 از طریق تحصیل و علامات حصول این نشان ندادہ اند و جبہ دوم آنکہ ولایات دیگر در زمان قریب از
 زمان سعادت نشان آنحضرت راجح و متداول شدند و صحابہ و تابعین و تبع تابعین و علم جہا
 الی زمان الجئید و اقرانہ ثم علم جہا الی زمان رؤسار القادریۃ و الحجتیۃ کثیر المتداول و طرق تحصیل
 آن بدون و محبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلیت کہ درین عہود متداول اصلا کہ مذکور آن نکرده
 و نہ طرق تحصیل آنرا کہ بیان نمود تا ہر سال گزشت و طرق تحصیل آن مقام در پرودہ احتقاد
 احتجاب ماند تا آنکہ حق تعالی حضرت مجدد را بر روی کار آورد و ایشانرا بشمار نظر ہو این مقام کہ در جوہر
 شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مودع و مکتون بود گردانید و ہزاران طالبان را بطیفیل ایشان
 سلوک این طریقہ پیسر شد الحمد للہ علی ذلک حال بیان این طریقہ بوجہ نہایم کہ اختصاص آن باتباع
 مجددیہ کالشمس فی رابعۃ النہار منکشف گردد و بگوش تامل با پیشیند و قبل از حضرت مجدد طرق
 سلوک ہمہ از راہ محبت و محبوبیت یودہ اند اول راہ محبت سے پیوند و آخر ہر شیبہ محبوبیت فائز ہستند
 و آنچه لوازم محبت است از ذکر چہرہ و وجد و شوق و انکسار و تضرع و صبر و توکل و رضا جوئی او و مرا
 صفات خصوصاً احاطہ و معیت و استغراق در توحید و جود و فعلی و نمودر اکالیست فی ید الغسال
 داشتن و صفات خود را و غیر خود را مستہلک و صفات او پدیدان بلکہ ذات خود را در ذات او مندمج
 ساختن و حسن و جمال او را در ہر مظهر مشاہدہ نمودن و در ان کوشش بلوغ بینموند تا آنکہ بانوار تجلیات
 در اعتبار سلوک و فنا و بقا در اتمہا سے آن فائز ہستند و دوم اتحاد سے زندگیہ تا من امہوی دن
 امہوی انا تا آنکہ حضرت خضر علیہ السلام بحضرت خواجہ عبدالخالق غجدوانی کہ ہر بابیہ طریقہ مجددیہ
 بودند تعلیم ذکر حنفی نمودند و در عہد حضرت خواجہ نقشبندی این معنی بزرگ و بار پیدا کرد لیکن در عہد
 حضرت خواجہ عبید اللہ امرار علوم توحید با این نسبت منتشر شد و غلبہ پیدا کردند تا آنکہ حضرت
 مجدد و قدس اللہ سرہ آن ہمہ را در بطون بطون سائیدند و از چاک سینہ خود سرغے محبوب پیدا کرد

حالات غایت ساری موقوف شد و شوق و اشتیاق و وجود مناجات و تضرع یک طرف مانده هر چه
 هست در قلب و روح و سر و خفی و اخفی و عناصر و بدن است تا آنکه انوار و تجلیات از باطن خود
 در باطن خود می افتد و رفته رفته بمقام خلعت می کشد یعنی محبت عاشقی است و معنی محبوبیت
 معشوقی است معنی خلعت یارانه است اینجا صحبت یارانه است و سابق عاشقی و معشوقی بود در اینجا
 راز و نیاز از جانبین است و سرگوشیها از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعره و بیتابی و سر بر
 در و دیوار شکستن و در معشوقی ناز و دلالت و فخر و مباحثات بوده است اینست طریق خلعت بطریق
 اجمال و اگر تفصیل آن کس خواهد با اتباع مجدد و چند سال نشست بر خاست نایز و در وجدان
 خود نظر کند که چه رنگ پیدا میشود و راهی طرق سابقین و از بسکه الوجدان لایکون و لیلای علی الغیر
 اگر غیر منکر شود با کس ندارد و نقش بندیه عجب قافله سالارانند که برند از ره پنهان بحرم قافلہ را
 قاصد می گرداند این طائفه را طعن قصور به حاش لعد که بر آرم زبان این گلہ را چه همه شیران جهان
 بسته این سلسله اند به رویه از حیلہ چسان بگسلد این سلسله را به وجه سوم آنکه خلعت حالتی است
 متمیز از محبت و محبوبیت من الجانین پس نسبت او با مقام محبت و محبوبیت نسبت مرکب و بسیط
 است و البسیط مقدم علی المركب طبعا تقدم و صفا اول درین امت محبت صرفه و محبوبیت صرفه راسخ شد
 با این طریق که در او اهل سلوک محبت باشد و در آخر آن محبوبیت کمانی السا لک المجدوب و بیابا بالعکس
 کمانی المجدوب السا لک و چون دوره بساط تمام شد دوره مرکب شروع شد چون فراغت
 از مفروض آمد و وقت مشق مرکبات آمد و عجب آنست که هر چند این طریق مجزیه روان و شیوع
 و فیضان فیوض الهی در ضمن آن بر امت مصطفویہ متاخر است از طرق دیگر لیکن میدر آن مقدم
 است بر مبادی طرق دیگر زیرا که این طریق منسوب است بحضرت صدیق اکبر و او اول ظفار است
 و اول من اسلم من الرجال الباقین است و نیز در حق او استحقاق خلعت منصوص است چنانکه
 ارشاد پیغمبر است لو کنت متخذ من امتی خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا لے آخر الحدیث و اگر کسی بخاطر
 حضور کند که درین صورت لازم می آید که عوام اتباع مجدد و بی فضل باشند از اولیای سابقین بجا
 نهدا بیتان عظیم گویم جوالبش بسبب وجه است اول آنکه این وقت لازم آید که طریق خلعت افضل
 از جمیع طرق انگاریم حال آنکه چنین نیست بلکه محبوبیت افضل است از مقام خلعت بدلیل لا و ثرن

حبیبی علی خلیلی دوم آنکه افضلیت بعلوم مرتبه است در هر مقام که باشد خواه خلعت خواه محبت
 خواه محبوبیت مثالش آنکه باوشاها و امرا یاران و مصاحبین بیباشند که مدام در حضور
 حاضر باشند و راز و نیاز با آنها در میان و امرار و صوبه داران عمده و رساله داران و ارونه با
 کارخانه جات و متصدیان و قاتریمباشند و مرتبه انیمه اشخاص بسیار بلند از مرتبه یاران
 و مصاحبان بیباشند که دوام حضور و صحبت دائمی مخصوص بیاران و مصاحبان مجلس است
 بلکه با خواص و خدمتگاران سوم آنکه منتهمان هر طریق را انیمه یعنی دوام حضور و قرب
 دائمی حاصل است پس نسبت این قرب دائمی نیز از منتهمان طریق دیگر نمیتواند شد آنگاه
 بتدیان این طریق را با نیوجه ترجیح و تفضیل میتوان بود که در مجاهدات و ریاضات و کشف
 و کرامات و ظهور خوارق عادات بتدیان طرق دیگر ارجح باشند و لهذا گویند گفته است
 ۵ اول ما آخر هر منتهمی است به از آخر حاجب تنهایی است به حاصل آنکه فضل جزئی را بجای
 کلی گرفتن و ملاحظه و جوه فضلش نکردن کار قاصر فهمان است قوله پس متوسطی از افراد است آنحضرت
 صلی الله علیه و سلم را باید که از راه دیگر مناسب بحیط داشته باشد تا او اکتساب کمالات آن مرتبه
 نماید و بحقیقت آن مرتبه متحقق گردد این الفاظ ناشی از کدام عالم است منجر بشویش میشود گوئیم
 هیچ جای تشویش نیست زیرا که مراد از راه دیگر محبت و محبوبیت است و ازین هر دو راه مناسبست
 بحیط دائره خلعت میتواند شد لما سبق ان الخلة ما هیة مترجحه من المحبة و المجهودیه و بحصول احد الجزین
 من شئ یحصل مناسبست مع ذلک الشئ و هذا الامر کالیدیهی ظاهرا معترض از راه دیگر راه و راه
 اتباع پیغمبر علیه السلام فیه و به تشویش اقاده حال آنکه خود در کلام سابق اقرار نموده که جناب
 پیغمبر صلی الله علیه و سلم جمع راه ها کشاده بودند هیچ راهی از حیث جمعیت ایشان بیرون نمانده
 باز این توهم چه معنی دارد و هر چند ازین عبارات بطریق صراحت مستفاد نمیشود که مراد ازین فرد
 ذات شریف خود را مراد داشته باشند لیکن واقع چنین است و هر که از احوال حضرت ایشان
 آگاه است میداند که جمع این قیود در ذات حضرت ایشان متحقق بود زیرا که ایشان از قبل از آنکه
 این طریق عنایت نمود از والد بزرگوار خود حضرت شیخ عبدالاحد قدس سره طریق قاوریه را که بنام
 آن بر محبوبیت است باستیفار کسب فرموده بودند و حضرت شیخ عبدالاحد از خواه کمال کنتلی

وایشان از سید فضیل و لم جرالی آخر السلسلہ و عجب تر آنکہ حضرت ایشانرا بعد از آنکہ این طریقہ عنایت شد و ساہا کے تسلیک طالبان درین طریقہ فرمودند باز حضرت شیخ سکندر پنجمیہ حضرت کمال کنتلی قدس اللہ سرہا بامرواجازت از صاحب طریقہ محبوبیت خرقة را آورده در سر ہند حضرت ایشان پوشانیدند پس از راہ مقام خلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچہ سابق از راہ محبوبیت بمقام خلت رسیدہ بودند و این قسم نیرنگیہا از عجائب معاملات خداست یا بندگان برگزیدہ خود چنانچہ حضرت پنجمیہ بار صلے اللہ علیہ وسلم در ابتدا بوضع حجر اسود و شرکت در بناے کعبہ مقام ابراہیمی حاصل شدہ بعد از ان در مدینہ منورہ بسبب اشتغال بچہاد و مقابلہ با یہود و نصاری مقام موسوی و عیسوی حاصل شد بلکہ از شب معراج وقوع اسرار بسوے بیت المقدس آغاز نمائی شدہ بود تا غرہ وہ تبوک کہ اول غزوات شام است انمعنی تضاعف و تزايد پذیرفت تا آنکہ در حجتہ الوداع باز بہمال ابراہیمی مشرف شدند و مقام ابراہیمی در ان روز جلوه عظیم نمود و النہایت ہی الرجوع الی البدایۃ متحقق گشت۔ قولہ و در بعضی جا حضرت مجذوبہ نوشتہ اند آن فرد خضر باشد یا الیاس در نیچا خود را صریح مراد داشته اند گوئیم درین کلام تناقض نیست زیرا کہ در کشفونات اکثرش مبہم القا میشود باز تعین آن مبہم میفرمایند و در وقتیکہ اشے مبہم القا میشود عقل را در تعین ما صدق آن مبہم جولانی روید ہر چنانچہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم این قسم بہام تعین واقع شدہ در صحیحین موجود است انی راایت دار ہجر تکرم ما بین نخل مار فذہب دہلی۔ انہا الیامتہ او ہجر فاذا ہی المدینۃ شرب یحییٰ است حال حضرت مجددین کشف اول ایشانرا بطریق ابہام معلوم شد کہ فرد متوسط چنین و چنان می باید چون دیدند کہ اساس این طریقہ حضرت خضر نہادہ اند خیال بانظر رفت باز ملاحظہ نمودند کہ حضرت خضر با مردم اختلاط بسیار دارند و طریقہ خلوت و انزوا لازم است خیال بطرف حضرت الیاس رفت و اینہمہ بنا بر این بود کہ متوسط در حصول کمالے بے پنجمیہ عالی مقدار جز پنجمیہ نمیتواند شد و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پنجمیہ نیست آخر معلوم فرمودند کہ این متوسط را پنجمیہ بودن ضرور نیست بلکہ کمال متابعت پنجمیہ خود کافی است درین امر و نیز مقصود انزوا و خلوت در انجمن است کہ بنا بر طریقہ حضرت خواجگان بر آنست نہ خلوت جسمانی و بہر حال بالیقین معلوم شد کہ آن متوسط ناقص نیست

ایشان است تحدیثاً بنعمتہ اللہ کہ بآن سر کس مامور است اما بنعمتہ ربک فحدث واشکاف بآن
معنی اظهار نمودند این قسم اختلافات را تناقض فہمیدن کار کسے است کہ با مکشوفات این مہر
آشنا نیست و الا از کلام شیخ اکبر در جاہاے بسیار مستفاد میشود کہ خاتم الاولیاء این است حضرت
امام مہدی است و در جاہاے بسیار خود را خاتم الاولیاء قرار داده اند **جواب** شیخ سنی اہل دل
گو کہ خطاست **جواب** شیخ شناس نہ دلبر اخطا ایجا است **جواب** قولہ منم کہ این کمالات را بر رسول خدا کسب
کنانیدم اقوال ازین عبارت صریح خیانت در نقل و تحریف واقع شدہ زیرا کہ تبار از کتب کنانید
آن است کہ این فرد بجای شیخ و مرشد باشد و رسول خدا حاشا من ذلک بجای طالب و ہمیند
باشند و ہرگز مفاد کلام حضرت ایشان نمعی نیست حق عبارت آن بود کہ منم این کمالات را کسب
کر وہ منسوب بجناب رسول خدا ساخته ام و در کمالات بانہایت آنجناب بطریق نیاز گزارانیدم
و در جریدہ اعمال آنجناب نویسانیدم ام اگر بزبان طالب علمانہ این معنی را ارادہ کردہ شود باید
گفت کہ ہر گاہ کہ گفتہ شود کہ این صفت فلانے را بواسطہ فلان چیز حاصل شد و معنی ہم میرسد
اول آنکہ واسطہ واسطہ فی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولاً واسطہ را حاصل شد از ان بطریق
سببیت مثل آنچیز بزمی الواسطہ حاصل شد کحرارة المار بواسطہ النار فان ہناک حرارتین
احدہما قائمہ بالنار والاخری قائمہ بالمار تا سفیۃ عن حرارة النار و این معنی ہرگز مراد حضرت
ایشان نیست دوم آنکہ واسطہ واسطہ فی العروض باشد یعنی صفت واحدہ قائم شود بواسطہ
حقیقتہ وہاں صفتہ واحدہ قائمہ بالواسطہ منسوب گردو بزمی واسطہ مثل حرکتہ جالس السفینتہ
بواسطہ السفینتہ فان ہناک حرکتہ واحدہ قائمہ بالسفینتہ لا بالہالس نعم نسبت ہوہ الحراتہ
جالس السفینتہ بالعرض و المنہاج و مراد حضرت ایشان ہین معنی است یعنی کسب این کمالات ہن
کردم و آن کمالات ہن قائم شدہ منسوب بجناب رسول خدا گشتہ اند **جواب** آنکہ اعمال امت در جریدہ
اعمال بے غیر محسوب میشود و آنحضرت فی نفسہ مستغنی اند از کسب این کمالات تحصیل کمال ارفع
منہ و این معنی بیحقیقت نہ دارد و نیز این را بدلائل بسیار ثابت کردہ میدہم بعون اللہ و توفیقہ
از آنجملہ قصہ منہاج کنوز ارض و تصرف تمام زمین از مشرق تا مغرب از دست تابعان آنحضرت
با آنحضرت منسوب گشتہ ہماز صد ہا سال بلکہ زیادہ بر ہزار سال زویت لی الارض رقبہا و ہزار ہا

متحقق شد و از آنجمله آنکه فتح فارس در روم و هلاک کسری و قیصر از دست شیخین رضی الله عنهما
واقع شد و بعد از چند سال از وفات آنحضرت با جناب منسوب گشت از آنجمله آنکه در حدیث صحیح
وارد است که آنحضرت حضرت علی را فرمودند که یا علی انک تقابل علی تاویل القرآن کما قلت علی
تفسیریه و این معنی بعد از سی سال از دست حضرت علی مرتضی... بوقوع آمد و در جریده اعمال آنحضرت منسوب
گشت اینجا نمیتوان گفت که قتال علی تاویل القرآن کما لی بود عمده و آنحضرت را حاصل نشد مگر
بواسطه مرتضی زیرا که کمال آنجناب که قتال علی تفسیر القرآن بود ارفع و اکمل است از قتال علی
تاویل القرآن لیکن چون این قتال یعنی تاویل القرآن آنحضرت را بواسطه متوسطی از افراد امت
ممکن نبود ناچار متوسطی را بر روی کار آوردند که بواسطه او این قتال منسوب با جناب گرد و وجه عدم امکان
آنست که در عهد آنحضرت صلی الله علیه و سلم قتال علی تاویل القرآن تصور نیست زیرا که هر تاویل را که
آنحضرت بزبان خود فرمایند آن تاویل تفسیر است و پس قتال بر آن قتال تفسیر است و میشود بر تاویل
و منکر آن تاویل کافر میشود گویا که منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطی باید بود و بهترین من جهت خلیفه مجتهد
باشد تا انکار تاویل او کفر نگردد و با انکار تفسیر منجر نشود و من جهت متحد الحکم بر پیغمبر که خلیفه حکم متخلف دارد
چون انکار حکم او بالعرض انکار حکم پیغمبر است آن کارش منسوب با آنحضرت میشود و در جریده اعمال
آنحضرت این کمال هم ثبت گرد و کذا بنها بعینه قوله آن راه از کجا آوردند و قول مراد از عالم دیگر عالم
استراج محبت و محبوبیت است که تعبیر از آن بمقام خلعت کرده میشود و این را از نزد خدا آوردند چنانچه حضرت
علی مرتضی کرم الله وجهه قتال علی تاویل القرآن را از نزد خدا آوردند و آن قتال از عالم دیگر است
از قبیل جهاد کفار هم نیست و از قبیل قتل مسلمین هم نیست بهیئت متمیزه و این معنی ایشان از احکام
خلافت نبوت و متابعت آنجناب حاصل شده چنانچه حضرت ایشانرا نیز بسبب کمال متابعت
آنجناب روزی شده و عجب است از کسانی که بر حضرت ایشان طعن میکنند باین جمله که حضرت
ایشان دم استقلال میزنند و بر سرخ را از ایشان بر میدارند و میشوند و نمی بینند که کلام حضرت
ایشان در مکتوبات و غیره آن مشحون و مملو است از تخریص بر کمال متابعت پیغمبر و جا بجا بر اسرار
خود تا بهمان خود بین معنی را از خدا طلب و دارند و جا بجا میفرمایند که بهر طریق ما بر کمال متابعت
سنت است و جناب از بدعت و بل بهر حال عظیم عظیم هم علی تلویم هم علی سبهم و علی ابصار هم غشاوه

قوله برزخ محمد رسول اللہ از میان برنمیخیزد و مراتب ولایت خلیفے تمام بواسطه باشد از ولایت
 موسوی حاصل شدن معنی ندارد و قول نے الحال گزشت کہ ولایت خلیفے آنحضرت را حاصل بود حضرت
 و ران نفرموده بودند بسبب شغل مهم تر از آن حضرت ایشان را محض کمال متابعت آنحضرت حاصل
 شد از پیشگاه جناب اہی و منسوب بان حضرت گردید چنانچہ تصنیف ثمنوی شریف کہ پرازہ اسیر گوناگون
 علم سلوک و علم معرفت است از حضور خداوندی بمولانا جلال الدین رومی قدس اللہ سرہ محض کمال
 متابعت پیغمبر خود و عنایت شد و منسوب بحضرت رسالت گشت بے آنکہ تصنیف ثمنوی آنحضرت را
 ممکن باشد لقولہ تعالی و ما علمناہ الشعر و ما نمغی لہ ارتفاع برزخ را فہیدن از قبیل و ہام شیطان
 است معاذ اللہ من ذلک وحل شبہہ بالکلیہ آنکہ معانی و مضامین ثمنوی ہمہ بخود از مشکوٰۃ نبوۃ
 است و کسوت شعر پوشانیدن مخصوص بمولانا جلال الدین رومی است چنانچہ اجزای مقام خلت یعنی
 محبت و محبوبیت ہمہ ماخوذ از جناب ختمی است و تصرف در ہیئت متمرزہ در اختصاص کافی است چنانچہ
 واضح سنگجبین اگر دعوی اختصاص سنگجبین بخود کند سزاوار است کہ سرکہ و شہد از دیگرے باشد و خاص
 سرکہ و شہد از دیگرے آموختہ باشد کذا ہذا قولہ و دعای اللہ صل علی محمد کما صلیت علی ابراہیم بعد از
 ہزار سال مقرون با جابت گشت و بندول مستجاب شد اقول و درین ہیج استبعاد نیست لقولہ
 تعالی یدبر الامر من السماء الی الارض ثم یرج الیہ فی یوم کان مقداره الف سنۃ ما تعدون ازین
 آیت صریح معلوم میشود کہ بعضے کار ہائے خدا با مترج فیض ساوی و ارضی صعوداً و ہبوطاً و مدت
 ہزار سال تمام میشود ولیکن من جملتہا ہذا الدعاء و ایضاً بعضے مواجید الہی در بارہ پیغمبر و امت پیغمبر
 در زمان حضرت امام مہدی بوقوع خواہد آمد اگر دعای این مطالب کردہ شود قبول آنرا قطعاً
 زیادہ تر بر ہزار سال خواہد گزشت و در تفاسیر و روایات صحیحہ آمدہ است کہ حضرت آدم در حق خود
 و ذریت خود دعای بسیار نمودہ بود و بعضے ازان دعا ہا در عہد حضرت سلیمان علیہ السلام مستجاب
 شد و ایضاً دعای حضرت ابراہیم و حضرت اسماعیل علیہما السلام ربنا و جعلنا مسلمین مک و من ذرینا
 امۃ مسلمۃ مک الی قولہ ربنا و ابعت فیہم رسولاً منہم تیلوا علیہم آیاتک و علمہم الکتاب و حکمتہ و یرکبہم بعد
 ہزاران سال مقرون با جابت شد و ہمچنین وعدہ و لقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض
 یرثہا عبادی الصالحون بعد ہزاران سال مقرون با جابت شد۔ قولہ درین مدت ہزاران

سورہ یسین

سورہ سجده

سورہ نجر

سورہ زہرا

اولیا و خلفا را شدین بودند از بیج کی این کار نشد تعجب است اقوال محل تعجب کلام بیهوده
 این شخص است نمی فهمد که اراده الهی مخصوص بعضی حوادث بعضی اوقات و بعضی اکنه و بعضی اشخاص است
 سوال لم دوران جاری نیست و چون و چرا دوران گنجایش نیست نمیتوان گفت که حضرت خواجه
 بزرگ خواجه معین الدین چشتی چرا مخصوص بارشاد اهل هند شدند تا آنکه شهره آفاق است
 که ایشان را ولی الهند میگویند و قبل از ایشان از وفات آنحضرت ۳۰ قریب ششصد سال گزشته بود
 درین مدت هزاران هزار اولیا و خلفا را شدین بودند از بیج کی این کار نشد تعجب است و فتح ظاهری
 ملک هندوستان بروست سلطان محمود غزنوی انارالد برهانه مخصوص شد حال آنکه قبل از وفات
 سه صد سال تقریباً گزشته بود و دوران مدت سلاطین عظام و خلفای ذوی الاحترام بودند
 از بیج یک اینکار نشد جایی تعجب است قوله و آثار آن اکتساب که بر سول خدا نسبت میکنند
 کجا است خیلے تعجب است گوئیم معنی نسبت کردن بر سول خدا سابق گزشت این شخص واسطه
 فی العروض در حقوق صفتی از صفات اضافیه بجناب حضرت رسالت پناه متوسط واقع میشود و است
 ایشان از ان کمال کسوب خود بهره در میسازد آثار آن جز تہذیب باطن که عبارت از لطافت
 است بحصول ملکہ یا و داشت و حضور دائمی و نسبت برنگی در جمع کثیر از امت مصطفویہ امری
 دیگر نیست و بحدیث این معنی کاشمیس فی رابعه النهار متحقق است و اگر تعیین مکان این جماعت
 کثیر که سوال کجا از ان بود میتوان گفت که بخارا و سمرقند و بلخ و بخارا و قندھار و کابل و غزنی
 و تاشکند و یارکند و شهر سبز و حصار شادمان که مسکن اہل اسلام است بے مشارکت نبود و نصار
 و روانض موجود است غیر ازین طریقہ دیگر دوران و یار راج نیست الا شد ذوا و دورا قوله
 این فرود ابرای حراست امت فرستاد و لیلانی این دعوی چسیت گویم بر ظاہر است که از وجود
 ذات شریف حضرت ایشان شبہات ملاحظہ در روانض و غالیان توحید و بتدعان طرائق و
 معتقدان شرک خفی و جلی بالکلیہ بر طرف شد و تابعان ایشان بقضله تعالی در اتباع سنت
 سرگرم و در اجتناب از بدعت پیش قدم پس بمنزلہ آن شد که شخصی بیاید و دعوی کند که مرا
 فلان حکیم نامب خود درین شهر ساخته و مروم از معا لجه او منتفع شوند و او ہم طریق دوا و علاج را
 بخوبی سرانجام و بدقتیقن میگردود که این شخص صاوق القول است که از عہدہ خدمت خود بوجه

احسن برآمدہ و سراسر انجام مہات این خدمت نمود و اگر سند فرمائی از دفتر حکیم مطلق مطلوب است
 آنہم موجود است جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حدیث آورده است کیون فی امتی رجل یقال له
 صلۃ یدخل بہنفاۃ الجنۃ کذا و کذا عن ابن سعد عن عبد الرحمن عن زید بن جابر بلاغاً انتہی و شیخ
 بدرالدین در کتاب حضراتہ القدس آورده اند کہ این بشارت اشارت بوجود مسعود حضرت ایشان باشد
 چہ ایشان در میان علما و صوفیہ صلہ بودند کہ اختلاف فریقین را اور و صودہ وجود بلفظی راجع داشته اند
 و خود نوشتہ اند کہ الحمد للہ الذی جعلنی صلۃ بین البحرین و مصلحاً بین الفتین و حضرت ایشان
 از سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم مبشر شدہ اند کہ فردا چندین ہزار کس را بشفاعت تو بخشند منطوق
 حدیث و مضمون بشارت بران حضرت صادق علیہ السلام آید و درین مدت ہزار سال دیگرے باین لقب
 نگزشتہ است و این استنباط موید بہ تعلیقات و کشفیات است و در مکتوبات حضرت ایشان
 مسطورست قولہ اگر شکر نعمت است کہ ام قبول خواہد کرد آہ طرفہ ماجراست شکر نعمت را صاحب نعمت
 باید کہ قبول کند از قبول و نا قبول دیگران چہ میکشاید فقد قال اللہ تعالیٰ لئن شکرتم لازیدنکم
 پس بدعا کہ قبول شکر در جناب الہی است بموجب وعدہ او تعالیٰ حاصل است از قبول کسان دیگر
 کارے نیست **۵** اِذَا رَضِیْتَ عَنِّي كِرَامٌ عَشِيَّتِي ۖ فَلَا زَالَ غَضْبَانَا عَلَيَّ لَنَا مَا بَدَّ عَلَاوَهُ أَنْكَ
 درین مدت دو صد سال صد ہا اولیا ہزاران متقیان و صلحا از اتباع کرام حضرت ایشان
 بدل و جان شکر این نعمت عظمی را قبول کردند و بہزار بیان اعتراف بان نمودند جعلنا اللہ
 من خیر اتباعہم آمین رب العالمین

تَمَّتْ

سائنس فراوان بہار گاہ دادار دجید و کردگار مجید کہ درین زمان سعید و اوان چون عید این شد ہاے
 ابریز یعنی فتاویٰ حضرت مولانا شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی رحمہ اللہ الولی القوی باہتمام تام تصحیح
 تمام بار سوم و مرتب مجتہبائی واقع دہلی صورت انطباع یافتہ نور افزای چشم مشتاقان
 گردید و قلوب متحیران وادی افتابہ تسلی و طمانیت انجامید
 الحمد للہ علی ذلک

محمد عبدالعلیم عفی عنہ پرور پائے مطبع مجتہبائی دہلی ماہ رمضان المبارک ۱۳۴۱ھ

فہرست مضامین فتاویٰ عزیزی حضرت مولانا شاہ عبدالعزیزؒ

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
	مسئلہ شفعہ و کیفیت تقسیم میان شفعہ داران	۱۵	مسئلہ حکم انکار از کتاب فقہ	۲	رسالہ در باب استحباب رفع سبایہ
۲۷	بیان قول علی مرتضیٰ بوقت بیعت بمسافر	۱۶	مسئلہ گفتن کلمہ کفر تا دانستہ	۵	رسالہ در بیان دوازده خلفا
	تاویل تصیدہ بانہ سعاد	۱۷	مسئلہ اہانت علم و علمار	۸	مسئلہ حکم اجرت حافظان قرآن
۳۱	مسئلہ ہندوی کنائیدن	۱۸	مسئلہ عاق والدین	۱۰	مضمون ہفتاد و دو ملت
	مسئلہ گرفتن سود از نصاب و اداسے جمعہ در ملک معمولہ کفار	۱۹	مسئلہ دار الحرب شدن از اسلام	۱۱	رسالہ ناز زمان
۳۲	داد و ستد سود	۲۰	مسئلہ بدعت یا فسق نمون کد ام سید	۱۱	مسئلہ نگاہداشتن پارچہ کفن
۳۳	بیان در شبہات بت پرستان	۲۱	مسئلہ تکفیر خوارج و روافض	۱۲	مسئلہ حکم بنائے مکان از مال رشوت
۳۴	بیان ولی گفتن مرد صالح را	۲۲	بر رسول صلعم چیزے واجب است یا نہ و بر ترک آن سبب رہ سہو	۱۳	مسئلہ بنائے مسجد بگرفتن قرض و اداسے از زر رشوت
۳۵	معنی حدیث ان تو مروا علیا و لا اراکم فاعلمین	۲۳	لازمے آمدیالے	۱۴	مسئلہ نکاح سنی از زن شیعہ
	مسئلہ راضی مصار و رگاہ سجاد و نشانی	۲۴	بیان ثبوت خلافت خلفائے نبص	۱۵	خواندن آیات قرآن و استغفار بوقت نماز
۲۷	مسئلہ رہن زمین با قرار بوند	۲۵	غلط بودن دعویٰ نواصب	۱۶	طریق خواندن حسبنالہ نعم الویل براسے حصول مطالب
	منافع بمرتبہن	۲۶	بہ نسبت دعویٰ الوہیت علی مرتضیٰ	۱۷	مسئلہ مہر نئے کہ تا فرامانی شوہر کند عمل براسے دفع آسیب و سحر
			کیفیت خروج امام حسین براسے اعانت اہل کوفہ	۱۸	ثبوت بیعت از سنت
			بیان گاہ و سید احمد کبیر و گو سپند شیخ سدو	۱۹	بیان شفاعت و محبت اصحاب
			معانی حدیث شتفرق امتی ثلثتہ	۲۰	بیان اختلاف مذاہب
			و سبعون فرقة	۲۱	احکام انکار حدیث شریف
			مسئلہ سود دادن بحر بیان	۲۲	

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۸۸	شعور موتے	✓ ۳۸	رسالہ اصول مذہب خفیہ از	۳۸	مسئلہ استعمال آہنگ بر قبور
✓	استمداد از اموات بدعت است	✓ ۴۲	معقول و منقول	✓	مسئلہ تقرر روزی بعد سالی برای
۸۹	اخذ فیض از قبور	✓ ۶۵	رسالہ غنا	✓	زیارت قبور یعنی روز عرس
✓	تعیین روز عرس زیارت بدعت است	✓ ۶۷	رسالہ بیع کثیران	✓	آزار غلامی بزرگان کہ نہ بزر خریدند
✓	آب پاشی خوشبو بر قبر بعد طول مدت	✓ ۳۹	مسئلہ تعزیر داری محرم و صوت	✓	مسئلہ ذبح جانور بنام غیر اللہ تعالیٰ
✓	نیساده	✓ ۶۸	قبور و علم و مہندی ربیع الثانی	✓	مسئلہ بیع انسان
✓	نذر میت و قبر پوش	✓ ۷۲	بیان ماخذ مذہب ائمہ اربعہ	✓	مسئلہ خوردن در حال جنابت
✓	مسئلہ وحدت وجود	✓ ۷۳	کیفیت خواب برہان شاہ و	✓	مکروه بودن درازی پایکار از نشانگ
✓	خواندن آیت قرآن بر طعام	✓	دعوت طساہر قہمی بمذہب	✓	مسئلہ بریدن سہلت
✓	ذبح بنام غیر اللہ طعام منت بزرگان	✓	شیعہ و جواب آن از مولانا	✓	مسئلہ برده و کثیران
✓	و بنام مردگان و وارثان آن	✓	شاہ عبدالعزیز و مولانا شاہ	✓	بیان تکفیر و عدم تکفیر اہل قبلہ
✓	مصارف قبور اولیسا	✓ ۴۳	ربیع الدین و شاہ عبدالقادر رح	✓ ۴۳	مسئلہ اراضی عطاے سلطانی
✓	رہن داشتن اراضی	✓ ۷۴	رسالہ شرح رویائے شاہ عبدالعزیز	✓ ۴۴	مسئلہ گاؤں سید احمد گرو سپندت شیخ سید
✓	طعام ایصال ثواب	✓ ۷۸	مکاتیبہ در جواب اعتراضات بمضمون روایا	✓ ۵۰	مکتوبات در باب توحید جودی و شہودی
✓	حکم امامت کیسکہ زنان او پرہ نہ کنند	✓ ۸۲	بیان جواز علیہ السلام گفتن	✓ ۵۲	مکتوب دیگر مقدمہ وحدۃ الوجود
✓	طلاق زن بسبب نافرمانی	✓	بہ علی مرتضی و سیدۃ النساء حسنین	✓	مسئلہ فضیلت اولاد ششہین اولاد
✓	خلو و کفار در زنا و نجاست مومنین	✓	رضی اللہ عنہم	✓ ۵۳	اعلام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
✓	طعن بغارت بعضی صحابہ اجتہاد	✓ ۸۳	مکتوب در حال ہجر بیان امام حسین	✓ ۵۵	مسئلہ حکم سرود و غنا
✓	معاویہ رضی	✓	در واقعہ کربلا	✓	معنی آیتہ و ما اہل بہ لغیر اللہ
✓	وجہ تکفیر از سب ششہین عدم تکفیر	✓ ۸۶	مسئلہ جواز توکری کفار و قبول اقرار	✓ ۵۸	رسالہ فوائد تسمیہ و الحمد
✓	از سب حقین رضی	✓ ۸۷	ذکر کتاب معارج القدس و الطاف القدس	✓ ۵۹	رسالہ معاد جسمانی
✓	کیفیت طعن عائشہ رضی در افتخار	✓ ۸۸	مسئلہ سلع موتے	✓ ۶۱	رسالہ بیان تفصیل اصحاب

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
			استغاثت از اهل قبور	✓	سر آنحضرت
	و غیر کفود شرط نکاح و حکم نماز	۱۳۱	مسئله جله	✓	نسخ آیات قرآنی و بدل حرمت
	در زره بجائیکه روز و شب شش	✓	استغاثت ارواح	✓	وجه اقتدای صاحبین و عدم
	ششماه باشد نسبت آیات قرآنی	✓	لباس سرخ غیر معصفر	✓	اقتدای شافعی و
۱۳۴	جواب سوالات مولوی جمیل علی متعلق	۱۳۲	لزوم کفر	۱۰۳	انواع شفیعیان
	جواز ماهی صید کرده کا خرداوی نماز	✓	حدیث لولاک لما خلقت الافلاک	✓	کیفیت تعلق روح میت در دنیا
	فرض بوضو نیکی برے نماز جنازه	✓	حرمت سود گرفتن و دادن	✓	رفع سبابه
	باشد و جواز نماز بر کلیم و خلل ریح	✓	اجرت تعلیم و تشریح	۱۰۴	بیان تشبیه کفار و کد ام چیز
	وزیارت قبر فرضی و تابوت تعزیه	✓	بیان اصحاب کبف		ممنوع است
	و نوحه و جرح خوردن -	۱۳۳	معنی حدیث ما منعک ان تسب ابا تراب	✓	مرثیه خوانی و مجلس بیان شهادت
۱۳۷	جواب سوال مولوی زراعتن شاهجهان	✓	مسئله وحدۃ الوجود و وحدۃ شهود	۱۰۵	حکم گوشت کرگدن
	پوری در باب خلافت علی مرتضی -	۱۳۴	فتوی در باب محو و نبات تقدیرات	۱۰۶	سجد و تحیت
۱۳۸	فتوی جواز اقتدار خشی با امام شامعی	۱۳۶	فرق عصمت انبیا و عصمت ائمه اولیا	۱۰۷	کیفیت نواصب و خوارج
	المنذوب نان و تفت حلال را حرام	۱۳۷	فرق در بیان تحفظ شاعریه صوتع موی	✓	موالات و محبت کفار و نوگری آنها
	دانشن معنی حدیث از راه خود	۱۳۸	بعوث شدن رسول نقلین جهت	۱۰۹	ربا گرفتن در دار الحرب
	کردن -	۱۳۱	هدایت عالم در رسیدن دعوت دین	✓	سود گرفتن از انگریزان
۱۳۹	فتوی در باب قبول دعوت شخصی که	✓	بهر ملک	۱۱۰	حکم سخن رواتب
	غرض دنیوی داشته باشد -	✓	کیفیت آثارها و غیره در ملک هند	✓	تصرف جن و شیاطین در بدن آدمی
۱۵۰	فتوی بمقدومه دست سائیدن با و	۱۳۳	فرق در میان سجد کعبه و سجد قبور و تصاویر	۱۱۲	بروز و تسامخ و تصرف ارواح
	زن نجیال بودن زن خود -	۱۳۴	رفع شبهات مقدمه باغ فدک	۱۱۵	کیفیت نجات اهل زمان فتره
۱۵۱	بیان فحارج حروف ضروریات	۱۳۵	کیفیت اختلاف مذاهب اربعه اهل سنت	۱۱۷	کیفیت نجات والدین شرعیین
	تسرات قرآن -	۱۳۹	سوالات مشرفی متعلق نکاح صغیر	۱۱۸	مسئله نسبت رکعت نماز تراویح
۱۵۲	بیان سحر کج و یاری حق تعالی	۱۴۱			

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
	الف ثانی و توحید و جود و	۱۶۰	مسئلہ مس مصحف	۱۵۳	عدم تغیر ذات الہی بحدوث مخلوق حکم
	و ذکر جبر۔	۱۶۲	کیفیت لوروز و اسمائے ساہا		تصرف کافران بزوار الاسلام۔
۱۷۱	رسالہ فیض عام		بنام جانوران۔	۱۵۵	صلوۃ الوسطی و بیان شریعت
۱۸۰	بیان مسائل خمر		تقسیم بدون فلک		و طریقت و حقیقت و معرفت۔
۱۸۱	جواب سوالات عشرہ شاہ بخارا	۱۶۳	کیفیت فضائل مننان و دیگر شہور	۱۵۶	وریافت کمال ہر شے و کیفیت
۱۸۸	دلائل ربوہ شیعہ بیان حدیث ثقلین	۱۶۴	کیفیت تقایید مجتہدین۔		سوال جواب الہی و کیفیت بحداروح
۲۰۶	وسیلة النجات و شیخہ		کیفیت سیر قدمی و سیر نظری طریقہ	۱۵۷	نہودن ذکر و در حال برہنگی
۲۲۰	رسالہ و دروغ اعتراضات بر	۱۶۸	جذب و طریقہ سلوک		و دیدن پیغمبر صلعم
	بعض عبارات حضرت مجدد	۲۶۸	کیفیت طسریقہ سہروردیہ مجدد	۱۵۸	جواب شبہات مشرکین باب مشیت الہی

خاتمة المطبع

حمد خدائے جہان آفرین کہ مجموعہ فتاویٰ حضرت مولانا شاہ عبدالعزیز
محدث دہلوی رح مع چند رسائل کہ حضرت ایشان در جواب بعض
مسائل رسالہ نبشتہ اند بحسن انصرام و سعی مالا کلام

بار سوم

باہتمام احقر الانام محمد عبدالاحد غفرلہ لہ

مطبع مجتہبی دہلی

حسن طباع یافت

۱۳۲۱ھ

کاپی رات محفوظ

واضح ہو کہ

اس مطبع مجتہائی دہلی میں ہر قسم کی کتابیں، قرآن شریف
حامل سادہ۔ مترجم۔ اور کتب و نیات عربی فارسی اردو
و کتب درسیہ مدارس عربی۔ اسلامی و کتب مصنفہ
حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی و حضرت شاہ عبدالرحیم
و مولانا شاہ ولی اللہ و شاہ اہل البد و حضرت مولانا شاہ
عبدالعزیز و حضرت مولانا شاہ محمد اسحاق محدث دہلوی و حضرت
نواب قطب الدین خان مولوی محمد قاسم صاحب حاجی شاہ امداد اللہ
صاحب جمہم البد و حضرت مولانا رشید احمد صاحب گنگوہی مولوی
شاہ اشرف علی صاحب تہانوی مولوی عبدالحق صاحب
حقانی و دیگر علمائے نامدار و پیران کا مکار و کتب مطبوعہ ہر بلاد
و امصار۔ استنبول۔ مصر۔ بمبئی کلکتہ۔ لکھنؤ۔ کانپور وغیرہ
اور جملہ علوم و فنون کی کتابیں موجود ہیں۔

محمد عبدالاحدی عنہ پر و پرائمر مطبع مجتہائی دہلی